

**KÜLTÜREL MİRAS BAĞLAMINDA ALEVİLİK
İNANCI VE ALEVİ İNANÇ TURİZM ROTASININ
OLUŞTURULMASI**

Yükseklisans Tezi

Pınar UĞUZ

Eskişehir 2025

**KÜLTÜREL MİRAS BAĞLAMINDA ALEVİLİK İNANCI VE ALEVİ İNANÇ
TURİZM ROTASININ OLUŞTURULMASI**

Pınar UĞUZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Turizm Rehberliği Ana Bilim Dalı

Turist Rehberliği Yüksek Lisans Programı

Danışman: Doç. Dr. İnci Oya COŞKUN

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Kasım 2025

Eskişehir

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Pınar UĞUZ'un “**Kültürel Miras Bağlamında Alevilik inancı ve Alevi İnanç Turizmi Rotasının Oluşturulması**” başlıklı tezi **03/10/2025** tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek “Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, **Turizm Rehberliği Anabilim Dalı Turist Rehberliği programında, yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

		<u>Ünvanı Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Danışman)	:	Doç. Dr. İnci Oya COŞKUN	
Üye	:	Prof. Dr. Gökçe YÜKSEK	
Üye	:	Prof. Dr. Selda UCA	

Prof. Dr. Nafiz Öncü CAN

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖZET

KÜLTÜREL MİRAS BAĞLAMINDA ALEVİLİK İNANCI VE ALEVİ İNANÇ TURİZM ROTASININ OLUŞTURULMASI

Pınar UĞUZ

Turizm Rehberliği Ana Bilim Dalı

Turist Rehberliği Yüksek Lisans Programı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kasım 2025

Danışman: Doç. Dr. İnci Oya COŞKUN

Alevi inancı, Anadolu'nun kültürel zenginliği içinde önemli bir yer tutmakta ve pek çok maddi ve manevi kutsal unsur barındırmaktadır. Bu unsurlar, inanç turizmi kapsamında değerlendirilebilecek potansiyele sahip olup, kültürel mirasın korunması, tanıtılması ve gelecek nesillere aktarılması açısından önem arz etmektedir. Alevi inanç unsurlarının kültürel miras bağlamında değerlendirilerek inanç turizmi rotalarının geliştirilmesini ve Alevi toplumunun konuya ilişkin görüşlerinin araştırılmasını amaçlayan bu çalışma, kültür mirasının korunması ve gelecek nesillere aktarılmasının yanı sıra toplumsal ve ekonomik katkılar yaratmayı öncelemektedir. Bu yönüyle, alanda özgün ve öncü bir çalışma niteliği taşımaktadır. Araştırma iki aşamalı bir tasarıma sahiptir. İlk aşamada literatür taraması ve Alevi toplumunun kanaat önderleriyle yapılan görüşmeler yoluyla inanç unsurlarının envanteri çıkarılmış ve bu unsurlar coğrafi yakınlıkları dikkate alınarak göre 6 rota üzerinde haritalanmıştır. İkinci aşamada ise, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilen veriler tematik analizi yöntemiyle değerlendirilerek oluşturulan temalar doğrultusunda Alevi toplumunun kendi kültürel miraslarının inanç turizmi bağlamında değerlendirilmesi konusundaki görüşleri analiz edilmiştir. Katılımcı görüşleri Alevi toplumunun turizm ve inanç turizmi konusunda farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu, rotalar geliştirilmesine olumlu yaklaştıkları, bu yolla kültür mirasının korunması ve yeni kuşaklara aktarımın önemine vurgu yaptıkları görülmüştür. Son bölümde paydaşlar için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Alevilik, İnanç turizmi, Kültür mirası, İnanç turizmi rotaları, Anadolu.

ABSTRACT

THE ALEVI BELIEF IN THE CONTEXT OF CULTURAL HERITAGE AND THE FORMATION OF AN ALEVI FAITH TOURISM ROUTE

Pınar UĞUZ

Department of Tour Guiding

Master of Tour Guiding Programme

Graduate School of Anadolu University, November 2025

Supervisor: Assoc. Prof. İnci Oya COŞKUN

The Alevi faith holds a significant place in Anatolia's cultural richness, encompassing numerous tangible and intangible sacred elements. These elements have the potential to be evaluated within the scope of faith tourism. They are of great importance for the preservation, promotion, and transmission of cultural heritage to future generations. This study, which aims to evaluate the sacred elements of the Alevi faith in the context of cultural heritage, to develop faith tourism routes, and to investigate the perspectives of the Alevi community on this matter, prioritizes not only the safeguarding and transmission of cultural heritage but also the creation of social and economic contributions. In this respect, it represents an original and pioneering work in the field. The research is designed in two phases. In the first phase, an inventory of sacred elements was compiled through a literature review and interviews with prominent opinion leaders of the Alevi community. These elements were then mapped across six routes, with consideration of their geographical proximity. In the second phase, data collected through a semi-structured interview form were analyzed using thematic analysis. Based on the themes developed, the Alevi community's views on evaluating their cultural heritage in the context of faith tourism were examined. The participants' responses revealed that the Alevi community demonstrates a high level of awareness regarding tourism and faith tourism, displays a positive attitude toward route development, and emphasizes the importance of preserving cultural heritage and passing it on to future generations. In the final section, recommendations are presented for stakeholders.

Keywords: Alevism, Faith tourism, Cultural heritage, Faith tourism routes, Anatolia.

TEŞEKKÜR

Erzincan ili, Tercan ilçesi, Konarlı (Şıhköy) köyünde 1985 yılında dünyaya gelen yazar Alevi bir ailenin kızıyım. Osmanlı Döneminde Bingöl, Erzincan, Elâzığ, Malatya, Sivas, Trabzon, Erzurum, Tunceli Beylerbeyi olarak atanan Şah Hüseyin ve Şah Haydar Bey'in ise torunuyum. Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın büyük dedem olduğu da söylenmektedir. Zamanın en büyük aşiretlerinden biri olan Çarekan (Çarekız) Aşireti'nin bir üyesiyim. Ancak Aşiret 2000'li yılların başında zamanın getirdiği şartlar dolayısıyla eski gücünü kaybetmeye başladı. Erzincan, Tercan ilçesinde Zeynep Hanım ve Süleyman Bey (Uğuz)'in, Esmâ Hanım ve Hüsnü Ağa (Açıkkaşlı)'nın namı hâlâ konuşulmaktadır. Dedelerim hakkında anlatılan hikâyeler ile yetiştim. Örneğin, Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail arasında yaşanan savaşın seyrinin dedem Şah Hüseyin Bey sayesinde değiştiği anlatılır. Babaannem Zeynep Hanım çok sevilen ve sayılan bir hanım ağadır. O kadar zenginmiş ki, kapısında çalışan 4 Ermeni kadından biri babaannemin isteği ile bir altın elbise yapmış ve bu elbise bittikten sonra kadın kör olmuş. Altın elbise şu an Ankara Etnografya Müzesi'nde sergilenmektedir.

Alevi toplumun bir üyesi olarak ve bu kültürün içinde atalarımın hikâyeleri ile büyüyen büyürken, sonrasında Erzincan, Tercan, Gökpınar (Komsor) köyünde İngilizce öğretmeni olarak çalıştığım 2017 yılında, Komsor Köyü'ne yakın olan Oğulveren, Başbudak, Kilise ve Konarlı Köylerine yaptığım gezilerde bazı yerlerde Alevi kültürünün kaybolmaya başladığına, kültürel ve dinî değerlerin unutulmaya yüz tuttuğuna, gençlerin ilgisizliğine şahit oldum. Bu nedenle kendi kültürümü korumak, kaybolan değerleri yaşatmak, gelecek kuşaklarda farkındalık yaratmak amacıyla bu tez konusu seçtim. Ayrıca Alevi kültürünün tanıtılması, kutsal merkezlerin ve inanç unsurlarının yerli ve yabancı turistler tarafından anlaşılması sayesinde önyargıların ve yanlış anlaşılmaların önüne geçmek için de bu çalışmanın bir aracı olacağına inanıyorum. 8 yıldır üzerinde düşündüğüm ve hayal ettiğim bu çalışmanın sonunda akademik bir teze dönüşmesi benim için çok büyük bir mutluluk kaynağıdır. Konuyla ilgili çalışmalarına devam etmeyi planlıyorum. Yukarıda açıkladığım nedenlerle uzun zamandır hayal ettiğim bu tezin ortaya çıkmasında pek çok kişinin katkılarını ifade etmem gerekiyor.

Tez konusunun şekillendirilmesi ve yazılması sürecinde bana yol gösteren ve katkıları ile tezimi bitirmeme destek olan danışman hocam sayın Doç. Dr. İnci Oya COŞKUN hocama

sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca tez savunmasında kıymetli görüşleriyle destek olan jüri üyelerim Prof. Dr. Gökçe YÜKSEK'e ve Prof. Dr. Selda UCA'ya teşekkürü borç bilirim.

Beni hem eğitim hayatım boyunca hem de tez çalışmam süresinde destekleyen ailem; Babam Hasan UĞUZ, Annem Cevahir UĞUZ, Abim Uğur UĞUZ, Kardeşlerim Ufuk UĞUZ, Çağla ERTORUN ve Zeynep TUTAŞ ve ayrıca *"Teyzem sen yaparsın!"* motivasyonu veren, Eskişehir Bektâş-ı Velî Cem ve Kültürevi'nde semah görevinde yer alan yeğenlerim Sude ve Yaren TUTAŞ kardeşlere sonsuz teşekkürler. Söyledikleri güzel ve anlamlı sözleri unutmayacağım. Güzel dilekleri için sonsuz teşekkür ederim.

Ayrıca görüş ve önerileri için tezime katkı sağlayan Abbas ÇALIŞKAN (Malatya Alvar Köyü Cemevi Dedesi), Hayri DOĞAN (Adıyaman Ağuiçen Talibi), Ahmet ARSLAN (Eskişehir, Dede), Ali AKDAĞ (Muş Varto Şube Başkanı), Erkan ARAS (Denizli Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Derneği Başkanı), Binali BÜKLÜ (Tunceli Büklü Dede Ocağı, Dede), Celal ÖZDEMİR (İstanbul Sarıyer Vakıf Şube Başkanı), Deniz AYDIN (İstanbul Tokat Pir Sultan Alevi Kültür Derneği Başkanı), Aslıhan ASLI (Talip, Eskişehir Cemevi eski üyesi), Bahadır ODABAŞI (Adana Seyhan Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Şube Başkanı), Hüseyin HAN (İzmir Çiğli Şube Başkanı, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı), Onur GÜNGÖR (İstanbul Okmeydanı Cemevi, Dede), Şehriban MUTLUER (Antalya Yozgat, Ana), Engin DURMUŞ (Erzincan, Dede), Duygu DOĞAN (Eskişehir, Ana), Battal SÜLÜK (Hacı Bektaş Veli Dernek Başkanı), Ercan GÜVENÇ (İstanbul Cem Vakfı Kurucu Üyesi), Erdoğan SEZER (Alevi Bektaşî Federasyonu yöneticisi), Halis ÇELİK (Kocaeli, Dede), Lütfü YILDIZ (Kahramanmaraş Şube Başkanı), Ali Ekber SAKICI (Eskişehir Hacı Bektaş Veli Vakfı yönetim kurulu üyesi), İlkay SEZGİN (Hacı Bektaş Veli Dernek Yönetim Kurulu), İbrahim ÖZİPEK (İzmir Hacı Bektaş Anadolu Kültür Vakfı İzmir Merkez Şubesi Karabağlar Uzundere Cemevi Başkanı), Kezban AKYOL (Antalya, Ana), Ercan Kazım ÖZER (Mersin Koca Seyid Ocağı ve Ağuiçen Ocağı, Dede), Sefa GÜL (Amasya), Mahsuni ILGIN (Eskişehir Hacı Bektaş Veli Eski Dernek Başkanı), Kamer Ali DURUR (Eskişehir Hacı Bektaşî Veli Vakıf Başkanı), Neşat DEMİRTAŞ (Ankara Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Gölbaşı İlçe Şubesi Başkanı), Sefa ÖZTÜRK (Ordu Güvenç Abdal Ocağı, Dede), Sevim YALINACAK (İstanbul Yalıncağ Sultan Alevi Kültür Derneği Başkanı ve Ana), Sadık

DÜZGÜN (Erzincan, Dede), Hilmi YILDIZ (Kocaeli Gültepe Cemevi, Dede), Kazım AÇIKTEPE (Tunceli ve Mersin, Dede), Filiz AYDIN (Erzincan, Talip), Süleyman ULUÇINAR (Yalova, Talip), Tuncay ALTUN (Sivas Kızıl Deli Ocağı, Dede), Volkan ROPÇU (Kırıkkale Koçbaba ve Eskişehir, Dede), Uğur UĞUZ (Erzincan, Talip), Yusuf ARSLAN (Adıyaman Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Yunus Emre Cemevi Başkanı), Ali Ekber İNCESU (Kocaeli Hacı Bektaş Veli Kültür Vakfı Şube Başkanı), Zülfü ERDOĞAN (Erzincan Senemli Ocağı, Dede kızı ve Ana), Buse GİZLİ (Tokat, Çorum Kul Himmet Ocağı), Nurettin AKSOY (Çorum Çelebi Ocağı, Dede), Murat YILDIRIM (Muğla Datça Şube Başkanı), Mümtaz TAGAY (Kocaeli, Talip), Sevgi ERÖREL (Eskişehir, Ana), Ali İhsan AKYOL (Hacı Bektaş Vakfı kurucusu ve Dede), Musa KAZIM(Antalya Pir Sultan Dernekleri, Alevi Kültür Dernekleri, Alevi Bektaşî Federasyonu, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı gibi kurumlarda yöneticilik, başkanlık, genel sekreterlik), Mehmet TURAN (Yalova ve Isparta Burdur Şah Ahmet Sultan Ocağı, Dede)'a, ayrıca 2023 ve 2024 yılları arasında bana burs imkanı sunan Alevi Vakıfları Federasyonu'na teşekkürlerimi sunarım.

Pınar UĞUZ

03/11/2025

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “Bilimsel İntihal Tespit Programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Pınar UĞUZ

03/11/2025

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI

Bu tezi hazırlarken ChatGPT üretken yapay zekâ programından destek aldığımı beyan ederim. Tezin özet bölümünün çevirisi aşamasında ve haritaların oluşturulması sırasında koordinatların bulunması amacıyla üretken yapay zekâ programlarından destek aldım. Üretken yapay zekâ programlarından aldığım bilgilerin doğruluğunu kontrol ettiğimi bildiririm.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Pınar UĞUZ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	ii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	viii
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI	ix
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar DİZİNİ.....	xiii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xiv
GÖRSELLER DİZİNİ	xv
KISALTMALAR DİZİNİ	xvi
1 GİRİŞ	1
1.1 Sorun.....	6
1.2 Amaç.....	7
1.3 Önem	8
1.4 Sınırlılıklar.....	9
2 ALAN YAZIN	10
2.1 Kültür ve Kültürel Miras Kavramları	10
2.1.1 Kültür	10
2.1.2 Kültürel miras.....	13
2.1.2.1 Kültürel miras türleri	15
2.1.2.2 Kültür, kültürel miras ve turizm ilişkisi	23
2.2 İnanç ve İnanç Turizmi	25
2.2.1 İnanç turizminin önemi.....	30
2.2.2 Dünyada inanç turizmi	31
2.2.3 Türkiye’de inanç turizmi.....	35
2.3 Kültür ve İnanç Turizmi Rotaları	37
2.3.1 Kültür ve inanç turizmi rotalarının tarihsel gelişimi.....	38
2.3.2 Turizm rota planlaması	41

2.4 Alevilik ve Alevilik İnancı	43
2.4.1 Cem, Cem ibadeti ve Cemevi'nin tarihsel kökeni	49
2.4.2 Cemde 'On İki Hizmet'in sahipleri	51
2.4.3 Cem çeşitleri.....	55
2.4.4 Cemevi'nin işlevleri	60
2.4.5 Türkiye'de Cemevleri	62
2.4.5 Ziyaretler.....	63
2.4.5.1 Türbe ve yatır	65
2.4.4.2 Dergâh ve tekke	67
2.4.4.3 Zaviye.....	68
2.4.4.4 Ağaç, mağara, su, dağ kült ziyaretleri.....	68
3 YÖNTEM.....	74
3.1 Kültür Mirası Bağlamında Alevi İnanç Unsurları Envanterinin ve İnanç Turizmi Rotalarının Oluşturulması.....	74
3.2 Alevi İnanç Unsurlarının İnanç Turizmine Konu Olması Hakkında Alevi Toplumun Görüşlerinin Nitel Olarak İncelenmesi	75
3.2.1 Araştırma Deseni.....	75
3.2.2 Veri Toplama Süreci ve Aracı	80
3.2.3 Verilerin Analizi	82
4 BULGULAR.....	85
4.1 Kültür Mirası Bağlamında Alevi İnanç Unsurları ve Alevi İnanç Turizmi Rotası Önerilerinin Geliştirilmesi.....	85
4.1.1 Alevi inanç ve kültür mirası envanteri	85
4.1.1.1 Marmara Bölgesi.....	86
4.1.1.2 Ege Bölgesi	93
4.1.1.3 Akdeniz Bölgesi	97
4.1.1.4 İç Anadolu Bölgesi.....	100
4.1.1.5 Karadeniz Bölgesi	117
4.1.1.6 Doğu Anadolu Bölgesi	123
4.1.1.7 Güneydoğu Anadolu Bölgesi	139
4.1.2 Alevi inanç turizmi rota önerileri	140

4.2 Alevi İnanç Unsurlarının İnanç Turizmine Konu Olması Hakkında Alevi	
Toplumun Görüşlerinin İncelenmesi.....	147
4.2.1 Tema 1 - Alevi inancının önemli mekânları ve ritüelleri	149
4.2.2 Tema 2 - Alevi kültürel mirasının korunması	156
4.2.3 Tema 3 - Alevilik inancının anlatımı ve aktarımı.....	159
4.2.4 Tema 4 - Alevilik ve turizm ilişkisi	164
4.2.5 Tema 5 - Mevcut durumda ziyaretçiler	169
4.2.6 Tema 6 - Alevi kültürünün temsilcileri ve tanıtım	174
4.2.7 Tema 7 - Alevi inanç turizmi rotaları	179
SONUÇ ve ÖNERİLER	186
KAYNAKÇA.....	192
EKLER	
ÖZ GEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 2.1 Türkiye'nin UNESCO Dünya Miras Listesi'nde Yer Alan Somut Kültürel Miras Varlıkları	17
Tablo 2.2 Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde Yer Alan Kültürel Miras Varlıkları (2025).....	18
Tablo 2.3 Türkiye'nin UNESCO Geçici Miras Listesi'nde Yer Alan Karma (Doğal ve Kültürel) Miras Varlıkları	20
Tablo 2.4 Türkiye'nin UNESCO Doğal Miras Listesi.....	20
Tablo 2.5 Türkiye'nin UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne Kayıtlı Miras Unsurları	22
Tablo 2.6 Avrupa Konseyi Kültür Rotaları.....	39
Tablo 2.7 Türkiye'deki Kültür ve İnanç Rotaları.....	41
Tablo 2.8 Türkiye'deki Cemevlerinin Yer Aldığı İller ve Sayıları.....	63
Tablo 3.1 Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	78
Tablo 4.1 Alevi İnanç Turizmi Rota Önerileri.....	141
Tablo 4.2 Tematik Analiz Bulguları	148

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 2.1 Kültürel Turizmin Kaynakları	24
Şekil 4.1 Kutsal Mekânlar Kategorisi.....	151
Şekil 4.2 Örnek Mekânlar Kategorisi	153
Şekil 4.3 İbadetler, Dinî Ritüeller Kategorisi	155
Şekil 4.4 Tema 2 – Alevi Kültür Mirasının Korunması	156
Şekil 4.5 Geleneksel Aktarım Yolları Kategorisi	159
Şekil 4.6 Modern Aktarım Yolları Kategorisi	161
Şekil 4.7 Anlatıcı Profilleri Kategorisi	164
Şekil 4.8 Ziyaretçi Profili Kategorisi.....	169
Şekil 4.9 Ziyaretin Amacı Kategorisi	171
Şekil 4.10 Ziyaret Zamanı ve Dönemi Kategorisi	172
Şekil 4.11 Temsil Aktörleri Kategorisi.....	174
Şekil 4.12 Tanıtım Araçları Kategorisi.....	176
Şekil 4.13 Tanıtımın Niteliği Kategorisi	178
Şekil 4.14 Rota Yapısının Oluşturulması Kategorisi.....	180
Şekil 4.15 Rota Bileşenleri Kategorisi	182
Şekil 4.16 Rota Oluşturulmasına Karşı Çıkan Görüşler Kategorisi	184

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Görsel 2.1 Dünya İnanç Dağılımı Haritası.....	33
Görsel 2.2 Türkiye’deki İnanç Turizm Destinasyonları	37
Görsel 2.3 Alevi-Bektaşî Haritası	48
Görsel 2.4 Türkiye’deki Cemevi Sayıları	62
Görsel 4.1 Rota 1 - Munzur ve Yukarı Fırat Yolu	142
Görsel 4.2 Rota 2 - Torosların Nefesi ve Derviş Yolu.....	143
Görsel 4.3 Rota 3 - Pir Sultan’dan Hubyar’a Anadolu Ocakları.....	144
Görsel 4.4 Rota 4 - Hacı Bektaş ve Erenler Yolu	145
Görsel 4.5 Rota 5 - Ege Bektaşî İzleri - Hamza Baba’dan Hızır Şah’a	146
Görsel 4.6 Rota 6 - Karacaahmet’ten Kazdağı’na - Marmara Bektaşî Rotası	147

KISALTMALAR DİZİNİ

AABF	: Avrupa Alevi Bektaşî Federasyonu
ABF	: Alevi-Bektaşî Federasyonu
ADFE	: Alevi Dernekleri Federasyonu
AKD	: Alevi Kùltür Dernekleri
DMK	: Dünya Miras Komitesi
CIIC	: International Committee on Cultural Routes (Uluslararası Kùltür Rotaları Komitesi)
ÇEKÜL	: Çevre ve Kùltür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
Çev	: Çeviren
Hz.	: Hazreti
ICOMOS	: International Council On Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
KTB	: Kùltür ve Turizm Bakanlığı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü
St.	: Saint (Aziz)
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TURSAB	: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
UNWTO	: Dünya Turizm Örgütü
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kùltür Örgütü)
vb.	: ve benzeri

1 GİRİŞ

Anadolu coğrafyası; jeopolitik ve jeostratejik yapıya sahip olması, üç tarafının denizlerle çevrili olması, kuzey-güney-doğu sınırlarının dağlar ile çevrili olması, her mevsimin yaşandığı uygun bir iklime, elverişli tarım alanlarına sahip olması, yer altı ve yer üstü ekonomik kaynakların varlığı sayesinde çağlar boyunca dünyanın en önemli tarihi ve inanç merkezlerinden biri olmuştur (Çalık, 2018, s. 373).

Anadolu konumu itibariyle Asya ve Avrupa arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Uzun dönem kaos ve karmaşanın merkezi konumunda kalan Anadolu; sahip olduğu verimli toprakları, coğrafyası, jeopolitik konumu ile her zaman insanların dikkatini çekerek büyük göç dalgalarını kendisine çekmiştir (Karakaş, 2014, s. 76). Bu nedenle Anadolu toprakları geniş bir kültür mozağine sahiptir (Odabaşı, 2016, s. 21) ve farklı dillerin, dinlerin ve kültürlerin izlerini görmek mümkündür. Çeşitli nedenlerle Anadolu'ya göç etmiş farklı uygarlıklar Anadolu'nun adeta bir kültür hazinesine dönüşmesine neden olmuştur (Eraslan, 2019, s. 88). Göçebe toplumların yerleşik hayata geçmesi ile pek çok medeniyetin izlerine Anadolu'da rastlanırken; Hititler, Persler, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi birçok devletin kuruluşu da gerçekleşmiştir.

Göçler ile gelen insanlar kültürlerini de yanlarında getirmişlerdir. Malazgirt Zaferinin kazanılması ile bölgeye akın akın başlayan Türklerin göçleri, Haçlı seferleri ve bunun sonucunda Anadolu'da Krallıkların kurulması, Bizans'ın gücünün azalması, Anadolu'da var olan beylikler ve bu beyliklerin birbiri ile mücadeleleri, Moğol baskısı ile Anadolu'ya göç eden farklı kültürlere sahip insanlar bir kültür mozaği yaratmışlardır (Karakaş, 2014, s. 76).

Orta Asya'dan göç eden Oğuz Türkleri getirdikleri inanç ve kültürlerini farklı bölgelerin inançları ile senkretize etmişlerdir. Anadolu'ya göç ederken Şamanizm, Manicilik, Dualizm gibi inançları karşılaştıkları İslam ve Arap inançları ile yoğurmuşlar; oluşturdukları bu sentezi Anadolu'da eskiden beri var olan Roma Uygarlığı ile buluşturarak yeni ve heterodoks bir inanç sistemi oluşturmuşlardır (Odabaşı, 2016, s. 21). Anadolu, tarihsel birikimi ve Türklerin uzak coğrafyalardan birlikte getirdiği kültürel birikimler ile zengin bir sentez ortamı oluşturmaktadır (Işık, 2013, s. 3).

Savaş, kıtlık, afet, göç vb. nedenler ile bulundukları yerleri terk etmek mecburiyetinde kalan topluluklar örf-adetlerini, gelenek-göreneklerini, inançlarını yani kültürlerini yanlarında götürmüşlerdir. Asırlarca kültürlerini korumayı başaran topluluklar, yeni coğrafyalar, inançlar, kültürler ile karşılaştıklarında bu yenilikleri isteyerek ya da istemeyerek kendi topluluklarına kabul ettirmek durumunda kalmışlardır. Bu durum zamanla “heterodoks” kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Alevilik bu anlatılanlara en güzel örnek olarak verilebilir. Türkler, Orta Asya’dan Anadolu’ya göçler ile birlikte birçok unsuru beraberinde getirmişlerdir. Anadolu Aleviliği de bünyesinde birçok kültürü harmanlamış hem yeni hem de heterodoks bir kültür oluşturmuştur (Dursun, 2017, ss. 38-39; Tosun ve Koç, 2022, s. 7).

Alevilik, sözlü bir gelenek üzerine inşa edilmiştir. Halkın söylemleri ile yaşatılarak bugünlere kadar gelmiştir. Sözel olmasının altında yatan belki de en önemli neden merkez ya da yöneten kişilerin dışında yer almalarıdır. Merkez dışında yaşamaları, merkezin tepkilerine neden olarak, Alevileri yalnızlaşmış bir şekilde yaşamaya zorlamıştır. Bu nedenle yaşam tarzları yazıya aktarılamamış ve yazılı bir Alevi kültürü oluşturulamamıştır. Aleviler bakış açıları ve duruşlarından dolayı inançlarının yazıya geçirilmelerini doğru bulmayarak, sözlü bir şekilde devamını sağlamışlardır (Dağıdır, 2014, s. 30; Tosun ve Koç, 2022, s. 7).

Anadolu coğrafyasında Aleviler geniş bir alana yayılmışlardır. Asırlar boyunca siyasi, ideolojik, askeri vb. baskılar sebebi ile kendilerini yani kimliklerini gizlemek durumunda kalmışlar, güvenlikleri için şehirden uzak yaşama yolunu seçmişlerdir. Yaşanan baskılar sonucunda Aleviler, geldikleri yöre ve bölgelere, boylarına ve yaptıkları mesleklere göre kendilerini açıkça ifade etmedikleri için Kızılbaş, Çepni, Sıraç, Abdal, Amuca, Bedreddini, Babagan, Nusayri, Kalender, Haydari, Işık, Hurufi, Bektaşî vb. farklı adlarla anılmışlardır. Anadolu ve Trakya’da yaşamakta olan Alevilere “Alev, Bektaşî ve Kızılbaş” denilmektedir (Dursun, 2017, s. 22).

XI. yüzyıldan sonra meydana gelen göç dalgalarında tarikat ve tekke kökenli evliyalara sahip oldukları şecerelele ile din ve dünya görüşünü birleştirerek göç ettikleri bölgelerde yaşamalarını sürdürmüşlerdir. Şecerelele Hz. Ali’ye ve On İki İmam’a dayandırılan bu evliyalara gittikleri yerlerde saygı duyulmuş ve önemli bir statüye sahip olmuşlardır (Karakaş, 2014, s. 78).

Alevi inancında dağ, pir, seyit, dede, baba, türbe, dergâh, yatır gibi unsurlar hem inanç hem kültürde önemli bir yere sahiptir (Demir, 2022, s. 34). Alevilerde önemli kültürleri oluşturan bu unsurlar birer ziyaret mekânlarını oluşturmaktadır. Anadolu'nun pek çok yerinde Alevilerin gelenek, görenek ve kültürlerine uygun inanışlar; uyguladıkları ritüeller bulunmaktadır (Karakaş, 2014, s. 74). Farklı inanç ve kültürden insanlar kutsal kabul gördükleri herhangi bir şeyi veya insan üstü bir varlığı memnun etmek için kurbanlar sunmuşlardır ve kurbanı aracı olarak kabul etmişlerdir. Kurban kesme zamanla bir ritüele dönüşmüştür (Bekki, 2008, s. 94). Örneğin, Gök Tanrı inancına mensup Türkler akarsuların ve dağların ruhlarının bulunduğu ve bir ömürlerinin olduğuna inanmaktadırlar. Ruhları rahatsız etmek istemeyen Türkler onları memnun etmek için kurbanlar sunmuşlardır (Köse, 2019a, s. 37).

Ziyaret kültü, Alevilik inancında önemli bir yere sahiptir. Evliyalara ve Meleklerle insanüstü bir gözle bakılmaktadır ve ölümsüz olduklarına inanılmaktadır (Tuğrul, 2006, s. 116). Alevi inancında ziyaret edilen yerler kutsal kabul edildiği için kurban kesilmekte ve çeşitli ritüeller yapılmaktadır. Bu ritüeller içerisinde, ziyaret kabul edilen yerin üç kere öpülmesi, mum yakma, çalı, ağaca ip bağlama ve lokma dağıtılması gibi uygulamalar bulunmaktadır. Bazı ziyaret yerlerinde semah dönülmesi şeklinde gerçekleşen ritüeller de gerçekleştirilmektedir.

Günümüz Anadolu'sunda Alevilerin kutsal mekânlar ile bağlantılı olduklarına inandıkları unsurlar bulunmaktadır (Duymaz ve Şahin, 2008, s. 117). Ziyaret mekânlarının yanında yer alan türbe, yatır gibi yerler kutsal kabul edildikleri için yanlarında yer alan adak yerleri, su, ağaç, kaya, taş, mağara, dağ gibi nesneler de kutsal sayılmaktadır. Kutsal mekânlarda bulunan ağaç kesilmez, odunu yakılmaz, dalı kırılmaz; kutsal mekânlarda bulunan her cins hayvan avlanmaz; bitkisi koparılmaz. Kutsal olduklarına inandıkları bu yerlerde bu mekânlara zarar veren kişilerin başına olumsuz şeylerin geleceğine inanılır. Kutsal mekânlarda yer alan ağaç, bitki kurumuşsa ya da hayvanlar ölmüş ise insanların yaptıkları günahların, dertlerin ve sıkıntıların bedeli olduğuna inanılır (Demir, 2022, s. 65).

Anadolu'da günümüzde de görülmekte olan medeniyetlerin maddi ve manevi değerlerinin izleri eşsiz kültürel değerler sunmaktadır. İnsanlar bu değerleri görmek, tanımak ve meraklarını gidermek amacıyla uzak mesafelere seyahat edebilmektedirler.

Hem inanç hem kültürel amaçlı gerçekleşen bu seyahatler zamanla inanç turizmi kavramının doğmasına ve gelişmesine neden olmuştur.

Turizm, kişilerin yaşadıkları yerlerden farklı amaçlar ile farklı yerlere, 24 saatten az olmama ve para kazanma amaçları olmayacak şekilde farklı arzular ile gerçekleştirdikleri seyahatler olarak tanımlanmaktadır (Demir, 2022, s. 6). Pazarlama, ulaşım imkânların iyileştirilmesi, bireylerin gelirlerinde meydana gelen artışlar, tüketin anlayışındaki değişimler, insanların farklı mekânlar görme, eğlenme gibi istekleri farklı turizm çeşitlerinin gelişmesine yol açmıştır. İnanç turizmi de son yıllarda gelişen ve önemi giderek artan bir turizm kolu olmuştur (Karabaltaoğlu, 2019, s. 8).

İnanç turizmin temelini oluşturan din kavramı, inanç ve turizmle birlikte ele alınmaktadır. Din, inanç, turizm olayı geçmişten günümüze çekiciliği yüksek bir turizm potansiyeli ortaya çıkarmaktadır. İnanç değerleri, inanç turizmine önemli bir kaynak teşkil etmektedirler (Cam ve Avcı, 2023a, s. 201). Ülkeler, sahip oldukları kutsal mekânların tanıtımını yaparak daha fazla turist akını sağlamaya çalışmaktadır. Yapılan tanıtım faaliyetleri turistlerin bir destinasyon ya da bölgeyi tercih etmelerinde etkili olmaktadır. Oluşturulan olumlu imaj turistlerin destinasyonlara karşı ilgisini artırmaktadır (Yalçınkaya, 2020, s. 263).

İnsanların kutsal mekânları gezme, görme ve kutsal mekânlardan yararlanma düşüncesi kendi yaşama gücü ve enerjilerini yenilemek istemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu enerjiyi canlı tutmak isteyen insanlar, kutsal kabul ettikleri ve inandıkları bazı mekânları ziyaret etmeyi tercih etmektedirler (Duymaz ve Şahin, 2008, s. 117). Dünyada ve özellikle Anadolu'da semavi ve semavi olmayan dinlerin etkisi görülmektedir. Semavi dinlere inanan insanlar hac vazifesini yerine getirmek gibi nedenler ile geziler gerçekleştirmektedirler. Bu dinlere ait kutsal mekânlar, şehirler ve hac yerleri aşağıda sıralanmaktadır:

- Sünni: Mekke, Medine, Kudüs.
- Şii: Meşhed, Kum, Kerbela, Necef.
- Alevi: Hacı Bektâş-ı Velî (Nevşehir), Abdal Musa (Antalya), Munzur Baba, Düzgün Baba (Tunceli), Kaygusuz Abdal (Mısır), Kerbela (İran).

- Katolik: Croagh Patrick, Walsingham, Canterbury, Lisieux, Paris (Basc Sokağı), Chartres, St. Jacques de Compostelle, Lourdes, Montserrat, Fatima, Einsiedeln, Częstochowa, Levoca, Esztergom, Medjugorje, Lorette, Assise, Roma, Oratoire St. Joseph, Ste. Anne de Beaupré, N.-D. Du Cap de la Madeleine, N.-D. De Guadalupe, Chiquinquira, Ste. Rose de Lima, Cochabamba, Nossa Senhora de Aparecida, Santiago (N.-D. de Lourdes), Tamanrasset, Lalibela, Tsuwano, Kibeho.
- Ortodoks: Novgorod, Zagorsk, Kazan, Kiev, Aynaroz Dağı.
- Yahudi: Kudüs.
- Budist: Hiei Dağı, Putuo Shan, Jihua Shan, Lo Fu Shan, Borobudur, Wutai Shan, Omei Shan, Lhassa, Kailash Dağı, Rajgir, Nalanda, Buddhgaya, Anuradhapura.
- Hindu: Dvaraka, Nasik Tryambak, Tirupati, Kanchipuram, Rameswara, Bali, Kedarnath, Thanesar, Hardwar, Kailsah Dağı, Jagannah Puri, Benares, Gaya, Prayaga, Ayodhya.
- Taoist: Heng Shan, Tai Shan, Song Shan, Hua Shan, Nanyue, Heng Shan.
- Şintoist: Fuji Dağı, Ise.
- Diğer: Salt Lake City (Mormonlar).

İnsanlar inançlarına göre yukarıda bahsedilen mekânları manevi duygularını tatmin etmek, ilahi varlıklar ve kişilerin yaşadıkları bu yerleri gezmek, meraklarını gidermek ve hac vazifelerini yerine getirmek amacıyla ziyaret etmektedirler. Bu yerler inanç açısından önemli olduğu gibi bir toplumun kültürel kimliğini, yaşayış şeklini de sergilemektedir.

İnanç merkezlerini ziyarete gelen insanlar farklı dinleri bir arada görme ve tanıma fırsatı yakalamaktadırlar. İnanç mekânları yapılan ziyaretler sayesinde farklı kültürlerin etkileşimine de neden olmaktadır. Kültürlerarası etkileşim açısından inanç turizmi pazarda büyük bir yere sahiptir. İnanç turizmi inançların kaynaşması sayesinde barışa katkı sağlarken, yerel halkın ekonomik gelir elde etmesine ve istihdam yaratmasına destek olmaktadır. Dünyanın farklı yerlerinden gelen insanlar farklı dinlerin düşünce yapısını, gerçekleştirdikleri ibadetleri, yaşam tarzlarını, ibadethanelerini, kutsallarını öğrenerek farklı bakış açılarına sahip olabilmektedir (Tatlı ve Avcı, 2022, s. 67).

Alevilerin Anadolu'nun farklı bölgelerinde yer alan ziyaret yerlerini görmek, gezmek, meraklarını gidermek ve bir nevi hac vazifelerini yerine getirmek ve böylece manevi tatmin elde etmek amacıyla yaptıkları seyahatler de inanç turizmi bağlamında değerlendirilebilir. Kültürel miras bağlamında Alevilik inancı ve Alevi inanç turizmi rotalarının oluşturulması amacıyla yapılan bu çalışma, Alevilerin sözlü geleneğini yazılı hale getirmek, mevcut ve gelecek kuşaklara bilginin aktarılmasını sağlamak ve Alevi inanç unsurlarının turizm açısından değerlendirilerek hem tanınmasını hem de korunmasını hedeflemektedir.

1.1 Sorun

Türkiye'de var olan inanç unsurları, turizm açısından önemli çekicilikler arasında yer almaktadır. Çok dinli ve tek dinli inanç mekânları, gerçekleştirilen ritüeller ve farklı inanç ve kültürlerden insanların dikkatini çekmektedir. Bazıları, atalarından kalan bu yerleri ziyaret ederken; bazıları görme, gezmek, merak, araştırma, inanç gibi farklı nedenlerle bu yerleri ziyaret etmektedir. Anadolu coğrafyası, farklı kültür ve medeniyete ev sahipliği yapmış önemli bir coğrafi konuma sahiptir. Medeniyetlerden kalan kültürel ve dinî maddi ve manevi değerler, kültür mirası olarak, alternatif turizm çeşitleri içerisinde yer alarak insanların ziyaret etmelerini sağlamaktadır. İnsanlar, günümüzde var olan bu çeşitlilik içinde farklı arayışlara girmektedirler.

İnsanlar, dinlenmek, tatil yapmak dışında eğitim ve bilgi seviyelerini artırmak, dünyaya bakış açılarını geliştirmek, yeni yerler keşfetmek, tarih, kültür, yaşam biçimleri hakkında bilgi sahibi olmak, dini tanımak, dinî mekânları ziyaret etmek, dinin gereklerini yerine getirmek ve manevi huzuru sağlamak gibi nedenlerle turizm hareketlerine katılırlar (Derin ve Sarı, 2022, s. 3).

Alevi inancı ve bu inançla şekillenen kültür yüzyıllardır Anadolu'da sürmektedir. Alevi inancı, kültürü ve gerçekleştirilen ritüeller birçok insanın dikkatini çekmeye yeni yeni başlamıştır. Yüzlerce yıllık geleneğe sahip Alevi inancı, tüm unsurlarıyla araştırılmaya ve tanınmaya ihtiyaç duymaktadır. İnanç ve kültürel miras unsurlarının birer çekim merkezi olduğu düşünüldüğünde, Alevi kültürünün ve inanç unsurlarının da bu açıdan değerlendirilmesi önemlidir. İnanç turizmi ve kültürel miras turizmi bağlamında Alevi

inanç unsurlarının değerlendirilmesi, pazarda yer edinmesi ve mevcut mekânların turizm bağlamında keşfedilmesiyle bu unsurların korunması, tanınması, gelecek kuşaklara aktarılması ve ekonomik değere dönüşmesi mümkündür.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda bu tez çalışması iki temel soruna odaklanmaktadır. Bunlardan ilki Alevi inanç ve kültürel miras unsurlarının tespit edilmesi ve derlenmesi, ikincisi ise turistik açıdan değerlendirilmesi konusunda Alevi toplumunun konuya bakış açısının incelenmesidir. Dolayısıyla araştırma soruları da bu iki odak noktası etrafında aşağıdaki gibi şekillenmektedir:

1. İnanç turizmi bağlamında değerlendirilebilecek Alevi inanç unsurları nelerdir?
2. Alevi inanç merkezleri, ibadethanelerin, ziyaretgâhların, insanlarca önem verilen kültür ve inanç değerlerin, ritüeller gibi unsurlar turistik bir rota oluşturmak amacıyla nasıl değerlendirilebilir?
3. Alevi toplumunun turizm ve etkileri konusundaki farkındalık düzeyleri ve bakış açıları nedir?
4. Alevi toplumunun kendi dinî ve kültürel değerlerinin turizm bağlamında değerlendirilmesi konusundaki yaklaşımları nedir?

Bu sorulara verilecek yanıtlar sayesinde Alevi inanç unsurlarına turistik değer kazandırılarak hem kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda destek olması hem de sosyo-ekonomik etkileri açısından ülke ekonomisine ve turizm potansiyeline katkı sağlanması beklenmektedir.

1.2 Amaç

İnsanların kutsal saydıkları maddi değerler arasında kilise, sinagog, cemevi, cami, türbe, yadır, çeşme, taş, dağ, mağara, ağaç, göl, toprak vb. yer almaktadır. Kutsal kabul ettikleri değerler arasında en çok dikkat çeken unsurlardan biri ise gerçekleştirdikleri ritüellerdir. Mevlana'nın "sema"sı ile Aleviler'in "semah"ı manevi değerlere örnek olarak verilebilir. Kutsal sayılan maddi ve manevi değerler inanç turizmi bağlamında değerlendirildiğinde insanları seyahate yönelten önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Alevi inanç unsurların kültürel miras bağlamında ele alınması ve bir Alevi inanç turizm rotası oluşturulması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda

Anadolu genelinde Alevi inanç turizmi rotalarının oluşturulması için envanter çalışması yapılması ve Alevi toplumunun konuya ilişkin bakış açılarının değerlendirilmesi planlanmıştır.

İnanç turizmi Müslüman ve Hristiyan hac ziyaretleri, kutsal mekânların birer çekicilik unsuru olarak değerlendirilmesi sayesinde dünyada en hızlı büyüyen seyahat motivasyonlarından biridir. Bununla birlikte Anadolu coğrafyasının inanç turizmi açısından barındırdığı değerler tam olarak tespit edilememekte ve turizm açısından potansiyeli anlaşılamamaktadır. Alevi inancı Anadolu kültür mirasının önemli parçalarını barındırmaktadır. Son yıllarda giderek büyüyen bir turizm pazarı olarak inanç turizmi amaçlı seyahat eden turistler için Alevi inanç unsurlarının ziyaret edilmesi, kültür mirasının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması, miras öğelerinin tespit edilerek farkındalık yaratılması ve turizme kazandırılması amacıyla Alevi inanç turizm rotalarının oluşturulması bu açıdan önemlidir.

Araştırma kapsamında;

- Alevi inanç unsurlarının envanterinin çıkartılması ve harita üzerinde işaretlenmesi,
- Alevi toplumunun ileri gelenlerinden ve üyelerinden konuya ilişkin bakış açılarının değerlendirilmesi ve rotanın oluşturulması konusundaki görüşlerinin derlenmesi hedeflenmiştir.

1.3 Önem

Bu çalışma ile Alevi inanç unsurları kültürel miras içerisinde ele alınarak korunması ve gelecek kuşaklara otantikliği bozulmadan aktarılması açısından ve Alevi inanç turizmi rotaları oluşturularak turizmde önemli bir alternatif sağlanması açısından bu çalışma önemlidir. Alevilik inancının hem kültür mirası içerisinde hem de inanç turizm içerisinde ve bir rota üzerinden tanıtılmasının sağlanması, Anadolu'nun tamamını dikkate alması açısından önemlidir.

Anadolu coğrafyasında yer alan Alevi inanç unsurları tespit edilerek envanterinin çıkarılması ve bu unsurların inanç turizm rotası oluşturulması amacıyla kullanılması

açısından alanında ilk olma özelliği taşımaktadır ve ilerde yapılacak bu tür çalışmalara kaynak teşkil etmesi de çalışmanın önemini arttırmaktadır.

1.4 Sınırlılıklar

Alevi inanç ve kültür unsurlarının tespit edilmesi ve Alevi toplumunun konuya ilişkin görüşlerinin tespit edilmesi sürecinde bazı sınırlılıklar söz konusudur. Bunlara kısaca aşağıda açıklanmıştır:

- Alevi inanç merkezleri ve unsurları Anadolu'nun geneline yayılmış, bazı bölgelerde yoğunlaşmış, bazı bölgelerde ise tespit edilememiştir. Tespit edilemeyen, hakkında kaynak bulunmayan bu mekânların rotalar oluşturulurken dikkate alınmamış olması bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir.
- Zaman ve maliyet sınırlılıkları nedeniyle araştırmacı yüz yüze görüşmeler gerçekleştirememiş, ilgili miras unsurlarını kendisi ziyaret edememiştir.
- Araştırmada görüşme yöntemi kullanılarak veriler toplanmıştır. Her ne kadar bu görüşmeler Alevi toplumunun önde gelenleri ve üyeleri ile yapılmışsa da, görüşmelerin 50 kişi ile yapılmış olması da sınırlılıklar arasındadır.

Görüşmeler Türkiye'de yer alan farklı şehirlerde ve Eskişehir'de yaşamakta olan bazı Alevi inanç önderleri ve talipleri ile telefonla görüşülerek ve ses kaydı yapılarak gerçekleştirilmiştir. Telefonda yapılan görüşmelerde bazı sorunlar yaşanmıştır. Bunlar:

- Telefonun şarjının bitmesi,
- Karşı tarafın yapılacak görüşmelere yeterli önemi vermemesi,
- Telefonda gerçekleşen görüşmelerde telefonun çekmemesi,
- Telefonda yapılan görüşmelerde dışardan gelen her türlü gürültünün yapılacak görüşmelere etki etmesi,
- Telefonla belirlenen randevu saatinde kişilerin farklı işlerinin çıkması,
- Telefonda yapılacak görüşmelerin randevu saatinde kişilerin hassas konu diyerek vazgeçmeleri gibi sorunlar ile karşılaşılmasıdır.

2 ALAN YAZIN

Çalışmanın bu bölümünde kültürel miras ve inanç turizmi kavramları ile birlikte Alevilik inancı ile kültür ve inanç turizmi ilişkisi alanyazından örneklerle açıklanmıştır. Ayrıca dünyada ve Türkiye’de önemli inanç turizm çekim merkezleri ve rotaları konusunda alan yer alan çalışmaların detaylı bir özeti sunulmuştur.

2.1 Kültür ve Kültürel Miras Kavramları

Kültür ve özellikle de kültürel miras kavramı son yıllarda akademik çalışmalarda sıkça ele alınmaktadır. Geleneklerin, yaşam biçimlerinin, ritüellerin, sanatın ve diğer tüm kültürel yapıların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından önem atfedilen kültür ve kültürel miras kavramlarına ilişkin alan yazında yer alan çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

2.1.1 Kültür

Tarihsel sürece bakıldığında; toplumların sosyal, ekonomik alanda meydana gelen değişimleri “kültür” kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur ve bu kavramın önemi zamanla artmıştır (Hofstede, 1980, s. 21). Kültür kavramının, yaşanmakta olan değişimler nedeniyle birçok tanım yapılmaktadır. Kültür, Latince “colere” kök sözcüğünden türeyen “cultura” kelimesinden gelmektedir ve bu kelime yerleşmek, olgunlaşmak, ekip biçmek, sürmek, inşa etmek, işlemek vb. anlamlarda kullanılmıştır (Williams, 1976, ss. 76-82). Bununla beraber modern çağda ise kültür, “cultus” yani solan aşk ve tanrısallık anlamında kullanılırken, zamanla dinî bir terim olan kült (cult) anlamında kullanılmıştır. Kült kavramı; “dinî haraç, dua, büyü, dış eylemler vb.; bir tanrıya hizmet etmek; tapınma, yüce şeref, tapınma “veya hatta” bir şiir, bir put, bir tanrı, bir ilah, bir fetiş, bir tapınma, yüceltme, yükseltme, ibadet” şeklinde yorumlanmaktadır (Dimitrov, 2019).

Türk Dil Kurumu (TDK)’na göre, Büyük Türkçe Sözlükte, “kültür” şöyle tanımlanmaktadır ([http-1](http://1)):

“Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin”.

Başka bir tanımda ise kültür şöyle tanımlanmaktadır (Yücel ve Yediyıldız, 1988):

- “1. Bir milletin duygu, düşünce, davranış kalıpları,
2. Belirli dönemlerde bilgi, sanat ve beceri birikimleri,
3. Kendi varlığı hakkındaki tarih bilinci,
4. Milletin belirginleşen objektif sosyal yapısı,
5. Bu yapıyı oluşturan; din, ahlâk, hukuk, dil, sanat, edebiyat, ekonomi, teknoloji gibi sistemler bütünlüğü ve bütün bu sistemlerin biçim ve içeriklerini kapsayan hayat tarzlarından ibarettir.”

Kültür, maddi ve manevi değerlerin bir bütün olarak bir topluma atfedilmesidir (Turhan, 1987, ss. 34-35). Kültür, insanlar tarafından biriktirilen bilgi birikimi sonucu ortaya çıkan her şey (Offorma, 2016, s. 4) olarak tanımlanırken, aynı zamanda bir toplumun oluşmasına katkı sağlayan ve bir toplumu diğerlerinden ayıran bir olgudur. Kültür bir topluma mensup bireylerin ortak bir amaç etrafında toplanması, kültürlerinin ve kültürleri içerisinde oluşmuş değerlerin farkında olması şeklidir (Hofstede, 1980, s. 21). Bir nesilden diğerine aktarılacak fikirlerin, ideallerin, inançların, kurallar ve ilkelerin (normların), gelenek ve göreneklerin, bilgi elde etme sürecinin (bilgiyi işleme), kurumların, estetik nesnelerin ve sanatın maddi öğelerinin dokusu olarak açıklanan kültür; yemek alışkanlıklarını, dilleri, festivalleri, evlilik törenlerini, düşünme yöntemlerini ve görgü kurallarını içerir (Offorma, 2016, s. 4). Toplumlar kültür ve kültürel değerlerinin bilincinde olmadıklarında, farklı topluluklar içinde benliklerini kaybederler. Kültür, insanların ve toplumların kimliğini genellikle kurucu toprakla, yerle, manzaralarla, dağlarla, denizlerle ve nehirlerle bağlantılı olarak açıklar ve anlam verir (Duxbury vd., 2016).

İnsanların inşa ettikleri binalar, geçim şekilleri, giyim tarzları, içinde yaşadıkları coğrafya bir bütün olarak kültürlerini yansıtmaktadır. Coğrafi koşulların yaşam üzerindeki etkileri kültüre de yansımaktadır. Bu da hem toplumun hem de doğal yaşam alanlarının kültürden etkilenmesine neden olmaktadır (Emekli, 2006).

Kültürün çeşitli yansımaları olarak dinî etkinlikler ve festivaller gösterilebilir. Bunlar geçmişten günümüze gerçekleştirilen etkinlikler olarak inanç, coğrafya ve kültür gibi olgulardan etkilenmektedir (Derin ve Sarı, 2022, s. 3). Kültürel ya da inanç amaçlı etkinlikler ve festivaller insanların kültürlerini ve inançlarını yansıtan bir özelliğe

sahiptir.

Kültür, uygarlıkların var olduğunu açıkladığı gibi kültürün temelini din olması da muhtemeldir. İnsanların tecrübeleri, gelenekleri bazen kutsal kabul edilen gerçekler ve kültürel hakikatlerdir ve bunlar korunur, saygı görür. Dolayısıyla, kültürün miras olarak dinsel otoriteyi dikkate aldığı söylenebilir (Eagleton, 2000, s. 10). Kültür içinde dinin izleri mimaride, çevrede, folklorda ve pek çok alanda kendini göstermektedir ve kimliğin önemli bir parçasıdır. Geçmişteki tarih, benlik, köken kültürel mirastır, yani kültür, somut ve soyut değerlerin tamamıdır. Dil, gelenek, adetler, dans, müzik, ritüeller, inanç, manevi değeri olan kıyafetler vb. her şey somut olmayan değerler ve geçmişten günümüze eski dokusunu taşıyarak, otantikliğini koruyarak varlığını sürdüren tarihi kentler, anıtsal yapı, arkeolojik alanlar gibi somut değerler kültürel mirasın bir parçasıdır (Ünal, 2014).

İnsanlar farklı coğrafya, dil, kültür, din ve inançların etkisi altında kalarak farklı bakış açıları ve farklı karakteristik özellikler taşırlar. Kültürel ve dinî geleneklerini korumaya, yaşatmaya ve gelecek kuşaklara aktarma gayreti de insanların hayatlarının şekillenmesinde kültür, din ve inanç unsurlarının önemli etkiye sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Çam ve Çelik, 2021, s. 119).

Yazara göre kültür insanlar tarafından bilinçli ya da bilinçsizce oluşturulan her şeyi kapsamaktadır. Örneğin, ilkel insanların hayvan derilerinden kıyafet yapması bilinçsizce ortaya çıkmıştır. Bulundukları coğrafi şartların etkisi ile barınma ihtiyacını karşılamak için kendilerine özgü yapılar inşa etmişlerdir. Bir arayış içerisinde olan insanlar bir şeye inanma ve tapınma gereği duymuşlardır. Zengin ve güçlü olanı tanrı ya da tanrıça kabul ederek onlara kutsallık atfetmişler, çeşitli ritüeller gerçekleştirmişlerdir. Bunlar bilinçsizce ve kendiliğinden zamanla oluşmuş, sonrasında da kültürün bir parçası haline gelmiştir. Nüfusun artmasıyla birlikte yaşanan kaos ve şiddetin artması sonucunda insanlar bir düzen oluşturmak zorunda kalmış ve kurallar yani normlar ortaya çıkmıştır. Bilinçli bir şekilde kimine göre töre, kimine göre norm, kimine göre ise kurallar oluşturulmuştur. Kültür bu bilinçli tutum ile artık şekil bulma yolunda ilerleyerek bir uygarlığın kültürü şeklinde tanımlanmaya başlamıştır. Toplumların yarattıkları maddi ve manevi değerler bir bütün olarak bir toplumun kimliğini tanımlamaktadır.

Kültürün maddi ve manevi değerleri zamanla farklı açılardan değerlendirilmeye, bu değerlerin korunarak gelecek kuşaklara aktarılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması

ihtiyacı ile kültürel miras kavramı ile açıklanmaya başlanmıştır.

2.1.2 Kültürel miras

Kültürel miras kavramında, “miras” kelimesi kültürel değerlerin günümüze taşınması şeklinde tanımlanmaktadır (Niglio, 2014). Miras, eski şeylerden oluşan bir koleksiyonun korunmasını, kazılmasını, sergilenmesini veya restore edilmesini içermekte, ancak bundan çok daha fazlasını kapsamaktadır. Miras; tarih, dil, din, şarkılar, danslar ve insanın kim olduğuna ve kendisini nasıl tanımladığına dair diğer birçok unsura ilişkin fikir ve anıların tarihi binalar ve arkeolojik alanlar kadar önemli olması anlamında hem somut hem de soyuttur. Ayrıca, bugünün ve geleceğin önemli bir parçasıdır ([http-135](#)). Miras kavramı aynı zamanda sanat eserleri, tarihi yapıtlar, görsel ve estetik olarak sevilen, ilgi duyulan her şey anlamına gelmektedir (Yıldız, 2011, s. 3).

Türk Dil Kurumu’na göre “miras” kavramı; “ölen bir kişinin yakınlarına bıraktığı tereke ya da bıraktığı değerler” olarak tanımlanmaktadır. Miras, kalıtım yoluyla bireye geçen özelliklerdir. Bir neslin kendinden sonra gelen kişi veya topluma bıraktığı değerlerdir ([http-1](#)).

Bir topluma ait olan maddi ve manevi değerler miras kapsamında ele alınmaktadır. Bunlar, insanların geleneksel yaşam tarzları, ilkel ve modern yaşam anlayışları, yiyecek ve içecekler, kıyafetler, dış görünüş, geçmişte yaşanmış olan olaylar ve savaş alanları, folklor etkinlikleri, dil, şiir, destan, hikâye, roman gibi edebi eserler, şarkılar, türküler, maniler, ninniler, yaptıkları ve sergiledikleri sanat eserleri ve spor dalları olarak sıralanabilir (Deniz ve Aydın, 2022, s. 329). Miras, doğal ve kültürel miras şeklinde iki kategoride incelenmektedir.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından miras doğal ve kültürel miras olarak iki başlıkta incelenmektedir ([http-125](#));

“Anıtlar: Tarih, sanat veya bilim açısından istisnâi evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri.

Yapı toplulukları: Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnai evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları.

Sitler: Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnai evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik siteleri kapsayan alanlar.

Doğal Miras: Estetik veya bilimsel açıdan istisnai evrensel değeri olan, fiziksel ve biyolojik oluşumlardan veya bu tür oluşum topluluklarından müteşekkil doğal anıtlar.”

Kültürel miras, bir toplumun sahip olduğu maddi ve manevi değerlerin kuşaktan kuşağa, atalarından miras olarak aktarılmasını ifade eder. Aynı zamanda insanların kimliğini ve diğer uluslardan farklı olduğunu işaret eden maddi ve manevi değerlerin tümüdür (Oğuz, 2001). Kültürel farkındalık ve bilincin artırılması kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması açısından önem arz etmektedir (Mokrane, 2020; Halaç ve Bademci, 2021).

UNESCO, dünya çapında insanlık için olağanüstü değere sahip olduğu düşünülen kültürel ve doğal mirasın tespit edilmesini, korunmasını ve muhafaza edilmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu misyon, UNESCO tarafından 1972 yılında kabul edilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme adlı uluslararası bir anlaşma ile somutlaştırılmıştır. UNESCO’ya göre “Dünya Mirası” kavramını istisnai kılan şey, evrensel bir uygulama olmasıdır ve bu alanlar üzerinde bulundukları topraklara bakılmaksızın tüm dünya halklarına aittir ([http-2](#)).

Toplumun değerleri, dinî inançları, düşünce ve davranışları kültürel öğeler olarak tanımlanmaktadır (Coşgun, 2012). Bu öğeler birey ve toplum davranışlarına yön vermekte ve kültürel varlıklar ile can bulmaktadır (Çalışkan, 2023). “Kültür varlıkları” “Tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar” olarak tanımlanmıştır ([http-127](#)).

Kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesini amaç edinmiş uluslararası bir örgüt olan Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) tüzüğü kültür mirası unsurlarını ve koruma ilkelerinin şöyle açıklamaktadır ([http-124](#); [http-125](#));

“a. Kültürel mirasın korunması: anıtların, yapı topluluklarının ve sitelerin korunmasını, konervasyonunu ve yönetimini kapsayan genel bir terimdir.

b. Anıt: Konumu, donatıları ve bezeme öğeleri ile birlikte tarihi, mimari, arkeolojik, sanatsal, estetik, bilimsel, sosyal, etnolojik, antropolojik, kültürel veya manevi değeri olan yapıdır. Bu tanım anıtsal heykel ve resimleri ,arkeolojik nitelikteki öğeleri ve yapıları, yazıtları, mağaraları ve yukarıdaki kategorilere ait öğelerin birleşimlerini içerir.

c. Yapı toplulukları: Mimari, planlama, homojenlik özelliklerinden veya peyzaj içindeki konumlarından dolayı tarihi, arkeolojik, sanatsal, estetik, bilimsel, sosyal, etnolojik, antropolojik, kültürel veya manevi değer taşıyan Tek, ya da birleşik yapı grupları ile onların doğal veya yapılı çevreleridir.

d. Sit: Tarihi, mimari, arkeolojik, sanatsal, estetik, bilimsel, sosyal, etnolojik, antropolojik, kültürel veya manevi değer taşıyan, tarihi park ve bahçelerin de dâhil olduğu insanın, doğanın veya insan ve doğanın birlikte ürettiği topografik alanlar ve peyzajlardır.

e. Koruma, konservasyon ve yönetim: Anıtlar, yapı toplulukları ve sitlerin somut ve somut olmayan yönlerine yönelik tüm faaliyetler, özellikle araştırma, envanterleme, koruma, konservasyon, restorasyon, yenileme, kullanım, geliştirme, yönetim ve sunumla ilgili çabaların yanı sıra, geleneksel yapım tekniklerinin araştırılması ve uygulanmasıdır.”

Kültürel mirasın korunması; inançların, kimliğin, yapılan uygulamaların, sahip oldukları kültürün gelecek nesillere aktarılması açısından süreklilik arz etmektedir (Jelincic ve Tisma, 2020). Kültürel miras, insanların geçmişte nasıl yaşadığını, sahip olduğu değerlerin ve insanların nasıl etkileşim içinde olduklarını açıklayan eşsiz bir kaynaktır.

2.1.2.1 Kültürel miras türleri

Kültür, kendine özgü özelliği olan maddi ve manevi unsurların toplamından oluşmaktadır (Lenzerin, 2011). Geçmiş ve gelecek arasında bir köprü kuran kültürel miras, bir toplumun geçmişten devraldığı kültürel varlıklar ve somut olmayan değerlerdir (Stephens ve Tiwari, 2015). Kutsal mimari alanlar, tarihi ve mimari yapılar, anıtlar gibi somut unsurlar ile festivaller, ritüeller, gelenek, görenekler gibi soyut unsurlar kültürel varlıkları oluşturmaktadır. Kültürel miras, somut kültürel miras ve somut olmayan kültürel miras şeklinde iki başlık altında incelenmektedir.

- **Somit kültürel miras:** Kültürün maddi bileşenlerinden oluşan, somut kültürel değerler olarak tanımlanan kültürel miras unsurlarıdır (Vecco, 2010). İnsan eliyle yapılmış her şey somut kültürel miras olarak değerlendirilmektedir (Can, 2009).

Bunlar taşınır ve taşınmaz kültürel miras olarak kendi içinde iki başlığa ayrılmaktadır. Yer altındaki, yer üstündeki ve su altındaki anıtlar, heykeller, mabetler, kaleler, saraylar, şehirler, müzeler, kütüphaneler, arşivler, koleksiyonlar, botanik bahçeleri gibi somut tarihi ve sanatsal değerler içeren

taşınır ve taşınmazlar somut kültürel miras kapsamında değerlendirilmektedir (Barrere, 2015).

İnsan emeği ve yeteneği ile oluşmuş ve taşınma özelliği olmayan yapı ve yapı grupları somut taşınamayan kültürel miraslardır (<http-3>). Taşınmaz kültürel miras içerisinde tarihi kentler, binalar, arkeolojik alanlar, kültürel değer ve anlamı olan alan ve nesneler, kültürel manzaralar, anıtlar, mimari yapılar, tarihi park ve bahçeler, kanallar, su yolları gibi unsurları kapsamaktadır (Kaya, 2021).

İnsan emeği ve yeteneği ile oluşmuş ve taşınma özelliği olan kültürel değerler ise somut taşınılabılır kültürel miras olarak değerlendirilmektedir. Tarihi, sanatsal ve estetik değer taşıyan araç ve gereçler, resimler, heykeller, mobilyalar, fotoğraflar, halı ve kilimler, gaz lambaları, koleksiyonlar, mektuplar, kayıt defterleri, arşivler, kitaplar, el yazmaları, tablolar, sikkeler, kalıntılar, el işleri gibi değerler bu kapsamda değerlendirilmektedir (Kaya, 2021; <http-3>).

17 Ekim-21 Kasım 1972 tarihleri arasında UNESCO 17. Genel Konferansı Paris'te toplanmıştır. Bu toplantıda 16 Kasım 1972 tarihinde UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme kabul edilmiştir (UNESCO,1972). Türkiye de 14.04.1982 tarih ve 2658 sayılı Kanunla sözleşmeye taraf olma kararı almıştır. Bu karar 23.05.1982 tarih ve 8/4788 sayılı Kararla Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmış ve 14.02.1983 tarih ve 17959 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Gerekli belgelerin UNESCO Genel Merkezine sunulmasıyla 16.03.1983'te Türkiye Sözleşmeye resmen taraf olmuştur (<http-125>).

1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne göre oluşturulan ve Dünya Mirası Komitesi (DMK) tarafından belirlenen Dünya Mirası Listesi'nde, 2025 itibarıyla toplam 1248 miras alanı Dünya Mirası olarak ilan edilmiştir. Bunlardan 972'si kültürel, 235'i doğal ve 41'i karışık (doğal ve kültürel) miras alanıdır. Listede Türkiye'ye ait 22 miras alanının 20'si kültürel, 2'si ise karma miras alanı niteliğindedir (<http-4>). Tablo 2.1'de listeye kabul edildiği yıllara göre miras alanları sıralanmıştır.

Tablo 2.1

Türkiye'nin UNESCO Dünya Miras Listesi'nde Yer Alan Somut Kültürel Miras Varlıkları

MİRAS ADI	KABUL YILI
Kültürel Miras Alanları	
Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas)	1985
İstanbul'un Tarihi Alanları (İstanbul)	1985
Hattuşa: Hitit Başkenti (Çorum)	1986
Nemrut Dağı (Adıyaman)	1987
Xanthos-Letoon (Antalya-Muğla)	1988
Safranbolu Şehri (Karabük)	1994
Truva Arkeolojik Alanı (Çanakkale)	1998
Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi (Edirne)	2011
Çatalhöyük Neolitik Alanı (Konya)	2012
Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu (Bursa)	2014
Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı (İzmir)	2014
Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı (Diyarbakır)	2015
Efes (İzmir)	2015
Anı Arkeolojik Alanı (Kars)	2016
Aphrodisias (Aydın)	2017
Göbekli Tepe (Şanlıurfa)	2018
Arsilantepe Höyüğü (Malatya)	2021
Gordion (Ankara)	2023
Anadolu'nun Ortaçağ Dönemi Ahşap Hipostil Camiileri (Konya-Eşrefoğlu Camii, Kastamonu-Mahmut Bey Camii, Eskişehir-Sivrihisar Camii, Afyon-Afyon Ulu Camii, Ankara-Arslanhane Camii)	2023
Sardis Antik Kenti ve Bin Tepe Lidya Tümölüsleri	2025
Karma Miras Alanları	
Göreme Milli Parkı ve Kapadokya (Nevşehir)	1985
Hieropolis-Pamukkale (Denizli)	1988

Kaynak: <http-5>

Tablo 2.1'de sıralanan ve UNESCO Dünya Mirası Listesine kabul edilen alanlara ek olarak, UNESCO Geçici Dünya Miras Listesi'nde yer alan ve henüz adaylık süreçleri tamamlanmayan miras alanları da bulunmaktadır. Üye Devletler için Geçici Liste ulusal bir envanter niteliğinde taşımakla birlikte, asıl listeye başvurulacak olan alanlar bu listeden seçilerek belirlenmektedir (<http-2>)

2025 yılı itibariyle Sözleşmeye Taraf 196 Devletten 189'unun UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde miras alanları yer almaktadır. İlki 1994 yılında olmak üzere 2025 yılı itibariyle Türkiye'nin UNESCO Geçici Dünya Miras Listesi'nde 72 kültürel, 4 karma ve 3 doğal olmak üzere toplam 79 mirası bulunmaktadır (<http-4>). Bu unsurlar Tablo 2.2, 2.3 ve 2.4'te sıralanmıştır.

Tablo 2.2*Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde Yer Alan Kültürel Miras Varlıkları (2025)*

MİRAS ADI	KABUL YILI
Karain Mağarası (Antalya)	1994
Urartu ve Osmanlı Eski Yerleşimi Ahlat Mezar Taşları (Bitlis)	2000
Alahan Manastırı (Mersin)	2000
Alanya (Antalya)	2000
Harran ve Şanlıurfa (Şanlıurfa)	2000
İshak Paşa Sarayı(Ağrı)	2000
Konya Selçuklu Başkenti (Konya)	2000
Mardin Kültürel Peyzağı (Mardin)	2000
Selçuklu Kervansarayları Denizli-Doğubayazıt Güzergâhı	2000
St. Nicholas Kilisesi (Antalya)	2000
St. Paul Kilisesi, St. Paul Kuyusu ve Tarihi Çevresi (Mersin)	2000
Sümela Manastırı (Trabzon)	2000
Likya Uygarlığı Antik Kentleri (Antalya ve Muğla)	2009
Perge Arkeolojik Alanı (Antalya)	2009
Sagalassos Arkeolojik Alanı (Burdur)	2009
Eşrefoğlu Camii (Konya)	2011
Hatay, St. Pierre Kilisesi (Hatay)	2011
Aizanoi Antik Kenti (Kütahya)	2012
Beçin Ortaçağ Kenti (Muğla)	2012
Birgi Tarihi Kenti (İzmir)	2012
Hacı Bektâş-ı Velî Külliyesi (Nevşehir)	2012
Hekatomnos Anıt Mezarı ve Kutsal Alanı (Muğla)	2012
Niğde'nin Tarihi Anıtları (Niğde)	2012
Mamure Kalesi (Mersin)	2012
Odunpazarı Tarihi Kent Merkezi (Eskişehir)	2012
Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi (Gaziantep)	2012
Zeugma Arkeolojik Alanı (Gaziantep)	2012
Sardes Antik Kenti ve Bintepeler Lidya Tümülsleri (Manisa)	2013
Laodikeia Arkeolojik Alanı (Denizli)	2013
Akdeniz'den Karadeniz'e Kadar Ceneviz Ticaret Yolu'nda Kale ve Sur Yerleşimleri	2013
Anadolu Selçuklu Medreseleri (Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum, Kırşehir)	2014
Anavarza Antik Kenti (Adana)	2014
Kaunos Antik Kenti (Muğla)	2014
Korykos Antik Kenti (Mersin)	2014
Kultepe - Kanesh Arkeolojik Alanı (Kayseri)	2014
Çanakkale ve Gelibolu 1. Dünya Savaşı Alanları (Çanakkale)	2014
Eflatun Pınar: Hitit Kaya Anıtı (Konya)	2014
İznik (Bursa)	2014

[Tablo 2.2. (Devam) Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde Yer Alan Kültürel Miras Varlıkları (2025)]

MİRAS ADI	KABUL YILI
Mahmutbey Camii (Kastamonu)	2014
Ahi Evran Türbesi (Kırşehir)	2014
Vespasianus - Titus Tüneli (Hatay)	2014
Zeynel Abidin Camii ve Mor Yakup (St. Jacob) Kilisesi (Mardin)	2014
Akdamar Kilisesi (Van)	2015
Aspendos Antik Kenti Tiyatrosu ve Su Kemerleri (Antalya)	2015
Eshab-ı Kehf Külliyesi (İslami-Osmanlı Sosyal Kompleksi) (Kahramanmaraş)	2015
Mudurnu Tarihi Ahi Kenti: Ahiliğin Tanıkları (Bolu)	2015
Dağlık Frigya (Eskişehir, Kütahya, Afyon)	2015
Stratonikeia Antik Kenti (Muğla)	2015
Uzunköprü (Edirne)	2015
İsmail Fakirullah Türbesi ve Işık Kırılma Mekanizması (Siirt)	2015
Yıldız Sarayı Kompleksi (İstanbul)	2015
Bodrum Kalesi (Muğla)	2016
Sivrihisar Ulu Camii (Eskişehir)	2016
Hacı Bayram Camii ve Çevresindeki Tarihi Alanlar (Ankara)	2016
Sultan II. Beyazıd Han Külliyesi (Edirne)	2016
Nuruosmaniye Külliyesi (İstanbul)	2016
Malabadi Köprüsü (Diyarbakır)	2016
Tuşpa/Van Kalesi, Van Tarihi Kenti ve Höyüğü (Van)	2016
Kıbyra Antik Kenti (Burdur)	2016
Yivli Minare Camii (Antalya)	2016
Assos Arkeolojik Alanı (Çanakkale)	2017
Ayvalık Endüstriyel Peyzajı (Balıkesir)	2017
İvriz Kültürel Peyzajı (Konya)	2017
Priene Arkeolojik Alanı (Aydın)	2018
Gaziantep Yeraltı Suyu Yapıları: Livas ve Kasteller (Gaziantep)	2018
Erken Dönem Anadolu Türk Mirası: Danişmend Beyliği Başkenti Niksar (Tokat)	2018
Justinian Köprüsü (Sakarya)	2018
Sarıkaya Roma Hamamı (Yozgat)	2018
Harput Tarihi Kenti (Elazığ)	2018
İzmir Tarihi Liman Şehri (İzmir)	2020
Koramaz Vadisi (Kayseri)	2020
Zerzevan Kalesi ve Mithraeum (Diyarbakır)	2020
Karatepe Aslantaş Arkeolojik Alanı (Osmaniye)	2020
Beypazarı Tarihi Kenti (Ankara)	2020
Mardin Midyat Çevresi (Tur Abdin) Geç Antik ve Orta Çağ Kilise-Manastırları (Mardin)	2021
Ankara: Modern Bir Cumhuriyet Başkentinin Planlanması ve İnşası (Ankara)	2025

Kaynak: <http://4>

Tablo 2.3

Türkiye'nin UNESCO Geçici Miras Listesi'nde Yer Alan Karma (Doğal ve Kültürel) Miras Varlıkları

MİRAS ADI	KABUL YILI
Harşena Dağı ve Pontus Kralları Kaya Mezarları (Amasya)	2015
Güllük Dağı-Termessos Millî Parkı (Antalya)	2000
Kekova (Antalya)	2000
Kemaliye Tarihi Kenti (Erzincan)	2021

Kaynak: [http-4](http://4)

Tablo 2.4

Türkiye'nin UNESCO Doğal Miras Listesi

MİRAS ADI	KABUL YILI
Tuz Gölü Özel Doğa Koruma Alanı (Ankara-Konya-Aksaray)	2013
Kızılırmak Deltası Kuş Cenneti (Samsun)	2016
Balıca Mağarası Tabiat Parkı (Tokat)	2019

Kaynak: [http-4](http://4)

- **Somut olmayan kültürel miras:** Somut olmayan kültürel miras denildiğinde gelenek, görenek, davranış ve beceriler; müzik, folklor, tiyatro, edebi eserler, sözlü gelenekler, törenler, şölenler, el sanatları ve geleneksel tarzda oyunlar ifade edilmektedir (Kaya, 2021). Dil, din, ahlak kuralları, geleneksel müzik, dans, tiyatro, el sanatları, örf ve adetler gibi somut olmayan taşınır ve taşınmaz unsurların tamamı kültürel miras kapsamında değerlendirilmektedir (Barrere, 2015).

UNESCO'nun 2003 yılında hazırladığı “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”, küreselleşmenin etkisi ile yok olmak üzere olan gelenek, görenek, folklor gibi kültürel değerlerin korunması amaçlanmış ve somut olmayan kültürel miras kavramına yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Alivizatou, 2008; Lenzerin, 2011). Türkiye 19 Ocak 2006 tarihli ve 5448 sayılı Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Uygun Bulunduğuna Dair Kanunla sürece dâhil olmuş ve 27 Mart 2006 tarihinde resmen Sözleşmenin tarafı olmuştur ([http-6](http://6)).

Somut olmayan kültürel miras kavramı, toplulukların, grupların ve bireylerin tanıdıkları uygulamalar, temsilleri, ifadeler, bilgiler, beceriler ve bunlarla ilişkili

olan araçlar, nesneler, eserler ve kültürel alanlar gibi kültürel mirasın bir parçası olan tüm değerlerden oluşmaktadır. Ayrıca kültürel mirasın bir aracı olarak dil de dâhil olmak üzere sözlü gelenek ve ifadelerden de oluşmaktadır. Gösteri sanatları, sosyal uygulamalar, ritüeller, bayram gelenekleri, çevreye ve evrene ilişkin bilgi ve uygulamalar, geleneksel zanaatlar, doğa ile bağlantılı olan ve uygulanan her şey somut olmayan kültürel miras içerisinde değerlendirilmektedir (http-7).

UNESCO'nun 17 Ekim 2003 tarihli Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde somut olmayan kültürel miras aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2003, Madde 2; http-2; Türker ve Çelik, 2012);

- **Gösteri sanatları:** Tiyatro, kukla gösterileri, dans, müzik vb. yer almaktadır. Bu etkinlikler gerçekleştirilirken kullanılan nesne, araç-gereçler de dâhil edilmiştir.
- **El sanatları geleneği:** Giysiler, takılar, el işlemleri, gösterilerde kullanılan kostümler, süsler, saklama kapları, süs eşyaları, müzik aletler, mutfak araç-gereçleri, kukla ya da oyuncak yapımı, zanaat işçiliği gibi değerler kültürü yansıtan araçlardır.
- **Toplumsal uygulamalar:** Festivaller, törenler, ritüeller, düğün adetleri, doğum ve cenaze törenleri, yerel oyunlar, spor faaliyetleri, geleneksel mutfak uygulamaları, yer ve zamana, mevsimlere göre gerçekleştirilen çeşitli törenlerdir.
- **Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar:** Yöresel yemekler, halkın şifa bulmak için uyguladıkları çeşitli yöntemler, takvimler vb. unsurları kapsamaktadır.
- **Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar:** Bireylerin ağızdan ağıza aktardıkları, hikâyeler, destanlar, masallar, efsaneler, şarkılar, ninniler, maniler vb. sözlü anlatılardan oluşmaktadır.

Kültürel miras değerlerinin korunması için somut kültürel miras konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı arttırmak ve karşılıklı değer birliği sağlamak, uluslararası iş birliği ve yardımlaşmayı sağlamak, ilgili toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermek sözleşmenin diğer amaçları

arasında yer almaktadır (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2003, Madde 1).

Sözleşme, üye devletlerin kendi sınırları içerisinde var olan somut olmayan kültürel miras değerlerini bir envanter yolu ile güncel tutmalarını zorunlu tutmaktadır. UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras listesinde 178 ülke içinde ilk beş ülke arasında Türkiye 31 miras unsuru ile yer almaktadır. 2025 yılı itibariyle Türkiye'nin UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerine Temsili Listede yer alan 28 ve Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne kayıtlı 3 adet miras unsurunun listesi ve kabul edildiği yıllar Tablo 2.5'te verilmiştir.

Tablo 2.5

Türkiye'nin UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne Kayıtlı Miras Unsurları

MİRAS ADI	MİRAS YILI
İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi	
Meddahlık Geleneği	2008
Mevlevi Sema Törenleri	2008
Aşıklik Geleneği	2009
Karagöz	2009
Nevruz (Azerbaycan, Hindistan, İran, Kırgızistan, Özbekistan ve Pakistan ile ortak dosya (2009) (2016 yılında dosya Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, Irak, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan, Tacikistan ve Türkmenistan katılımı ile genişletilmiştir)	2016
Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri ve diğerleri)	2010
Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah	2010
Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali	2010
Geleneksel Tören Keşkeği	2011
Mesir Macunu Festivali	2012
Türk Kahvesi ve Geleneği	2013
Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı	2014
İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka (Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye ile ortak dosya)	2016
Geleneksel Çini Sanatı	2016
Bahar Bayramı Hıdırellez (Makedonya ile ortak dosya)	2017
Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği (Azerbaycan ve Kazakistan ile Ortak Dosya,	2018
Geleneksel Türk Okçuluğu	2019
Minyatür Sanatı (Azerbaycan, İran ve Özbekistan ile Ortak Dosya)	2020
Geleneksel zekâ ve strateji oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala / Göçürme (Kazakistan ve Kırgızistan ile Ortak Dosya)	2020
Hüsn-i Hat, Türkiye'de İslam Sanatında Geleneksel Güzel Yazı	2021
Çay Kültürü: Kimlik, Misafirperverlik ve Toplumsal Etkileşim Sembolü (Azerbaycan ile ortak dosya,	2022

[Tablo 2.5 (Devam) *Türkiye'nin UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne Kayıtlı Miras Unsurları*]

MİRAS ADI	MİRAS YILI
İpek Böcekçiliği ve Dokuma için İpeğin Geleneksel Üretimi (Afganistan, Azerbaycan, İran, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile ortak dosya)	2022
Nasreddin Hoca/Molla Nesreddin/Molla Ependi/Apendi/Afendi Kozhanasyr Fıkra Anlatma Geleneği (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ile ortak dosya,	2022
Tezhip/Tazhib/Zarhalkori/Tezhip/Naqqoshlik (Azerbaycan, İran İslam Cumhuriyeti, Tacikistan ve Özbekistan ile ortak dosya,	2023
İftar/Eftari/İftar/İftor ve Sosyo-Kültürel Gelenekleri (Azerbaycan, İran İslam Cumhuriyeti ve Özbekistan ile ortak dosya)	2023
Balaban/Mey Zanaatkârlığı ve İcra Sanatı (Azerbaycan ile ortak dosya)	2023
Sedef Kakma İşçiliği (Azerbaycan ile ortak dosya)	2023
Nevruz	2024
Geleneksel Gayda/Tulum Yapımcılığı ve İcrası	2024
Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi	
Ishk Dili	2017
Geleneksel Ahlat Taş İşçiliği	2022
Zeytin Yetiştiriciliği ile İlgili Geleneksel Bilgi, Yöntem ve Uygulamalar	2023

Kaynak: <http://7>

2.1.2.2 Kültür, kültürel miras ve turizm ilişkisi

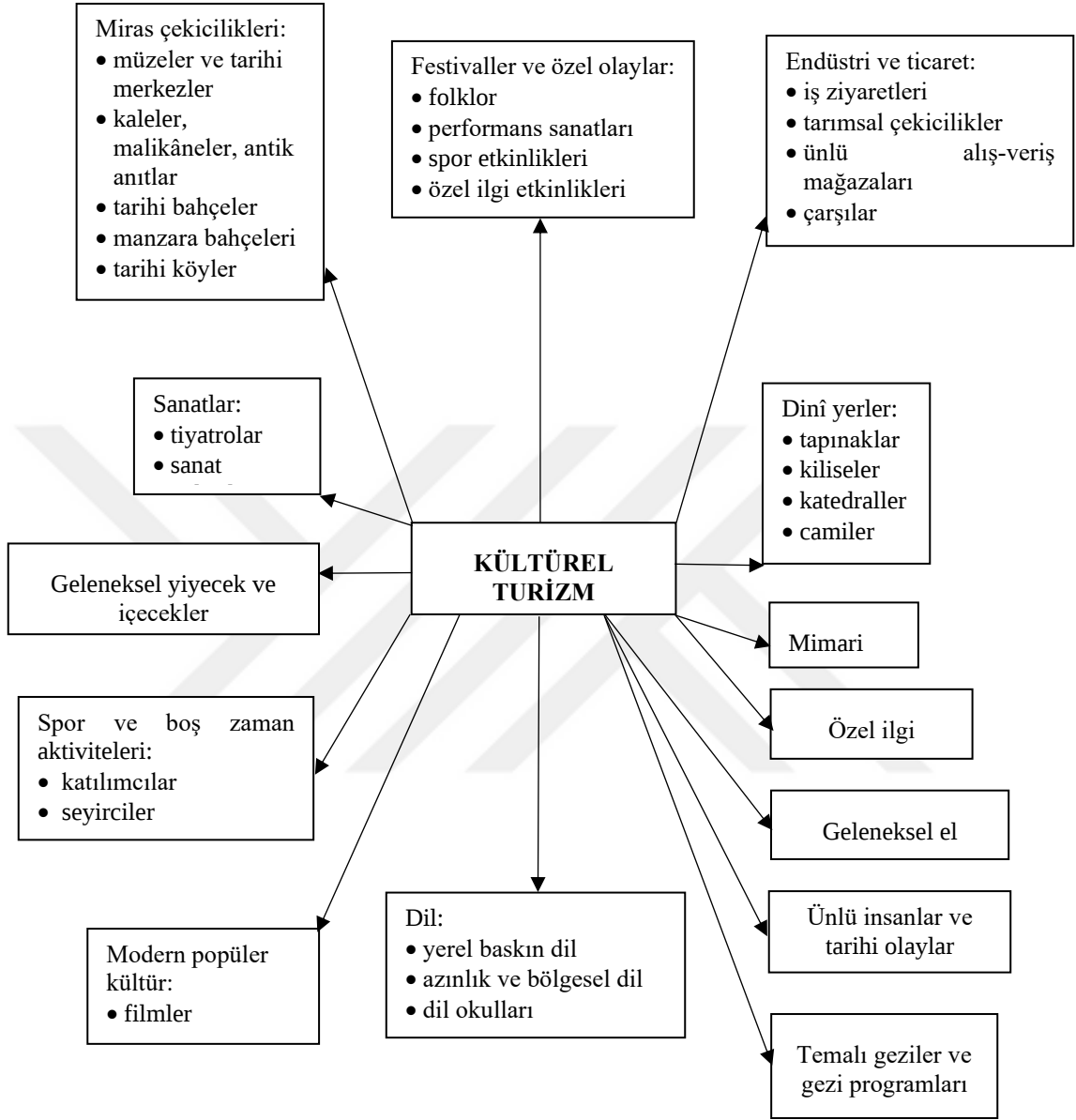
Kültür, bir toplumun sahip olduğu bütün değerlerdir. Bu değerler maddi ve manevi değerler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kültürün maddi ve manevi unsurlarının gelecek nesillere aktarılması kültürel miras aracılığı ile gerçekleşmektedir. Kültürel miras (Diker, 2019, s. 368),

“Geçmişten günümüze aktarılmış tarihi, sanatsal, bilimsel, estetik, antropolojik, etnolojik bakış açılarından evrensel değer taşıyan, tamamının oluşumu insan emeğine dayanan ya da oluşumu doğal etkenlere dayanan ancak üzerinde insan yaratıcılığının etkisi bulunan, taşınamayan yapılar, estetik ve sanatsal önem taşıyan insan yapımı taşınabilen eseler gibi somut kaynaklar, el sanatları ve yemek yapı teknikleri de dâhil olmak üzere halkın tamamına mal olmuş sanatlar ile insanların günlük yaşamlarını etkileyen, bugüne tamamıyla değişmeden aktarılmış, insanların yaşayışlarını ve inanışlarını etkileyen örf, adet, gelenek ve göreneklerden oluşan soyut kaynakların tümüne verilen addır”.

Önemli birer kültürel miras unsuru olan kültürel varlıklar, sahip oldukları karakteristik özelliklerinden dolayı dünyanın birçok yerinden ve farklı topluluklardan insanları kendine çekme kapasitesine sahiptir. Bu özellikleri ile turizme katkı sağlayan kültürel varlıklar Şekil 2.1’de gösterilmektedir (Gögebakan, 2015, s. 60).

Şekil 2.1

Kültürel Turizmin Kaynakları

Kaynak: Kızılırmak ve Kurtuldu, 2005

Şekil 2.5'te açıklanan kültürel varlıklar, turizmin gelişmesi açısından önemli kaynaklardır. Bir bölgedeki kültürel yapı hakkında bilgi veren bu varlıkların, kültürel değerlerin korunması ve yaşatılması açısından turizm büyük katkı sağlamaktadır. Kültür varlıklarına her yıl ziyaretler gerçekleştiği için önemli gelir elde edilmektedir (Patin, 1999, s. 35). Gelecek kuşakların bu yerleri ve eserleri ziyareti kültürel miras turizmi bağlamında ele alınmaktadır.

Turizm, bireylerin eğitim, gelir seviyelerine bağlı olarak boş zamanlarını değerlendirmek amacıyla sosyal yaşamları içerisinde edindikleri seyahat deneyimleri ile gerçekleştirdikleri faaliyetlerin bütünüdür (Çifçi, 2014, s. 5). Turizm olgusunun bir alt boyutu olarak kültür turizmi, eski sanat eserlerinin, tarihi yapıların ve onlara ait kalıntıların görülmesi amacıyla; araştırma, keşif ve dinî amaçlı seyahatler; yerel mimari ve orijinal özellikler, kütüphaneler, yerel mutfak, festivaller ve fuarlar, tiyatro ve sinema, müzik ve dans, lisans ve edebi çalışmalar ve alt kültürleri tanımak için gerçekleştirilen seyahatleri kapsamaktadır (Kızılırmak ve Kurtuldu, 2005, s. 102).

Kültür turizmi, ziyaretçilere bir bölgeye özgü mimari yapıları ve sanat eserlerini ziyaret etme, geleneksel yaşam tarzlarını görme ve tanıma, yöresel lezzetleri tatma imkânı sunan bir turizm çeşididir. Kültür turizmini diğer turizm çeşitlerinden ayıran en önemli özellik, öğrenme unsurunun ön planda olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında; geçmişten günümüze aktarılan somut ve somut olmayan kültürel miras öğelerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından önemli bir rol üstlenmektedir (Acıelma ve Güngör, 2021, s. 73). Hem Türkiye hem de Dünya çapında sayısız eser kültürel miras olarak tescillenmiş durumdadır. Dünya Miras Listesi'nde yer alan ya da alacak durumda olan kültürel miras değerlerinin korunması, yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması için turistlerin bu konuda bilinçlendirilmesi gerekmektedir (Açııcı vd., 2017, s. 65).

2.2 İnanç ve İnanç Turizmi

Turizm çeşitleri arasında hızla büyüyen kültürel miras turizmi ve inanç turizmi birbiri ile etkileşim içindedir (Dimitrov, 2019). Tarih boyunca insanların inanç amacıyla seyahat ettiği düşünüldüğünde, inanç ve turizm kavramları birbirleriyle yakın ilişki içinde olan kavramlardır (Süt, 2014). Dinî çekiciliklerin varlığı ve öznel faktörlerin bunları turistlik ürünlere dönüştürme yeteneği inanç ve turizm arasındaki ilişkiyi güçlendirmektedir (Dimitrov, 2019).

Din, tanrı ile insan arasında bir köprü görevi gören bir bağ olarak açıklanırken (Aksoy, 2002, s. 246), aynı zamanda kültürler şekil veren ve dönüştüren, her şey ile bağlantılı bir gerçek olarak değerlendirilebilir (Savur ve Kayabaş, 2023, s. 495). Dinin etkisi sanat, edebiyat, mimarlık, yeme-içme, giyim, kuşam vb. maddi kültür unsurların yanında manevi kültür unsurların üzerinde de görülmekte ve bu nedenle bir anlamda kültürün

temeli olarak nitelendirilmektedir (İbrahim, 2010, s. 123).

İnsanlık tarihine bakıldığı zaman, inanç kavramı her toplumda temel bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır (Men, 2021). İnanç ise, Türk Dil Kurumu tarafından “Tanrı’ya, bir dine inanma, akide, iman, itikat” “bir düşünceye gönülden bağlı bulunma”, “inanılan şey, görüş, öğretisi” ve “birine duyulan güven, inanma duygusu” olarak ifade edilmektedir (http-8). İnanç, kişiye özgü anlamları barındıran, kişinin deneyimleri ile anlam bulan bir kavramdır, kişisel algılarla oluşan inanışlardır (Newman, 2004).

İnsanların, dinlenmek, eğlenmek ve tatillerini yapmak dışında dinî görevlerini yerine getirmek ya da manevi huzura ulaşmak gibi amaçlarla dünyadaki kutsal mekânları ziyaret etmeleriyle beraber inanç turizmi önemli bir turizm çeşidi haline gelmiştir (Büyükşalvarcı vd., 2017). İnanç turizmi son otuz yılda alternatif turizm çeşitlerinden biri olarak dünya turizm pazarında önemli bir yer edinmiştir. Müslümanlık, Hristiyanlık, Yahudilik, Budizm vb. dinlere mensup kişiler kendi inançları çerçevesinde, tarihsel açıdan önemli dinî figürlere ait mezar, türbe, bina, ibadet yeri, eğitim kurumları, kutsal şehirler, sanat ve mimari açıdan kendine has özellikler gösteren alanları görme isteği ve gezme isteği inanç turizmin temelini oluşturmaktadır (Karabaltaoğlu, 2019, s. 9). Hristiyanların Hz. İsa ve Meryem Ana’nın bulundukları inanç mekânlarını ziyaret etmeleri; Budistlerin Ganj Nehri’nde günahlarından arınmak için yıkanmaları; Müslümanların Medine ve Mekke’ye yaptıkları hac ziyaretleri inanç amaçlı seyahatlere örnek olarak verilebilir (Cam ve Avcı, 2023a).

Din olgusuna bağlı olarak ortaya çına ve sosyal yaşamı düzenleyen bazı emir ve yasaklar (Güneş, 2014) arasında önemli konulardan biri kutsal yerlerin ziyaret edilmesidir. Kutsal yerler, bir toplumun dinî hayatının merkezinde bulunan, bireylerin yaşamına yön veren ve değer katan yerler olarak bilinmektedir (İlayda, 2021). Dolayısıyla insanlar tarih boyunca manevi duygularını tatmin etmek için hep kutsal yerleri ziyaret etme gereği duymuşlardır (Cannon, 1996). Tarihsel olarak bakıldığı zaman, inanç turizminin dinî bir zorunluluk olan hac ziyaretleriyle başladığı ve binlerce yıl öncesine dayanan en eski turizm çeşidi olduğu kabul edilmektedir (Tala ve Padurean, 2008; Okuyucu ve Somuncu, 2013, s. 628).

Hac, seyahatin bir boş zaman biçimi olarak düzenlendiği kitlesel tüketim toplumunda ziyaretçilerin hareketlerini belirleyen modern bir kavram olarak, turizmden çok daha eski

bir olgudur (Gil ve Cruiel, 2008). “Hac” kelimesi sözlükte; saygı duyulan büyük ve önemli bir şeye yönelmek, ziyaret etmek, bir yere gidip gelmek, delil ile galip gelmek anlamlarına gelir (http-9). Hac, dinî ibadeti ifade etmenin en eski biçimlerinden biridir. Aynı zamanda turizmin en eski biçimlerinden biridir ve turizm endüstrisinin ayrılmaz bir bileşenidir (Jongmeewasin, 2016). Hac kavramı ile yakından ilişkili olan inanç turizmi, çeşitli inançlara mensup kişilerin kutsal kabul edilen yerlere ziyareti ile gerçekleşmektedir. Her yıl belirli zamanlarda birçok insan, inançları açısından kutsal kabul edilen yerleri, uzun mesafeler kat ederek ziyaret etmekte ve “Hacı” olmaktadır (Kurnaz, 2013).

İnanç turizmi, insanların yaşadıkları alanların dışında, ticari kazanç taşımayan, dinî açıdan kutsal saydıkları yerlerde, inançları gereği dinî görevleri yerine getirmek ya da ziyaret etmek için en az bir gece konaklamaları ile gerçekleşen, geçici seyahatlerin ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal nitelikli olay ve ilişkiler bütünüdür (Usta, 2005, s. 5). Bir ülkede var olan inanç mekânlarını farklı ülkelerden gelen ziyaretçilerin ziyaret etmesi “*aktif inanç turizmi*” olarak sınıflandırılmaktadır. “*Pasif inanç turizmi*” ise bir ülke vatandaşlarının, başka bir ülkede yer alan inanç mekânlarına yaptıkları seyahatleri kapsamaktadır (Aksoy, 2002, ss. 420-421).

İnanç turizmi; inancın geçmişine yolculuk yapmak, önemli dinî merkezleri ziyaret etmek, manevi duygularını tatmin etmek (Yüksel ve Baykal, 2022, s. 2; Köşker, 2023, s. 137) ve iç huzuru bulmak isteyen kişiler açısından, diğer turizm çeşitlerine göre en iyi seçeneği sunmaktadır (Sargın, 2006). Kutsal kabul edilen yerleri ziyaret etmek, dinî toplantılara ve yapılan törenlere katılmak ve bunları seyretmek, hac gibi kutsal vazifeleri yerine getirmek, kutsal sayılan ve ön plana çıkan mabet ve mekânları görmek amacıyla seyahat etmeleri ve konaklamaları inanç turizmi kapsamında değerlendirilmektedir (Güzel, 2010). İnanç turizminin kaynakları, hac süresince ziyaret edilen turistik ya da turistik olmayan tapınak ve türbeler, insanları dinî açıdan cezbeden unsurlar ve inanç festivallerinden oluşmaktadır (Nolan ve Nolan, 1992, s. 4; Sharpley ve Sundaram, 2005).

İnanç turizmi, sosyo-kültürel etkileri, yerel topluma sağladığı katkılar ve sürdürülebilir kalkınma nedeniyle alternatif/özel bir turizm çeşidi olarak değerlendirilmektedir (İliev, 2020; Karabaltaoğlu, 2019, s. 9). Bazı kaynaklarda manevi turizm olarak da adlandırılan inanç turizmi tüm dünyada hızla gelişmektedir. Bu durumun bir kısmının, gelir artışı,

teknoloji, bilgi dolaşımı veya tanıtım faaliyetleriyle desteklenen genel turizm olgusundaki patlamadan kaynaklandığı söylenebilir. Bununla birlikte, inanç turizmi özellikle insanların bilgiye olan açlığı, kendi dinlerinden başka dinleri anlama isteği ile doğrudan bağlantılı olarak da büyümektedir (Tala ve Padurean, 2008).

Turistlerin ziyaret ettikleri kutsal mekânlar hem inanç turizm hem de kültürel miras değeri taşımaktadır, bu nedenle de inanç turizmi ve kültürel miras birbirleri ile bağlantılı olarak değerlendirilmektedir (Güzel, 2010). Sadece günümüzde var olan dinlere ve medeniyetlere ait inanç unsurları değil, geçmiş medeniyetlerden kalan ve onların inandıkları dinlere ait tapınaklar, mabetler, türbeler ve heykeller gibi pek çok unsur da inanç turizmi bağlamında değerlendirilebilir (Somuncu ve Okuyucu 2013, s. 628; Ercanlı, 2019, s. 291). İnanç turizminin yaygınlaşmasını sağlayan önemli nedenlerden biri, bu değerlere olan meraktır.

İnsan yapımı yapılar, toprak, su, dağ gibi doğal yapılar ile manevi ve kutsal anlam taşıyan yapılar kutsal mekânlar olarak değerlendirilebilir ve bu mekânla aracılığıyla insanlar manevi ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu yapıların bulundukları yerler sadece yerleşim ve mimari özellikleriyle kutsal değildir, insanlığın geleceğe taşıyacağı ortak, taşınmaz kültürel mirası olarak değerlendirilmektedir (Gültekin ve Canbolat, 2019, s. 257; Hammo ve Al-Salam, 2023, s. 5831). Dinî yapılar; toplumların geleneklerini, kültürlerini, mimari özelliklerini yansıtan kültürel miras varlıkları arasında değerlendirilerek turistler açısından önemli ziyaret alanları olabilmektedir (Ercanlı, 2019, s. 291). Örneğin, somut kültürel miras ziyaretçilerinin bir yeri ziyaret etmelerinin nedeni ya kültürel ya da dinî/hac amaçlıdır (Kalay ve Yıldız, 2017, s. 128)

İnsanların ruhsal, duygusal, fiziksel şifa elde etmek amacıyla kutsal veya yararlı kabul edilen bir yere yaptıkları dinî ya da manevi yolculuklar da inanç turizmi kapsamında değerlendirilmektedir (Mikaellson, 2012). Zengin bir mirasın ve kültür turizmin temelini oluşturan inançlar, mitolojiler ve efsanelere odaklanan kiliseler, dinî mekânlar ve anıtlar hakkında bilgiler çoğaldıkça, insanlar bu yerleri merak etmekte ve ziyaret etmek istemektedirler (Wiltshier, 2011). İnsanları inanç turizmine yönelten nedenler şöyle sıralanabilir (Aksoy, 2002, s. 421):

- **Psikolojik nedenler:** Merak, din, kültür, eğitim, dinlenme, boş zaman, spor, sağlık, tarihi mekânları ve aynı inanca sahip insanların acı çektiği yerleri görme ve aynı duyguları hissetme gibi nedenlerle ziyaret etme isteklerinden kaynaklanmaktadır.
- **Dinî gün ve bayramlar:** Haftanın belli günleri bazı dinler ve inançlar açısından önemlidir. Cumartesi Yahudiler için, Pazar Hristiyanlar için, Cuma Müslümanlar için önemli günler arasında yer almaktadır. Ayrıca Yeni Yıl başlangıcı olan gün Hristiyanlıkta, Kurban ve Ramazan Bayramları ise Müslümanlıkta önemli günlerdendir.
- **Zengin dinî arz kaynakları:** Dünyada ve Türkiye’de sayısız inanç unsuru inanç turizmi için arz kaynaklarını oluşturmaktadır. Türkiye’de Tarsus’ta yer alan St. Paul Kuyusu, Selçuk Meryem Ana Evi, Artemis Tapınağı; Suudi Arabistan’da yer alan Mekke ve Medine; Hindistan’da yer alan Buda Tapınağı; İran’da Yer alan Kerbela önemli turizm arz kaynakları arasında gösterilebilir.
- **Dini yayma faaliyeti:** Tarih boyunca insanlar inandıkları dinleri yaymak amacıyla seyahat etmişlerdir. Hristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanların inandıkları peygamberler ve dervişler ya da keşişler gibi din adamları dinin yayılması için seyahatler gerçekleştirmişlerdir.

Yukarıda sıralanan seyahat motivasyonlarına ek olarak insanları inanç turizmi amacıyla seyahate yönelten diğer faktörler şöyle sıralanabilir (Köroğlu vd., 2017):

- İnandıkları dinlerin doğduğu ve büyüdüğü toprakları görmek,
- İnançları açısından kutsal saydıkları mekânları görmek,
- Manevi doyum sağlayarak iç huzura kavuşmak için inanç yerlerini ziyaret etmek.

İnsanları seyahate iten motivasyonlara ek olarak dinî açıdan çekici unsurlar (Özleyen, 2017, s. 19; Usta, 2005; Okuyucu ve Somuncu, 2013; Gündüz, 2016, s. 38; Derin ve Sarı, 2022, s. 3);

- Doğa olayları (kutsal göller, dağlar, adalar, bahçeler)
- Dinî amaçla inşa edilmiş yapılar ve mekânlar
- Dinî temalı yapılar

- Dinî olmayan mekânlarda dinî önem içeren özel olaylar
- Bir trajedi veya politik olarak önemli olan olaylara ilişkin kutsallaştırılmış dinî değeri olmayan mekânlar (Robben adasında bulunan Nelson Mandela'nın cezaevi ve Kerbela olayı) olarak sıralanabilir.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda inanç ve turizm arasında yakın bir ilişki bulunduğu söylenebilir. İnanç turizminin gelişmesini sağlayan da insanların hem kendi inançları açısından önem taşıyan çekim unsurlarını ziyaret etme istekleri hem de diğer dinlere duydukları meraktır.

2.2.1 İnanç turizminin önemi

Tek tanrılı dinlerin hızla yayılması din amaçlı gerçekleştirilen seyahatlerin sayısını da arttırmıştır. Hristiyanlığı yaymak amacıyla yapılan misyonerlik faaliyetlerinin hız kazanmaya başlaması (Pinter, 2014), kutsal olan mekânları elde etmek amacıyla yapılan Haçlı Seferleri, Müslümanlığın hızla yayılması ve bununla beraber hac ibadetine katılan kişi sayısının hızla artması gibi gelişmeler Avrupa, Anadolu ve Ortadoğu arasında din temelli seyahatlerin çoğalmasına ve inanç turizmi kavramının gelişmesine katkıda bulunmuştur (Aksoy, 2002, ss. 419-420). Seyahat imkânlarının kolaylaşması ve turizm sektöründe meydana gelen gelişmeler inanç turizmine de yansımış, seyahat eden kişi sayısı ve inanç turizminden elde edilen gelirlerde artış görülmüştür (Yalghouzaghaj ve Shorbolagh, 2013; Varnavas vd., 2018). Hac görevini yerine getirmek, ritüellere katılmak, dua etmek gibi amaçlarla yapılan seyahatler ülkelerin ekonomisini olumlu yönde etkilemektedir (Jongmeewasin, 2016). İnanç turizmi, bireylerin manevi açıdan rahatlamlarını sağlamakla birlikte; farklı kültürlere, farklı inançlara sahip bireylerin birbirleriyle kaynaşmasını sağlamakta ve böylece kültürel etkileşime de neden olmaktadır. İnanç merkezlerine gelen ziyaretçiler dinî görevlerini yerine getirirken diğer turizm faaliyetlerine de katılma imkânı elde etmektedirler (Gündüz, 2016, ss. 37-39).

İnanç turizmi açısından değerlendirildiğinde sadece insan yapısı unsurlar (bina, şehir, köy vb.) değil; ırmak, ağaç, mağara gibi doğal, önemli dinî şahsiyetler gibi beşerî ve diğer coğrafi unsurların dikkate alınması gerekmektedir (Çetin ve Kaymaz, 2013, s. 1174).

İnanç merkezlerinde yaşayanlar ile turistlerin karşılaşması kültürel etkileşim ve

zenginliği desteklemekte, ülkelerin tanınırılığını arttırmaktadır.  nemli kutsal günler hariç belirli bir sezona bağlı olmadığı için inanç turizmi aynı zamanda turizm sezonunun uzamasını sağlamakta, ekonomiyi canlandırmakta, istihdam yaratarak işsizliği azalmaktadır. İnanç merkezlerin bulunduğu yerlerde  ehircilik, sağlık, eğitim gibi alt ve üst yapı da gelişmektedir ( aman, 2009). Özetle inanç turizmi, inanç merkezlerini ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan zenginle tirdiği için önem taşımaktadır.

2.2.2 Dünyada inanç turizmi

İlk  ağlardan bu yana insanlar ticaret, sağlık, merak, spor, din amacıyla seyahat etmişlerdir. İpek ve Baharat yollarının kurulmasına ve gelişmesine katkı sağlayan Çinliler ticaret amaçlı geziler d zenlemi lerdir. Fenikelilerin deniz ticareti amaçlı gezileri ilk deniz seyahatleri olarak değerlendirilmektedir. Yunanistan'da gerçekleşen ilk olimpiyat oyunları spor amaçlı; Romalıların yaptıkları hamamlar  ifa amaçlı ilk kaplıca seyahatlerini desteklemiştir. İnanç turizm amaçlı yapılan ilk geziler ise peygamberlerin ve din  limlerinin yaşadıkları yerleri ve buralarda yapılan devasa mabetleri görme isteklerinden kaynaklanmıştır (İbrahim, 2010, s. 121).

Din  amaçlar ile yapılan seyahatler tarihin her döneminde insanları seyahate yönelten önemli bir etken olagelmıştır. Yaratanı, yaratılış sebebini ve etrafında olup bitenleri anlamaya çalışan insanoğlu, uzun veya kısa süreli seyahatleri bu amaçlarla ger ekle tirmi tir. Arkeolojik kazılarla ortaya çıkan kutsal alanlar ve tahmini yapılı  tarihleri, günümüzden binlerce yıl öncesinde bile insanların dinî duyguları nedeniyle bir araya geldiklerini, kutsal yapılar inşa edip tapınarak dinî yükümlülüklerini yerine getirdiklerini göstermektedir (Olca  ve Albuz, 2016, s. 4). Peygamberler ve din  limlerinin yaşadıkları, ibadet etikleri ve vefat ettikleri yerler kutsal mekânlar kabul edilmiştir (İbrahim, 2010, s. 125). Kutsal mekânlara ziyaret ibadet niteliği taşıdığı için toplumlar gruplar halinde seyahat etmeye ba lamı tır (Gündüz, 2016, s. 37). İnançlara bağlılığı göstermek ve dinî görevleri yerine getirmek amacıyla gerçekleştirilen hac seyahatleri de inanç turizmi çerçevesinde değerlendirilmektedir (Pint r, 2014, s. 6).

İnsanlar inandıkları dinlerin inanç ve öğretilerini dikkate alarak yaşamlarını sürdürürken; din ya da inanç yönünden önem verdikleri etkinlik, aktivite, festival, tören vb. katılım

göstermektedirler (Çam ve Çelik, 2021, s. 119).

Dünya genelinde insanlar yaygın olan dinler Hristiyanlık, İslamiyet, Şintonizm (Sinto), Cainizm, Konfüçyüslük, Bahailik, Yahudilik (Musevilik), Sinizim, Budizm ve Hinduizm olarak sıralanabilir (http-10). Bu dinlerin temel özellikleri şu şekilde açıklanabilir (Kurar vd., 2020, ss. 247-248; Şarafullina, 2013, s. 2):

- **Hristiyanlık:** Tek tanrılı bir din olan Hristiyanlık, Yeni Ahit'te Hz. İsa'nın yaşam ve öğretilerini temel edinmiştir. Hz. İsa'ya inan ve onun yolundan gidenlere Hristiyan olarak bilinmektedirler. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğuna ve Mesih olduğuna inanmaktadırlar.
- **İslamiyet:** M.S. 661- 622 yıllarında Peygamber Hz. Muhammed'in Mekke'de yaymaya başladığı bir dindir. İslam inancına göre Hz. Muhammed son peygamberdir, kutsal kitap Kur'an-ı Kerim ve peygamberin sözleri olan hadisler İslam'ın iki kutsal metnini oluşturmaktadır.
- **Yahudilik:** Tek Tanrı inancına sahip olan Yahudiler, kendilerini Tanrı'nın seçilmiş halkı olarak görmektedirler. Gelecekte Mesih'in gelip onları İsrail'de bir araya getireceğine ve ölümlerinin dirileceğine inanmaktadırlar. M.Ö. 70'te yıkılan Kudüs'ün yeniden inşa edileceğine inanmaktadırlar. Kutsal kitapları olan Tevrat ilk kutsal kitap olarak kabul edilmektedir. Peygamberleri Hz. Musa ve onun kavmi sıfatını taşıyan Yahudilere gönderilmiştir.
- **Hinduizm:** Hinduizm'in, M.Ö. 4000 ile 2500 yılları arasında İndus Vadisi uygarlığına kadar kökenlerini izlemek mümkündür. Çok tanrılı bir din olan bu dinin temelinde her şeyin birliğine olan inanç yatmaktadır. Bu bütünlüğe Brahman denilmektedir. Hinduizm'de yaşamının asıl amacı Tanrı'nın bir parçası olduğumuzun farkına varmak ve var oluşumuzu terk ederek Tanrı ile yeniden birleşmektir.
- **Budizm:** Asıl adı Siddharta Gautama (Gotama) olan Buda tarafından M.Ö. VI. yüzyılda kurulmuş ve zamanla evrensel nitelik kazanmış olan bir inançtır. Buda, "aydınlanmış" anlamında kullanılan bir kavram olmasından dolayı bu adı almıştır (Şarafullina, 2013, s. 2). Budizm' in temeli, duyguları dizginleme, ahlaken temizlenme, insanları eşit görme, insanlara ve diğer canlılara sevgi ve şefkat duyma gibi ilkelerden oluşmaktadır (http-133, ss. 1-2). Hindistan'da doğan bu

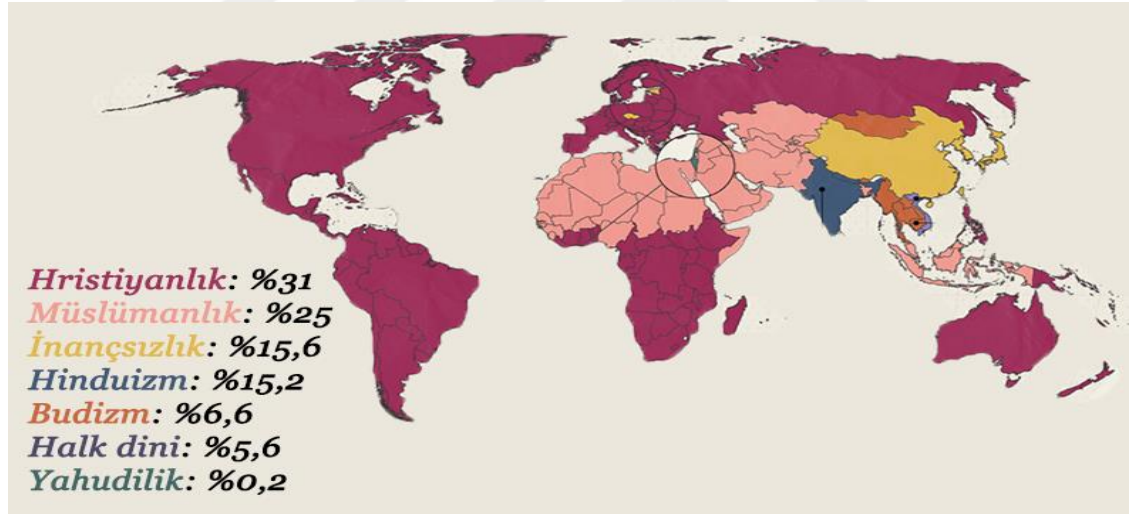
inanç zamanla dünyaya yayılmış ve evrensel bir din kimliğine bürünmüştür.

- **Şamanizm (Kamlık, Şamanlık):** Paleolitik Çağ'dan yani insanlık tarihinin başlangıcı olan Eski Taş Çağı'ndan başlayarak günümüze kadar Sibirya ve Orta Asya topluluklarında varlığını devam ettiren inanış ve törenler ya da gerçekleştirilen ritüeller olarak tanımlanmaktadır. Kendine özgü inanç ve ritüelleri bulunan bu dinin Şaman adı verilen inanç önderi merkezde yer almaktadır (Güngör, 2010). Doğa ve insanın birlikte güzel olduğu anlayışına dayanan Şamanizm, evren ve insanların varoluşunu bir bütün olarak görmektedir.

Pew Araştırma Merkezi tarafından derlenen verilere göre 2022 yılı itibariyle dünyada farklı din veya inançlara mensup olan insanların sayısı Görsel 2.1'de gösterilmektedir (http-11).

Görsel 2.1

Dünya İnanç Dağılımı Haritası

Kaynak: http-11

Görsel 2.1'deki haritaya bakıldığında bir din inananların dünya nüfusuna oranının %84 olduğu görülmektedir. Haritadan da anlaşıldığına göre, Hristiyanlık %31, Müslümanlık %25, Hinduizm %15,2, Budizm %6,6, yerel inanış biçimleri olarak tanımlanan halk dini %5,6 ve Yahudilik %0,2'dir. Herhangi bir inanca mensup olmayanların oranı ise %15,6'dır. Buna göre dünya nüfusunun %84 gibi büyük bir bölümü inanç turizmi açısından önemli bir potansiyel olarak değerlendirilebilir.

Dünyanın hemen her yerinde pek çok önemli inanç merkezi bulunmaktadır (Yüksel ve Baykal, 2022; Köşker, 2023, s. 137). İslamiyet için Mekke, Medine ve Kudüs; Hristiyanlık için Kudüs, Roma ve Efes; Musevilik için ise yine Kudüs dünyada en çok ziyaret edilen inanç turizmi merkezleridir (Paksoy ve Al-Saifi, 2019). Bunların dışında kalan diğer mekanlardan bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Lourdes (Fransa),
- Fátima (Portekiz),
- Jasna Góra (Polonya),
- Aziz Petrus Bazilikası (Vatikan),
- Aziz Francis Bazilikası ve Aziz Clare (İtalya),
- Şii Müslümanlar için Kerbela (Irak),
- Tirupati, Mathura ve Ayodhya (Hindistan),
- Bodh Gaya ve Ajanta Mağaraları (Hindistan),
- Kashi Vishwanath Tapınağı (Hindistan),
- Benares (Hindistan),
- Pagodalar (Myanmar'daki (Burma) Shwedagon Pagodası), stupalar, chortens ve dagobalar,
- Sri Pada Dağı (Sri Lanka),
- Nishi Honganji Tapınağı (Kyoto, Japonya),
- Meiji Tapınağı (Japonya),
- Santiago de Compostela şehri (İspanya),
- Our Lady of Guadalupe Bazilikası (Meksika),
- Beytüllahim şehri (Filistin).

İnanç turizmi kapsamında ziyaret edilen Kâbe, Kudüs, türbeler, zaviyeler, medreseler, mescitler, camiler, kiliseler, tapınaklar, müzeler önemli çekim merkezleridir (Şahiner, 2012). Bu dinî mekanlar ve kutsal yapılar milyonlarca Hindu, Budist, Hristiyan, Yahudi, Müslüman ve farklı inançları olan kişiler tarafından ziyaret edilmektedir (Heidari vd., 2018; Sargın, 2006, s. 3). Kutsal yerleri ziyaret eden turistler, dinî bir deneyim edinme ve kutsal bir ortamda bulunma arayışındadırlar (Shackley, 2002, s. 348). Bu sebeple yapılan ziyaretler hem ibadet niteliği taşımakta hem de turizm kapsamında değerlendirilmektedir (Gündüz, 2016, s. 37).

Önceleri niş bir pazar olarak ele alınan hac seyahatleri bugün oldukça popüler hale gelen ve hızla büyüyen bir pazar bölümü haline gelmiştir (Pintér, 2014, s. 6). İnanç turizmi farklı kültür ve inançtan insanları aynı amaç etrafında bir araya getirmektedir. Barış ve hoşgörü bu anlamda ön plana çıkmakta, buna ek olarak ekonomik bir canlılık da yaratmaktadır (Aksoy, 2002, s. 250). Tarih boyunca hac yolları üzerinde bulunan şehirlere düzenli ziyaretçi akınları bu şehirlerin konaklama, yeme-içme gibi çeşitli hizmetler açısından gelişmesine katkı sağlamıştır (Jongmeewasin, 2016, ss. 17-18).

Ülkeler, sahip oldukları kutsal mekânlara daha fazla turist çekmek amacı ile bu yerler hakkında tanıtım ve reklam çalışmalarını artırmaktadırlar. Bu çalışmalar sayesinde kutsal mekânların bulundukları destinasyonlar hakkında insanların zihninde olumlu bir imaj oluşması sağlanmıştır (Okuyucu ve Somuncu, 2013, s. 263).

İnsanların hayatlarına daha fazla anlam ve amaç katmak, dinî inziva, hac, farklı insan, kültür ve inançları tanıma ve bilgi alma gibi nedenlerle gerçekleştirdikleri seyahatler inanç turizmi pazarının sürekli büyümesini desteklemektedir. 2024 yılı itibariyle uluslararası seyahatlerin yaklaşık üçte birinin, yani 450 milyon seyahatin inanç turizmi kapsamında gerçekleştirildiği görülmektedir. İnanç temelli turizmin ekonomik büyüklüğü ise 16.066,1 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır (http-12).

2.2.3 Türkiye’de inanç turizmi

İlk Çağ uygarlıklarından başlayarak günümüze kadar Türkiye çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmıştır (Harbalıoğlu ve Ünal, 2013). Yahudilerin ve Hz. İsa ve 12 havarilerin gördükleri zulüm ve baskıdan kaçarak Anadolu’ya yerleşmeleri, fetih anlayışıyla, Müslümanların Batı’ya ilerlerken Anadolu topraklarını bir geçiş güzergâhı olarak kullanmaları inanç turizm açısından ülkemizin önemli bir zenginliğe sahip olmasını sağlamıştır (Aksoy, 2002). Bu topraklar üzerinde varlığını devam ettiren Türk milletinin dinî inançları, gelenek, görenek, mimarî ve sanat eserleri turizmde önemli bir kaynak teşkil etmektedir (http-13). Pek çok farklı din ve etnik kökenden insanın yaşadığı Anadolu kiliseleri, havraları ve camileri ile tarihsel açıdan önemli bir inanç merkezi olarak değerlendirilebilir (Harbalıoğlu ve Ünal, 2013).

Türkiye hem üç ilahi din açısından hem de bu dinlerden önce var olan inanç sistemleri

açısından köklü bir geçmişe sahiptir (Aksoy, 1998, s. 17; Yörük, 2010, ss. 1-2). Anadolu, Hristiyanlık dininin yayılmaya başladığı ilk zamanlarda, önemli merkez konumundadır ve bu topraklar havarilere ve önemli dinî şahsiyetlere ev sahipliği yapmıştır. Hristiyanlar tarafından bu nedenle kutsal kabul edilen pek çok yerleşim yeri bulunmaktadır. Bu yerler arasında; İstanbul, Efes, İznik, Kapadokya, Antakya, Tarsus, Urfa ve ayrıca Efes'teki Meryem Ana Evi, Antakya'daki Aziz Pierre Kilisesi ve Tarsus'taki Aziz Pavlus Evi Vatikan tarafından hac merkezi olarak ilan edilen kutsal mekânlar sıralanabilir (Başer ve Başçı, 2012, s. 424).

Hz. Nuh'un gemisinin Ağrı Dağı'nda olduğuna inanılması, Hz. İbrahim'in Urfa'da ateşe atılması, Efes'te yer alan Artemis Tapınağı gibi inanç açısından önemli çekim merkezleri, bu yerlerden bazılarının hac amaçlı seyahatlerin varış noktası olması Anadolu'nun farklı inançlar açısından önemini ortaya koymaktadır (Aksoy, 2002, s. 420).

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın, 1993 yılında İnanç Turizmi projesi kapsamında yapmış olduğu araştırmada, Anadolu'nun inanç turizmi açısından önemli 316 dinî yapıya ev sahipliği yaptığı belirlenmiştir (Zengin, 2010, s. 36). Bu eserlerden 167'si İslamiyet'e, 129'u Hristiyanlığa ve 20'si ise Yahudiliğe aittir (Yılmaz vd., 2013, s. 1044).

Türkiye Turizm Stratejisi 2023'e bağlı olarak hazırlanan 2007-2013 Eylem Planı'nda stratejik olarak belli güzergahların doğal ve kültürel dokularının korunarak ve yenilenerek turizme kazandırılması amacı ile 7 adet Turizm Koridoru tavsiye edilmiştir. Bunlardan biri olan "İnanç Turizmi Koridoru", Tarsus'tan başlayarak Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin şehirlerini kapsamaktadır. İnanç Turizmi Koridorunda farklı nedenler ile farklı şehirlere gelen ve zaman konusunda sorun yaşayan insanların inanç turizmine teşvik edilmesi için ulaşım ağının geliştirilmesi ve oluşturulması ilk hedeflerdedir. Türkiye genelinde semavi dinler açısından önem taşıyan 44 il Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından İnanç Turizmi Koridoruna dâhil edilmiştir (http-14).

Görsel 2.2'de verilen haritada Türkiye'deki kutsal mekânlar ve yer aldığı iller gösterilmektedir (http-15). Haritadan da açıkça anlaşılabileceği üzere Anadolu'nun hemen her yerinde önemli bir inanç merkezi bulunmaktadır.

Görsel 2.2

Türkiye'deki İnanç Turizm Destinasyonları

Kaynak: <http-15>

Türkiye’de önemli inanç turizm merkezleri ve bu merkezlerde yer alan önemli eserler iller bazında EK-2’de verilmiştir. EK-2’de görüldüğü üzere, bu merkezler arasında İslam eserlerinin yanı sıra Hristiyanlık, Musevilik ve diğer dinlere ait pek çok eser yer almaktadır (<http-13>).

2.3 Kültür ve İnanç Turizmi Rotaları

Rotalar, temel olarak bir ya da birkaç bölgeyi kapsayacak şekilde belirlenen bir ana tema etrafında turizmi canlandırmak amacıyla ortaya çıkmıştır (Alkan, 2018, s. 1016). Kültür rotaları, tarihin belli bir döneminde kullanılmış, üzerinde kültürel ve doğal miras öğelerini barındıran, bu miras sayesinde önem kazanan, günümüzde koruma, kırsal kalkınma ve turizm geliştirilmesi gibi amaçlar ile sürdürülebilirliği ve gelişimi sağlayan bölgesel, ulusal ve yerel ölçekli ulaşım koridorları olarak tanımlanmaktadır (<http-16>, s. 12). Ulaşım güzergahları geçmişte askeri, sosyal, dinî, ticari vb. nedenler ile kullanılmıştır (Aydın ve Oral, 2018). Günümüzde ise bu yerler turistik hedefler doğrultusunda planlanmaktadır. Bu rotalar doğal ve kültürel mirasın tanıtılması, korunması ve sürdürülebilirliği konusunda son dönemde önem kazanmıştır. Kültür rotaları bir milletin kültürel miras zenginliğini yansıtmakta; insanların kültürlerarası etkileşimini, dinamizmini ve gelişen süreçlerini temsil etmektedir. Ayrıca tarihte yaşanan savaş ve barışlarda ortak bir tarih

bağına dayalı hoşgörü, saygı ve barış kültürü içinde bir ortam sunmaktadır. Kültür rotaları ilgili toplumların kültürel çeşitliliğine işaret etmektedir (http-17, s. 1). Kültür rotası, *“tarihi, kültürel veya doğal bir temayı takip eden sürdürülebilir bir rota veya rotaların birleşimidir”* (http-18).

Tanımına uygun olarak, kültür rotaları uluslararası bir ulaşım ağının üzerinde yer almalıdır. Tarihi kentler ve yapılar, antik yerleşimler, doğal çevre, arkeolojik kalıntılar, kırsal alanlar, yerel tarihi vurgulayan kültürel öğeler ve yerleşimler, coğrafyaya ve geleneksel hayata bağlı inanç, yemek, el sanatları, müzik, yerel ürünler vb. somut ve somut olmayan değerler kültür rotası bağlamında değerlendirilmektedir (Büyük ve Can, 2020, s. 194).

2.3.1 Kültür ve inanç turizmi rotalarının tarihsel gelişimi

Dünyada kültür rotalarıyla ilgili ilk çalışmalar, 1984 yılında Avrupa Konseyi’nin Avrupa Kültürel Rota Programı’nın başlatmak için üye devletleri davet etmesiyle başlamıştır. İspanya’da bulunan ve ilk Avrupa Kültür Rotası olarak ilan edilen, ilerleyen yıllarda genişletilerek, Avrupa Göç Yolları ağını oluşturan “Santiago de Compostela Hac Yolu” bu program kapsamında oluşturulmuştur. 1993 yılında UNESCO Dünya Miras Komitesi tarafından “Santiago de Compostela Hac Yolu” dünya mirası olarak ilan edilmiştir (http-19; http-20). “Turizm rotası” kavramı 1994 yılında Madrid’de düzenlenen Dünya Miras Komitesi toplantısında gündeme alınmıştır. Toplantı sonucunda konu hakkında “Kültür Mirasımızın Bir Parçası Olarak Rotalar” başlığıyla ilk doküman yayımlanmıştır (http-16, s. 14). 1997 yılında Avrupa Konseyi ve Lüksemburg Büyük Dukalığı arasında imzalanan protokolle Avrupa Kültür Rotaları Enstitüsü kurulmuştur. Bu Enstitünün amacı Avrupa Konseyi’nin kültürel rotalar programını hayata geçirmektir.

1998 yılında kültür rotalarının araştırılması, tescil edilmesi, üzerlerindeki mirasın korunması, sosyal ve ekonomik etkilerin geliştirilmesi amacıyla “ICOMOS Kültür Rotaları Uluslararası Komitesi” kurulmuştur. 2005 yılında UNESCO tarafından Dünya Mirası Konvansiyonu kapsamında kültür rotalarının dört ana kategorisi tanımlanmış; 2008 yılında konu ile ilgili ilk kaynak sayılan “ICOMOS Kültürel Rotalar Bildirgesi” yayımlanmıştır. Bu bildirgenin temel amaçları arasında; kültür rotalarının araştırılması

konusunda temel ilke ve yöntemleri ortaya koymak, rotaların kullanımıyla ilgili esasları belirlemek, rotaların değerlendirilmesi, korunması ve yönetimi konularında bilgi ve deneyim birikimini sağlayacak mekanizmaları kurmak yer almaktadır.

2025 yılı itibarıyla 49 adet tanımlanmış Avrupa Konseyi Kültür Rotası bulunmaktadır. Avrupa'nın kültürünü, tarihini ve mirasını tanıtan rotalar birbirinden farklı temalara göre tasarlanmıştır. Ayrıca bu rotalar günümüz Avrupa'sının kültür farklılıklarını da sergilemektedir. Günümüzde ilgi gören bu rotalara ilişkin bilgiler Tablo 2.6'da verilmiştir (http-20).

Tablo 2.6

Avrupa Konseyi Kültür Rotaları

AVRUPA KONSEYİ KÜLTÜR ROTASI	YILI	AVRUPA KONSEYİ KÜLTÜR ROTASI	YILI
Santiago de Compostela	1987	Avrupa İmparator Charles V'in Rotaları	2015
Hansa	1991	Varış Yeri Napolyon	2015
Viking Rotaları	1993	Robert Louis Stevenson'un Ayak İzinde	2015
Via Francigena	1994	Müstahkem Kasabalar Grande Bölgesi	2016
El legado Andalusi Rotaları	1997	Empresyonizm Rotası	2018
Fenikelilerin rotası	2003	Avrupa Endüstri Mirası Rotası	2019
Pireneler'deki Demir Rotası	2003	Demir Perde İzi-Eurovelo 13	2019
Mozart Rotası	2004	Le Corbusier Destinasyonları: Mimari Gezinti Yerleri	2019
Avrupa Yahudi Mirası Rotası	2004	Avrupa Kurtuluş Rotası	2019
Tours'lu Aziz Martin Rotası	2005	Avrupa Tarihi Bahçeler Rotası	2020
Avrupa Cluniac Siteleri Rotası	2005	Aeneas Rotası	2021
Via Regia	2005	Alvar Aalto Rotası	2021
Transromanica	2007	Cyril ve Methodius Rotası	2021
İter Vitis Rotası	2009	Avrupa d'Artagnan Rotası	2021
Avrupa Mezarlıkları Rotası	2010	Demir Çağı Danube Rotası	2021
Tarih Öncesi Kaya Sanatı Parkurları	2010	Tarihi Kafeler Rotası	2022
Avrupa Tarihi Termal Kentleri Rotası	2010	Avrupa Masal Rotası	2022
Aziz Olav Yolları Rotası	2010	Kadın Yazarlar Rotası	2022
Avrupa Seramik Rotası	2012	Göçebe Yolları	2023
Avrupa Megalitik Kültür Rotası	2013	Leonardo Da Vinci Rotası	2024
Huguenot ve Waldensian Yolu	2013	Avrupa Tarihi Eczaneler ve Tıbbi Bahçeler Rotası	2024
Atrium	2014	Romea Strata	2025
Reseau Art Nouveau Network	2014	Aziz Francis Yolları	2025
Via Habsburg	2014	Pirene Özgürlük Rotaları	2025
Roma İmparatorları ve Tuna Şarap Rotası	2015		

Kaynak: http-20 adresinden faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Kanada, Güney Afrika gibi birçok ülkede turizm amaçlı kullanılan rotalar tanımlanmıştır. Dünyadaki inanç rotaları ise

aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Olcaý ve Albuz, 2016; Yüksel ve Baykal, 2022):

- Via Francigena (Francigena Rotası - İtalya),
- The Way to Canterbury (Canterbury Rotası - İngiltere),
- The Abraham Path (Hz. İbrahim Rotası - Orta Doğu),
- St. Olav Ways (St. Olav Rotası - Norveç),
- Lagunas de las Huarinas (Huarinas Lagünleri - Peru),
- Kumano Kodo (Japonya) ve
- El Camino de Santiago (Santiago Rotası - İspanya).

Türkiye’de de rota yaklaşımı son yıllarda gelişmeye başlamış, alternatif turizm faaliyetleri içerisinde birçok turizm rotası oluşturulmuştur. 1999 yılında işaretlenen Likya Yolu Rotası Türkiye’nin işaretlenen ilk kültür rotasıdır (Tütüncü vd., 2020, s. 113). Anadolu kültürel ve doğal birikimi Likya Yolu’nun hayata geçirilmesiyle tespit edilmiştir ve sürekliliği, korunması ve geliştirilmesi sağlanmıştır. Türkiye Kültür Rotaları Derneği mevcut kültür rotalarını korumak, yeni rotaların oluşturulmasını teşvik etmek ve geliştirilmesine yönelik en iyi uygulama standartlarını belirlemek amacıyla kurulmuştur (http-17). Türkiye’de turizmde yaygınlık kazanmaya başlayan rotalar arasında inanç ve kültür rotaları da bulunmaktadır ve bunlar kültürel, dinî ve turizm amaçlı olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de tanımlanmış kültür ve inanç rotaları Tablo 2.7’de verilmiştir.

Genel olarak turizm rotaları dünyada ve Türkiye’de alternatif turizm faaliyetleri kapsamında değerlendirilmektedir. Bu rotalar sayesinde hem kentsel hem de kırsal alanda kültürel miras ve tarihin turizm açısından ekonomik fayda yaratması nedeniyle, dünyanın birçok yerinde ekonomik kalkınma için gerekli görülmektedir (Jongmeewasin, 2016, s. 19).

Tablo 2.7*Türkiye’deki Kültür ve İnanç Rotaları*

Rota Adı	Yılı
Likya Yolu	1999
Bağımsızlık Yolu	2007
St. Paul Yolu	2008
İbrahim Yolu	2008
Sultan Yolu	2009
Yenice Orman Parkurları	2009
Hitit Yolu	2010
Küre Dağları Yolu	2010
Evliya Çelebi Yolu	2011
Gastronomi Rotası	2012
Karya Yolu	2013
Frig Yolu	2013
Kaçkar Yolu	2014
Hoşgörü Yolu	2017
Egnatia	-
Ağrı Dağı Parkurları	-
İdyma Yolu	-
Sarıkamış Parkurları	-
Fethiye Alternatif Parkurları	-
İki Deniz Arası	-
Efes –Milas Arası	-
Avrasya Yolu	-

Kaynak: <http-18> adresinden faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.3.2 Turizm rota planlaması

Turistlerin tatil anlayışlarında meydana gelen değişiklikler, doğal ve kültürel miras konusundaki bilincin artması turizm rotası kavramının gelişmesine neden olmuştur. Turizm rotaları, turizm hareketlerinin yönünü çeşitlendirmek veya miras unsurlarına yönelik olası zararları azaltmak için farklı bir seçenek ortaya çıkmıştır. Rota üzerinde yer alan doğal ve kültürel miras değerlerin ya da alanların korunması, ihtiyaç ve beklentilerin karşılanması, ekonomik, sosyo-kültürel etkilerinin dikkate alınması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için rota planlama sürecinin belirli amaçlar ve ilkeler doğrultusunda yürütülmesi gerekmektedir (Akın ve Gül, 2020, ss. 224-225).

Bölgesel veya kentsel bir yönetim paydaşı açısından rota planlamanın başlıca amaçları aşağıda sıralanmaktadır (<http-16>, s. 24):

- Doğal ve kültürel mirası bütüncül şekilde korumak, yorumlamak ve sunmak,
- Tekil miras alanlarından öteye geçerek bölgesel kimliğin algılanmasını sağlamak,

- Kırsal kesimin özgün değerlerini canlandırmak ve tanıtmak,
- Geleneksel üretim, yerel mimari gibi kaybolmaya yüz tutmuş değerlerin ekonomik potansiyelini harekete geçirecek projeleri geliştirmek,
- Kitle turizmi ve her şey dâhil turizm tiplerine alternatif yeni turizm alanlarını geliştirmek,
- Sahil şeridi, hassas arkeolojik alanlar ve tarihi kent merkezleri gibi turizm aktivitelerinin yoğunlaştığı noktalardaki baskıyı hafifletmek,
- Hizmet sektörüne küçük ölçekli yatırım alanları yaratarak, bölgesel kalkınmayı desteklemek,
- Yerel paydaşlar arasında yatay iş birliği zeminleri oluşturmak,
- Yerel kesimde koruma bilincini geliştirmek, farkındalık yaratmak,
- Alanı/bölgeyi deneyimleyecekler için nitelikli ve geliştirici bir seyahat deneyimi sunmak.

İyi bir rota planlaması öncelikle rota ve rotayı oluşturacak değerlerin tespit edilmesiyle ve bunları kapsayan bir envanterin oluşturulması ile başlamaktadır. İnsanlar tarihi, doğal güzellikleri görmek, farklı inanç ve kültürleri tanımak gibi çeşitli nedenlerle rotaları tercih etmektedirler. Rotaların yarattığı olumlu ya da olumsuz sosyo-kültürel etkilerin belirlenmesi ve iyi bir planlama ve yönetim süreci tasarlanması için ICOMOS tarafından tasarlanan kültür rotası planlama süreci altı aşamadan oluşmaktadır ([http-17](http://17)):

1. **Araştırma:** Kültür rotaları birbirinden farklı coğrafi alanlardan oluştuğu için ana rotaların tespiti amacıyla uzman kişilerden oluşan bir arama ekibinin koordineli bir şekilde çalışmalar yürütmesi gerekmektedir. Farklı rotalarda yer alan değerlerin belirlenmesi ve gerekli verilerin toplanması önemlidir.
2. **Finansman:** Rotaların doğru tanımlanması ve geliştirilmesi maksadıyla gerekli çalışmalar için finansman kaynağının bulunması ve finansman mekanizmalarının kurulması gerekmektedir. Devlet, hayır kurumları, rotalardan gelir elde edecek paydaşların desteğinin alınması önemlidir.
3. **Koruma, Değerlendirme, Muhafaza etme:** Rotalar üzerinde yer alan kültürel miras değerlerin korunması, değerlendirilmesi için ayrıntılı envanter oluşturulmalıdır. Böylece miras değerlerinin özgünlük ve bütünlüğü ortaya konulacaktır. Bozulma süreçleri ve olumsuz etkileri önlenerek böylece kontrol altına alınmış olacaktır. Rotaların bir bütün içinde değerlerin korunması için yasal önlemlerden oluşan bir sistemin kurulması gerekmektedir.
4. **Sürdürülebilir Kullanım, Turistik Aktiviteler ile ilişkisi:** Kültür rotasının belirlenmesi önemli bir süreçtir. Rotanın otantikliğine zarar vermeden turistik

faaliyetler gerçekleştirilmelidir. Rotaların tarihi, anlamı, önemi turistlere anlatılmalıdır. Turizm amacıyla geliştirilen kültür rotalarına yerel halkın, yerel ve bölgesel turizm şirketlerinin katılımı garanti edilmelidir. Rotalarda meydana gelen olumlu gelişmeler ilerleyen zamanlarda ilgiyi artıracaktır. Bunun için gerekli teşviklerin yapılması gerekmektedir.

5. **Yönetim:** Kültür rotaların anlamının kavranması için iyi bir yönetim şarttır. Koruma, kullanma, alan planlaması ve turizm alanındaki politikaların bütünlüğünü garanti altına almak amacıyla çapraz koordinasyonu da gerektirmektedir. Bu nedenle, ulusal düzeyde (yerel, il düzeyinde vb.) sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen uyumlu projelerin geliştirilmesi gerekmektedir. Karşılaşılabilecek olumsuzluklara karşı iyi bir yönetim ile önlemlerin alınması gerekmektedir.

6. **Halkın Katılımı:** Kültür rotalarının korunması, muhafaza edilmesi, tanıtılması ve yönetilmesi amacıyla yerel halkın farkındalık ve katılımı gerekmektedir.

Turizm rota planlamasında öncelikle göz önünde bulundurulması gereken rota alanlarının ve bu alanlar üzerindeki yerleşimlerin, arkeolojik ve doğal unsurların, kısaca somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerinin bir bütün olarak belirlenmesinde, önem derecelerinin ortaya konulmasında etkili bir planlanmanın yapılması şarttır. Böylece bu değerlerin ve rotaların sürdürülebilirliği ve verimliliği sağlanmış olacaktır.

2.4 Alevilik ve Alevilik İnancı

Anadolu eski çağlardan günümüze kadar her ulus, millet, ırktan, her inançtan, dervişlere, ermişlere tüm insanlara sevgi ve saygıyla kapılarını açmıştır. Tek tanrılı ve çok tanrılı dinler Anadolu topraklarında birleşmiş ve kaynaşmıştır. Anadolu insanı başkalarından etkilenererek kendinden de bir şeyler katarak yeni bir öz ve biçim oluşturmuştur. İslamiyet Anadolu topraklarında farklı şekillerde algılanmış ve Anadolu Müslümanlığı kendine özgü bir şekil bulmuştur (Şener, 2001, s. 86). Alevilik inancı da bu kendine inanç yapılarından biridir.

Alevilik yer edindiği coğrafyalarda farklı adlar ile anılmaktadır (Aydın, 2020, s. 117). Bu adlar bazı bölge, ülke, şehir, yörelere göre değişebilmektedir. Caferi, Şii, Rafizi (Yücel, 2007; Dalkıran, 2002), Kızılbaş (Çakmak ve Gürtaş, 2015; Dalkıran, 2002), Bektaşî

(Dalkıran, 2002), Tahtacılar (Dalkıran, 2002), Çepni (Yavuz, 2022; Dalkıran, 2002), Nusayri (Bulut, 2011b; Dalkıran, 2002), Kalenderi gibi isimler Alevi inancına mensup kişiler için kullanılmıştır (Aydın, 2020, s. 117; Demirel, 2022, s. 2).

Kızılbaşlık, Orta Asya'dan Balkanlara kadar uzanan geniş bir coğrafyanın ve X. yüzyılından günümüze kadar gelen uzun zaman bir diliminin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Tam olarak bugünkü kimliğini 16. yüzyılda kazanmıştır. Kızılbaş, Türk heterodoks ve İslam tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır (Ocak, 2009b, s. 56).

Kalenderilik, Anadolu'da XIII. yüzyıllarda tasavvufi bir hareket olarak etkisini göstermeye başlamıştır. Kalenderiliğin ana eksenini, dünya ve dünyevi değerlerden uzak, içinde yaşadıkları toplumun, toplumsal düzenin inanç ve geleneklerine karşı çıkmak gibi inanç esaslarını bünyesinde barındırmaktadır (Uğur, 2020, s. 54).

Bektaşilik, Anadolu Aleviliğinde baskın bir harekettir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin asıl adı olan Bektaş'tan (Çimenli, 2010) kaynaklanmaktadır. Hacı Bektâş-ı Velî Horasan erlerinden bir Türk'tür. Hayatının büyük bir kısmını Sulucakarahöyük'te (Hacıbektaş) geçirmiş ve ömrünü de burada tamamlamıştır (Işık vd., 2010). İslamiyet'i kabul edenleri hoşgörüyü karşılayan, eski kültürlerinden ayırmadan ve inandıkları, mensup oldukları inançlardan da koparmadan İslamiyet içerisinde birleştirerek, insanların gönüllerine dokunan bir anlayış sunmaktadır (Ocak, 1996, s. 158). Aleviler, Hacı Bektâş-ı Velî'yi kendilerine rehber olarak görmekte ve pir kabul etmektedirler (Bozgeyik, 2012, s. 162).

Bektaşî; Hacı Bektâş-ı Velî'nin kurduğu tarikata girmiş, ona bağlanmış ve onun yolunda giden insan demektir (Daşcıoğlu, 2004). Bektaşilik yolu, "Mürşit" olarak Hz. Muhammed'i, yol gösteren, rehber olarak Hz. Ali'yi ve Pir olarak Hacı Bektâş-ı Velî'yi kabul etmektedir. Tanrıya tapınma ile değil, sevgi ile kavuşulacağına inanıldığı içinbu görüşte sevgi ve kardeşlik vardır. Akıl yoluna insanları çağırdığı gibi katı dinsel kurallara, boş inançlara karşıdır. Her konuda, her alanda hoşgörüyü ön planda tutmaktadır.

Alevilik; ülkemizde kendi ritüel ve fenomenleri ile var olan dinî ve kültürel bir gerçekliktir (Demir, 2022, s. 2). XIX. yüzyıl öncesinde ozanlar kendilerini tanımlamak için Alevilik kavramını kullanmışlar, sonrasında ise bu kavram Anadolu'da kabul edilmeye başlanmıştır (Aydın, 2020, s. 117). 1960'lı yıllarda ise araştırmacıların çalışma alanı olmuştur. Yapılan bu çalışmalar daha çok Aleviliğin inanç, siyasal (Sis ve Çeçen,

2016) ve ideolojik boyutuyla (Bozgeyik, 2012, s. 161) ilgilidir. Alevilik devlet açısından İslamiyet'in bir kolu, bazı araştırmalar için bir felsefe, bir yaşam biçimi, bir inanç olarak değerlendirilmektedir.

Alevi kültürü, sözlü gelenek ürünü olması dolayısı ile bu kültürün beslendiği ve yaralandığı kaynaklar da sözlü geleneklerden oluşmaktadır (Sis ve Çeçen, 2016, s. 414). Alevi-Bektaşî kültürünün tam olarak tanımı yapılamadığı için Alevi kültürünün de bu nedenle net bir tanımı yapılmamıştır (Sis ve Çeçen, 2016).

Alevilik kavramının ilk olarak nasıl, ne zaman ve toplumsal anlamda kimleri nitelemek için kullanıldığı kesin olarak bilinmemektedir. XV. yy'a kadar Hz. Ali, On İki İmam, Kerbela olayı bu kadar ön planda değilken, sonraları Hz. Ali inancın temeline oturtulmaya başlanmıştır. Hz. Ali, Orta Asya'da atalar kültüründe var olan atalar anlayışı içinde yer alarak gelişmiştir. Böylece Alevilik inancı Anadolu'da yer edinmiş ve hızla gelişmiştir (Say, 2007, s. 10).

Türklerin İslamlaşması, Emevi ve Abbasi dönemlerindeki siyasi olaylardan dolayı gecikmiştir. Ehlibeyit (Peygamberin ailesi) sevdalıları bu dönemde İslam'ın Türkler arasında yayılmasını gönülleri fethederek sağlamışlardır. Oğuzlar boyuna mensup olan aileler, Ehlibeyit evlatları ile evlilik yapmışlar ve böylece kurdukları aile bağı ile Horasan erenleri süreği (ocağı) ortaya çıkmıştır. Bu sürekliler Anadolu'da yeni bir İslam anlayışının gelişmesini sağlamıştır. Türk ve Horasan dervişleri, Anadolu'ya yaptıkları göçler ile Hz. Ali'nin hayatını, eski Türk töresini (gelenek, inançları) ve İslam'ı sentezleyerek bu yeni anlayışı ortaya çıkarmışlardır. Dolayısı ile Türklerin, eski Türk inancı ve yeni din arasında paralellik kurmaları Anadolu Aleviliğinin temellerini atmıştır (Bozkuş, 1998, ss. 417-418).

Tarihçiler Anadolu'ya XI. yüzyıl da Türklerin yaptıkları göçler hakkında bilgi verirken Türklerin göçler aracılığı ile Anadolu topraklarına geldiklerini (Şener, 2001, s. 88), göç etmeden önce Araplar ile tanışarak onlardan İslamiyet'i öğrendiklerini aktarmaktadırlar (Subaşı, 2008, s. 78-79). Türkler gerek kült gerek inançlarıyla heterojen bir yapıya sahip oldukları için tasavvufa açık bir toplum olarak değerlendirilmektedir (Şener, 2001, s. 88). Anadolu topraklarında İslamiyet'in yayılmaya başladığı dönemlerde eski ve yeni inançlar, hatta anlatılan efsaneler birbiriyle iç içe geçmiştir. XIII. yüzyılda Moğol baskısının hız kazandığı dönemde Orta Asya'dan kaçan Türkler Anadolu'ya göç etmişlerdir. Selçuklu

döneminde yaşanan Babai İsyanları da kargaşa yaratmış, güvensizliğin ve zulümün artmasıyla yeni din olan İslam güvenli bir kapı olmuştur. Türklerin inandıkları İslam, Ahmet Yesevi merkezli tasavvufi İslam geleneğinin etkilerini göstermiştir. Türkler, İslam'a eski inançlarını ve sembollerini katarak yeni bir sentez meydana getirmişlerdir (Uçar, 2014, s. 139). Türklerin dinî inancı, dünya görüşü, yaşam şekli, sosyal ilişkileri, gelenekleri, örf ve adetleri İslamiyet yorumlarını etkileyerek, kendine özgü bir inanç sistemi oluşturmalarına neden olmuştur (Bozkurt, 2005, s. 11).

Aleviliğin, İslam'dan farklı görülmesinin nedeni Alevi toplumların yaşadıkları bölgelerin farklılığı, tarihin getirdiği folklorik unsurlar ve kültürel farklılıklardır (Bozgeyik, 2012, s. 161). Türkler, Orta Asya'dan Anadolu topraklarına yaptıkları göçler sonucunda (Subaşı, 2008, s. 78-79) ve Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerinden sonra inanç ve yaşam biçimlerini bu topraklarda sürdürmeleri ve bu topraklarda var olan yeni inanç ve yaşam kültürleriyle sentezleyerek devam ettirmeleri Anadolu Aleviliğinin temellerini oluşturmaktadır (Say, 2007, s. 10). Anadolu Alevileri ayrıca son peygamber Hz. Muhammed, Hz. Ali ve On İki İmamı rehber edindikleri gibi; Hacı Bektâş-ı Velî, Yesevi, Kalenderi, Hayderi, Ahilik gibi Türk tasavvuf kurumları aracılığıyla, Tanrı'nın insanda tecelli ettiği "Vahdeti Vücut" inancı ile Türk geleneklerinin karışımından meydana gelmektedir (Bozgeyik, 2012, s. 162).

Son peygamber Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı Hz. Ali'dir ve İslam tarihi ve mitolojisinde önemli bir yeri vardır (İrat, 2012, s. 231). İslam devleti var olmaya başladıktan sonra ezilen, horlanan insanları desteklemesi, fakirin hakkını savunması insanların Hz. Ali'yi sevmelerine ve onun yolundan gitmelerine neden olmuştur (Metin, 2009, s. 14). Oğuzlar Orta Asya'dan göçebe geldikleri yerlerde Hz. Ali sevdalıları ile karşılaşmışlardır. İnanç yönünden kendilerine yakın hissettikleri İslamiyet'i hiç zorlanmadan, kendi istekleriyle kabul etmişlerdir. Orta Asya'dan getirdikleri inanç ve kültürel değerleri İslamiyet ile buluşturarak özünden kopmadan sürdürmüşlerdir (Odabaşı, 2016, s. 19). Anadolu'ya yapılan göçler ile gelen "Horasan Erenleri" yerel dinlerine hem İslam öncesi hem de İslam sonrası söylemleri karıştırarak oluşturdukları yeni tasavvufi öğretileri ile özgün bir biçimin oluşmasını sağlamışlardır. Bu eski zengin inanç, Horasan erenleri adıyla anılmakta olan kültür mirasçıları sayesinde Anadolu topraklarında geniş bir alana yayılmıştır. Alevilik göçebe ve yarı göçebe toplumların

benimsedikleri bir inanç sistemi olmuştur (Karakaş, 2014, s. 77).

İslamiyet'in ilk yıllarında "Alevi" kelimesi kullanılmazken, İslamiyet'in yayılmasından yüz yıllar sonra Hz. Ali'yi sevenlerin Anadolu'ya yayılması ile ortaya çıkmış ve Anadolu'da kullanılmaya başlanmış bir sözcüktür (Subaşı, 2008, ss. 78-79). Aleviliğin, Alevilik-Bektaşilik Terimler Sözlüğünde tanımı şu şekilde yapılmaktadır (Kara, 2016):

"Hz. Muhammed'i izleyen, üç halifeyi tanımayan, Hz. Ali'yi halife ve imam kabul eden, onun soyundan gelen ya da izinden giden tüm bâtını mezhep ve tarikatları kapsayan, kendilerine özgü kural ve törenleri bulunan dinsel-siyasal inanç sistemidir."

Alevi kelimesinin sözlük anlamı Hz. Ali'nin soyundan, Hz. Ali'ye ait, bağlı olarak verilmektedir. Kelimenin "*Aleviyye*" ya da "*Aleviyyün*" şeklinde kullanıldığı da görülmektedir (Üçer, 2005; Ocak, 1989, s. 368). Ehlibeyit yandaşlığı ve Hz. Ali ve Hz. Fatma soyundan gelenler Alevi olarak tanımlanmaktadır. Hz. Hüseyin'den gelenlere Seyyid, Hz. Hasan'dan gelenlere Şerif denilmiştir (Melikoff, 2007, s. 33)

Alevilik, İslam'ın çağdaş, aydınlık, güler yüzü olarak, Kuran'a dayalı ve Hz. Muhammed'in yasalarına uygun bir şekilde İslamiyet'i evrensel olarak yorumlayan, insanlara yeni ufuklar açan büyük bir düşünce akımı ve tasavvuf felsefesiyle yaşam bulan bir inanç bütünüdür (Uğurlu, 2007, s. 32).

Alevilik Tanrı'yı insanla özdeşleştiren, çağdaş bir yaşam biçimidir. Bu yaşam biçiminde; mürşit, pir, rehber, cem, halka ibadet, musahiplik (kardeşlik), düşkünlük (sorgulama), cins eşitliği, semah, söz, saz vardır. Buna din, mezhep, tarikat ya da ne isim verilirse verilsin yedi yüzyıllık çağdaş bir inanç, kültür ve değerler bütünü, Pir Sultanların, Yunus Emrelerin ezgileri ile bezenen bir yaşam biçimidir. Aleviliğin yaşam biçimi olarak tanımlanması insan haklarının, demokrasinin, çağın gereğidir (Akdoğan, 2007, s. 37). Alevilerin Tanrı ile anlaşmak, Tanrıyı memnun etmek, böylece diğer dünyada cehennem ateşinden kurtulmak, cennette bir yer kapmak gibi bir kaygıları yoktur. Aleviler, birey olarak topluma karşı görev ve sorumlulukları olduğunun bilincindedirler (Kaygusuz, 2005). Alevi, Tanrı'yı gökten indirmiş ve insanlaştırmıştır. Tanrı insanda zuhur eder, yani insanın kendisidir (Kaygusuz, 2009). Tanrı insanı yaratmıştır, dolayısıyla insana saygı duyan Tanrı'ya da saygı duyar felsefesi Alevilikte önemli bir bakış açısıdır (Uğurlu, 2007, s. 32).

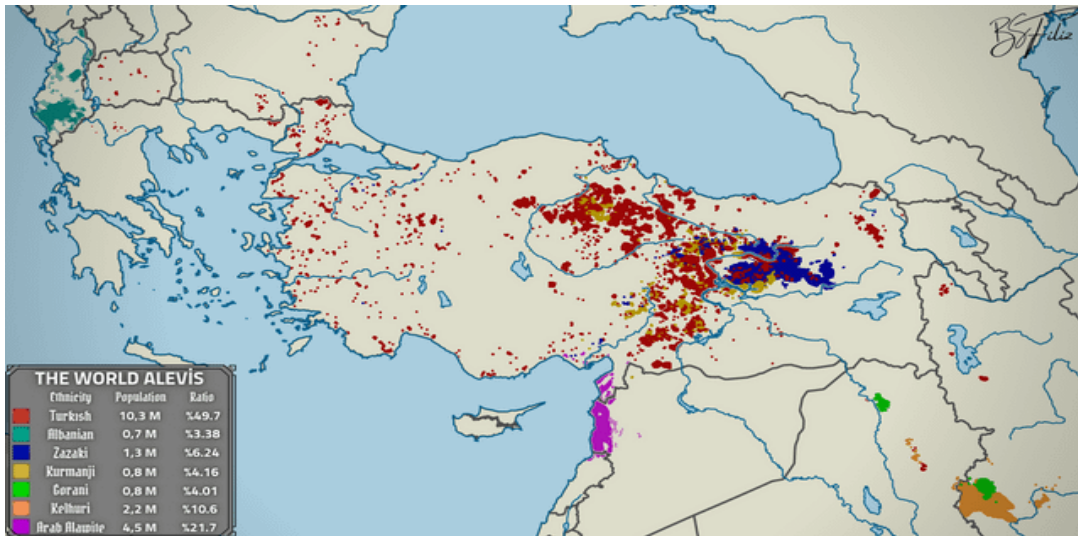
Alevilik, özünde insan sevgisi ile Allah'ın insanda tecelli ettiğine, insanın bütünüyle

Tanrı ile oluştuğuna, insanın ölümsüzlük sebebinin bu olduğu düşüncesi ile hareket eden, ibadetlerinde en önemli varlığın insan olduğunun bilincinde olan, kadın-erkek ayrımı yapmadan, semahı, sazı, deyişi ile inançlarını icra etme şeklidir (Keser, 2014). Eline, beline, diline sahip olma ve 72 millete bir nazarda bakma ilkesi ile, Orta Asya'dan Balkanlar'a doğru ilerlemiş insan sevgisi ile İslamiyet'i kendi örf ve adetleriyle yorumla şeklidir. Türk kavimlerinin Anadolu'ya gelmeleriyle başlayan bir yorumdur. Hacı Bektâş-ı Velî, Yunus Emre, Mevlâna, Abdal Musa, Ebul Vefa, Hoca Ahmet Yesevi vb. yaptıkları bir yorumdur (Uğurlu, 2007, ss. 32-35). Dünya nimetlerinden arınıp manevi bir dünyada yeniden bütünleşmeyi, toplanıp bir olmayı, maneviyatı ile Tanrıya teslim olmayı, Cem olmayı ifade eder (Reçber, 2012).

Anadolu coğrafyasında Aleviliğin günümüze kadar yaygın olarak devam ettiği şehirler; Tunceli, Sivas, Diyarbakır, Malatya, Erzincan, Amasya, Tokat, Mersin, Hatay, İstanbul, İzmir, Ankara, Edirne, Balıkesir, Çorum, Kırklareli, Eskişehir, Adıyaman, Yozgat, Adana, Afyon, Aydın, Burdur, Denizli, Gaziantep, Isparta, Konya, Manisa, Muğla ve Antalya olarak sıralanmaktadır (Rençber, 2008, s. 14). Görsel 2.3'teki haritada Alevi-Bektaşî nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgeler gösterilmiştir. Nüfus kütüklerine bakılarak hazırlanan harita değerlendirildiğinde, Alevi kültürüne ait inanç unsurlarının işaretli yerlerde var oldukları söylenebilir.

Görsel 2.3

Alevi-Bektaşî Haritası

Kaynakça: <http-21>

2.4.1 Cem, Cem ibadeti ve Cemevi'nin tarihsel kökeni

Alevilerin temel ibadet şekli Cem, dünya nimetlerinden arınıp, maddiyattan uzak, manevi bir dünyada yaradan ile bütünleşmeyi ifade eder (Uğurlu, 2007, s. 61). Cem'de toplanmadaki en önemli amaç insan ilişkilerini kusursuz yaparak sağlıklı bir iletişimi gerçekleştirmek ve insanı kamili bilinçli bir birey yapmak, yani olgunlaştırmaktır (Ekimci, 2021, s. 320)

Cem, Alevi inancına mensup olan bazı kişilere göre, Hz. Muhammed'in Miraç olayını yaşayıp döndükten sonraki süreci anlatmaktadır. Hz. Muhammed'in, bir araya gelen topluluk olarak isimlendirilen "Kırklar Meclisi"ni ziyaret etmesi ve burada bulunanlar ile sohbet etmesi neticesinde cem ayini yapıldığı ile ilgili iddialar vardır. Aslında yapılan her cem ibadeti, bu olayın canlandırılması, hatırlanması ve manevi olarak yeniden yaşatılması amacını taşımaktadır (http-22, ss. 30-35).

Cem, Mitoloji kaynağında şu şekilde anlatılmaktadır; Dionyos Eski Anadolu'da Cem ise İran'da şarabın bulucusudur (Şener, 2001, s. 87). Üzüm şenliklerinde insanlar bir araya gelip şarap içer ve eğlenirlerdi. İslamiyet'ten önce Türkler de kadınlı ve erkekli bir araya gelirler ve içki içerlerdi ve kendinden geçip sema ederlerdi. İslamiyet'i kabul ettikten sonra bu adetlerini bırakmayarak nesilden nesile devam ettirmişlerdir (Üzüm, 2009). Müslümanlığı kabul eden Türkler İslamiyet çatısı altında yeniden varlık bulmuşlardır. Cem erkânı da yöreden yöreye tarihsel süreç içerisinde bir yapıya bürünerek Anadolu Aleviliğinin değişik şekillerde icra edilmesiyle günümüze gelmesine neden olmuştur (Rençber, 2012, s. 789).

Arapça kökenli bir kelime olan (Ekimci, 2021, s. 320) ve Türkçe karşılığı toplanmak, bir araya gelmek olan "Cem" sözcüğü, Alevilerde bu anlama uygun olarak yüzyıllarca işlev görmüştür. Cem ibadetinin diğer bir anlamı "Halka Namazı"dır (http-23). Allah'a yalvarmak anlamına gelen namaz kastedilmektedir. Alevi ibadeti, Alevi köylerinde halk arasında Dam", "Büyük Dam", "Dede Damı", "Meydan Evi", "Cem evi" vb. denilen evlerde gerçekleştirilmektedir (Ekimci, 2021, s. 320).

Cumhuriyet döneminde tekke ve zaviyelerin kapatılması nedeniyle büyük şehirlerde yaşayan Alevilerin dinî vazifelerini yerine getirme istekleri Cemevi kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1970'lerden sonra Cemevleri hukuki nedenlerden dolayı vakıf

ve dernekler bünyesinde faaliyetlerini sürdürmüştür (Reçber, 2008, s. 23).

Cem töreni, görgü ve musahiplik geleneği, halk tarafından kötülüklerden kurtulma, eleştiri-özeleştiride bulunma, haklı-haksızı ayırma, ortaya çıkarma ve yargılama, dostluğu, sevgiyi, adaleti, hoşgörüyü ve paylaşımı hâkim kılmak için yapılmaktadır (Canlı ve Ersoy, 2021). Bu mekân ve etrafında kutsan kabul edilen mekânlara ziyaretler gerçekleşmektedir. Toplumsal, tarihsel kaygılar nedeniyle Anadolu Alevileri inançlarını 800 yıllık yaşamı ile dağ köylerinde, mağaralarda, mezarlarda, komlarda sürdürmüşlerdir (Sami, 2013, ss. 177-180).

Alevilerin haftalık ibadetleri her perşembe akşamı yapılan cemlerdir. Her talibin, yani bu inanca bağlı kişilerin, cemlere katılması haktır. Muharrem ayında cem yapılmaz sadece yas tutulur. Alevilikte “48 Cuma’nın”, Muharrem orucunun, Hızır orucunun hak olduğu ve verilen ikrardan, sözden can verilse de dönülmeyeceği inancı hâkimdir (Dönmez ve Çelik, 2018, s. 7).

Alevi-Bektaşî inancında cem ayının gerçekleştirilebilmesi için bazı uygulamalar yer almaktadır. Bu uygulamaların bir kısmı “On İki Hizmet” adıyla kutsal imamların sayısı ile sınırlandırılmıştır (Altınok, 2003, s. 189; Utaş, 2020, s. 132). On İki İmamlar Hz. Muhammed’in torunları olduğu için Ehlibeyit kabul edilmektedirler. On İki İmamların isimleri şu şekilde sıralanmaktadır; 1. İmam Ali, 2. İmam Hasan, 3. İmam Hüseyin, 4. İmam Zeynel Abidin, 5. İmam Muhammed Bakır, 6. İmam Cafer Sadık 7. İmam Musa-el Kazım, 8. İmam Ali Rıza, 9. İmam Muhammed Taki, 10. İmam Ali en-Naki, 11. İmam Hasan El Askeri, 12. İmam Muhammed’i Mehti (Reçber, 2010, s. 397). “On İki Hizmet” ile ilgili açıklamalar aşağıda verilmiştir (Altınok, 2003, s. 189; Utaş, 2020, s. 132):

“Hicri 1265’te (1841) Yanbolulu Ali Turabi Baba tarafından istinsah edilen “Kerâmatı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî” adını taşıyan bir menakıpnamede bu hizmetlerin ve bu hizmeti temsil eden tarihi şahsiyetlerin listesi şu şekilde verilmektedir:

On iki hizmeti kim beyan eder:

1 - Tarikatçı: Hz. Hasan Mücteba

2 - Davetçi: Hz. Hüseyin Desti Kerbelâ

3 - Saki: Hallac-ı Mansur

4 - Zakir: Seyyid Nesimi

- 5 - İbrikar: Sarı İsmail
- 6 - Gözcü: Karaca Ahmet
- 7 - Çerağcı: Kara Pirabat Sultan
- 8 - Sofracı: Garip Musa Sultan
- 9 - Meydancı: Barak Baba
- 10 - Ferraş: Resül Baba Sultan
- 11 - Pervane: Taptuk Emre
- 12 - Kapıcı: Güvenç Abdal

2.4.2 Cemde ‘On İki Hizmet’in sahipleri

Cem ibadeti gerçekleştirilirken Cemevi’nde hizmetleri yerine getiren 12 görevli bulunmaktadır. Bunlar;

- **Dede (Mürşit, Pir):** Alevi-Bektaşileri bir araya getirme kudretine sahip olan dedeler, zümrenin en üst makamını oluşturmaktadırlar. Ehlibeyit soyundan gelen insanlar tarafından oluşturulmuştur. Dedeler ocakzade olmaları nedeni ile pir, baba, dede tarafından yönetilen bir birimdir (Dedekargınoğlu, 2011, ss. 379-391).

Dede, Cem törenini yöneten kişidir (Yaman, 2014). Köylerde yapılan cemlerde, şeceresi Hz. Ali’ye dayanan ocaklardan gelen Dedeler sözlü olarak taliplerine bilgilerini aktararak dinî ritüelin uygulanmasını sağlar (Coşkun, 2014). Talip, tarikat üyesi olan kişidir. Bir pirin hem talibi vardır hem de kendisi de başka bir pire taliptir. Talipler ocakzade olan Seyyid ailelerine söz vererek bağlılıklarını bildirmiş olurlar (Karakaş, 2014, s. 78). Tarihi süreçte Türkler arasında, ata ya da baba olarak bilinenler topluma yol göstermiş tecrübeli, bilgili kişilerdir. Alevi dedelerin Hz. Ali’nin soyundan geldiğine inanılır. Bu nedenle dedelere *seyyid*’de denilmektedir. Dede (Okan, 2016, s. 51);

“mürşitlik aşamasına gelmiş Babağan kolunda baba, Çelebiyan kolunda çelebi adıyla anılmaktadırlar. On İki Hizmet sıralamasında ilk sırada gösterilen cemi yönetme hizmetinin sahibi durumunda bulunan dinî-ruhani-önderdir.”

Ocak kültürü, Eski Türk inancında atalar kültüründen kaynaklanmaktadır. İslamiyet’in kabulü ve eski Türk inancın bir araya gelmesi ile ocak kültürü; kutsal

kabul edilen, arındırıcı, aklayıcı gücünün olduğuna inanılan aile yapısını ortaya çıkarmıştır. Alevi inancı bu bağlamda değerlendirildiğinde ocak, Evlad-ı Resûl olduğuna inanılan dede, onun ailesi ve bu aileye bağlı taliplerden oluşmaktadır.

Anadolu’da yer alan Alevi inanç ocakları şunlardır: Kureyşan Ocağı, Baba Mansur Ocağı, Keçeci Baba Ocağı, Şeyh Hasan Onar Ocağı, Şücaaddin Veli Ocağı, Seyit Battal Gazi Ocağı, Ali Pir Civan Ocağı, Şıh Ahmet Ocağı, Teslim Abdal Ocağı, Hüsem Dede Ocağı (Işık ve Aydın, 2018, s. 36). Bu ocaklar geçmişten günümüze kadar varlığı devam eden önemli ocaklardır.

Ocak, insanın olgunlaşmasını Dede’nin bilgi ve tecrübesi ile sağlayan yerdir. Baba, ata hangi ocağın talibiyse yani hangi ocağa bağlıysa, oğlu da o ocağa bağlı olmak zorundadır. Her yörede, köyde bir ocak bulunmaz, bu nedenle dedeler ve pirlar yılın belli zamanlarında ocak bulunmayan yerleri ziyaret ederler; böylece halk, dede, talip, pir, buluşması, sohbeti gerçekleştirilir (Ekimci, 2021, s. 318). Ayrıca dedeler cenaze, müsahtiplik, nikâh, sünnet, isim takma gibi vazifelerde yer alırlar (http-24; Ekimci, 2021, s. 318). Cem ibadetına katılmak için gelen canların dağıtmak için yanlarında getirdikleri yiyeceklere “niyaz” denilmektedir. Dedelerin eli öpülerek gülbangı alınır ve niyazlarını cemde vermeleri istenir (Dedekargınoğlu, 2011, ss. 379-391).

Cem yapmak amacıyla toplanılan “Muhabbet ve Meydan” odasında “Dede veya Baba” tarikat lideri olarak yer alır (Bozgeyik, 2012, s. 181). Bu kurumda Dede Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Hacı Bektâş-ı Velî’yi temsil etmektedir.

Cem’e “gülbang” yani özel dua okuyarak başlanır. Cem’de yapılan her hizmet için özel dua (gülbang) okunur. Dede bu duaya “Allah, Bismişah” ile başlar, “hü” ile bitirir ve cemaat “Allah Allah” nidalarıyla katılır (Bozgeyik, 2012, s. 181).

- **Rehber:** Cemde yol gösteren, kişilere yardımcı olan kişidir. (Yaman, 2007, ss. 215-2016). Hz. Ali ve İmam Hüseyin’i temsil etme görevi bulunmaktadır. Yola çıkmak isteyenleri hazırlar ve Mürşidin yakın yardımcısıdır (http-24).
- **Gözcü:** Cem’de düzeni sağlayan kişidir (Yaman, 2007, ss. 215-216). İslam’ı ilk kabul eden sahabelerden biri olan Ebuzer Gaffari’yi (http-25) görev itibarıyla temsil etmektedir. Rehbera yardım eder ve Cem’in bekçisidir. Cem ibadetinin

sessiz ve sakın geçmesinden sorumlu kişidir (http-24).

- **Çerağcı (Delilci):** Alevi-Bektaşilerin Cem ayinlerinde kullandıkları ışığın kaynağı, mumu (cerağı) yakan kişidir. Görev itibariyle peygamber ile birçok savaşta yer alan Cabür'ül Ensari'yi (http-26) temsil etmektedir (http-24). Hem ortamın aydınlanmasını sağlayan hem de insanların ruhlarına ışık saçan kişi çerağcıdır. İlk zamanlar ortamın aydınlanması için Aleviler koyun yağından mum yaparak ortama ışık vermişlerdir. Şimdiler de ise lamba, mum bu görevi görmektedir (Dedekargınoğlu, 2011, ss. 379-391).
- **Zâkir (Âşık):** Saz çalıp, deyiş söyleyen kişidir (Yaman, 2007, ss. 215-216). Cemlerde tevhid, mersiye, nevrüzi'ye, deyiş söyleyen kişidir. Görev olarak İslam'da ilk müezzin olan Bilal Habeşi'yi (http-27) temsil etmektedir (http-24). Zakirler, cem ayininin başlamasından sonra, deyişler okunmaktadır. Bu deyişler arasında ibadete gelen canlara hoş geldiniz hediyesi olarak söylenilen deyişlere “sefalama” denilmektedir (Dedekargınoğlu, 2011, ss. 379-391).

Cem süresince zâkirler semahlara rehberlik etmektedirler. Cem bitimine kadar her türlü ezgi, deyiş, nefes gibi türleri söylemek ile görevlidirler. Bu nedenle cemlerde dedelerden sonra gelen en önemli kişilerdir (Bekki, 2018, s. 65). Dertli Divani (Veli Aykut) (Erdem, 2013) aşıklık ve zâkirlik alanında birçok hizmette bulunmuştur ve bu nedenle UNESCO tarafından 2010 yılında “Yaşayan İnsan Hazinesi” olarak ilan edilmiştir (http-28). Yaşayan İnsan Hazinesi (YİH), Somut Olmayan Kültürel Mirasın belli değerlerini yeniden canlandırmak, anlamlandırmak, yorumlamak açısından gerekli olan bilgi ve becerilere sahip yüksek düzeydeki kişileri anlatmaktadır (http-29). Bu nedenle Somut Olmayan Kültürel Miras içerisinde değerlendirildiğinde zâkirlik, geleneğin nesilden nesile aktarılması için önem arz etmektedir.

- **Ferraş (Süpürgeci):** Her hizmetin sonunda, süpürge çalma işini yerine getiren kişidir (Yaman, 2007, s. 215-216). Hendek Savaşında, “hendek” kazılma fikrini sunan ve savaşın kazanılmasında etkili olan ve Peygamberin ilk tıraşını yapmasından dolayı ilk berber kabul edilen Selman'ı Piri Pak'ı görev itibariyle temsil etmektedir (http-24)

- **Sakka (İbriktar):** Su, süt, şerbet vb. dağıtan, lokmalar dağıtıldıktan ve yenildikten sonra temizlik için leğen, ibrik, havlu getiren kişidir (Yaman, 2007, s. 215-216). Cem’de bulunan mürşit ve erenlerin abdest almalarından sorumlu kişidir. Peygamberin torunu, Hz. Ali’nin oğlu ve Kerbela su şehidi Hz. İmam Hüseyin’i temsil etmektedir (http-24).
- **Kurbancı (Sofracı):** Sofra, yemek ve kurban işlerine bakan kişidir (Yaman, 2007, ss. 215-216). Anadolu’da İslamiyet’i yaymaya çalışan Mahmut’ül Ensari’yi görev bakımından temsil eder (http-30). Kurbanları tekbir eder ve kesim işlemlerini gerçekleştirir. Gelen lokmaları ve dağıtımını yapar (http-24).
- **Pervâne:** Cemevine gelen ve gidenlerle ilgilenen kişidir (Yaman, 2007, ss. 215-216).
- **Davetçi (Peyik):** Cemin yapılacağını herkese haber veren kişidir (Yaman, 2007, ss. 215-216). Görev itibariyle peygamberin elçisi Amr-ı Ayyar’ı temsil etmektedir (http-24).
- **İznikçi (Meydancı):** Cem yapılan yerin temizliğine bakan kişidir (Yaman, 2007, ss. 215-216). Peygambere güvenen Hüzeymetü’l Ensari’yi görev bakımından temsil eder. Cem evinde semahçıları kaldırıp postları yere seren kişidir (http-24).
- **Kapıcı (Bekçi):** Cem yapılan yerin kapısında bekleyen kişidir (Yaman, 2007, ss. 215-216). Görev itibariyle Gulam Keysani’yi temsil etmektedir. Cem’e katılan insanların evlerini gözetleyen kişidir (http-24).
- Osmanlı döneminde merkezî-mahallî otoritelerce yapılan baskılar dolayısıyla Aleviler Cem ibadetlerini evlerinde ya da bina içlerinde gerçekleştirmişlerdir. Bu durum aslında zamanla cem geleneğinin yok olmasına neden olmuştur. Bu nedenle ibadet bekçiler, gözcüler kontrolünde yapılmaktadır.

Anadolu’nun hemen hemen her yöresinde Alevi inanç ve kültürüne sahip topluluklar ile karşılaşmak mümkündür. Bu yörelerde yaşayan Alevilerin yaptıkları cemler amaç ve zamana göre farklılıklar göstermektedir. Her yörede aynı erkan sırası ve uygulanış şekline göre bir cem görmek ve bir cem örneği vermek mümkün değildir. Özde aynı olsa da uygulanışta farklılıklar karşımıza çıkmaktadır (Coşkun, 2014).

Alevi- Bektaşî inancında önemli ritüellerden biri olan “semah”, 16 Kasım 2010 tarihinde “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesine” UNESCO tarafından kaydedilmiştir (http-31). Semah, Alevi- Bektaşî inancına mensup olan toplulukların “ayin-i cem” adı verdikleri törenlerde gerçekleştirdikleri bir tür dandır (Ersoy, 2019, s. 38). Tasavvufî bir kelime olan “semah” Arapça’dan dilimize geçmiştir. Semah, tasavvufta insan ruhunun Tanrı’ya, Tanrı’nın birliğine ulaşmak, Tanrı’yı anmak ve tefekkür etmek için bacî ve dervişlerin dönerek yaptıkları bir ibadettir (http-32). Cem ibadetin ayrılmaz bir parçasıdır ve cem ibadetinde yer alan 12 hizmetten biridir. Aleviler için kutsal olan “semah” Zakir’in söylediği deyişler ile kadın ve erkeğin bir arada dönmesi ile gerçekleştirilmektedir (Coşkun, 2022, s. 196).

Semah yapanlar tarafından giyilen elbiseler renkli ve değişik olmaktadır. Belli bir kalıbın söz konusu olmadığı giysiler yörelere göre farklılık göstermekle birlikte, döneme göre bacılar için ya fistan ya da üç etektir (Coşkun, 2020, s. 447).

Semah, kırsal kesimlerde evlerde yapılmakta ve buraya gelenler tarafından gözlemlenerek öğrenilmektedir. Kentlerde ise Alevi Derneklerinin açtıkları kurslar aracılığı ile öğretilmektedir. Cemlerde icra edilen ve gizli olarak yapıla semah, zamanla herkese açık alanlarda seyirlik yönü ile yapılmaya başlanmıştır. Televizyon, şenlik, konser salonları, stadyumlarda rahatça sergilenmektedir (Bekki, 2018, s. 68)

Alevi-Bektaşî inancına mensup olan toplumlarca “semah” nesiller arası kültürel aktarımı gerçekleştirmektedir (Turhan ve Ayışit, 2019, s. 7). Alevi-Bektaşî ritüeli olan semahın gelecek kuşaklara aktarılması, sürdürülebilmesi, yaşatılması amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sivil Toplum Kuruluşları ve diğerleri iş birliği içerisinde çalışmalar yürütmektedir (http-31).

2.4.3 Cem çeşitleri

Cem çeşitleri yörelere göre farklılık arz eder. Farklı cem çeşitlerine ilişkin açıklamalar aşağıda verilmiştir.

- **İkrar Alma Cemi:** Bir kişinin Alevi-Bektaşî yoluna girmesi için yapılan ceme ikrar alma cemi denir. Şeriat kapısında bulunan bu kişiler tarikat kapısına girme arzusundadırlar. Bu kapıda pir, mürşit ve kişiye yardımcı olacak rehber

bulunmaktadır (Ocak, 2009a, s. 218). İkrar, sözün kutsandığı ortamdır. İkrar yola, tarikata girmek için verilen sözdür. Yola girmek isteyen Alevi-Bektaşiler için yola giriş ritüelinin tamamına “ikrar” adı verilmektedir. Yolun talibi olduğu candan erene dönüşülen ortama verilen isim ise “ikrar cemi” dir (Işık, 2013, s. 3).

- **Görgü Cemi:** Tercüman kurbanı olarak bilinmektedir. İkrar alan bir kişinin tarikat içerisindeki durumunun kendisi tarafından gözlenmesi amacıyla yapılan bir cemdir. Kural olarak kış aylarında yapılmaktadır. On iki hizmet yapılarak bu cem düzenlenmektedir. Bütün talipler bu cemde yılda bir kere görgüden geçmektedirler. İkrar alan kişi bu cemde ikrarını yenilemektedir. İkrar ceminde, talipler yaptıkları kusurlu davranış karşısında bir daha yapmamak için bu cemde söz vermektedirler. Dede gülbangını verdikten sonra, ikrar verenin kurbanı herkes tarafından yenilebilir (Ocak, 2009a, s. 218; Reçber, 2013). Görgü cemlerinde, ‘Cem Birleme’ olarak bilinen törende su ya da şerbet dağıtılarak, Yezit ve Muaviye’ye lanet okunarak, Kerbela şehitleri anılarak tören sonlandırılır (Kaygusuz, 2005, s. 37).

- **Musahiplik Cemi:** Musahiplik kurbanı olarak da bilinmektedir. Talipler ve ikrar alan kişi yıllık görgülerinden sonra tarikat içerisinde ağır ağır yol almaya başlar. Dünyevi işlerden arınmış, manevi ağırlığa doğru yol almaya yaklaşmışlardır, böylelikle ilke adım adım yaklaşmaktadırlar. Yani kişi Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat yolunda ilerlemektedir (Ocak, 2009a, s. 2018).

İki ailenin, iki çitin kendine ahirette yol arkadaşı ve kardeşi olmak istemeleriyle yapılan cemdri. İyi anlaşılan iki kişi bekâr ise bunu aileleriyle paylaşırlar ve ailelerden izin aldıktan sonra “dede” huzurunda musahip olurlar (Azar, 2013, s. 81). Musahiplik cemi ağır bir cem’dir, bu cemi herkes taşıyamaz. Bazı yasaklar ve emirler bu cemde yer almaktadır.

- **Düşkünlük Cemi:** Alevi inancında yol ve bu yolun adabına karşı işlenen suçlar ve dede tarafından bu inanca mensup kişiler adına cezalandırılması gereken suçluluk haline “düşkünlük” denir (http-33). Suç işleyenlere verilen cezalara “düşkünlük” denilmektedir. Kendi inanç, adetlerini yaşatmak ve hak ve adaleti korumak amacıyla Alevi inancına mensup kişiler bazı kurallar koymuşlardır. Bu kurallara uymayanlar cezalandırılmaktadır ve böylece düşkün sayılmaktadırlar.

Pir, dedelere karşı çıkanlar, hırsızlık, dolandırıcılık, cinayet işleyenler, nişanlı kızı kaçıranlar, eşini boşayanlar, nefesine yenik düşenler vb. düşkün sayılmaktadır (Özbilgin, 2011, s. 412-413). Kısacası eline, beline, diline sahip çıkamayanlar düşkünlerdir.

Hak mahkemesi olarak nitelendirilen “düşkünler cemi” toplumsal düzenin sağlanması açısından önemli bir rol üstlenmektedir. “Razılık” Alevilik inancında önemli bir kavramdır. Cem’e başlanılmadan önce razılık alınır, razılık alınmadan cem’e başlanılmaz. Küsler barıştırılır, sorun ne ise çözüme kavuşturulur. Sorun çözülmeyecek derecede ise çeşitli yaptırımlar uygulanır. Düşkün olan kişi sürgüne gönderilecek kadar ağı yaptırıma tabi tutulabilir. Düşkün, dedenin ve toplumun razılığını alarak yapılan cemde affedilir ([http-34](http://34)).

- **Abdal Musa Cemi:** Abdal Musa meydandaki ayakçı postun sahibi ve Hacı Bektâş-ı Velî’nin halifesi olarak kabul edilir. Bu Cem, komşuların ve kurban kesmek isteyenlerin istekleriyle toplanmaktadır. Bir yerde bir sorun varsa, dargınlık varsa dedenin gelmesi ve cem yapmasıyla da toplanabilir (Ayata, 2011, s. 112). Düşkünler de dâhil herkesin yılda bir kere katıldığı Cem’dir. Kış ayında yapılan bu Cem Alevi ve Bektaşiler tarafından kutsal kabul edilen Abdal Musa adına düzenlenir ve onun adına kurban kesilir. Bu cemde sorunlar çözülür, lokmalar dağıtılır ve on iki hizmet yapılmaz, bunun yerine imamlar için dua okunur, deyişler söylenir, semah dönülür (Şahin, 2020, s. 10).
- **Baş Okutma Cemi:** Baş okutma erkânı, her Alevinin musahibiyle birlikte dede ve cemaat huzurunda ikrarlarına bağlı kaldıklarını göstermeye, herhangi bir kusuru bulunsun ya da bulunmasın diğer canlardan helâllik dileyip bunu almaya, dolayısıyla kendisini manevi anlamda arındırmaya yönelik olarak gerçekleştirilen bir cemdir (Coşkun, 2014, s. 19). Bir insanın kusuru bulunsun ya da bulunmasın kendini temize çıkarmak ve insanlardan helâllik almak için yapılmaktadır. Yılda bir ya da dört yılda bir yapılmaktadır. Baş okutma cemi görgü cemi gibi gerçekleştirilir (Ayata, 2011, s. 117).
- **Dârdan İndirme Cemi:** Kelime olarak “dar”, yurt ve konaklama, ev anlamında hem Türkçe hem Arapça hem de Farsçada da aynı anlamda kullanılmaktadır. Alevi-Bektaşî terimlerinde maddi ve manevi anlamda dâr iki şekilde ele

alınmaktadır. Maddi anlamda dârdâ; Cem ibadeti esnasında şikâyeti olan bir can meydana gelerek, dedeye soru ya da sorununu anlatır. Şikayetleri olan can çözüm bu meydana da arar. Böylece dâra gelir. Kûs ise barıştırılır, eşinden ayrılmak istiyor ise karar verilir, durumu iyi değil ise yardım edilir vb.

Manevi anlamda dâr ise, kişinin kendi benliğini sorgulamasıdır. Bir nevi günah çıkarma gibidir. Kişi meydana yaptıkları hataları ve kusurlarını söyleyerek rahata kavuşur (Dedekargınoğlu, 2011, s. 379-391).

Ölen bir kişinin yakınları tarafından canlarla helalleşmek ve ruhunun rahatlaması amacıyla dârdan indirme cemi yapılmaktadır (Ayata, 2011, ss. 116-117). Ölen kişi düşün ise “cem” yapılmamaktadır (Şahin, 2020, s. 11). Baş okutma ve ikrar verme erkânı gibi yapılan bu cemde ölen canın yerine yakınları dâra dururlar. Vefat edenin adına kırılmış darılmış, ödenmemiş borcu varsa bunlar ve diğerleri dile getirilir. Böylece helallik istenir, varisler sorumluluk üstlenirler (Ayata, 2011, ss. 116-117). Bu yolla alacak-verecek sorunu çözülerek, kurbanı yenilir ve kişi üzerinde kul hakkı kalmadan “Yaradana” teslimi sağlanır (Coşkun, 2014, s. 20).

- **Koldan Kopan Cemi:** Gençleri cemlere alıştırmak, onlara cem erkânının âdet ve kurallarını öğretmek, cemin anlam ve önemini anlatmak ve sevgisini aşlamak için yapılan cemdir (Coşkun, 2020, s. 21). Bir meclis havasında sohbet edilir (Ayata, 2011, s. 116). Cemlere bekârlar katılamadığından anne ve babalarıyla gençler katılabilmektedirler. Gençler beraberlerinde yiyecek getirip dağıtırlar. Dede gülbang okur, mum yakılır, deyişler söylenir. Yapılan küçük ceme Alevilerce koldan kopma cemi denilmektedir (Odabaşı, 2016, s. 64-65).
- **Muharrem Cemi:** Kerbelâ şehitleri ve Hz. Hüseyin’i anmak için Şiiler, Caferiler, Alevi-Bektaşiler Muharrem ayında yas tutmaktadırlar ve bu ayda şehitleri anmaktadırlar. Her yıl Kurban Bayramının bitiminden sonraki üçüncü hafta Muharrem orucu tutulmaya başlanılır (Coşkun, 2020, s. 21). Tanrıya ibadet olarak kabul edildiği gibi, bu ay şehitleri anma ayıdır. Bu orucun son günü İmam Hüseyin’in şehit edildiği günde Şiiler kendilerini zincire vururlar, kesici aletler ile vücutlarını keserek Hüseyin’in acısını yaşamaya çalışırlar. Aleviler ise bu ayı hiç su içmeden geçirirler. On ikinci günü aşure çorbası yaparlar ve bu çorbanın dağıtılmasıyla oruç son bulur. O gece Cem yapılır ve Kerbelâ’da yaşanan acı olay

anlatılır. Saz eşliğinde özel makamlar ile deyişler söylenir. Yezit'e lanet okurlar, Cem'e katılan canlar ağlarlar (Kaygusuz, 2005, s. 37). Dedeler ve canlar; İmam Hüseyin, On İki İmam, on dört masum-u pak ve diğer Alevi önderlerine nefes okur ve dua ederler (Coşkun, 2020, s. 21). Muharrem matemi ve orucu 12 değişik malzeme kullanılan aşure yapılarak bitirilir (http-35).

- **Nevruz Cemi:** Nevruz, farklı etnik kültürlerde farklı bir anlama sahip olan ve kültürlerarası etkileşim sonucunda benimsenmiş bir kutlamadır. Eski Türk adetlerinde kutlanılan bir bayramdır (Mahmutoğlu, 2021). Kuzey yarım kürede dört mevsimin belirgin yaşandığı coğrafyalarda yaşayan halk 21 Mart gününde çeşitli adlar ile anılan bayram ve şenlikler yapmaktadırlar. Çin, Roma, Mısır, Mezopotamya, Anadolu, İran, Kafkasya ve Kuzey Amerika'da Kızılderililer arasında antik dönemden bugüne farklı merasimler ile kutlanarak günümüze kadar gelmiştir (Cengiz, 2021, s. 130). Bazı toplumlar için kurtuluş günü, bazı toplumlar için bir isyan günüdür, aslında eşitlik, birlik, beraberlik olgusu her toplumda ortak algılanış biçimidir. Anadolu Alevi-Bektaşileri tarafından da kutlanan nevrusun hem Türk hem de İran kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Özünde eşitlik ve birlik anlamları yer alan (Er, 2000, s. 39) nevrus Alevilerce önemli bir gün olan 21 Mart günü kullanılmaktadır. Bu özel günün önemi ve anlamı kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir (Er, 2000, ss. 41-42):

- Hz. Ali'nin Kabe'de doğduğu gündür,
- Hz. Ali'nin Hz. Muhammed tarafından halife tayin edildiği gündür,
- Gece ve gündüzün eşitlendiği gündür,
- Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın evlendikleri gündür,
- Hz. Muhammed'in peygamberliğini duyurduğu gündür,
- Kışın bitişi, baharın gelişini müjdeleyen gündür.

21 Mart yani "nevrus" bu kutsal anlamlardan dolayı on iki hizmetin yapıldığı büyük bir cem ile kutlanmaktadır. Bu cemlerde okunan deyişler, nefesler, dualar diğer cemlerden farklıdır. Nevruz ceminde neşe hakimdir ve eğlenceli bir ortam yaratılmaktadır (Er, 2000, ss. 43-44). Nevruz ceminde Kerbelâ olayı, Yezit, On İki İmamlara kıyanlar lanetlenmemektedir.

Baharın gelişi ve yeni yılın başlangıcı olarak kabul görülen 21 Mart, Alevi-

Bektaşilerince önemli bir gündür. Mart ayında Alevi köylerinde gençler bir grup kurarak evleri dolaşmaya başlarlar. Onlar için bu gün bayramdır. Evlerden bulgur, şeker, pirinç, un, yağ gibi gıdalar toplarlar ve bayramın kutlu olsun derler. Topladıklarını fakirlere dağıtırlar. Fakirlerde bu gün “Hızır” uğradı diye sevinmektedirler. Bu gelenek Alevilerce halen devam ettirilmektedir (Sümer, 2013, ss. 4-5).

2.4.4 Cemevi’nin işlevleri

Cemevleri sadece ibadethane olarak değil, ayrıca Aleviler için eğitim, sosyalleşme, yardımlaşma gibi alanlarda görevler üstlenmektedir. Şehirleşmenin etkisi, ekonomik sıkıntılar, modern çağa ayak uydurma gibi koşullara rağmen Aleviler inanç ve kültürlerinden vazgeçmemişlerdir. Vakıflar, dernekler, federasyonlar, konfederasyonlar gibi örgütler kurarak, Alevilerin gelenekten getirdikleri inanç ve kültürleri gelecek kuşaklara aktarma konusunda önemli çalışmalar yürütülmektedirler (Odabaşı, 2016, s. 26).

Alevi inancının bir yolda ilerlemesi anlamına gelen “erkân” yaşamın hemen her alanında kendini göstermektedir. Alevilikte yol birdir, yani aynı çatı altında inanç ve kültür sürdürmektir. Yaşamın merkezinde sosyal, hukuksal, kültürel, ekonomik hemen hemen her alanında inanç önemli bir belirleyicidir (Akın, 2017, s. 88). Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Ehlibeyit sevgisinin izinden gidilmesi gerektiğini ifade eden ve Aleviliğe özgü oruçları, semahları ve deyişleri içerisine alan bir bütünün temsilcisi olarak karşımıza çıkan kavram “Yol bir, sürekin bin bir” olarak ifade edilmektedir (Dedekargınoğlu, 2011, ss. 379-391). Bu ifade, Alevi inanç ve kültürünün nesilden nesille devam ettirilmesi anlamındadır. Kültürel miras açısından değerlendirildiğinde Alevi inanç değerlerinin korunması, geliştirilmesi, devam ettirilmesi anlamında önem kazanmaktadır. Cemevlerinin farklı işlevleri de bu sözün anlamıyla örtüşmektedir. ‘Yol bir’ Alevi inancını, ‘sürekin’ ise Alevi Ocaklarını ifade etmektedir. İnanç yani yol, bin bir ocak ile sürdürülmektedir.

Cemevlerinin işlevleri temel olarak üç başlıkta incelenebilir. Bunlar;

- Dinsel işlevi

- Sosyal-eğitsel işlevi ve
- Hukuki işlevi.

Cemevlerinin dinsel işlevi, diğer işlevlerinden daha ön plandadır. Aleviler ibadetlerini Cemevlerinde yapmaktadırlar. Cem kutsal kabul edilen bir ritüeldir. Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin katıldığı Kırklar Cemi ile cemdeki işleyişin temeli atılmıştır. Cem'de, Dedeler ya da Babalar tarafından söylenen dualar Türkçedir. Alevi inancına mensup olanlar farklı dil konuşsalar da cem ibadetinde okunan dualar Şah Hatayı, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet vb. Alevi ozanlarının Türkçe deyişleridir (Yaman, 2014). Cemevleri toplumsal yasaların kabul edildiği mekânlardır. Cem ayini aslında birbirinden razı olan insanların razılık alarak, gönüllerini hoş tutarak Allah'a ulaşmaya çalıştıkları bir ritüeldir. Mekân içinde Cem'e katılan insanlar tövbe duası ederler. Tövbe duasında; çalmamak, kalp kırmamak, yalan söylememek, gözünle görmediğin bir şey hakkında konuşmamak, iftira atmamak, dedikodu yapmamak gibi sözlere yer verilmektedir (Yücesoy, 2017). Aleviliğin felsefesi, insanlar arsında ayırım yapmamaktır. Din, ırk, dil ayırımı yapmadıkları gibi hemcinslerini kardeş gibi görmektedirler. Türklerin eski boy anlayışında olduğu gibi kadınlar toplantılarda ve dinî törenlerde erkeklerin yanında yer alırlar (Melikoff, 2007, s. 35; Rençber, 2008, ss. 28-30).

Dinsel ibadetin yapıldığı Cemevlerinin diğer bir işlevi de sosyal dayanışmayı sağlamaktır. Alevilerde sosyal hayat bazı sıkı kurallar ile düzenlenmiştir ve birbirini tamamlayan kurumlar mevcuttur. Dede, talip ve herkes bu kurallara uymak zorundadır. Cemevleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, ibadet yeri olması dışında, yoksullara aşevi, eğitim-öğretim yapılan, halkın ortak ve bireysel sorunlarının giderildiği yerler olması açısından toplumsal bir örgütlenme yeri olarak değerlendirilmektedir (Dedekargınoğlu, 2011, s. 387). Genel olarak bakıldığında Cemevleri; semah, bağlama, okuma-yazma, bilgisayar vb. kursların verildiği eğitim kurumları olarak da işlev görmektedir (Rençber, 2008, ss. 28-30).

Cemevlerinin belki de en önemli işlevi hukuki işlevidir; çünkü cezalar burada karara bağlanmaktadır. Kararları Dede tek başına değil, Ceme katılanlardan da rızalık alarak verilmektedir. 'Düşkün', Alevilerde suç işleyen kişiye verilen isimdir. "Buyruk" kitabında belirtildiği üzere suçlara göre düşkün olanlara farklı cezalar verilmektedir. Cem törenlerine düşkün olanlar katılmazlar, kurban yemez-yedirmezler, aileleri de dâhil

herkes tarafından dışlanır ve korunmazlar; çünkü yanlış yapmışlardır ve bu kişiye sahip çıkanlar da düşkün sayılmaktadırlar (Rençber, 2008, ss. 28-30).

2.4.5 Türkiye’de Cemevleri

2018’de derlenen verilere göre Türkiye’de yer alan Cemevlerinin bulundukları illere göre sayıları Görsel 2.4’teki haritada verilmiştir. Haritada yer alan 81 il içerisinde sadece 50 ilde cemevleri bulunmaktayken, 31 ilde Cemevi bulunmadığı görülmektedir. Bu iller Afyonkarahisar, Ağrı, Artvin, Bilecik, Bitlis, Bolu, Erzurum, Giresun, Hakkâri, Hatay, Kars, Kastamonu, Kırklareli, Kırşehir, Mardin, Muğla, Niğde, Rize, Siirt, Sinop, Trabzon, Van, Aksaray, Karaman, Batman, Şırnak, Bartın, Karabük, Kilis, Düzce olarak sıralanmaktadır.

Görsel 2.4

Türkiye’deki Cemevi Sayıları

Kaynak: <http://36>

Görsel 2.4’teki harita dikkate alınarak bu sayılar ayrıca Tablo 2.8’de detaylı olarak sunulmuştur. Tabloya göre en çok Cemevi bulunan iller sırasıyla Tokat, Çorum, Sivas ve İstanbul’dur. Bu illeri Amasya, Ankara, Yozgat, İzmir ve Ordu takip etmektedir. Genel olarak Anadolu’nun her bölgesinde Cemevlerinin yaygın olarak bulunduğu iller olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Cemevi olmayan illerde yaşayan Alevilerin yakın illere

gittiği ya da yakın illerden Dedelerin onları ziyarete geldikleri ve bu şekilde Cem ibadetlerini yerine getirdikleri söylenebilir.

Tablo 2.8

Türkiye’deki Cemevlerinin Yer Aldığı İller ve Sayıları

Cemevlerinin Bulunduğu İller	Cemevi Sayıları	Cemevlerinin Bulunduğu İller	Cemevi Sayıları
Tokat	172	Kütahya	8
Çorum	90	Tunceli	8
Sivas	71	Nevşehir	8
İstanbul	64	Çankırı	8
Amasya	49	Antalya	6
Ankara	40	Elâzığ	6
Yozgat	36	Bayburt	4
İzmir	36	Kayseri	4
Ordu	30	Şanlıurfa	4
Eskişehir	22	Denizli	4
Ardahan	19	Mersin	3
Balıkesir	19	Bingöl	3
Malatya	18	Diyarbakır	3
Samsun	17	Tekirdağ	2
Muş	15	Yalova	2
Aydın	13	Osmaniye	1
Erzincan	13	Burdur	1
Bursa	12	Edirne	1
Kocaeli	12	Çanakkale	1
Manisa	10	Gümüşhane	1
Kırıkkale	10	Sakarya	1
Zonguldak	10	Konya	1
Isparta	9	Uşak	1
Gaziantep	8		

Kaynak: Görsel 2.4’teki haritadan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.4.5 Ziyaretler

Anadolu coğrafyası birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Türklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya göçleriyle beraber sahip oldukları kült ve inançlarını da beraberlerinde getirdikleri görülmektedir. Ayrıca daha önceleri Anadolu’da yaşayan medeniyetler ile de

bütünleşerek dinî inançlarını, adet ve geleneklerini şekillendirmişlerdir (Çapcıoğlu ve Alpay, 2022).

Türkler tek tanrılılığı benimsedikleri gibi Şamanizm inancı yansıtan uygulamaları da benimsemişlerdir. Göçebe hayatın getirdiği şartlardan dolayı farklı coğrafyalarda, farklı insanlar ve inançlar ile bir arada yaşamışlar ve ilişki içerisinde olmuşlardır. Şamanizm, Maniheizm, Gök Tanrı, Budizm, Hristiyanlık, Musevilik ve İslam inançlarını tarih boyunca Türkler tarafından benimsenmiştir. Hem Şamanizm hem de Gök Tanrı doğa kökenli animist bir inançtır. Doğa, atalar ve Gök Tanrı kültü inançlarının merkezinde yer alan üç ana unsurdur. Yer-Sub, yani tabiatta sırlı olduklarına inandıkları kutsal unsurlar dağ, ırmak, ağaç, ateş, gök cisimleri ve doğa olayları gibi varlıklardır. Tabiatta var olan her nesnenin bir ruhu ve kutsal görevi olduğu Türklerce kabul edilmektedir (Köse, 2019a, s. 34).

Anadolu’da yer alan eski inançlar ile birlikte, Şamanizm, İslamiyet ile birlikte gelen kült ve uygulamalar Türklerin inanç sistemleri içinde yer almaktadır (Irmak, 2018, s. 194). Türkler, Gök Tanrı inancının yanı sıra dağ, ateş, ova, orman, su; güneş, ay, yıldızlar gibi yer altı ve yer üstü cisimlerine kutsallık atfetmişlerdir (Uçar, 2020, s. 26).

Türkler doğa kültürünün yanında hayvan kültürüne de inanmaktadırlar. Göç etikleri yerlere eski inançlarını götüren ve yaşatan Türkler “geyik” gibi diğer hayvanlara da kutsallık atfetmişlerdir (Uçar, 2014, s. 139). Munzur Dağları’nda yaşamakta olan geyiklere “Hızır Geyikleri” gözüyle bakılmaktadır ve bu nedenle avlanmaz ve eti yenilmez olarak değerlendirilir. Geyikli Baba Türbesi’nde yer alan geyik boynuzları da bu kutsallığın önemini ortaya koymaktadır. Hem İslâm dininde hem de diğer dinlerde turna kuşu kutsal kabul edilen diğer bir hayvan kültü olarak kabul görmektedir. Alevi-Bektaşî inancında turna kulu ve geyiklere kutsallık atfedilmiş ve dinî mekânlarda bu hayvanların sembolleri kullanılmıştır.

Gök Tanrı, atalar, dağ, ağaç, su, ateş, hayvan ve ölüm kültü gibi kültürler günümüzde halk arasında Anadolu’da varlığını devam ettirilen inanışlardandır (Irmak, 2018, s. 194). Anadolu’nun hemen her yerinde rastlanan ve kutsal olarak kabul edilen bu ziyaret yerleri çaresiz kalan insanlar tarafından ziyaret edilmektedir (Mollaibrahimoğlu, 2015, ss. 240-241).

Anadolu’da ziyaret kavramı kutsal yer ya da mekânlara gitme davranışı olarak tarif edilmektedir (Oymak, 2002, s. 133). Ziyaret, “Ziyâra”; kelimesinden gelmekte olup, birini, bir yeri görmeye gitmesi anlamında kullanılmaktadır. Bu kökle ilgili “zevr” kelimesi hem ziyaret etmek hem de ziyaret eden anlamındadır (http-126). Ziyaretler; belli bir manevi güç, verimlilik ya da bereket bulundurduğuna inanılan ve birtakım efsaneler, hikâyeler, kerametler ve mertebelere erişen insanların mezarları, türbeleri veya onlara ait olan makamlar olmasının yanında, kutsal bilinen birtakım taş, ağaç, kaynak, göl, kaya ve dağ gibi yerler ve şeyler de olabilmektedir (Günay, 2003).

Erenler ve Evliyalar Diyarı olarak tanımlanan Anadolu’nun her yerinde bir türbe, ziyaret yeri, eren mezarı vardır. Olağanüstü güce sahip, Tanrı’ya diğer insanlardan daha yakın olan kişi evliya olarak kabul edilmektedir. İnsanlar şifa bulmak, kısmet açmak, çocuk sahibi olmak, yağmur duası etmek, kazadan beladan kurtulmak, kayıp bir eşyayı bulmak, yalan söylediğinden şüphelenilen kişilerin yemin ettirilmesi amacıyla vb. nedenlerle türbe ve ziyaret yerlerini ziyaret etmektedirler (Durdu, 2000, s. 187; Irmak, 2018, s. 213). Herkes hayatının bir noktasında, çok pişman oldukları ve tövbe etmek istedikleri bir günah veya yanlış davranış için de kutsal mekânları ziyaret etmek isteyebilir (Kapur, 2018, ss. 7-8).

Alevi-Bektaşilerin günümüzde uyguladıkları dinî törenler çok eski anlamları içinde barındırmaktadır. İnancın kutsal alan ile yakın ilişkisi vardır ve kök salan kültürel değerlere sahiptir (Ekimci, 2021, s. 319). İzleyen bölümde Alevi-Bektaşi inancında türbe, yatır, dergâh, tekke, zaviye ve doğra kültlerine ilişkin bilgiler verilmiştir.

2.4.5.1 Türbe ve yatır

Mezar yapıları Arapçada “kubbe”, Farsçada “künbed”, Türkçede ise “türbe” veya “türbend” olarak isimlendirilmektedir (Önköl, 2009, s. 125). “Zuvar” ve “mezar” kelimeleri bir kimseyi görmeye gitme anlamında kullanılmaktadır. Türkçemizde “mezar” kelimesi “kabir” anlamına gelmektedir (http-126).

Türk kültüründe kurgan, bark ve türbeler geçmişten günümüze gelmekte olan önemli lider, yönetici, din adamların, velilerin yattıkları devasa ve gösterişli yapılardır ve bir milletin kültürel özelliklerini ve ait oldukları toprakların vatan olarak kabul edilmesini

anlatan ve yorumlanmasına katkı sağlarlar (Kaplan, 2022, s. 57).

Yatır, manevi gücü bulunduğu inanılan ve bu yolla insanlara yardım eden kimselerin mezarına verilen isimdir. İnsanlar bu yerlere dilek dilemek ya da olumsuz bir durum karşısında isteklerini dile getirmek ve bu isteklerini gerçekleştirmek giderler (Karakoç, 2010, s. 13).

Güümüzde olduğu gibi, İslamiyet öncesinde de insanların öldükten sonra farklı bir dünyada yaşayacakları düşüncesi hâkimdir. Yatır ve türbe ziyaretleri bu anlayışın bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Bu yerlerde yatan kişilerin ermişliği ve manevi değerinin öldükten sonra da devam ettiğine inanıldığı için, yatır ve türbe ziyaretlerinde insanlar Allah'tan çeşitli istek ve ihtiyaçları için bu kişilerden aracılık ummaktadırlar (Babür, 2018, s. 156).

İslam dinini kabul etmeden önce Türkler Şamanları aracı olarak kabul etmişlerdir. İslamiyet'in kabulü ile bu aracılığı evliya, ermiş, veli, dede, baba gibi kişiler yapmaya başlamıştır. Tanrı'nın sevdiği kulları olarak gördükleri kişilerin türbe ve mezarlarını ziyaret ederek dua etmektedirler (Özarslan, 2009, s. 300). Türkiye'de yaşamakta olan Aleviler için türbe, yatır ve adak yerleriyle ilgili inançlar yaygındır ve bu inanış günümüzde de devam etmektedir (Türk, 2023).

Anadolu'nun manevi iklimi Sahabeler, Veliler, Alimler, Arifler, Şehitler, Sultanlar, Kahramanlar ve Türk-İslam Âlemine hizmet eden maneviyat erleri ile doludur. Anadolu'da yaşamakta olan bu gönül erenleri, Anadolu'nun inanç ve kültürlerinin şekillenmesinde önemli rol üstlenmişlerdir. Tavrı ve davranışları ile halkın gönlünde yer edinen bu yüce kişileri ziyaret etmek, dinî ritüellere katılmak amacıyla binlerce insan, farklı ve uzak bölgelerde gelmektedirler (Avcı ve Doğan, 2020, s. 209; (Sezer ve Öztürk, 2014, s. 46).

Ziyaret edilen birçok mekânda insanlar dileklerinin kabul edilmesi için çeşitli ritüeller gerçekleştirmektedirler. Bu ritüeller; kutsal bir yerde veya mekânda mum yakmak, adak adamak, bez bağlamak, taş atmak ya da yapıştırmak gibi uygulamalardan oluşmaktadır (Kaplan, 2022, ss. 62-65).

Ziyaret yerlerinde en çok karşımıza çıkan unsur “adak”tır. Adak, maddi ve manevi sıkıntılara çare bulmak, evlenmek, çocuk sahibi olmak, zor durumlardan kurtulmak gibi

farklı nedenlerle insanların isteklerinin yerine getirilmesi için kutsal varlıklara sundukları yiyecek, kurban, eşya gibi farklı şekillerde sunulabilmektedir (Karakoç, 2010, s. 12; (Mollaibrahimoğlu, 2015, ss. 240-241). Dilek dilemek ya da adak adamak, manevi huzur bulmak gibi farklı amaçlarla gerçekleştirilen bu ziyaretler inanç turizme de katkı ve önemli bir akım yaratmaktadır (Sezer ve Öztürk, 2014, s. 46; Cam ve Avcı, 2023b, s. 29; Ercanlı, 2019, s. 291).

2.4.4.2 Dergâh ve tekke

Tasavvufi manada kullanılan “dergâh”, merkezi tekke anlamında tarikat pirleri veya büyüklerin ikamet ettikleri, insanlara doğru yolu gösterme gibi görevleri yerine getirdikleri, devam ettirdikleri, kabirlerin bulunduğu yerlerdir (http-37). Tarikat yolunda olanların bir araya geldikleri, zikir yaptıkları, sufilerin usullerini uygulamak maksadıyla toplandıkları yer olarak da tanımlanmaktadır. Alevi dergâhlarında, tarikat ilkelerinin öğretilmesinin yanında saz çalınmakta, Alevi deyişleri, düvaz (On İki İmamı anlatan nefesler, On İki İmamların adlarının teker teker anılması ile gerçekleşen övgü silsilesi), nefesler (Allah, Muhammed, Ali ve Ehlibeyit kavramlarına duyulan derin saygı ve sevginin işlendiği şiirler), mersiyeler (ölü arkasından yakılan şiirsel ağıtlar), miraçlamalar (Hz. Muhammed’in miraç olayını anlatan manzumeler) vb. okunmaktadır. Ayrıca bunlar eğitim ve öğretimin verildiği yapılardır (Dedekargınoğlu, 2011, s. 382; Dedekargınoğlu, 2011, ss. 379-391). Hacı Bektâş-ı Velî dergâhı, Alevi-Bektaşî inancının tek ve ana merkezi olarak anılan önemli bir inanç merkezidir.

Tekke ise, “zâviye, hânkah, dergâh, ribât, âsitane, buk’a, imaret, savmaa” gibi isimlerle de bilinmektedir (Küçükdağ ve Temel, 2021, s. 111). Medrese ne ise tekkede İslami ilimlere göre o anlama gelmektedir. Farsça “kapı eşiği, kapı dibi, eşik yanı” gibi anlamlarda kullanılan “astan” kelimesinden türemiştir. Türkçe anlamı ise “asitane”dir (Dedekargınoğlu, 2015, s. 169). Tarikatın merkez tekkesi asitane, küçüklerine ise zaviye adı verilmektedir (Küçükdağ ve Temel, 2021, s. 111).

Tekkeler, ahlaklı ve erdemli olgun insan olmak için eğitimler verilen kurumlar şeklinde değerlendirilebilir. Yapılan fetihler ile beraber üç kıtaya yayılan tekkeler külliye içerisinde inşa edilebildiği gibi, müstakil olarak da yapılmıştır. Hükümdar ya da üst düzey devlet

adamları tarafından yapılan tekkeler bir tarikata bağılı değilken, XIII. yüzyıldan sonra yapılan tekkeler bir tarikata bağlanarak tarikatın faaliyetlerini gerçekleştirdikleri yapılar haline gelmiştir (Küçükdağ ve Temel, 2021, s. 111).

2.4.4.3 Zaviye

“Zeyve” veya “açı” anlamına gelen kelime kökünden adlandırılan zaviyeler, ziyaret edilen küçük tekkelerdir. Yol üstünde yer alan yapılar olarak, gelen geçene hizmet vermektedirler (Dedekargınoğlu, 2011, s. 380). Türklerin ilk fetih ve iskân yıllarında, medreseler yaygın olmadığı için halkın ihtiyacı bu kurumlar tarafından karşılanmıştır. Kentleşme sürecinde etkili olmuş bu yapılar, dinî ve dünyevi etkinliklere ev sahipliği yapmıştır (http-38, s. 8).

Zaviye, tekke, dergâh gibi adlar ile telaffuz edilen, birbirlerinden büyüklükleri açısından farklı olan bu mekânlar, insanları bir araya getiren, boş zamanlarını değerlendiren, ruh ve gönüllerini dinlendiren yapılardır (Dedekargınoğlu, 2011, s. 380).

2.4.4.4 Ağaç, mağara, su, dağ kült ziyaretleri

Kült, kutsal olarak görülen ve Tanrı ile iletişim kurmak amacı ile bir aracı olarak kabul edilen kutsallaştırılmış varlıklardır. Kültler; bireyin kendini, doğayı, evreni Tanrıyı tanıması ve onlarla iletişime geçmesi yararlandıkları unsurlardır. Doğa, tanrı ve insan arasında bir iletişim aracı olarak kabul edilmektedir (Dilek, 2020, ss. 48-51). Doğa kültlerine kutsallık atfetme Anadolu inanç mirasının devamı niteliğindedir ve bu unsurlar maddi ya da manevi özelliği nedeniyle kutsal kabul edilmiştir (Bars, 2019; Savur ve Kayabaş, 2023, s. 495).

- **Ağaç Kültü**

Kültür birikimi, kültür ve doğa varlıklarının korunması, sürdürülmesi, gelecek nesillere aktarılması gibi değerler ile oluşmaktadır (Bobat, 2017, s. 35). Bu varlıkların halk inanışları içinde yer edinmesi ve edebi eserlerde kullanılması kültürün önemli parçası olduğunu göstermektedir. Bunların gelecek nesillere bu şekilde aktarılması da kültürel değerlerin yaşatılması bakımından önemlidir (Gürsoy, 2012, s. 44).

Ağaç kültü açısından en bilinenlerden biri “Hayat Ağacı”dır. Hayat Ağacına çeşitli

mitolojik anlamlar yüklenmiştir (Arslan, 2014, s. 63). Yahudiler, İskandinavlar, Türkler, Hintliler, Çinliler, Yunanlılar, Azeriler, Hindular, Slavlar, Yakutlar vb. tarafından yaratılan mitolojik imgeler ağaca tapınma ile ilgilidir (Mammadov, 2023, s. 404). İslam ve diğer dinlerde de ağaç kutsal sayılmaktadır. Kur'an'da hurma, nar, üzüm, zeytin gibi ağaçlar yer almakta iken; incir ve zeytin ağaçları üzerine yemin edilmektedir (Yücel, 2020, s. 307). İncil'de dört ağaçtan bahsedilmektedir. Bunlar, Yaradılıştaki hayat ağacı; İyi ve kötü bilgisi ağacı, Vahiy'de bahsedilen hayat ağacı, İsa'nın çarmıha gerildiği haç ağaç şeklindedir. Ayrıca sedir, hurma, incir, meşe ve zeytin ağaçları İncil'de yer alan Hristiyanlar açısından önemli ağaçlardır (http-39).

Çin ulusal etnik düşüncesinde doğa önemli bir yere sahiptir. Bu düşünceye göre ilk insanlar demirurge (yaratıcı) olarak hareket eden Nyuswa tarafından bir buket çiçeğin suya ve kile batırılması ve sallanması ile buketten düşen kırıntılar ile yaratılmışlardır. Eski Mısırlılara göre Güneş Tanrısı bir lotus çiçeğinde yaratılmıştır. Azerbaycan'da halk arasında Tapdig masalı anlatılmaktadır. Masala göre Tabdig öldükten sonra Tabdig ağacının yapraklarını yarasına sürerek yeniden hayata dönmüştür.

Cennet bahçesinde yer alan “Hayat Ağacı”, İyi ve kötüyü bilme ağacı, Nuh'un Gemisi, çadır ve Süleyman Tapınağı gibi daha birçok ahşap yapılar insanın Tanrı ile olan bağıını sembolize eder (http-39). Türk toplumlarında “Hayat Ağacı” mevsimden mevsime kendini yenilemesi ve birçok özelliğinden dolayı hayatın ve sonsuzluğun simgesi olarak görülmektedir (Arslan, 2014, s. 63). Alevi-Bektaşî inancına mensup olan Tahtacılar (Önal, 2013, s. 346) geçimlerini ormandan sağlamaktadırlar. Ağaçlara saygılarından onlar için gülbang okurlar. Muharrem ayında ve Salı günü ağaç kesmezler (http-40). Kırmanç Kürtleri yılın belli zamanlarında süslenerek, ağaçları ziyaret eder ve onlara ilahiler ve dualar okuyarak ayinler yaparlar. Sünni halk ise yağmur yağdırmak, evlenmek, şifa bulmak gibi çeşitli istek ve dileklerde bulunmak için ağaç ziyaretinde bulunur (Arslan, 2014, s. 61).

Türkler tanrıya ulaşmak için aracı olarak gördükleri ve ermiş sıfatına nail olan kişilerin kutsal mekânlarında yer alan ağaçları da kutsal saymaktadırlar. Tekke, zaviye, yatır, türbe, mezarlardaki ve ziyaretlerdeki ulu ağaçlar kutsal sayılmaktadır. Kutsal ağaçlara zarar verilmemesi gerektiğine, zarar verilirse başlarına olumsuz şeyler geleceğine inanılmaktadır. Benzer şekilde, ağaçlardan dal koparıldığında bu dal getirilene kadar

ağacın kişiyi rahat bırakmayacağı inancı hâkimdir (Bulut, 2011b, ss. 120-121). Ağaçlara çaput bağlamada Şamanist inancın İslam toplumunun inanç sistemi içinde şekil bulmuş hali, eski bir inanın kültüre yansımaları olarak görülmektedir (Kaplan, 2022, s. 62).

Ağaçlar, insanların zihninde yer edinen bazı olumlu ve olumsuz olayların hatırlatıcısı olarak kabul edilir. Anıt ağaçlarına, atalarından kalan hatıralara tanık oldukları, olaylar ve duygular arasındaki ilişkiyi yansıttıkları düşünülerek önemli bir değer atfedilmektedir. Dinî törenlere de eşlik eden ağaçlar kutsal olmanın ötesinde tabiat değerleridir ve tarihi ve yerel geleneklerin korunması ve ekolojik denge açısından da önemlidir (Cannizzaro ve Corinto, 2014, s. 31).

- **Dağ Kültü**

Dağ kültürü, farklı uluslarda eski çağlardan beri var olan bir inanıştır (Koçak, 2021, s. 50). Mitolojik efsane ve kültürlerde yer alan dağlar çeşitli özellikleri ile ön plana çıkmaktadır (Güler, 2023, s. 46). Bazı inançlarda dağ Tanrı'nın oturduğu yer ve makam olarak görülürken, bazı inançlarda ise kutsallık atfedilen yerler olarak değerlendirilmektedir (Baş, 2013, s. 176; Savur ve Kayabaş, 2023, s. 506). Dağlar Tanrı'nın yüceliğini ve aşkınlığını sembolize eder. Dağ bulunmayan coğrafyalarda insanlar insanları Tanrıya ulaşmak için kuleler inşa ederek bu yüceliği sembolize etmeye çalışmışlardır. Bâbil Kulesi, Mezopotamya'daki ziguratlar, Meksika'daki "teocalli" denilen piramitler bu amaçla inşa edilmiştir (http-41).

Dağ kültürünün inanç içindeki yerinin hayat ve enerji gücünü barındırdığı için doğurganlık sembolü olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Tanrıya ulaşılacak en yüksek ve en yakın yer dağlardır. Kutsal dağlara adak sunmak ve tapınmak Tanrıya ulaşmak için bir araç görülmektedir (Ochirova, 2013, s. 29). Ayrıca dağların zirvelerinde ruh ve ilahların varlığına inanılmaktadır. Dağların zirvelerinde yer alan tapınak, mabet, eren mezarı ya da buralarda yaşamış olan bir evliyanın varlığı bu yerlere kutsallık atfedilmesine neden olmaktadır (Güler, 2023, ss. 46-47).

Yunanlıların Olimpos Dağı, Yahudilerin Sina Dağı (Koçak, 2021, s. 50), Japonların Fuji ve Klimanjaro Dağı, Çinlilerin Taishan Dağı, Hititlerin Himalaya ve Meru Dağı efsanesi, İranlıların Elburz Dağları, Kafkas Dağları mitolojide yer alan (Güler, 2023, s. 46) ve günümüzde de ön planda olan önemli dağ kültürleri arasında sayılabilir. İslam inancında

Nur, Arafat, Ebu Kubeys (Baş, 2013, s. 171) ve ayrıca yeryüzü ve diğer alemleri birbirine bağlayan bir dağ olduğuna inanılan Kaf Dağı, Kutsal kitapta yer alan Cudi Dağı (Güler, 2023, s. 46) ziyaret edilen önemli dağlar arasında sayılabilir (Baş, 2013, s. 171).

Türklerin yurt olarak yaşadıkları yerlerde su, dağ, ağaç, mağara kültürüne her yerde rastlanmaktadır. Orta Asya'da dağlar Türkçe ve Moğolca mübarek, yüce, mukaddes, ata hakan anlamlarında kullanılmıştır (Koçak, 2021, s. 50). Demir Dağı, Ötüken Dağı, Tanrı Dağı, Anadolu'da efsanesiyle dile destan Kaz Dağları, edebiyatta bahsi geçen Bisütun Dağları mitolojide yer edinmiş dağ kültürleridir (Güler, 2023, s. 46). Türkler, İslamiyet öncesi yaşattıkları dağ kültürlerini İslamiyet'i kabullerinden sonra da devam ettirmişlerdir. Ölen ataların yüksek dağ zirvelerine gömülmesi, yaşayan ya da ölen kişilerin isimlerinin dağlara verilmesi dağ kültürünün kuşaklar boyu aktarılmasına neden olmuştur (Baş, 2013, s. 171). Gökyüzüne yakın olması Tanrıya yakın olmak ile özdeşleştirilmiş, insanlar dağlar aracılığı ile kurbanlarını sunmuşlar ve adaklar adanmışlardır (Duymaz ve Şahin, 2008, s. 117; İrmak, 2018, s. 213).

- **Mağara Kültü**

İlkel çağlardan günümüze kadar mağaralar insanların sığınma yerleri, evleri ve onları güvende tutan koruma yerleri olmuştur. Fiziksel özelliklerinin yanı sıra mağaralar, ilahi yönleriyle de ön plana çıkan, insanlara yeni kapılar açan kutsal mekânlardır. Zamanla insanlar mağaralara farklı anlamlar yükleyerek simgesel önemli mekânlara dönüştürmüşlerdir (Bars, 2019).

Mağara, doğurganlığı ve yeniden canlanmayı, yaşamda ruh ve beden yenilenmeyi sembolize etmektedir (Savur ve Kayabaş, 2023, s. 503). Mağara, kuyu, mahzen ya da zindan gibi yerlere giriş aslında farklı bir aleme geçişi anlatmaktadır. Bu tür yerlere kişi kendi iradesi ile girerek bir olgunluk kazanmakta ve kendi benliğini bulabilmektedir. Hayata yeniden başlamanın simgesi mağaradır (Bars, 2019).

Mağaralar, dinî törenler ve ritüel amaçlı kullanılmıştır. Tanrıların ve ruhların yaşadığı bir yer kabul edilmesinden dolayı yer altına açılan bir kapı görevini görmektedir. Mağaralar bazı örneklerde meditasyon, dua, yoga ve birçok dinî etkiler nedeni ile hac yeri olarak kabul edilmektedir. Antik Yunanda Apollon'un sözcüsü kabul edilen Delphi Kâhini'nin yaşadığı mağaraya dünyanın dört bir yanından insanlar tavsiye almak için gelirmiş.

Hindistan’da yer alan Ajanta ve Ellora mağaraları Budist ve Hindu Tanrıları tasvir eden resimlerin bulunmasından dolayı kutsal kabul edilmiş, manastır ve tapınak olarak kullanılmıştır. Ayrıca Lord Shiva’nın evi olduğuna inanılan Amarnah Mağarası Hintlilerin önemli bir hac yeridir. Çin’de Longmen Mağaraları binlerce Budist heykeliyle ön plandadır, meditasyon ve ibadet yeri olarak kullanılmaktadır. Amerika’da bulunan Atalar Puebloanları, mağaralarda mesken ve yer altı odaları inşa etmişler ve bu yerlerde dinî törenler ve ritüeller gerçekleştirmişlerdir. Hristiyanlar için Hz. İsa’nın doğduğu yer olan Beytüllahim’deki Doğu Mağarası önemli bir hac mekânıdır (http-42).

İslam dininde Mekke’de yer alan Serv Mağarası, Hira Mağarası (Baş, 2013, s. 171). Ürdün’de yer alan Lut Mağarası, Hz. İlyas’ın kabirlerinin yer aldığı Carmalita Kilisesi Mağarası ve İsrail, Şam ve Mısır’daki mağaralar kutsal kabul edilmektedir (Çetin ve Kaymaz, 2013, s. 1174). Ashab-ı Kehf Mağarası dünyanın farklı yerlerinde (İspanya, Cezayir, Mısır, Ürdün, Suriye, Afganistan, Doğu Türkistan, Türkiye, vd.) yer alan ve farklı dinlerde kutsal kabul edilen mağaralardır (http-43).

Türkiye’de Hz. Eyüp, Hz. Yusuf ve Yedi Uyurlar mağaraları da önemli kült merkezleridir. Ülkemizin çeşitli yerlerinde yer alan mağaralara düden, subat, obruk, çengirek, tengirek, şingirdak, kuyluç, kentsel, zindan, delik, dipsiz, mağaza, keyf gibi adlar verilmiştir (Nazik, 2018, s. 21).

• Su Kültü

Su (göl, nehir, dere, çeşme, deniz, okyanus) yaşamımızın vazgeçilmez ve önemli bir parçasıdır ve hem eski kültürlerde hem de günümüzde kutsallığını korumaktadır. Bu nedenle suyla ilişkili çeşitli inanç ve ritüeller günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Yayık, 2023, s. 139). Su kültü farklı kaynakları ile farklı şekillerde sembolize edilmiştir. Örneğin; gökyüzünden yağan yağmur, verimi, doğurganlığı ve Tanrının gücünü, aynı zamanda ruhların kutsanmasını ve temizlenmesini sembolize etmektedir. Sulara dalmak, hayattaki gizemli sırları aramak anlamı taşırken; su üzerinde yürümek, maddi dünyada var olan koşulları aşmaktır demektir (Akman, 2002, s. 2). Su, insanların hem düşünce hem de inanç siteminde bu sembollerle kült haline gelmiş ve önemli bir değer olarak kabul edilmiştir (Kıyak, 2013, s. 23; Bahar, 2017, s. 863).

Semavi dinlerin hepsinde suyun kutsallığı vurgulanmaktadır. Sümer, Eski Mısır, Eski

Yunan, Hitit, Hint gibi birçok uygarlık mitolojik hikâyelerinde suyu konu etmiştir. Tanrı sıfatı suya verilmiştir. İslamiyet'te su ibadet ve yaşam için önemli, ruh ve beden temizliğinin ön şartı olarak kabul edilmektedir (Bilgiç ve Abdelhamid, 2019, s. 61).

İrmaklar, bir toprağa canlılık veren ve bunları kontrol eden tanrıların varlığı nedeniyle kutsal sayılmaktadırlar. Mezopotamya'da Fırat ve Dicle, Mısır'da Nil, Hindistan'da İndus, Hitit Medeniyetinde Kızılırmak, Çin'de Sarı Irmak kutsallık atfedilen sulara örnektir. Aşera, Poseidon, Neptun gibi Akdeniz uygarlıkları tarafından kutsallık atfedilen deniz tanrı ve tanrıçaları bulunmaktadır (Bahar, 2017, s. 863). Hindistan'da Ganga (Ganj) Nehri günahların bağışlandığı, günahların itiraf edildiği, insanların Tanrıdan af dilediği ve bu nedenle adaklar adadıkları kutsal bir nehirdir (Kapur, 2018, ss. 7-8)

Su, yaratılan her şeyi yok etme gücünün yanı sıra, var olan her şeyi zenginleştirme ve yeniden hayat verme özelliğine de sahip olduğuna inanılan bir kültür. Sel ve tufan olaylarının insanların günahlarından dolayı yaşanması suyun varlığı yok etmesini temsil eder (Eliade, 1971, s. 254). Eski Ahitte “tufan” olayı hayatın yeniden başlangıcını; İsrailoğulları için bir kurtuluşu, Hz. İsa'nın insanları vaftiz ettiği su tanrının rahmetini simgeler (Yayık, 2023, s. 139).

Su kültü, Türklerde eski şaman inancına kadar dayanmaktadır. Pınarların, ırmakların, göl ve denizlerin iyi ruhlara sahip olduğu inancı vardır. Suyun şifa verici, arındırıcı, ve büyü işlevleri ile birlikte doğurganlığı sembolize etmesi nedeniyle Türk mit, efsane ve destanlarında yer bulmuştur. Türklerin su kültürüne inancının Anadolu'daki yansımaları günümüzde de görülmektedir (Oymak, 2010, s. 43).

Anadolu'da kutsal sulara yapılan ziyaretler şifa istemek ve dileklerde bulunmak amacını taşımaktadır (http-44). Alevi-Bektaşî inancında da birçok kutsal su yer almaktadır. Örneğin, Munzur Baba gözeleri yerli ve yabancı birçok kişi tarafından şifa ve dileklerin kabul olması için ziyaret edilmektedir (Kaval ve Koç, 2018, ss. 46-47).

3 YÖNTEM

Tezin araştırmanın amacı ve önemi başlıklarında da açıklandığı gibi Alevi İnanç Turizmi Rotalarının geliştirilebilmesi için ICOMOS tarafından açıklanan altı aşamalı sürecin ilk ve son aşamaları, yani araştırma ve yerel halkın katılımı süreçlerini kapsayan iki aşamalı bir araştırma çerçevesi oluşturulmuştur. Birinci aşamada Alevi kültür mirası envanterinin derlenmesi ve haritalandırılması gerçekleştirilmiştir. Kültür mirası rotalarının oluşturulması için gerekli altı basamak içerisinde birinci aşamaya denk gelen bu envanter çalışması inanç turizmi rotasının oluşturulması için kaynak araştırması anlamına gelmektedir. Bu aşamada kapsamlı bir alanyazın taraması yapılmış, ayrıca ikinci aşamada yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler de kullanılmıştır.

İkinci aşamada ise Alevi toplumunun önde gelenleri, dernek, vakıf temsilcileri, federasyon üyeleri ve talipler ile yapılan görüşmelerden toplumun inanç turizmine bakışı, kültür mirasının korunması, turizm açısından mevcut durum ve Alevi kültürünün tanıtılması açısından turizmin bir araç olarak kullanılması konu başlıklarına ilişkin alan araştırması ile katılımcılardan elde edilen dönütler nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tematik analiz ile değerlendirilmiştir. ICOMOS'un kültür rotası geliştirme sürecinin altıncı aşamasında yerel halkın katılımı olarak tanımlanan ve genel olarak yerel halkın, bu çalışma özelinde ise Alevi toplumunun konuya ilişkin değerlendirmeleri incelenmiştir. Bu aşama için veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmış, elde edilen veriler nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tümevarımsal tematik analiz yardımı ile değerlendirilmiştir. İzleyen başlıklarda araştırmanın her iki aşamasında izlenen süreçler açıklanmıştır.

3.1 Kültür Mirası Bağlamında Alevi İnanç Unsurları Envanterinin ve İnanç Turizmi Rotalarının Oluşturulması

Araştırmanın birinci aşamasını oluşturan inanç ve kültür envanterinin hazırlanması için alanyazında yapılmış çalışmalar ve ikinci aşamada yapılan görüşmelerde elde edilen bilgiler kullanılmıştır. Öncelikle envanterde yer alan mekânlar, ibadethaneler, ziyaretgâhlar listelenmiş, tarihçeleri ve temel özellikleri ile hikâyeleri özetlenmiştir.

Envanter oluşturulduktan sonra, yapay zekâ (ChatGPT) yardımıyla tüm miras unsurlarının coğrafi koordinatları bulunmuş ve tablo haline getirilmiştir (EK-4). Coğrafi yakınlık ve turistik açıdan tur güzergâhı olarak kullanılabilecek rotalar değerlendirilerek her bir rotanın kapsamı belirlenmiş, Google Earth çevrimiçi programı yardımı ile haritalandırılmıştır. Haritalar hazırlanırken, rotaların ilgi çekici turistik özellikler taşımasına dikkat edilmiş, Alevi inancında önemli şahsiyetleri, ocakları kapsayacak şekilde olmasına özen gösterilmiştir. Rotalar isimlendirilirken de aynı anlayış benimsenmiştir. Ayrıca turizm işletmelerine ve özellikle tur düzenleyicilere fikir vermesi açısından tur süreleri, turun başlangıç ve bitiş noktaları önemli Alevi festivalleri ya da anma törenleri gibi etkinliklerle ilişkisi de açıklanmıştır.

Alevi mirasının tamamının rotalaştırılması ya da bütün miras unsurlarının bu rotalarda yer alması mümkün değildir, ancak oluşturulabilecek sayısız rota kombinasyonu ve tur güzergâhı için örnek olabilecek temel rotalar çekici rota adı-güzergâh bilgisi-etkinlik bilgisi çerçevesi ile geliştirilmiş, ileride yapılacak çalışmalar için bir çerçeve model oluşturulmuştur.

3.2 Alevi İnanç Unsurlarının İnanç Turizmine Konu Olması Hakkında Alevi Toplumun Görüşlerinin Nitel Olarak İncelenmesi

Araştırmanın ikinci aşamasında Alevi toplumunun turizme ve kendi inanç ve kültürlerinin turizme konu olması hakkındaki görüşleri sorgulanmıştır. Nitel araştırma deseninden faydalanan bu aşamada izlenen yöntemle ilişkin araştırma deseni, veri toplama aracı ve süreci ve verilerin analiz sürecine ilişkin açıklamalar aşağıda verilmiştir.

3.2.1 Araştırma Deseni

Nitel yöntem, araştırmacıya anlamayı ve yorumlamayı kolaylaştıran, esnek yapısı gereği araştırmacıya derinlemesine keşif yapma imkânı sağlayan (Karakaş, 2015) ve bilimsel araştırmalarda kullanılan bir yöntemdir. Derinlemesine bilgilerin elde edilmesini sağlayan nitel yöntem kendi içinde alt desenlere ayrılmaktadır. Bu desenlerin her biri kendi içinde farklı amaçları, farklı veri toplama ve analiz yöntem ve tekniğinden

yararlanmaktadır. Bu alt desenler; fenomoloji, etnoğrafya, durum çalışması, söylem analizi ve gömülü kuramdan oluşmaktadır (Özdemir ve Tuti, 2023).

Nitel desenlerin etkili bir şekilde uygulanmasında araştırmacının bilgi ve deneyimi oldukça önemlidir. Araştırmacı, araştıracağı konuyu, nasıl oluşturacağını, nasıl ve ne şekilde verileri toplayacağını ve kullanılacak teknikleri, veri analizi ve raporlama sürecini çok iyi bilmelidir (Özdemir ve Tuti, 2023).

Bu araştırma, nitel araştırma desenine sahip bir çalışma olup durum çalışması (case study) yöntemi temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Durum çalışması, gerçek bir olay ya da durumu inceleyen bir araştırmacı kendi doğal ortamında araştırma yapmasıdır (Özdemir ve Tuti, 2023). Durum çalışması, araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu, çoklu kaynakları içeren veri toplama araçlarından oluşan gözlem, doküman, raporlar görüşme, görsel işitsel araçlar ile derinlemesine incelediği durumları ve bu durumlara bağlı temaların tanımladığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır (Sözbilir ve Atilla, 2016).

Alevi inanç kültür miras değerlerin tespiti, tespit edilen maddi ve manevi değerlerin envanterin oluşturulması ve bunların bir harita üzerinde işaretlenmesi, işaretlenecek olan değerlerin inanç turizm rotası şeklinde sunulması, yerli ve yabancı turistlerce ziyaret edilmesi, korunması, aktarılması ve tanıtımı konusunda Alevi kanat önderlerin görüşlerinin alınması amacı ile sorular sorulması ve sorulara verilen cevapların derinlemesine değerlendirilmesine anlamaya imkan veren tematik analiz yöntemi ile katılımcı görüşleri değerlendirilmiştir. Ayrıca Alevilerin ve Aleviliğin farkındalığını anlamaya çalışmak, Alevi toplumun bakış açılarını ve yaklaşımlarını ortaya koymak amacı ile durum çalışması yapılması uygun görülmüştür. Araştırma süreci, katılımcıların anlatılarına dayalı olarak veri toplama, kodlama, temalandırma ve yorumlama aşamalarını kapsamaktadır.

3.2 Katılımcılar

Durum çalışmasında belirtilen durum ya da olay belli olması nedeni ile amaçlı örnekleme yöntemlerinin kullanılması uygun bulunmaktadır (Özdemir ve Tuti, 2023). Araştırmalarda araştırmacılar tarafından belirlenen evren ve örneklemin konunun

amacına uygun olarak belirlenmesi sayesinde karşılaşılabilecek sorunların önüne geçilmesi hedeflenmektedir (Baltacı, 2018). Amaçlı örnekleme nitel araştırmalarda en çok kullanılan örnekleme yöntemidir; çünkü kullanılan sınırlı kaynaklarla zengin veri elde etmeyi sağlayan bir veri toplama tekniğidir ve incelenecek konu hakkında gerekli verilerin derlenmesi amacı ile konu hakkında deneyimli ve bilgili kişilerin seçilmesi anlamına gelmektedir (Yağar ve Dökme, 2018, s. 4; Arslan, 2022, s. 400). Amaçlı örnekleme teknikleri; maksimum çeşitlilik örnekleme , benzeşik/homojen örnekleme, kartopu örnekleme, kolayda örnekleme, aşırı/aykırı durum örnekleme, tipik durum örnekleme, kritik durumlar örnekleme, ölçüt örnekleme, teorik örnekleme ve kota örnekleme olarak sıralanmaktadır (Baltacı, 2018, s. 5). Kartopu örnekleme çalışmanın konusuna ve amacına uygun seçilen referans yani görüşmeci aracılığı ile diğer görüşmecilere ulaşılması için kullanılmaktadır (Yağar ve Dökme, 2018, s. 5).

Bu araştırma kapsamında katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Bu örnekleme tekniğiyle, araştırma konusu açısından bilgi zenginliği taşıyan bireylerin sürece dâhil edilmesi hedeflenmiştir. Katılımcılar, yaş, cinsiyet, bölge, inançsal deneyim vb. değişkenler açısından çeşitlilik gösterecek şekilde seçilmiştir. Görüşmeye katılan kişiler araştırmanın amacına uygun olarak Alevi kanaat önderleri ve Alevi toplumunun üyelerinden oluşmaktadır. Aleviliğin, kültür mirası ve inanç turizm içerisinde değerlendirilmesi konusunda cevaplar verebilecek kişilerin toplum önderleri ve üyeleri bulunmaktadır. Görüşmeler, 50 katılımcı ile yapılmış, veri doygunluğuna ulaşıldığında sonlandırılmıştır. Katılımcıların tamamı araştırmaya gönüllü olarak katılmış ve etik ilkeler doğrultusunda bilgilendirilmiş onamları alınmıştır.

Aşağıda yer alan Tablo 3.1’de katılımcılar ve demografik özellikleri yer almaktadır. Etik ilkeler nedeni ile katılımcıların isimleri gizli tutulmuştur. Her bir katılımcı K1, K2, K3,, K49, K50 şeklinde isimleri kodlanmıştır. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 3.1’de verilmiştir.

Tablo 3.1*Katılımcıların Demografik Özellikleri*

Belge Adı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim	Meslek	Alevi Pozisyonundaki Konum	Yaşadıkları Şehirler
K1	69	Erkek	Üniversite	Emekli Öğretmen	Dede	Malatya
K2	75	Erkek	Lise	Emeklisi(İşçi)	Talip	Adıyaman
K3	72	Erkek	Lise	Maliye Emeklisi	Dede	Eskişehir
K4	52	Erkek	Ortaokul	Emekli (İşçi)	Cemevi Şube Başkanı	Muş
K29	70	Erkek	Lise	Banka Emeklisi	Hacı Bektaş Anadolu Kültür Vakfı Derneği Başkanı	Denizli
K28	58	Erkek	Lise	Emekli (İşçi)	Dede	Tunceli
K27	58	Erkek	İlkokul	Ticaret	Cemevi Şube Başkanı	İstanbul
K26	48	Erkek	Üniversite	Proje Koordinatörü	Alevi Bektaş Federasyonu Genel Başkan Yardımcısı	İstanbul
K25	33	Kadın	Üniversite	Gençlik Merkezi Müdür	Talip	Eskişehir
K24	49	Erkek	Üniversite	Gazeteci	Cemevi Şube Başkanı	Adana
K16	57	Erkek	Üniversite	Başkan	Cemevi Şube Başkanı	İzmir
K17	29	Erkek	Ön lisans	Şirket Çalışanı	Dede	İstanbul
K18	69	Kadın	İlkokul	Terzi	Ana	Yozgat
K21	50	Erkek	İlkokul	Çiftçi	Dede	Erzincan
K22	32	Kadın	Üniversite	Öğretmen	Ana	Eskişehir
K23	43	Erkek	Lise	Müteahhit	Hacı Bektaş Veli Dernek Başkanımız	Eskişehir
K13	59	Erkek	Üniversite	Kuyumcu	Cem Vakfının Kurucusu Üyesi	İstanbul
K14	65	Erkek	Üniversite	Emekli	Alevi Bektaş Federasyonu'nda(ABF) yönetici	Tokat
K15	45	Erkek	Lise	Emekli	Dede	Kocaeli
K19	62	Erkek	Ortaokul	İtfaiye	Cemevi Şube Başkanı	Kahramanmaraş
K12	43	Erkek	Üniversite	Öğretmen	Hacı Bektaş Veli Vakfı'nda yönetim kurulu üyesi	Eskişehir

[Tablo 3.1 (Devam) *Katılımcıların Demografik Özellikleri*]

Belge Adı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim	Meslek	Alevi Pozisyonundaki Konum	Yaşadıkları Şehirler
K11	47	Kadın	Üniversite	Muhasebe	Hacı Bektaş Veli Dernek Yönetim Kurulu üyesi	Eskişehir
K10	50	Erkek	Ortaokul	İşçi	Cemevi Başkanı	İzmir
K7	71	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Ana	Antalya
K8	57	Erkek	Üniversite	Ziraat Mühendisi	Dede	Mersin
K39	67	Erkek	Ortaokul	Emekli(İşçi)	Dede	Amasya
K41	43	Erkek	Lise	Sendikacı	Talip	Eskişehir
K42	42	Erkek	Lise	Müteahhit	Hacı Bektaş Veli Vakıf Başkanı	Eskişehir
K43	51	Erkek	Lise	Serbest Meslek	Cemevi Şube Başkanı	Ankara
K44	60	Erkek	Üniversite	Öğretmen	Dede	Ordu
K45	46	Kadın	Üniversite	Mali Müşavir	Alevi Kültür Derneği Başkanı ve Ana	İstanbul
K46	62	Erkek	Üniversite	Mali Müşavir	Dede	Erzincan
K48	50	Erkek	Üniversite	Mali Müşavir	Dede	Kocaeli
K49	65	Erkek	İlkokul	Emekli(İşçi)	Dede	Mersin
K31	53	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Talip	Erzincan
K32	56	Erkek	Üniversite	İşçi	Dede	Yalova
K33	56	Erkek	Üniversite	Makine Mühendisi	Dede	Sivas
K35	62	Erkek	Üniversite	Emekli(Kamu)	Dede	Eskişehir
K36	40	Erkek	Lise	Güvenlik Görevlisi	Talip	Erzincan
K37	73	Erkek	İlkokul	Çiftçi	Cemevi Başkanı	Adıyaman
K50	60	Erkek	Lise	İnşaat	Cemevi Şube Başkanı	Kocaeli
K34	75	Kadın	Üniversite	Avukat	Cemevi Yönetim Kurulu üyesi ve Dede Kızı	Erzincan
K30	26	Kadın	Üniversite	Öğretmen	Dede Kızı	Çorum
K47	62	Erkek	Lise	İnşaat	Dede	Çorum
K20	74	Erkek	Lise	Terzi	Cemevi Şube Başkanı	Muğla
K40	51	Erkek	Üniversite	Mimar	Talip	Kocaeli
K38	60	Kadın	Lise	Ev hanımı	Ana	Eskişehir
K5	66	Erkek	Üniversite	Yönetici	Dede	Eskişehir
K6	64	Erkek	Üniversite	Bürokrat(Memur)	Dede	Antalya
K9	71	Erkek	Üniversite	Emekli(Memur)	Dede	Yalova

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi katılımcıların çoğunluğunu Alevi kanaat önderleri oluşturmaktadır. Katılımcılar; Cemevi Dernek, Vakıf, Federasyon ve Şube Başkanları ve Yönetim Kurulu üyeleri ve Ocakzade olan Dede, Ana ve Dede çocuklarından oluşmaktadır. Alevilik yoluna hizmet eden taliplerde bu çalışmaya katılan diğer katılımcılar olduğu anlaşılmaktadır. Görüşmeye katılan 19 Dede, 4 Ana, 1 Dede Kızı Ocakzade olarak katılım sağlamışlardır. Alevi kanaat önderlerinden Dede, Ana ve Dede Kızı yanı sıra 8 kişi Cemevi Şube Başkanı, 2 Dernek Başkanı ve 1 hem Dernek Başkanı hem Ana, 1 Vakıf Başkanı, 2 Cemevi Yönetim Kurulu üyesi ve 1 kurulun hem üyesi hem dede kızı, 1 Alevi Bektaşî Federasyonu'nda (ABF) yönetici, 1 Cem Vakfının Kurucusu Üyesi, 1 Alevi Bektaşî Federasyonu Genel Başkan Yardımcısı'ndan oluşmaktadır. Alevilik yoluna hizmet eden 6 talip ile görüşme yapılmıştır.

Katılımcılardan K25, K18, K22, K11, K7, K45, K31, K34, K30, K38 olmak üzere toplam 10 kişi kadın, diğer katılımcılar ise erkektir. Tablodan da görüldüğü Tablo 3.1'de belirtildiği gibi Anadolu'nun her coğrafi bölgesinden ve farklı illerden katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların bazıları çeşitli meslek kollarında görev yapmış emekli kişilerden oluşmaktadır. Bazı katılımcılar ise mesleklerine halen devam etmektedirler.

3.2.2 Veri Toplama Süreci ve Aracı

Veri toplama sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu teknik sayesinde, hem belirlenen temalar çerçevesinde bilgi toplanmış hem de katılımcıların düşüncelerini özgürce ifade etmeleri sağlanmıştır. Görüşme soruları literatür doğrultusunda hazırlanmış, uzman görüşleri sonrasında nihai hâlini almıştır. Görüşmeler araştırmacı tarafından bizzat telefonla görüşme şeklinde gerçekleştirilmiş, ses kaydı alınarak veriler eksiksiz biçimde deşifre edilmiştir. Tüm veriler güvenli bir şekilde muhafaza edilmiştir.

Görüşme tekniği, incelenecek konuya ilişkin sorulan sorulara verilen en iyi cevabı bulmamızı sağlayan bir tekniktir. Bireylerin hayatlarında edindikleri tecrübeleri ve duygularını ayrıntılı olacak şekilde anlamlandırmak için gerekli olan zengin bilgilere ulaşmaktır (Karahan vd., 2022, ss. 84-85). Görüşme, belli bir araştırma konusu veya bir soru hakkında ayrıntılı bilgi almak amacı ile en az iki kişi arasında sözel olarak sorulan

sorulara cevap bulmak amacı ile ilgili kişilerden verilerin derlenmesi için yapılan bir iletişim sürecidir (Büyüköztürk vd., 2015, s. 153).

Görüşme türlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, görüşme esnasında yeni soruların eklenmesine, var olan soruların çıkarılmasına, soruların sırasının değiştirilmesine olanak veren bir tekniktir. Esneklik sağlaması açısından önemli bir yöntemdir. Verilerin belli bir oranda kategorize edildiği ve derinlemesine verilerin elde edildiği bir tekniktir (Dedekargınoğlu, 2016, s. 145; Uslu ve Demir, 2023, s. 291). Bu açıdan bakıldığında bu nedenle bu tekniğin kullanılması uygun görülmüştür.

Yüz yüze yapılan görüşmeler nitel çalışmalarda çok fazla kullanıldığı bilinse de son yıllarda iletişim ve teknolojiye meydana gelen hızlı değişim ve gelişmelerle telefon ve online şeklinde yapılan görüşmelerin kullanımı artmıştır Yüz yüze ve telefon ile yapılan görüşmeler bireysel şekilde gerçekleşmektedir (Karahana vd., 2022, ss. 84-85).

Görüşme soruları literatür doğrultusunda hazırlanmış, tez danışmanı tarafından değerlendirilmiş, sonrasında alanda uzman üç akademisyen tarafından verilen düzeltme ve soru ekleme önerileri ile son hali verilmiştir. Görüşmeler araştırmacı tarafından 27 kişi ile telefonla ve yüz yüze olarak gerçekleştirilmiş, ses kaydı alınarak veriler eksiksiz biçimde deşifre edilmiştir. Görüşmecilere yöneltilen tüm sorular “Gönüllülük Formu ve araştırma ile ilgili olan gerekli bütün bilgiler Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığına sunulmuştur. Kurul tarafından araştırma 02.07.2024 tarihli 44/68 sayılı Etik Kurulu Kararı ile uygun bulunmuştur. Görüşme formunda uygun görülen açıklama ve sorular EK-4’te verilmiştir. Bilgilendirilmiş onam formunda da belirtildiği üzere katılımcıların kişisel bilgileri gizli tutulmuş, ses kayıtları araştırmacı tarafından dijital ortamda saklanmıştır.

10 Temmuz 2024 tarihinde görüşmeye katılacak kişilerin tespiti yapılarak süreç başlatılmıştır. Katılımcıların farklı bölgelerde yaşamaları, mali yetersizlik ve uzaklık gibi nedenler dolayısı ile bazı görüşmeciler ile görüşmeler telefon üzerinden yapılmıştır. Araştırmaya yakın yerde ikamet eden kişiler ile de yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmecilere konunun amacı, anlamı ve önemi hakkında gerekli bilgiler verilmiştir. Yapılan görüşmelerin ses kaydına alınacağı bilgisi yapılan ön görüşmeler ile kişiler bilgilendirilmiştir. Kişiler ile yapılan ön görüşmelerde kişilerin izni alınarak ve randevu tarihleri-saatleri belirlenerek önceden planlanmış bu tarihlerde görüşmeler

gerçekleştirilmiştir. 26 Temmuz 2024 tarihinde görüşmelere başlanmış ve 22 Eylül 2024 tarihinde bütün görüşmeler tamamlanmıştır. Katılımcılara 21 sorudan oluşan “Görüşme Formunda” yer alan sorular sorulmadan önce konu hakkında gearştırmanın amacı ve kapsamı hakkında gerekli bilgiler verilmiştir. Görüşmeye katılan 50 kişiden 37 kişi ile telefonla, 13 kişi ile yüz yüze görüşülmüş ve “Recorder”(Ses Kaydı) adlı uygulama ile ses kaydı alınmıştır.

Görüşme süreleri minimum 17 dakika ve maksimum 1 saat 30 dakika sürmüştür. Ses kayıtları alındıktan sonra “hotmailde” yer alan “Google Cloud” ile “Word” dosyası halinde seslerin yazıya aktarılması sağlanmıştır. Hassas bir konu olması ve derinlemesine bir inceleme gerektiren bir çalışma olması nedeni ile seslerin yazıya aktarılmasında dikkatle yaklaşılmıştır. Çeşitli nedenler ile seslerin yazıya aktarılması yaklaşık iki ayı bulmuştur. Ses kayıtları araştırmacı tarafından olduğu gibi, değişikliğe uğramadan aktarılmış ve bu şekilde saklanmıştır.

3.2.3 Verilerin Analizi

Verilerin analizinde tümevarımsal tematik analiz yaklaşımı benimsenmiş ve bu süreç, Braun ve Clarke (2006) tarafından geliştirilen altı aşamalı sistematik yaklaşım doğrultusunda yürütülmüştür. Braun ve Clarke (2006) tarafından geliştirilen altı aşamalı sistematik yaklaşımın aşamalarına ilişkin araştırmacı aşağıda açıklandığı şekilde veri analizi sürecini yürütmüştür:

- **Birinci Aşama - Araştırmacının Verilere Aşına Olması:** Bu aşamada araştırmacının görüşe sorularına, araştırma problemine ve amacına hâkim olması, sorulara verilen cevapları yorumlayabilme yeteneğine sahip olması ve derlenen verilere derinlemesine aşinalık kazanması gerekmektedir. Bu şartları sağlayabilmek için araştırmacı görüşmelerin tamamını kendisi gerçekleştirmiş, ses kayıtlarının transkripsiyonunu kendisi yapmış, transkripte edilmiş görüşmeleri defalarca okuyarak veriye derinlemesine hâkim olmuştur. Kendisinin de Alevi toplumunun bir üyesi olması nedeniyle katılımcıların hassasiyetlerini ve toplumun bakış açısını iyi anlayabilecek ve yorumlayabilecek bilgi birikimine ve deneyime sahiptir. Aynı zamanda aldığı turizm ve turist rehberliği eğitimi gereği

konunun önemini kavrayabildiğinden, araştırmacı ilk görüşmeciden itibaren tarafsız kalmaya özen göstermiş, katılımcıların aktardığı bilgileri olduğu değiştirmeden ve değiştirmeden değerlendirmiştir. İçeriklerin derinlemesine analiz edilmesi ve araştırma amacıyla uyumlu bir bağlam ve anlam yapısı yakalayabilmek için katılımcı görüşlerinin içeriğine odaklanmış, kodlama sürecinde de kendisi çalışmıştır.

- **İkinci Aşama - İlk Kodların Oluşturulması:** Araştırmacının oluşturduğu sorular araştırma konusuna ilişkin belirli başlıklar altında hazırlanmıştır. Bununla birlikte, katılımcı görüşleri soru çerçevesinden bağımsız olarak önce kodlanmış, sonrasında kategori ve temalar oluşturulmuştur. Güvenirliğin (trustworthiness) sağlanması amacıyla; katılımcılardan elde edilen veriler araştırmanın amacı doğrultusunda derinlemesine incelenmiş, araştırmacı tarafından ilk kodlar ve kategoriler oluşturulmuş, sonrasında iki araştırmacı tarafından daha değerlendirilerek temalar belirlenmiştir.

Kodlama ve temalandırma sürecinde MAXQDA 2020 nitel analiz programı kullanılmıştır. Bu süreçte tek kodlayıcı modeli izlenmiş; güvenilirlik için kodlama ve yeniden kodlama yapılmış, akran denetimi iki araştırmacının katıldığı ve temaları yeniden değerlendirmesi ile sağlanmıştır. Kod kitabı kullanılarak ham veriler ile yorumlanmış veriler arasındaki ayrım korunmuştur.

- **Üçüncü Aşama - Temaların Oluşturulması:** Durum çalışması deseniyle tanımlanan bu araştırmada, belirli bir inanç sistemine sahip bireylerin deneyimlerini, algılarını ve yönelimlerini derinlemesine anlamak amacıyla kullanılan tematik analiz yöntemi katılımcıların anlatılarına dayalı olarak veri toplama, kodlama, temalandırma ve yorumlama aşamalarını kapsamaktadır (Hınız ve Yavuz, 2021). Dolayısıyla araştırmacı bu aşamada anlamlı, benzer, birbiriyle ilişkili ve tutarlı kodların bir araya getirilmesi sürecini ifade eden temaların oluşturulması amacıyla araştırmacı kod kitabını titizlikle inceleyerek ve anlam bütünlüğü olan kodları bir araya getirerek kategorileri ve sonrasında temaları belirlemiştir.
- **Dördüncü Aşama - Temaların Gözden Geçirilmesi:** Temalar, kapsadıkları kodlarla birlikte değerlendirilmiş; örtüşen veya yetersiz temalar elenmiş ya da birleştirilmiştir. Konunun problem durumuna uygun olarak hazırlanan sorular

bir bütünlük içerisinde değerlendirilerek gerekli tema başlıkları kod ve kategorilerden yola çıkılarak belirlenmiştir. Sorulan sorulara uygun olarak belirlenen temaların amacı yansıttığı belirlenmiştir. Araştırma amacı dışında kalan temalar çıkarılmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda geçerliği ve güvenilirliği sağlanmıştır.

- **Beşinci Aşama - Temaların Adlandırılması ve Tanımlanması:** Nihai temalar, temsil ettikleri anlamları yansıtacak şekilde tanımlanmış ve adlandırılmıştır. Süreç sonucunda “Alevi İnancının Önemli Mekânları ve Ritüeller”, “Alevi Kültürel Mirasın Korunması”, “Alevi İnancının Anlatımı ve Aktarımı”, “Alevilik ve Turizm İlişkisi”, “Mevcut Durumda Ziyaretçiler”, “Alevi Kültürünün Temsilcileri ve Tanıtımı”, “Alevi İnanç Turizmi Rotaları” olmak üzere yedi tema oluşturulmuştur.
- **Altıncı Aşama – Raporlaştırma:** Son aşamada, her bir tema katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılarla bulgular başlığı altında detaylı bir şekilde ele alınarak gerekli açıklamalar yapılmıştır.

İzleyen bölümde tez çalışmasının birinci aşaması olan envanter çalışmasına ve Alevi inanç unsurlarının turizme konu olması ve Alevi İnanç Turizmi Rotasının oluşturulmasına ilişkin nitel analiz bulguları sunulmuştur.

4 BULGULAR

Tezin amaçları doğrultusunda iki aşamadan oluşan uygulama bulguları izleyen başlıklar altında sunulmuştur. Bunlardan ilki Alevi inanç turizmi rotası oluşturabilmek için yapılan araştırma ve alanyazın taraması ile Alevi ziyaretlerinin tespit edilmesi, bulgulardan yola çıkarak Alevi İnanç Turizmi Rotası önerilerinin geliştirilmesidir. İkincisi ise Alevi toplum önderlerinin ve üyelerinin rota oluşturulması, Alevi inanç unsurlarının turizme konu olması hakkındaki düşüncelerinin incelenmesidir.

4.1 Kültür Mirası Bağlamında Alevi İnanç Unsurları ve Alevi İnanç Turizmi Rotası Önerilerinin Geliştirilmesi

Araştırmanın ilk aşaması olan Alevi kültür mirasının envanterinin çıkartılması ve bu unsurların harita üzerinde gösterilerek alternatif rotaların önerilmesi için yapılan kaynak taraması ve görüşmelerde sözü geçen mekânların değerlendirmesi sonucunda tespit edilen unsurlar aşağıda açıklanmıştır. Alevi inancı ve kültürü açısından önem taşıyan bu unsurlar takibi kolaylaştırmak, harita ve rota çalışmalarında kullanılmak amacıyla alanyazın bölümünde verildiği şekliyle türbe ve yatır, dergâh ve tekke, zaviye ve kült ziyaretleri şeklinde kategorize edilmemiş; bulundukları coğrafi bölgelere ve illere göre sıralanmış ve mekânların önemi ve özellikleri hakkında kısa açıklamalara da yer verilmiştir.

4.1.1 Alevi inanç ve kültür mirası envanteri

Alanyazında yer alan çalışmalardan ve diğer kaynaklardan derlenen Alevi inanç ve kültür mirası envanteri coğrafi bölgelere göre sınıflandırılarak iller bazında aşağıda açıklanmıştır.

4.1.1.1 Marmara Bölgesi

Balıkesir

- **Balıkesir Kaz Dağları Ziyaretgâhı**

Balıkesir'in Edremit ilçesinde bulunan, 1800 metre yüksekliğindeki ve 1993'te Millî Park ilan edilen Kaz (İda) Dağları, köklü geleneklerin yaşatıldığı önemli bir inanç merkezidir (http-45). Dağda özellikle Sarı Kız ve Kartal Tepe (Baba Tepe) adlı iki ana ziyaret yeri bulunmaktadır (Duymaz ve Şahin, 2008, s. 118). Sarı Kız hakkında, Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın manevi kızı olarak görüldüğü ve kabri Kaz Dağı'nda inciden bir saray içinde yapıldığı için Alevilerin "Kâbe'si" olarak kabul edildiği rivayet edilmektedir (Duymaz, 2001, ss. 91-92). Ayrıca hakkında çıkan dedikodular nedeniyle babası Cılbak Baba tarafından dağa terk edildiği, ancak kerameti ortaya çıkınca sır olduğu, babasının ise karşı tepede vefat ettiği söylenmektedir (Turan, 2002, ss. 152-153). Sarı Kız'ın sır olduğu yerdeki makamı, babasından adını alan Baba Dağı (Cılbak Tepesi), İkrara Tepesi vb. tepeler ve Kaz Avlusu, Sarı Kız'ın kaz gönderken uçmasınlar diye inşa ettiği ve kazlarını suladığı yer olan 'Çatalçimi' de ziyaret edilen, saygı duyulan ve kutsal kabul edilen yerlerdir (Duymaz ve Şahin, 2008, s. 118). Zeus'un Truva savaşlarını yönettiği Karataş Tepesi (Gargaros) ve burada yer alan Kartal Kaya geniş ve düz bir alan olarak adeta bir Cemevi görevi görmektedir (Kahyaoğlu, 2011, ss. 54-56). Kaz Dağları, yer-su inancı, atalar kültü ve eren inancı gibi İslamiyet öncesi dönemin izlerini taşıyan kurban sunumu, çaput bağlama gibi uygulamaların görüldüğü (Şahin, 2022, ss. 218, 227) ve Yunan mitolojisindeki İda Dağı ile ortak kutsallık atfedilen bir inanç kesişim noktasıdır. Özellikle Tahtacı Türkmenler ve Alevi-Bektaşiler, atalar kültürünü sürdürmek amacıyla ziyaret mekânlarında dinî bayramlar ve Hıdırellez ritüelleri gerçekleştirmektedir. Bolluk, bereket ve yağmur duaları burada yapılmaktadır (Aça, 2022, s. 15-17). Her Ağustos ayının 15'inde dağa çıkılarak dinî ritüeller gerçekleştirilmektedir (Şahin, 2022, s. 218).

Bilecik

- **Bilecik Şeyh Edebalı Türbesi**

Bilecik merkezde yer alan Şeyh Edebalı Türbesi, asıl adı kaynaklarda İmadüddin Mustafa bin İbrahim bin İnac el-Kırşehri olarak geçen (http-46), 1206-1208 yılları arasında Karaman'da doğmuş bir maneviyat erinin mekânıdır (Kalafat, 2003, s. 184). İlk eğitimini

Horasan erenlerinden Şeyh Necmeddin ez Zahidi'den aldıktan sonra Şam'da tamamlamış ve ülkesine dönerek Eskişehir'de bir zaviye kurmuştur (http-47; Ünal ve Kunduracı, 2022, s. 109). Osmanlı Devleti Bilecik'i fethettikten sonra zaviyesini buraya taşıyan Şeyh Edebali, Bilecik'te tanıştığı Osman Bey'e ilim ve irfan öğretmiştir. Şeyh Edebali Zaviyesinde bir gece konaklayan Osman Bey rüyasında karnından bir ağacın dallanıp yükseldiğini ve ağacın gölgesinin her yeri kapladığını görmüştür. Şeyh Edebali ona gördüğü rüyanın büyük bir devlet kuracağına dair yorumuyla müjde vermiştir (Demir, 2018, ss. 333-334; http-129). Şeyh Edebali, Kayı Boyu'nun yerleşik hayata geçişinde ve Ahiliğin temel kurallarının uygulanmasında oynadığı kilit rol nedeniyle, Osmanlı Devleti'nin manevi kurucusu sayılmaktadır (Yılmaz, E., 2017, s. 22). Türkistan'da gelişen Ahilik ahlakını (Tepecik, 2021, s. 357) ve Ehlibeyit sevgisini yaymaya çalışan Edebali, kızı Bala Hatun'u Osman Gazi ile evlendirmiş, bu durum devlette Yörük Alevilerinin gücünü ve etkisini hissettirmiştir (Çetiner, 2022). Alevi-Bektaşilerce kutsal kabul edilen (Çetiner, 2022) ve rivayetlere konu olan türbesi, 1326'da vefatının ardından yaptırılmıştır. Cami, diğer türbeler ve dilek ağacı ile birlikte külliye, günümüzde yılda 10.000'den fazla ziyaretçiyi ağırlayan önemli bir uğrak noktasıdır (Kalafat, 2003, s. 185; Okuyucu, 2020, s. 76).

Bursa

- **Bursa Geyikli Baba Türbesi**

Bursa'nın Gürsu İlçesi Babasultan Köyü'nde, Uludağ eteklerinde konumlanan Geyikli Baba Külliyesi; cami, tekke, türbe, hamam ve Geyikli Baba tarafından dikildiğine inanılan kutsal Ulu Çınar'dan oluşmaktadır (http-49, s. 47; http-136, s. 47). Babai/Vefai şeyhlerinden ve bir Türkmen tasavvuf önderi olan Geyikli Baba, Baba İlyas'ın müritlerindendir ve İnegöl çevresinin manevi simgesi haline gelmiştir (Yılmaz, H., 2017, s. 462; Gürevin, 2019, s. 79). Rivayetlere göre Geyikli Baba ve müritleri, Orhan Gazi döneminde Azerbaycan'ın Hoy kentinden İnegöl'e gelmiş, geyiklere binerek Bursa'nın fethine ve Kızıl Kilise'nin alınmasına katkıda bulunmuşlardır (http-49, s. 47; http-48; http-49). Bu başarıları üzerine Orhan Gazi, zaviyenin kurulması için Babasultan mevkiini ona tahsis etmiştir. Türbenin ve caminin tahmini yapım yılı da bu nedenle 14. yüzyıla tarihlenmektedir (Gürevin, 2019, s. 34). Günümüzde Türkiye'nin dört bir yanından ziyaretçi ağırlayan külliye, Haziran ve Temmuz aylarında anma törenleri

düzenlenmektedir (Kaplıanoğlu, 2002, s. 466). Türbe içindeki geyik boynuzları Orta Asya'dan gelen 'geyik kültünün' devam ettiğini göstermektedir (Gürevin, 2019, s. 80). Geyikli Baba'nın hastaları iyileştirme gibi mucizevi kerametleri anlatılmakta ve şifa arayanlar tarafından yüzyıllardır ziyaret edilmektedir (Kaplıanoğlu, 2002, ss. 466-468).

- **Bursa Postinpuş Baba Zaviyesi**

Postinpuş Baba'nın Horasan erenlerinden biri olarak Osman Gazi ve Orhan Gazi döneminde yapılan fetihlere katıldığı söylenmektedir (http-50). Potinpuş Baba'nın asıl adının Seyid Mehmet Hammari olduğu bazı kaynaklarda geçmektedir. Zaviye, Baba Sultan Höyüğüne yakın alçak bir tepede yer almaktadır ve Orhan Gazi döneminde yaptırılmıştır (Gönülal, 2020; http-51). Kalenderi dervişlerinden biri olan ve belirli sayıda Türkmen liderinin başı olan Postinpuş Baba için fethedilen yerleri iskân ederek buraların maneviyatına katkı sağlayan bir kişi olduğu söylenmektedir (Şahin, 2022, s. 16). Bursa'nın Yenişehir ilçesine müritleriyle yerleşmiştir. Vakıf olarak bağışlatılan zaviyede I. Murat tarafından türbesi yaptırılmıştır (Kaplıanlıoğlu, 2002, s. 180). Zaviye, XIX. yüzyılda yaşanan bir deprem sonucu yıkılmıştır (Gönülal, 2020; http-51). 1950 yılında su deposu olarak kullanılan yapı, 1965 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Bu restorasyon çalışmasından sonra yapı cami olarak hizmete açılmış ve etrafı ise bulunduğu yer nedeni ile Baba Sultan parkı olarak düzenlenmiştir (Karakaya, 2007, ss. 334-335; http-52). 2005 yılında ise Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü zaviyenin restorasyonunu tamamlayarak ibadete açmıştır. Belediye tarafından park ve mesire yeri olarak çevresinde düzenleme yapılarak halkın kullanımına açılmıştır (http-53).

- **Bursa Emir Sultan Türbesi**

Emir Sultan (Muhammed Buhari, lakabı Şemsüddin), 1368'de Buhara'da doğmuş, Peygamber soyundan geldiği için "Seyyid" unvanını almış ve Yıldırım Bayezid'in damadı olduktan sonra "Sultan Emir" adıyla tanınmıştır (Baysun, 1949, ss. 63-64). On İki İmam'ın sonuncusu olan Hz. Mehdi'nin soyundan geldiği de tahmin edilen Emir Sultan'a, rüyasında Hz. Muhammed ve Hz. Ali tarafından Bursa'ya gitmesi emredilmiştir (Gökbulut, 2024, s. 2; Gülgen, 2012, s. 193). Bursa'nın Yıldırım İlçesi, Uludağ yamacında, Yıldırım Bayezid ve Yeşil Külliye arasında yapılmış olan külliyenin içinde bulunan türbesi (Ateş, 2017, s. 38), yaşamı boyunca halkın ve dervişlerin

sevgisini kazanmış olan Emir Sultan'ın maneviyatından yararlanmak isteyenler ve ihtiyaç sahipleri tarafından ziyaret edilmektedir (Gülgen, 2012, s. 193). Vefatından sonra, uzak yerlerden gelen dervişlerin ziyaret geleneği XX. yüzyılın başlarına kadar sürmüş, daha sonra bayramlarda Eşrefi Şeyhi ve dervişleri tarafından ayin şeklinde devam ettirilmiştir (http-120, 1995). Özellikle bahar aylarında açan erguvan çiçeklerine atfen Erguvan Bayramı olarak bilinen ve Alevi-Bektaşiler tarafından önemli bir bayram olarak kabul edilen bu ziyaretlere çok sayıda insan katılmaktadır. Uludağ civarındaki Alevi-Bektaşî Yörüklerinin bir araya geldiği önemli bir merkezdir (http-120).

İstanbul

- **İstanbul Gözcü Baba Türbesi**

İstanbul, Merdiven Köyü Tekkesi içerisinde yatan Gözcü Baba (Şehsuvaroğlu, 1969, s. 18), Şah Kulu ile İstanbul'un fethinde yer almış bir erendir (Yılmaz, 2015, s. 117). Merdivenköy Tekkesi Ahi, Kalenderi, Yesevi ve Horasan erenlerinin bir mekânı olmasının yanında ayrıca İstanbul'un fethine gelen Yeniçeri askerlerinin şehitliklerinin de bulunduğu önemli bir ziyaretgâhtır (Maden, 2018, s. 158). Bizans imparatoru ve Orhan Gazi döneminde yapılan Palekonon Savaşı sonrası Bizanslılar büyük bir yenilgi alarak İstanbul'a yönelmişlerdir. Bu iki imparator Göztepe'de Andronikos'un av köşkünde barış görüşmeleri için toplanmışlardır. Bu av köşkü Merdiven Köyü Tekkesi olarak bilinen Şah Kulu Bektaşî Tekkesinde bulunmaktadır. Yapılan barış görüşmelerinde Orhan Gazi bu köşkü bir "Ahi Dergâhı" yapmak için istemiştir. Esnaf olan Ahiler aynı zamanda yabancılardan gelen bilgileri saraya iletmek ile görevli oldukları için bu tekke Bizans'ı gözetlemek amacıyla Gözcü Baba'ya verilmiştir. Gözcü Baba Bizans ile yaptığı mücadele sonrası şehit olmuş ve Gözcü Baba tepesine defnedilmiştir (Haskan, 2001, s. 28). Fatih Sultan Mehmet'in emri ile Gözcü Baba için abidevi bir mezar inşa edilmiştir (http-54).

- **İstanbul Erikli Baba Dergâhı ve Cemevi**

İstanbul Zeytinburnu İlçesi'nde, tarihi Kazlı Çeşme yakınında bulunan Erikli Baba Dergâhı ve Cemevi, Alevi-Bektaşî inancının önemli merkezlerindendir (http-55). Hakkında kesin bilgiler olmamakla birlikte, asıl adının Seyyid Muhammed Saineddin olduğu (Maden, 2013, s. 122), Orhan Gazi döneminde Horasan'dan gelerek Bursa ve

Maltepe Savaşı'na katıldığı, hatta İstanbul'un fethinde yer aldığı rivayet edilmektedir (Maden, 2013, s. 122; Uyaniker ve Koç, 2019, s. 111). Hacı Bektâş-ı Velî'nin ilk halifelerinden olduğu ve İmam Musa soyundan geldiği söylenen Erikli Baba'nın adı, rivayete göre kış mevsiminde hamile bir kadına erik yetiştirmesinden gelir. Halk arasında Erikli Baba, Ermiş Baba, Eren Baba, Eryek Sultan (Ehlibeyt sevgisine ulaşmak) gibi isimlerle de anıldığı belirtilmektedir (Maden, 2013, s. 122; Uyaniker ve Koç, 2019, s. 108). II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla tekke yıkılmış, ancak türbe ve mezarlara dokunulmamıştır. 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla faaliyetine son verilmiştir. Ancak, 1993 yılında yeniden faaliyete geçirilerek günümüzde 600 kişilik aşevi, kütüphane ve mum yakma yeri gibi olanaklarla eğitim, sosyal ve dinî işlevlerini yerine getiren bir Cemevi olarak hizmet vermektedir (Uyaniker ve Koç, 2019, ss. 108-111).

- **İstanbul Garip Dede Türbesi ve Cemevi**

Garip Dede Dergâhı ve Cemevi İstanbul İli Küçükçekmece İlçesi'nde yer almaktadır. Bu dergâhın avlusunda türbesi bulunmaktadır. Dergâh uzun yıllar bir Alevi-Bektaşî kültür ve dinî faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. 1826 yılında yeniçeri ocağı kapatıldıktan sonra yıkılmış ve burada görev yapan dedelerin ya Belgrad Ormanı'nda öldürüldüğü ya da sürgüne gönderildiği söylenmektedir (Koç ve Koçak, 2021, s. 108). Anadolu'nun İslamlaşmasında ve Türkleşmesinde katkı sağlayan kerametli bir kişiliğe sahip olduğu anlatılmaktadır. XV. ve XVI. yüzyıllarda Anadolu'da yaşayan bir Horasan ereni olarak II. Beyazıt zamanında yaşadığı bilinmektedir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında savaşa katılarak Küçükçekmece'de vefat etmiş ve buraya gömülmüştür. (Reçber, 2008, s. 43). 1995 yılında Nurettin Şen tarafından Garip Dede mezarı türbe haline getirilmiştir (http-56). Garip Dede Türbesi Koruma, Onarma ve Yaşatma Derneği 1994 yılında kurulmuş, birkaç yıl içerisinde dergâh tipi mekânlar yapılarak cem yapma, aşevi, kurban kesme, mum yakma gibi eğitim, sosyal, kültürel ve dinî işlevler kazandırılmıştır (Reçber, 2008, s. 43). Garip Dede'nin kimliğine dair detaylı bilgiler bulunmamakla birlikte (Koç ve Koçak, 2021, s. 108), anlatılan rivayetler içinde en çok bilinen Küçükçekmece Gölü'nün oluşumu hakkında söylenen hikâyesidir. Hikâyeye göre Garip Dede adından da anlaşılacağı gibi kimsesizdir, bir gün köylülerden yardım ister ancak kimse kendisine yardım etmez. Bir köylü kadının kendisine yardım eder ve Dede onu köyü terk etmesi

konusunda uyarır. Ardından köy sular altında kalarak Küçükçekmece Gölü oluşur (http-57, s. 2-3).

- **İstanbul Şah Kulu Sultan Dergâhı ve Cemevi**

İstanbul Kadıköy, Merdivenköy Mahallesi'nde bulunan ve adını, rivayetlere göre İstanbul'un fethine katılırken şehit edilen Şah Kulu Sultan'dan alan tekke, Orhan Gazi döneminde bir Ahi zaviyesi olarak inşa edilmiştir (Maden, 2018, s. 155; Yücer, 2015, s. 297). Ancak Ankara Savaşı sonrasında yıkıma uğramış ve Şah Kulu ile kırk eren burada idam edilmiştir; ayrıca Horasan'dan Anadolu'ya seyahatinde ona eşlik eden Sancaktar Baba, Gözcü Baba, Yörük Baba, Mah Baba ve Gül Baba gibi önemli şahsiyetlerin de bu zaviyeye defnedildiği belirtilmektedir (Yücer, 2015, s. 297; Yılmaz, 2015, s. 117). XVI. yüzyılda Ahilik teşkilatının önemini yitirmesiyle Bektaşilere geçen Şah Kulu Dergâhı, bu tarikatın en önemli tekkelerinden biri haline gelmiştir (http-131). Osmanlı'nın son döneminde kapatılıp Mehmet Ali Baba Dede tarafından tekrar hizmete açılan, fakat Cumhuriyetin ilk yıllarında tekrar kapatılan bu yapı, günümüzde Aleviler tarafından restore edilerek Cemevi, aşevi ve hazireleriyle dinî ve sosyal açıdan önemli bir merkez olarak varlığını sürdürmektedir (Reçber, 2008, s. 80).

- **İstanbul Karaca Ahmet Türbesi ve Cemevi**

Karaca Ahmet Sultan, kesin olmamakla birlikte Horasanlı bir Türkmen beyi olan Süleyman Horasani'nin oğlu olarak kabul edilmektedir (Bayar, 2001, s. 114). Hacı Bektâş-ı Velî tarafından kendisinin dervîşi sıfatıyla Alevilik'teki 12 hizmetten biri olan "gözcülük" görevi verilmiştir (Bayar, 2001, s. 124). Orhan Gazi döneminde Mevlâna, Şems-i Tebrîzî ve Muhyiddin İbnü'l Arabi gibi yetmiş evliya ile birlikte Rum fetihlerine katılarak 700 fukaranın post sahibi olmasına aracılık ettiği belirtilmektedir (Dağlı ve Kahraman, 2004, s. 45). Askerî ve dinsel alandaki bu görevi ve cesareti nedeniyle halk arasında kendisine "Gözcü Karaca Ahmet" denilmiştir, günümüzde de Alevi cemlerinde gözcülük hizmeti onun adıyla anılmaktadır (Aydın ve Akbaş, 2007, s. 983). Türbesi ve Cemevi, Bizanslılarla yapılan Pelekanon Savaşı sonrası atının öldüğü rivayet edilen (Aydın ve Akbaş, 2007, s. 983) ve kendi adıyla anılan İstanbul Üsküdar'daki Karaca Ahmet Mezarlığı'nda yer almaktadır (Şahin, 2001, s. 374). Ayrıca, Hacı Bektâş-ı Velî'nin Karaca Ahmet Sultan'a yönelik "Bir yerde mekânın olsun, kırk yerde çerağın yansın!" sözü nedeniyle Afyonkarahisar, Ankara, Manisa ve Makedonya gibi geniş bir coğrafyada

adına kurulmuş çok sayıda makam ve türbe olduğu bilinmektedir (Bayar, 2001, s. 124; Özcan ve Gönenç, 2015, s. 95). Karaca Ahmet’in ruh sağlığı bozuk kişileri müzikle tedavi eden bir hekim olduğu inancı yaygındır ve bu durum, “Karaca Ahmet ulu-veli, uslu olur gelen deli” söylemiyle birlikte kendisine duyulan ilgi ve sevgiyi artırmıştır (Şahin, 2001, s. 375; Gündüz, 2016, s. 58).

Kırklareli

- **Kırklareli Sarı Saltuk Babaeski Türbesi, Tekkesi ve Zaviyesi**

Sarı Saltuk’a ait türbelerden biri de Kırklareli ilinin Babaeski ilçesinde yer aldığı söylenmektedir. Gittiği yerlerde dil, din ayrımı yapmayarak bütün insanlara hoş görü ile yaklaşması dolayısı ile insanlarca sevilip benimsenen Sarı Saltuk (Doğan ve Erdiñç, 2020, s. 78), burada çeşitli hizmetler vererek Türk kültürünün ve İslam’ın yayılmasında önemli rol oynamıştır. Tekke ve zaviye yapılmadan önce bu yer bir kilise olarak kullanılmaktaydı. Kilise camiye dönüştürüldükten sonra yanına tekke ve zaviye yapılmıştır (Doğan ve Erdiñç, 2020, s. 4). Sarı Saltuk bu yeri sonra tamamen zaviye ve tekkeye çevirmiştir. Bu tekkede Sarı Saltuk tarafından yakılan ve yıllarca yanan bir mum vardır (Doğan ve Erdiñç 2020, s. 80). Sarı Saltuk’un türbesinin nerede olduğu tam olarak bilinmediği için Valilik ve Mimar Mucit Öztabak tarafından yapılan çalışmalarda türbenin Babaeski’deki Hacı Hasan Mahallesi’nde olduğunu tespit etmişlerdir. Sonrasında Belediye tarafından buraya bir külliye yapılması kararı alınmıştır (Maden, 2020, s. 46).

Kocaeli

- **Kocaeli Elif Ana Türbesi**

İzmit İli Bayraktar Mahallesi’nde yer almaktadır. Aleviler Elif Ana’yı geçtiğimiz yüzyılın evliyası olarak görmektedirler. Alevilerce ziyaret edilen ve kutsal edilen türbe önemli ziyaretler arasında yer almaktadır. Dileklerin kabulü ve hastalıklara şifa amacıyla ziyaret edilen türbeye aynı zamanda adaklar adanmakta ve kurbanlar kesilmekte, çaput bağlanmaktadır. Hıdırellez törenlerinde türbeye gidenler hediyeler götürmekte ve etli bulgur pilavı yaparak dağıtmaktadırlar (Behiri, 2003, s. 173).

4.1.1.2 Ege Bölgesi

Afyonkarahisar

- **Afyonkarahisar Karaca Ahmet Türbesi**

Karaca Ahmet vefat etmeden önce Afyon'a gelerek Eşme'nin Karaca Ahmet Köyünde zaviye kurduktan sonra elini yani kerametini oğlu Eşref'e vermiştir. Oğlu da tıpkı babası gibi hastalara şifa dağıtmıştır ve oğullarına öğretmiştir. Karaca Ahmet'in hekimlik ve tedavi usulü günümüze kadar gelmiştir (Bayar, 1991, ss. 68-71).

- **Afyonkarahisar Hamza Şeyh Türbesi**

Türbesi Afyon-Şuhut'a bağlı Kayabelen köyünde yer alan ve 1400'lü yıllarda Erdebil süreğine bağlı olarak yaşamış olan Hamza Şeyh Horasan erenlerindendir. Yunus Emre'nin hakkında şiir söylediği ve hayran olduğu bir kişidir (Yılmaz, 2000, s. 90). Doğum ve ölüm tarihi tam olarak bilinmeyen Hamza Şeyh XVIII. ve XIX. yüzyıllar arasında Alevi-Bektaşî dedesi olarak yaşamıştır. Bir hekim olan Hamza Seyh'in ürolojik rahatsızlıkları tedavi ettiğine inanılmaktadır. Alevilerce ziyaret edilen türbenin tam karşısında bir de kültür merkezi bulunmaktadır. Burada her yıl Mayıs ayında festival düzenlenmektedir ([http-58](http://58)).

Denizli

- **Denizli Koyun Baba Türbesi**

Türbesi Denizli İli Kale İlçesi Çamlarca (Teyner) Köyü mezarlığı içerisinde yer Alan Koyun Baba'nın ordu komutanı olduğu, Tavas ve çevresinin fethine katıldığı bilinmektedir. Koyun Baba'nın birliğine ait sancağı türbe duvarında asılıdır. Eşi, oğlu, kızı ve gelini de türbede yatmaktadırlar ([http-59](http://59)).

- **Denizli Teslim Abdal Türbesi**

Denizli merkez Çukurköy mahallesinde yer alan türbe (Dağdelen, 2016, s. 105), 1600'lü yıllarda yaşamış bir şair ve ozan olarak anılan Teslim Abdal'a aittir. XVII. yüzyılda IV. Murat döneminde yaşamış bir Bektaşî olduğu ve tarikata mensup olduğu söylenilmektedir. Osmanlı-Safevi savaşları zamanında Denizli'de yaşadığı ve ona ait bir kabrinin olduğu belirtilmektedir. Sivas, Denizli ve Çorum, Elazığ'da Teslim Abdal'a ait türbeler yer almaktadır (Akalın ve Demirel, 2020, s. 2). Herkes tarafından bilinen ve

ziyaret edilen türbesi ise Elâzığ'da yer almaktadır.

- **Denizli Kazak Abdal Tekkesi**

Denizli'nin Pamukkale İlçesi Karataş (Köyü) Mahallesi'nde yer alan tekke Hacı Bektâş-ı Velî'nin evliyalarından biri olan ve XVI. yüzyılda yaşamış Balım Sultan'ın müritlerinden Kazak Abdal'a aittir. Ayrıca 17. Yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Romanya Türklerinden olan bir Alevi-Bektaşî halk şairi ve ozanıdır (http-60) Osmanlı Dönemi Bektaşî yapılarındandır (http-61).

- **Denizli Yatağan Baba Tekkesi**

Tekke, Denizli'nin Serinhisar İlçesi Yatağan (Mahalle) Kasabasında yer almaktadır. II. Mahmut tarafından 1826'da yıktırılmıştır. Hacı Bektaş'ın Halifelerinden olan Osman Bey'in Denizli'yi almak için gönderildiğinde savaşı 'yata yata' kazanması dolayısı ile kendisine Yatağan lakabı verilmiştir. Yöre halkınca ziyaret edilen önemli bir yapıdır. (http-62).

- **Denizli Sarı İsmail Türbesi**

Denizli Tavas İlçesi Tekke Köyü'nde mezarı yer alan Sarı İsmail, Hacı Bektaş'ın sırdaşı ve müridi olarak 1260-1350 yılları arasında yaşamıştır. Konar-göçer Türk topluluklarına rehberlik eden ve onları yönlendiren bir şahsiyet olarak tanınmaktadır. Türkmen dedesi ve eren olan Sarı İsmail Sultan, Türklerin göçlerinin batıya doğru ilerlemesinde önemli görevler üstlenmiştir (http-63; Sam ve Marım, 2015, ss. 168-169). Bir inanç ve kültür merkezi olan Tekke Köyü, Bektaşîlerin aktif olarak kullandıkları önemli bir yerleşimdir (Kılıç ve Kökel, 2006, s. 7). Türkiye'nin dört bir yanından insanlar gelerek çeşitli dileklerde bulunmaktadır.

İzmir

- **İzmir Hamza Baba Türbesi**

İzmir Kemalpaşa İlçesi'nde bulunan türbe, Seyhun Havzası'na yakın Balhayık Köyü'nde doğan, Oğuz beylerinden İlyas Bey'in oğlu ve saçlı doğduğu için 'Saçlı' lakabıyla bilinen Horasan ereni Hamza Baba adına inşa edilmiştir (Çotulay, 2020, ss. 150-158). İlk eğitimini Ahmet Yesevi'den alan ve sonrasında Hacı Bektâş-ı Velî Dergâhında tekâmül eden Hamza Baba, Hacı Bektâş-ı Velî'nin 360 halifesinden biri olarak Ege bölgesini irşat

etmekle görevlendirilmiş ve burada kendi dergâhını kurarak Alevi-Bektaşî öğretisini yaymıştır (Çotulay, 2020, ss. 150-158). Manisa ve çevresinin fethinde ve İslamlaşmasında rol oynadığı rivayet edilen Hamza Baba'nın kabrinin bulunduğu yere, II. Murat tarafından bir türbe ve yanına bir Bektaşî tekkesi inşa edilmiştir (http-123, s. 502). Başta Manisa, İzmir, Balıkesir olmak üzere Ege bölgesindeki yüze yakın köyde talimleri bulunan (Onarlı, 2002, s. 164) bu türbe, her yıl Ağustos ayında düzenlenen Anma Etkinlikleri ile Aleviler tarafından ziyaret edilmekte ve çeşitli dilek ve isteklerde bulunulan kutsal bir mekân olma özelliğini sürdürmektedir.

Manisa

- **Manisa Kurt Baba Türbesi**

Manisa'nın Turgutlu ilçesi ile İzmir Kemalpaşa yolu üzerinde, Sarıçalı Köyü güzergâhında bulunan Kurt Baba Türbesi, Horasan erenlerinden Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli roller üstlenen Kurt Baba adına yaptırılmıştır (http-64). Rivayete göre bebekken tarlada unutulmuş ve kurtlar tarafından büyütülmüş, daha sonra halktan biri tarafından bulunup yetiştirilmiştir. Ahmet Yesevi ve Hacı Bektâş-ı Velî dergâhlarında eğitim gören Kurt Baba, ilim, irfan ve güzel ahlakı ile çevresindeki insanlara rehberlik etmiştir (http-64; Hatun ve Bulut, 2023, s. 117).

Muğla

- **Muğla Sandras Dağı Ziyaretgâhı**

Muğla'nın Köyceğiz İlçesi ile Denizli'nin Tavas İlçesi arasında yer alan kutsal Sandras Dağı'nda Çiçek Baba'nın mezarı bulunmaktadır. Mezar, Tahtacı Türkmenler tarafından "Eren Günü" olarak adlandırılan Ağustos ayının son Perşembe'sinde ziyaret edilmektedir (Şahin, 2022, s. 218). Bu gelenek, Orta Asya Şamanizm'inden köken alan dağ kültürünün atalardan miras alınarak yaşatılmasına bir örnektir (Şahin, 2022, s. 218). Çiçek Baba'nın kimliğine dair yaygın rivayetler; çiçek hastalığına yakalanan bir kişiden bu ismi aldığı ya da çiçekleri çok sevmediği için bu isimle anıldığını ifade etmektedir. Ahmet Yesevi'nin öğrencisi olan yetmiş iki erenden biri olup, gökyüzüne fırlattığı asasının Sandras zirvesine düşmesi üzerine buraya yerleştiği söylenmektedir (Marım, 2022, s. 414). 1994 yılından bu yana Denizli Belediyesi ve Kaymakamlığı iş birliğiyle "Geleneksel Eren Günü, Kartal Gölü Yörük Şenlikleri" düzenlenmekte; Denizli, Muğla ve çevre illerden gelen

ziyaretçiler, Kartal Gölü'nü de ziyaret ettikten sonra “Eren Yürüyüşü” ile Çiçek Baba makamına ulaşmaktadırlar (Önal, 2003, ss. 105-106). Çiçek hastalığını tedavi etme gibi hünerleri olduğuna inanılan bu sevilen eren için, mezar etrafında dönme, dua etme, kurban kesme ve şenlik yapma gibi ritüeller gerçekleştirilmektedir (Önal, 2003, ss. 105-106; http-65).

- **Muğla Hızır Şah Köyü ve Ziyaretgâhı**

Muğla'nın Datça İlçesi Hızır Şah Köyü'nde yer alan bu ziyaretgâh önemli bir inanç kompleksinden oluşmaktadır. Cami, Cemevi, Kilise gibi ibadethanelerin ve yer-su kültürünün bir arda görüldüğü bir mekândır. Mısır'da tahsil görmüş Hızır Şah'ın 1400'lü yıllarda bu yörede yaşadığı anlatılmaktadır. Türkmenlerin önemli göç merkezlerinden biri olan köy, Türkler tarafından kurularak yerleşime açılmıştır. 1914 yılında köyün adı Hızır Şah olarak değişmiştir. Köyde yer alan Kilise, Cami, Kale, Hacetevi Tepesi önemli ziyaretgâhlar arasında yer almaktadır (http-66).

Batır (Hızır Şah) Cami: Menteşeoğulları beyliği döneminde yapılmıştır. Hızır Şah köye yerleşerek bir tekke yaptırmıştır ve yörenin İslamlaşmasını sağlamıştır. Tekke günümüzde ayakta değildir (İşcanı, 2016, s. 25).

Hızır Şah Kilisesi: Datça yarımadasında gayrimüslimlere ait tek dinî yapı olarak ayakta kalmayı başarmış önemli bir dinî yapıdır. 2015-2017 yılları arasında Güney Ege Kalkınma Ajansı ve Datça Belediyesi tarafından hazırlanan proje ile yeniden restore edilerek Hızır Şah Kültür Evi olarak hizmete açılmıştır (Mimiroğlu, 2019, s. 33).

Pıynar Ağacı: Yörede yaşayan Alevilerce kutsal kabul edilen bu ağaca yere düşen dalları da dahil olmak üzere dokunulmaz. Aleviler, Hıdırellez günü ağacın altına gelerek ağaca sarılırlar ve günahlarında arınacaklarına inanırlar. Ağaç altında gerçekleştirilen bu ritüeller günümüzde de yaşatılmaktadır (Gökçe ve Kurt, 2019, s. 39).

Hacetevi Tepesi: Hızır Şah Köyü'nün güneyinde yüksekçe bir tepede yer alan, etrafı taşlar ile çevrili çukura verilen addır. Çukura girenler gelecekte gerçekleşmesini istedikleri bir şeyi niyet etmektedirler ve rüyalarında görmek için bu çukura girmektedirler (http-66; http-67). Bu yer halk arasında “Çare Yeri” olarak da bilinmektedir (http-68, s. 24).

4.1.1.3 Akdeniz Bölgesi

Adana

- **Adana Durhasan Türbesi**

Adana'nın Ceyhan İlçesi Zeytinbeli Beldesi Durhasan köyünde yer almaktadır. Durhasan Dede "Yanyatır" ocağının piridir. Sekizinci İmam Rıza'dan icazetname alarak ocağını kurmuştur. Tahtacıların önemli ocaklarından biri olarak kabul edilmektedir (Kahyaoğlu, 2001, s. 443). Durhasan Dede'nin türbesi 1870 yılında yapılmıştır. Yuvarlak kubbeli türbesinin içerisinde yer alan sandukanın üzeri yeşil örtü ve Türk bayrağı ile örtülüdür. Sandukasının ayak ucunda yer alan kuyu içerisindeki toprak şifa amaçlı kullanılmaktadır. Durhasan Türbesi'ne çocuğu olmayanlar, bahtını açtırmak isteyenler, hasta olanlar ile her türlü sıkıntısı olanlar, çeşitli istek ve dileklerde bulunmak için türbeyi ziyaret ederler (Özen, 1999, ss. 561-562).

Antalya

- **Antalya Abdal Musa Türbesi**

Hacı Bektâş-ı Velî'den sonra posta oturan en önemli ikinci kişi (Pîr-i Sâni) olarak kabul edilen Abdal Musa, XIV. yüzyılda Selçuklular döneminde Tekke Beyliği idaresindeki Antalya ve çevresinde tasavvuf anlayışının yayılmasında etkili olmuş, Alevi-Bektaşî edebiyatının önemli şairlerindendir (Alay, 2019, s. 268; http-69). Sultan Orhan Gazi döneminde yaşamıştır ve Bursa fethedilmeden önce Buhara'dan Anadolu'ya gelen kırk abdalın biri olduğu belirtilmektedir (Dağlı ve Kahraman, 2004, s. 46; http-69). Kendisine, su temini, aş ikramı, geyik donuna girme, sönmeyen ateş yaratma ve şelalenin yönünü değiştirme gibi kerametler atfedilmiştir (Alay, 2019, ss. 273-275). Vefatından sonra görüş ve yaşayışları bir "Velayetname" ile kayıt altına alınmıştır (Cansız, 2019, s. 2). Tekkesinin gelişmesi ve ününün yayılmasıyla önemli bir inanç merkezi haline gelen Abdal Musa için, Tekke Köyü'nde 1983 yılından itibaren Abdal Musa Kültürünü Araştırma ve Yaşatma Derneği öncülüğünde geleneksel "Abdal Musa Anma Töreni" düzenlenmektedir; bu törenlere yurt içi ve yurt dışından gelen ziyaretçiler kurban kesme ve dua etme ritüellerini gerçekleştirmektedirler (http-70). Ziyaretçiler ayrıca türbe yakınındaki Budala Sultan Türbesi, Kutsal Kuyu, Dilek Kayası ve uzaklardaki Uçarsu

Şelalesi ile Yeşilgöl gibi manevi değere sahip yerleri de ziyaret etmektedirler (Derin ve Sarı, 2022, s. 6).

Hatay

- **Hatay Hıdır/ Hızır Baba Türbesi**

Hatay'ın Samandağ ilçesinde, denize yakın konumda bulunan Hıdır Türbesi, Kur'an-ı Kerim'in Kehf Suresi'nde (60. ve 80. Ayetler) bahsi geçen, Hz. Musa ile Hz. Hızır'ın buluşma noktası olan "Mecma'ül Bahreyn" (İki Denizin Kavuştuğu Yer) olarak kabul edilmesi nedeniyle hem Sünniler hem de Aleviler açısından kutsal sayılmaktadır (Çelebi, 2009, ss. 536-537; Erarslan, 2019, s. 88). Samandağ'daki bu merkezin önemi, aynı zamanda Hızır'ın Asî Nehri'ni takip ettiği yer olduğuna dair inançla da pekişmekte olup (Çelebi, 2009, ss. 537-538), Hatay'daki Hıdır Türbesi, Anadolu'nun farklı bölgelerinde (Tokat, Afyon, Ankara vb.) görülen yaygın Hızır inancının en bilinen temsilcilerinden biridir (Maden, 2016, s. 125). Ziyaretçiler, burada çeşitli dilek ve ihtiyaçlarının çabuk gerçekleşmesi niyetiyle türbenin etrafında üç kez dönmekte, özellikle Hıdırellez gününde ise dileklerini kâğıda yazıp denize atma, Musa Ağacı'nda ve Ab-ı Hayat çeşmesinde dua etme gibi ritüelleri gerçekleştirmektedirler (Çelebi, 2009, ss. 537-538; Erarslan, 2019). Hızır'ın, Arapça "yeşilliği bol olan" anlamına gelen hadr kökünden türediği (Çelebi, 1998, s. 406) ve ak sakallı, boz atlı, derviş suretli, darda kalanlara yardım eden, evlere bereket getiren bir "Pîr" figürü olduğu inancı, Alevi-Bektaşî geleneğinde günümüze kadar sürmüştür (Maden, 2016, ss. 122-123).

Alevi inancında Hızır, karaların egemeni İlyas ile buluşarak üç gün boyunca oruç tutarak sohbet etmiş, bu olay sonucunda doğaya bereket gelmiştir. Bu inançla Aleviler bu buluşma anısına üç günlük "Hızır Orucu" tutmaktadırlar (Karakaş, 2014, s. 77). Hızır Bayramı'na özgü geleneksel bir ritüel olarak, genç kızlar üç gün oruç tutup tuzlu bir şey yedikten sonra su içmeden uyumakta ve rüyalarında evlenecekleri erkek tarafından kendilerine su verilmesini beklemektedirler (Karakaş, 2014, s. 78). Samandağ'ın Hz. Musa ve Hz. Hızır'ın buluştuğu yer olarak kabul görmesi, Hz. Musa'nın Tanrı'dan aldığı "balıkların canlanması, yağmurun yağması, iki denizin kavuşması" gibi alametler üzerinden Hızır'ı bulma efsanesine dayanmaktadır. Efsaneye göre Musa Peygamber, Samandağ'da bir kayanın üzerinde uyurken bu alametlerin gerçekleştiğini görmüş ve karşılaştığı balıkçının aslında Hızır olduğunu anlamıştır (Türk, 2010, s. 234). Bu türbe ve

etrafındaki ritüeller, Hızır inancının İslami metinlerle halk inançlarını harmanlayan, bereket ve yardım temelli merkezîyetini göstermektedir.

Musa Ağacı: Samandağ'a 6 km. uzaklıkta yer alan Hıdırbey köyündedir. Hz. Musa, Hızır ile yaptığı yolculuktan sonra Musa Dağı olarak bilinen dağa çıktıkları sırada çok susamıştır. Değneğini yere sapladıktan sonra, dereye su içmeye gider. Değneğin yeşerip ağaç haline geldiğini görür (http-71; Türk, 2010, s. 234). Bu çınar Kültür Varlıkları Koruma Kurulu tarafından koruma altına alınan anıt ağaçlar arasında yer almaktadır (http-71).

Hıdırellez: Hıdırellez, baharın gelişi nedeni ile bahar bayramı ile özdeşleştirilmiştir (Döğüş, 2015, s. 78). Hızır-İlyas kültü Anadolu'da farklı toplumlarca benimsenen bir inancın sembolüdür. Hristiyan, Müslüman en çok Alevi-Bektaşilerde bu inancı görmek mümkündür. Bu bağlamda Anadolu'da birçok yerde bu kültürün izleri görülmektedir. Orta Asya'da Gök Tanrı adına bahar bayramı kutlamaları, ağaç, su, dağ kültü İslamiyet'in kabulü ile Hıdırellez'e dönüşmüştür (Döğüş, 2015, s. 88). Her sene 6 Mayıs'ta Hızır ve İlyas'ın buluşacaklarına inanmaktadırlar. Hızır'ın görüldüğü yere Hıdırlık denilmektedir (http-134, s. 411).

Isparta

- **Isparta Veli Baba Sultan Ocağı**

Isparta'nın Senirkent ilçesi Uluğbey beldesinde yer alan Veli Baba Ocağı, XII. yüzyıla dayanan köklü bir geçmişe sahip olup (Kaplan, 2018, s. 784), 1895 tarihli bir Menakıpname'ye göre soyunun Ehl-i Beyt'e ve İmam Zeyd b. Ali'ye dayandığı belirtilen köklü bir ailedir (Kaplan, 2018, ss. 784-785). XVI. ve XVII. yüzyılın ilk yıllarında yaşamış, soyunun Seyid Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi'nin kardeşi Hasan Gazi'ye ulaştığı ifade edilen Veli Baba'nın kurduğu bu merkez, 1994 yılından itibaren ocak hüviyeti olarak Bektaşî inanç sisteminin yürütüldüğü güçlü bir merkez ve taliplerinin fazlalığı sebebiyle geniş bir Bektaşî çevresine sahip önemli bir ziyaretgâh işlevini sürdürmektedir (Ersal, 2007, s. 2). Türbe içerisinde Hasan Gazi, Hüseyin Gazi, Veli Baba, Hatice Ana, Fatma, Mustafa Gazi ve Ali Gazi'ye ait sekiz sanduka ve Gül Baba makamı bulunmakta olup, gelen ziyaretçiler türbe kapısındaki kutsal siyah taş öpme ve türbeden kutsal beyaz toprak alma gibi ritüeller gerçekleştirmekte, dilekleri kabul olduğunda

kurban kesmekte veya pilav pişirip dağıtmaktadırlar; ayrıca her yıl Ağustos ayında "Veli Baba Anma ve Pilav Günü" etkinliği düzenlenmektedir (Erdenk, 2001, ss. 148-149).

Kahramanmaraş

- **Kahramanmaraş Elif Ana Türbesi ve Cemevi**

Elif Ana Türbesi, Kahramanmaraş Pazarcık İlçesi Pulyalı ve Cennetpınarı Köyleri arasında yer alan Mazlum Baba Tepesinde yer almaktadır. Burası bir ziyaret tepesidir. Elif Ana ve Kocası Ali Baba türbede yatmaktadırlar. Ayrıca Günahkâr İsmail Baba Türbesi, Mihmandarlar Cemevi bu ziyaretgâhta bulunmaktadır. Bir külliye kompleksini andıran bu yapı Elif Ananın oğlu ve halkın katkılarıyla 1992 yılında yapılmıştır. 1994 yılında Cemevi, aşevi, kesi yeri vb. yapılar da eklenerek yapı âdeta bir ziyaretgâh müzesi haline getirilmiştir (Özveren, 2018, s. 351; Karaoğlu, 2018, s. 911).

Sinemli Ocağı'nın talibi olan Elif Ana, 1903 Pulyalı Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Genç yaşta gösterdiği kerametler ile hem ocağın, dedelerin, taliplerin hem de Anadolu'da Alevilerin saygısını kazanmıştır. Anadolu Alevi geleneği içerisinde kadın evliya örneğinin en güzelini temsil etmektedir (Özveren, 2018, ss. 350-351). Elif Ana'nın iyileştirici, sağaltıcı, şifa verici doğaüstü özellikleri onu diğerleri içinde farklı kılmaktadır (Özveren, 2018, s. 353; Soileau, 2006, s. 107).

- **Kahramanmaraş Beş Kardeşler Ziyareti**

Kahramanmaraş ilinde Nurhak ilçesinde yer alan bir ziyaret yeridir. Ağaç olan bu ziyaretgâh yöre ve çevreden gelenler tarafından ziyaret edilmektedir. Kahramanmaraş Halit Baba Türbesi ve Hancılık Türbeleri ve Elbistan'da bulunan Bulut Dede Türbesi önemli ziyaretgâhlardandır. Ayrıca Kahramanmaraş ilinde Nurhak ilçesinde her yıl Kalender Çelebi Anma Etkinliği yapılmaktadır.

4.1.1.4 İç Anadolu Bölgesi

Aksaray

- **Aksaray Yunus Emre Evi, Dede Damı ve Zeynel Abidin Çilehanesi**

Aksaray'ın Taptuk Köyü'nde bulunan ve halk tarafından kutsal kabul edilen bu yapı, bir mağara şeklinde olup, Yunus Emre'nin tasavvuf dersleri aldığı dönemde Taptuk

Emre'nin evinde kalarak inzivaya çekildiği mekân olarak bilinmektedir. Aynı zamanda halk arasında “Dede Damı” veya “Zeynel Abidin Çilehanesi” olarak da adlandırılan bu yerin, “Kırk Göz Yer Altı Şehri” ile bağlantılı olduğu ve Ehlibeyit'in beşinci İmamı olan Hz. Ali'nin torunlarından Zeynel Abidin'in çilesini burada doldurduğu rivayet edilmektedir (Deniz vd., 2024, s. 263). Buna rağmen, bu mekânın Aksaray halkı tarafından yeterince bilinmediği belirtilmektedir.

Ankara

- **Ankara Hüseyin Gazi Türbe ve Cemevi**

Ankara'nın Mamak ilçesinde, Hüseyin Gazi Dağı'nın zirvesinde yer alan Hüseyin Gazi Türbesi, çevresindeki mezar, müze, kütüphane, Cemevi ve dernek ile birlikte kültürel miras ve inanç turizmi açısından önemli bir manevi merkezdir. Dağ, mağara, su, taş ve ağaç kültürüne ait izleri bütünleşik olarak barındırmaktadır. Türbe, Malatya'da dünyaya gelen, babası Seyyid Ali Efendi'nin Malatya kadılığı görevinde bulunmuş olduğu, Rumlarla yapılan savaşlarda gösterdiği kahramanlık ve yiğitlikle “Gazi” unvanı alan, Malatya'da vali ve komutanlık yapan Hüseyin Gazi'ye aittir (Ocak, 1992, ss. 204-205). Hz. Muhammed soyundan geldiği için “Seyyid” unvanına sahip olan ve Hz. Ali soyundan gelmesi sebebiyle Alevi-Bektaşilerce saygı duyulan Hüseyin Gazi'nin korkusuzluğu, cesareti ve savaşlardaki yetenekleri destanlaştırılmıştır (Solmaz, 2013, s. 14). Ankara'da Bizans ile savaşırken şehit olan Hüseyin Gazi'nin türbesinin yeri, rivayete göre Hacı Bektâş-ı Velî tarafından ilahi bir yol ile bulunmuş ve buraya türbe ve tekke inşa edilmiştir. Günümüzde Cemevi, geçmişteki medrese görevinden ziyade, Pazar günleri düzenlenen cem ritüelleri için bir makam olarak hizmet vermektedir ve farklı inançlardan ziyaretçileri ağırlamaktadır (Ocak, 1992, s. 204; Akyüz, 2017, ss. 153-164).

- **Ankara Tabtuk Emre Dergâhı**

Tapduk Emre, XIII. yüzyılda Anadolu'da yaşayan bir mutasavvıftır. Yunus Emre'nin Hocası ve Hacı Bektâş-ı Velî'nin müridi olarak bilinmektedir. Ankara'nın Nallıhan İlçesi Sakarya Nehri havzası yakınlarında Emrem Sultan Köyü'nde adına zaviyesi yer almaktadır. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 1982 yılında koruma altına alınmış, 1990 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilerek halkın ziyaretine açılmıştır (Toraman, 2012, s. 347).

- **Ankara Bacım Sultan Türbesi**

Ankara'nın Nallıhan İlçesi Tekke Köyü'nde yer alan Bacım Sultan Türbesi, Anadolu'nun Türkleşme sürecinde etkin rol oynayan kadınlardan biri olarak kabul edilen ve Taptuk Emre'nin kızı olan Bacım Sultan'a aittir (Karaoğlu, 2022, ss. 1046-1047). Rivayetlere göre, Hamza Sultan'ın oğlu Ulvi Sultan ile evlenerek Tekke Köyü'ne gelin geldiğinde ortadan kaybolmuş; babası Taptuk Emre ise bu durumu “O yerini buldu” sözleriyle yorumlamıştır. Türbenin bulunduğu yer Bacım Sultan'ın yatırı olmuştur (Karaoğlu, 2022, ss. 1046-1047). Türbe içerisinde Bacım Sultan, eşi ve çocuklarının mezarları bulunmakta olup, burası genellikle akıl hastalıkları olan insanlar tarafından ziyaret edilen, adak adanan ve kurban kesilen bir ziyaretgâhtır (Kalafat, 2004, ss. 48-49).

Türbe Suyu: Bacım Sultan'ı ziyaret etmek üzere köye gelen Taptuk Emre ve Erenler, Erenler mevkiine ulaştıklarında, Bacım Sultan'ın kendilerini duyarak hamurlu ellerini temizlemek amacıyla toprağa sürmesi üzerine, ellerini sürdüğü yerden hamurlu su fişkırmaya başlamıştır. Bu su, halk tarafından kutsal kabul edilerek şifa bulmak isteyenler tarafından içilmekte ve yıkanılmakta; suyun yanında oluşan çamur da şifa amaçlı kullanılmaktadır (Kalafat, 2004, ss. 48-49).

- **Ankara Hacı Bayram Veli Türbesi**

Hacı Bayram Veli, XVI. yüzyılda Ankara'nın Solfasol Köyü'nde (Çubuk Suyu nehri kenarında) dünyaya gelmiştir. Asıl adı Numan b. Ahmet b. Mahmut'tur, Şeyh Somuncu Baba ile bir Kurban Bayramı arifesinde buluştuğu için “Bayram” lakabını almıştır (Kızıler, 2012, s. 68; Tek, 2015). Orhan Gazi'den II. Murad'a kadar dört Osmanlı padişahı döneminde yaşamış, Hoca Ahmet Yesevi'nin felsefesini benimsemiş ve Yunus Emre ile Hacı Bektâş-ı Velî tarzında “Bayram-i” mahlasıyla şiirler yazmıştır (http-72). Bir Türk mutasavvıfı olarak, kurduğu Bayramilik tarikatıyla Anadolu'nun manevi yapısını şekillendirmiştir (Azamat, 1996). Sade ve mütevazı yaşam tarzı sayesinde zengin-fakir, alim-cahil her kesimden insanın saygısını kazanarak çevresini genişletmiş (Akkuş, 1986, s. 162), aynı zamanda İstanbul'un fethine tarikatıyla katkı sağlamış dinî ve millî bir kimliğe sahip olmuştur (Akkuş, 1986, s. 162; http-73).

Vefatının ardından kendi adıyla yapılan caminin yanına defnedilen ve kabrinin üzerine sonradan türbesi inşa edilen Hacı Bayram Veli, günümüzde Ankara'nın en önemli ziyaret

yeridir (http-73). Ankara'nın manevi koruyucusu olarak görülen, verdiği dersler ve yetiştirdiği öğrencilerle insanlara yol gösteren Hacı Bayram Veli'nin türbesini ziyaret etmek, fetihlere katılan ve vatani koruyan bu şahsiyete karşı duyulan milli ve vefa duygularının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Abanoz, 2023, s. 37). Bu nedenle, Alevi-Bektaşilerce de çok sevilip sayılan Hacı Bayram Veli, kurucu misyonu ve kültürel etkisiyle Anadolu inanç ve tasavvuf tarihinde merkezi bir konuma sahiptir.

Çorum

- **Çorum Mehmed Dede Tekkesi ve Ziyareti**

Çorum'un Obruk Barajı yakınındaki Mehmet Dede Tekkesi Köyü'nde bulunan türbe, Horasan'dan Anadolu'ya gelen ve Evliya Çelebi Seyahatnamesinde de adı geçen, Fatih Sultan Mehmet dâhil birçok padişah tarafından ziyaret edilmiş, bir orduyu doyuracak keramete sahip Bektaşî Mehmet Dede'ye aittir (Bekki, 2008, s. 95; Erkoç, 2017, ss. 386-387). Türbe, yanında yer alan Cemevi ve aşevi ile birlikte kutsal kabul edilmekte ve çocuk sahibi olamayanlar ile farklı isteklerde bulunanlar tarafından ziyaret edilmektedir (Erkoç, 2017, ss. 386-387). Diğer yapılardan ritüel olarak farklılaşan bu merkezde, eski Türk kültürü ve inancının izlerini taşıyan gelenekler yaşatılmaktadır; özellikle at kurban etme uygulaması günümüzde de sürdürülmektedir (Bekki, 2008, s. 108). Yağmur duası sonrası yatırdan alınan taşın üç gün suda bekletilip geri bırakılması, Mayıs ve Haziran aylarında ekin biçilmeden önce yapılan ve kurbanların ayrı pişirilip dağıtıldığı ekin salavatlama ziyareti, sonbaharda gerçekleştirilen Abdal Musa Kurbanı (eteğe tohum almadan yapılan ziyaret) ve kurbanların tek kazanda pişirildiği Birlik Kurbanı gibi özel ritüeller bu tekkenin en önemli uygulamaları arasındadır. Birlik Kurbanı'na katılmamanın kötü sonuçlar doğuracağına inanılmaktadır (Durdu, 2000, s. 201; Üçok, 2019).

- **Çorum Hüseyin Gazi Türbesi**

Çorum'un Alaca ilçesinde medrese, türbe, imarethane, misafirhane ve mescitten oluşan bir külliye yapısı olarak yer alan Hüseyin Gazi Türbesi, XI. yüzyılın sonlarında yaşamış, Battal Gazi'nin babası olduğu rivayet edilen ve Anadolu'da İslamiyet'in yayılmasını sağlayan bir alperene atfedilmektedir; ancak Ankara'daki aynı adlı türbeyle aynı kişiye ait olup olmadığı konusu tartışmalıdır (Tozlu, 2017, s. 103). Rivayetlere göre, Hüseyin Gazi Ankara seferleri sırasında Alaca'daki "Sulu Manastır"da Papaz Şahmaspur

(Sammaspır) ile dostluk kurmuş, bu dostluğun etkisiyle yöre halkının Müslüman olmaya başlamıştır (Tozlu, 2017, s. 103). Ankara çevresindeki savaşta sağ kolunu kaybeden Hüseyin Gazi, dostu Şahmaspur'un hanında vefat etmiş ve manastırın güneydoğusuna defnedilmiştir. Bazı anlatımlarda ise manastıra sadece kolunun geldiği söylenmektedir (Tozlu, 2017, s. 103). XIII. yüzyılda Büyük Selçuklular döneminde türbe yapılan bu manastır, sonrasında tekkeye çevrilmiş ve bölge "Hüseyinova" veya "Hüseyinabat" adlarıyla anılmaya başlanmıştır (Tozlu, 2017, s. 103).

Türbede bulunan gelinlik, giysiler ve eşarplar dikkat çekmekte; ziyaretçiler gelinliği giyerek kismetlerinin açılacağına inanmakta, elbiseleri ve eşarpları ise adak olarak bırakmaktadırlar. Ayrıca mum yakılarak çeşitli istek ve dileklerde bulunmaktadır (Tozlu, 2017, s. 104). Bu türbe, Anadolu'daki Alperen kültürü, Hristiyan-Müslüman etkileşimi ve geleneksel adak ritüelleri açısından zengin bir kültürel miras sunmaktadır.

- **Çorum Elvan Çelebi Türbesi**

Çorum'un Mecitözü İlçesi'ne bağlı Elvan Çelebi Köyü'nde yer alan türbe ve külliye, Kırşehir'de doğan ve büyük Türkmen önderi Baba İlyas Horasani'nin torunu olduğu düşünülen Âşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi'ye aittir (Üçok, 2019, s. 96). Horasan erenlerinden olan Elvan Çelebi, dedesi Baba İlyas'ın izinden giderek Kırşehir'den Mecitözü'ne yerleşmeye karar vermiş, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında etkili olmuş, dünya genelinde tanınan bir şahsiyettir (Erkoç, 2017, s. 490; Üçok, 2019, s. 97). Sivas Hükümdarı Eretna Beyliği Veziri Alaaddin Ali Şah, bir sofî ve derviş olan Elvan Çelebi'ye köyü ve çevresini vakfetmiş, o da burada türbe, zaviye (günümüzde cami olarak kullanılmaktadır), hamam ve imarethaneden oluşan bir külliye yaptırmıştır (Erkoç, 2017, ss. 490-504; Üçok, 2019, s. 97). Yöre halkı tarafından büyük önem verilen bu ziyaretgâh, özellikle akıl hastalığı olanların sıkça uğradığı bir merkez olup, Âşık Paşa'nın bir deveye yüklediği yeşil direk ve çanağın deve tarafından tek başına Elvan Çelebi'nin huzuruna kadar getirilip orada ölmesi gibi keramet rivayetleriyle de anılmaktadır (Tozlu, 2017, s. 85).

Elvan Çelebi Türbesi, külliye içerisinde yer almakta olup halk arasında önemli bir yere sahiptir (Tozlu, 2017, s. 84) ve Türkiye'nin her tarafından ziyaretçi akınına uğrayan, Çorum ve çevresindeki en ünlü ve bilinen türbedir (Erkoç, 2017, s. 505). Türbenin yapımında İslam öncesi döneme ait taş kalıntıların kullanılması, buranın antik bir

yerleşim yeri olduğunu göstermekte ve dedesi Baba İlyas'ın bölgeye yerleştiğinde Hristiyan aziz ve azizelerle dostluk kurduğu rivayet edilmektedir. Külliye'nin XIV. yüzyılda bir kilise yerleşkesinin üzerine yapıldığı ve Hristiyan azizlerinden Theodore'un kutsal varlıklarının bu antik yere gömüldüğü belirtilmektedir (Durdu, 2000, ss. 196-200).

Yeşil Direk: Türbe içerisinde yer alan yeşil direk kutsal sayılmaktadır. Bu direği kucaklayanların dileklerinin kabul olacağına inanılmaktadır.

Deve Mezarı: Çanak ve direği taşıyan deve yolda ölmüştür. Elvan çelebi, taşıdıkları yükü almış ve deveyi öldüğü yere gömmüştür. Bu nedenle burası deve mezarı olarak bilinmektedir.

Şadırvan Çanağı: Türbenin yakınında yer alan şadırvan, insanlar tarafından kutsal kabul edilmekte ve cam ile örtülü olmasına rağmen, ihtiyaç sahipleri tarafından şifa bulmak veya dilekte bulunmak amacıyla ziyaret edilmektedir. Ziyaretçiler, şadırvanın içine havlu bırakarak üç İhlâs ve üç Fatiha gibi dualar okumakta; havludan su çıkması durumunda dileklerinin kabul olacağına inanmaktadırlar (Üçok, 2019, s. 97). Ayrıca, şadırvana dua ederek “mercimek” denildiğinde, mercimek çıkması da dileklerin kabul olacağına işaret eden bir inanç olarak sürdürülmektedir (Üçok, 2019, s. 97; Erkoç, 2017, ss. 507-509).

- **Çorum Keşlik Türbesi (Nesimi Dede Türbesi)**

Çorum'un Alaca İlçesi Büyükeşlik Köyü'nde mezarlık içerisinde yer alan Nesimi Dede Türbesi, yaklaşık 1250-1330 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen ve babası Şih Çoban olan Nesimi Dede'ye aittir (Tozlu, 2017, s. 97). Hacı Bektâş-ı Velî'den icazetname alan Nesimi Dede, Osmanlı Devleti döneminde birçok savaşa katılmış, misafirperver, cömert ve gönül adamı kimliğiyle halk tarafından sevilip sayılmıştır (Tozlu, 2017, s. 97; Erkoç, 2017, s. 366). Altı yüz yıllık bir geçmişe sahip olan Nesimi Dede Ocağı, günümüzde evlatları tarafından yönetilmekte ve Alaca çevresinin önemli inanç merkezleri arasında yer almaktadır (Tozlu, 2017, s. 97). Yurdun her yerinden, özellikle de hasta olan insanlar tarafından sıkça ziyaret edilen bu türbede, hastaların bir gece yatması ve rüyalarında Nesimi Dede ile Şih Çoban'ın sırtlarını sıvazlaması halinde iyileşeceklerine inanılmaktadır (Erkoç, 2017, s. 366). Ayrıca, Şih Çoban'dan kaldığına inanılan ve kutsal kabul edilen ayakkabı ile felçli hastalara dokunulmakta; ekmek torbası ve cemlerde

kullanılan, evliya anlamına gelen ve kurbanlıktan dışarı çıkarılmayan tarik (değnek) gibi nesneler de kutsal kabul edilmektedir (Durdu, 2000, s. 188; Tozlu, 2017, s. 98).

- **Çorum Koyun Baba Türbesi**

Çorum'un Osmancık ilçesinde yer alan türbe ve tekke, asıl adı Seyid olan, Hz. Hüseyin ve İmam Rıza soyundan geldiği rivayet edilen Koyun Baba'ya aittir. XIII. yüzyılda Moğol baskılarının arttığı dönemde yaşamış olan bu Horasan ereni, Hacı Bektâş-ı Velî'nin halifesi olmuş ve Baba İlyas'tan etkilenmiştir (Erkoç, 2017, s. 548; Tozlu, 2017, s. 19). Pir Sultan Abdal tarafından "Tanrı'nın ışığını yakıp yeryüzünü aydınlatan bir evliya" olarak anılan Koyun Baba (Tozlu, 2017, s. 19), Bursa'dan Çorum'a yerleşmiş; adını ise çobanlık yaparken ikiz doğuran koyunlarla sürü sahibi olmasından almıştır. Rivayete göre Osmancık yakınlarında kaçan bir kuzuyu yakaladıktan sonra "Mübarek beni yordun, kendini de yordun" diyerek öpüp salmıştır. Bu durum, onun koyunları seven ve onlara şefkatle yaklaşan "Koyunların Babası" olarak anılmasına neden olmuştur (Tozlu, 2017, s. 98; Erkoç, 2017, s. 549). Vefatından sonra Sultan Beyazıt tarafından türbe, cami, derviş odası, aşevi ve kervansaray gibi yapıları içeren külliyesinin yapıldığı düşünülmektedir (Erkoç, 2017, s. 560).

Alevi-Bektaşiler Anadolu'nun her yerinden Koyun Baba'yı ziyarete gelmektedirler. Bu türbeyi ziyarete gelen insanlar eskiden bu yapıdan bazı eşyalar götürdükleri, ancak Koyun Baba rüyalarına girince bu uygulamadan vazgeçildiği söylenmektedir. Türbe içerisinde var olan geyik boynuzlarının şifa dağıttığına inanıldığı için ağrıyan yerlere bu boynuzlar sürülmektedir. Türbenin başında yer alan sarık da başı ağrıyanlar için aynı amaçla kullanılmaktadır (Tozlu, 2017, s. 90).

Koyun Baba Köprüsü: Osmancık İlçesi'nde Kızıl Irmak Nehri üzerinde yer alan bu yapı II. Beyazıt zamanında yaptırılmıştır (Müderrişoğlu, 2008, s. 432).

Mantık Dede Türbesi: Koyun Baba'nın arkadaşı olduğu söylenen Mantık Dede bu türbede yer almaktadır. Bu türbeye adaklar adanmakta, bez bağlanılarak çeşitli istek ve dileklerde bulunmaktadır.

Küşterici Dede Türbesi: Koyun Baba Köprüsü'nün yapımında kullanılan taşların ölçüsünü belirleyen ve bu ölçülere göre yontulmasını sağlayarak bu adı alan Küşterici Dede için yaptırılmış bir türbedir (Durdu, 2000, ss. 207-209).

Eskişehir

• Eskişehir Yunus Emre Mezarı

XIII. ve XIV. yüzyıllarda yaşamış bir Türk mutasavvıfı olan Yunus Emre, 638/1240-41 yılında doğup 720/1320 tarihinde vefat ettiği tahmin edilen (Bayhan, 2023, s. 161), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bektâş-ı Velî ve Ahî Evran gibi büyük İslam bilgelerine çağdaşlık etmiş bir Türkmendir (Tatçı, 2020, s. 4). İç Anadolu’da, Sakarya Nehri civarında doğduğu, esas manevi yolculuğunu ise Ankara Nallıhan çevresindeki Taptuk Emre Dergâhı’nda sürdürdüğü belirtilmektedir (Bayhan, 2023, s. 161). Rivayete göre, Hacı Bektâş-ı Velî’den buğday yerine nefes istemeyerek hata yapan Yunus, sonrasında hatasını anlayıp Taptuk Emre’ye yönlendirilmiş ve dergâhta 40 yıl boyunca eğri odun kullanmayarak hizmet etmiştir; bu sadakati üzerine ona “Bizim Yunus” denilmiş ve manevi nasibini alarak coşkuyla ilahiler söylemeye başlamıştır (Tatçı, 2020, s. 3). Huzur, barış, birlik ve kardeşlik gibi ilkeleri temel alan bir “halk aşığı” olarak, “Baksam seni görür gönlüm, söyler isem sensin sözüm” ifadesinde anlatıldığı gibi yetmiş iki millete aynı gözle bakmış ve felsefesiyle Alevi-Bektaşî inancının önde gelen figürlerinden olmuştur (http-74, s. 12; Tatlı ve Avcı, 2022, ss. 75-76).

Yunus Emre’ye atfedilen, Eskişehir (Sarıköy/Yunus Emre Mahallesi), Karaman, Kırşehir, Manisa, Erzurum, Afyon, Aksaray, Tokat, Yunanistan (Limni) ve Azerbaycan (Gah) dâhil olmak üzere dünya genelinde çok sayıda mezar yeri bulunmaktadır (Tatçı, 2011, ss. 155-170; Oğuz, 2011, s. 6). Eskişehir-Sivrihisar’daki Sarıköy’de yer alan ve kutsal kabul edilen çeşmesi, kıl çadırı, kültür evi ve camisi ile bir külliye görünümünde olan mezar yeri, yaşanan olağanüstü olaylar nedeniyle 1949 ve 1970 yıllarında iki kez taşınmıştır (Aksu, 2021, s. 38). Bölge halkı ve farklı şehirlerden gelen insanlar tarafından ziyaret edilen bu külliye, mezarın taşındığı tarih olan 6 Mayıs’ta Hıdırellez ile birlikte Yunus Emre Anma Günü düzenlenmektedir. Ayrıca, yakından geçen tır şoförlerinin düdükleleriyle selam vermesi gelenek haline gelmiştir (Aksu, 2021, s. 38; http-75; Önge, 1991, s. 104).

• Eskişehir Seyid Battal Gazi Türbesi ve Cemevi

Eskişehir’in Seyitgazi ilçesinde Üçler Tepesinde yer alan Seyyid Battal Gazi Külliyesi, Kalenderilik, Bektaşilik ve Alevilik ile bütünleşerek günümüze kadar ulaşan Battal Gazi

kültünün önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Yapı, Selçuklu mimarisinin özelliklerini taşır ve Osmanlı döneminde eklenen eklerle bugünkü külliye görünümüne kavuşmuştur (Altınsapan ve Yılmazyaşar, 2021, s. 2). Seyyid Battal Gazi, VIII. yüzyılda Emeviler döneminde Anadolu’da Bizans’a karşı mücadele etmiş, Abdullah adlı bir Arap komutanı ve Müslüman emirdir. Peygamber soyuna bağlanmasından ötürü “Seyyid”, kahramanca savaşmasından dolayı ise “Battal (kahraman)” lakabını almıştır (Ocak, 1992, s. 204; Bars, 2015, ss. 78-79). Ailesi Horasan’dan gelen ve Malatya’da doğan Battal Gazi’nin 740 yılında Eskişehir’in Seyitgazi İlçesi’ndeki savaşta şehit olduğu sanılmaktadır. Onun Hristiyan ve Müslüman mücadeleleri, “Battal Name” adlı destanda anlatılmaktadır (Ocak, 1992, s. 204; http-76).

Külliye; cami, Seyyid Battal Gazi, Ümmühan Hatun, Kadıncık Ana ve Çoban Baba gibi önemli şahsiyetlere ait türbeler; ayin-i cemlerin yapıldığı halife meydanı, çilehane, medrese odaları, fırın, aşevi ve depolardan oluşan zengin bir yapı grubundan oluşmaktadır (Taşkın, 2018, s. 86). Alevi-Bektaşilerce yoğun ilgi gösterilen bu merkezde, Battal Gazi’yi anmak amacıyla yılın belirli dönemlerinde, özellikle bayramlarda, Hıdırellez ve Nevruz’da etkinlikler düzenlenmektedir. Bu etkinlikler sırasında kurban kesme, mum yakma, adak adama ve dileklerde bulunma gibi Alevi-Bektaşi ritüelleri gerçekleştirilmektedir (Küçükcan, 2009, ss. 251-252).

Çoban Baba: Battal Gazinin mezarını bulan kişidir ve Kutluca Baba olarak bilinmektedir. Koyunlarını otlattığı sırada bir nur görür ve Sultan Alâeddin’in annesi Ümmühan Hatun’a bildirir. Türbe böylece buraya yapılır (http-76; http-77; Taşkın 2018, s. 86)

- **Eskişehir Şücaaddin Veli Dergâhı ve Türbesi**

Eskişehir’in Seyitgazi İlçesi Arslanbey Mahallesi’nde yer alan külliye, Batı Anadolu Aleviliğinin ve Babailiğin kurucu sembollerinden biri olarak kabul edilen Seyyit Sultan Şücaaddin Veli’ye aittir (Altıntaş ve Yılmazyaşar, 2021, s. 5). Asıl adı Ebül Beka Şeyh Baba İlyas Horasani olarak da anılan bu Horasan ereni, On İki İmamlardan İmam Rıza’nın göbek torunu olup XIII. ve XIV. yüzyıllarda yaşamıştır. Yaşamı boyunca insanlığı kardeşliğe ve dürüstlüğe teşvik etmiştir (Özden, 2021, s. 37). Pîr’i Şücaaddin Veli olan bu ocak, Eskişehir’deki önemli Alevi-Bektaşi ocaklarından biri olarak geleneklerini yansıtmaktadır (Doğuer, 2013, s. 185). Türkiye’nin çeşitli illerinin yanı sıra Bulgaristan ve Romanya’dan da taliplerinin ziyaretine geldiği külliyyede, Şücaaddin Veli’yi anma

etkinlikleri düzenlenmekte; bu etkinlikler sevgi, saygı ve hoşgörü ortamında inanç ritüellerinin gerçekleştirildiği bir merkez olma özelliğini pekiştirmektedir (Çerkez vd., 2022, s. 316).

Demirtaş (Mürvet Ali) Paşa Türbesi: XVI. yüzyılda yapılmış ve Külliye içerisinde yer alan bir yapıdır. Osmanlı komutanlarından Timur Taş'ın oğlu olan Demirtaş, Şücaaddin Veli'nin mürididir ve türbesi 1517 yılında yaptırdığı Şücaaddin Veli Külliyesi'nin kuzeyine yaptırılmıştır (http-78).

Kırıkkale

- **Kırıkkale Haydar Sultan (Haydar Dede) Türbesi**

Kırıkkale'nin Keskin İlçesi Haydar Sultan Köyü'nde, Böyrek Dağı'nın eteklerinde yer alan Haydar Sultan Türbesi, cami ve çeşme gibi unsurlarla birlikte önemli bir inanç merkezidir. Türbe, rivayete göre Anadolu'nun Türkleşmesine katkı sağlayan Ahmet Yesevi'nin oğlu Haydar Sultan'a atfedilmektedir. Türbenin güneybatısında yer alan ve kükürtlü gazının hastalıklara iyi geldiği söylenen “Deliler Kuyusu”, Haydar Sultan'ın düşmana esir düştükten sonra yedi yıl çile çektiği ve bu nedenle kutsal kabul edilen bir mekândır (Tekel, 2025). Ayrıca “Ağlayan Kaya” ise Kubeddin Haydar Sultan'ın namaz kıldığı kaya olup, bir tufan sırasında ağır yaralanan Haydar Sultan'ın öldüğü yerdir. Eşi Ayhatun'un kendini sır ettiği bu kayadan Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan gece damlayan sular, Ayhatun'un gözyaşları olarak kabul edilmektedir.

Halk tarafından bir adak merkezi olarak ziyaret edilen bu türbe, özellikle Hacı Bektâş-ı Velî Anma Törenlerinin yapıldığı Ağustos ayında pek çok ziyaretçiyi ağırlamaktadır (http-79; Tekel, 2025). Ziyaretçiler, dileklerinin kabul olması için dilek ağacına bez bağlamak, bahçedeki üç mermer taştan oluşan Dilek Taşına sarılmak ve sanduka üzerindeki yeşil örtüden parçalar kesmek gibi çeşitli ritüeller gerçekleştirmektedir . Bu yönleriyle türbe, Yesevi ve Hacı Bektâş-ı Velî geleneklerinin izlerini taşıyan, keramet ve menkıbelerle zenginleşmiş bir kültürel miras ve inanç alanı sunmaktadır.

- **Kırıkkale Hasan Basri Türbesi**

Kırıkkale'nin Hasan Dede Köyü'nde, aynı isimle anılan caminin avlusunda şadırvan ve mezarlık ile birlikte yer alan Hasan Dede Türbesi, Alevi-Bektaşilerce kutsal kabul edilen önemli bir ziyaret mekânıdır (Tekel, 2022, s. 78, 90-92). Soyunun Hz. Muhammed ve Hz.

Ali üzerinden İmam Muhammed Taki'ye dayandığı rivayet edilen Hasan Dede, Malazgirt Zaferi'nden sonra Sulucakarahöyük'e yerleşmiş ve burada Hacı Bektâş-ı Velî ile tanışmıştır (Gökbulut, 1999). Hacı Bektâş-ı Velî'nin Peygamber emanetlerini Balım Sultan aracılığıyla kızıl elma aktığı zaman gelecek kişiye verilmesini istemesi üzerine, Hasan Dede bu kişi olarak kabul edilmiş ve kendisine emanet tahta kılıç verilmiştir (Gökbulut, 1999). Karaman'dan Anadolu'ya gelen Hasan Dede Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında rol üstlenen bir Horasan ereni olarak anılmaktadır (Tekel, 2022, s. 78; Gökbulut, 1999). Türbede oğulları Şeyh Halil İbrahim, Şeyh Mustafa ile kızı Ümmühan Ana'nın da sandukaları bulunmaktadır. Türbe, hastalıkların iyileştirilmesi, evlilik, çocuk sahibi olma ve çeşitli dilekleri olan kişiler tarafından ziyaret edilmektedir. Özellikle 1964'ten beri ulusal, 1990'dan beri uluslararası düzeyde yapılan Hacı Bektâş-ı Velî Anma Törenlerine katılmak üzere Nevşehir'e giden ziyaretçilerin ilk durağıdır (Tekel, 2022, s. 90-92).

Kırşehir

- **Kırşehir Yunus Emre Ziyaret Tepe**

Kırşehir ve Niğde illeri arasında yer alan Ortaköy'de Sarıkaman Köyü'nde bulunan ve Yunus Emre Türbesi'nin bulunduğu tepe “Ziyaret Tepesi” olarak adlandırılmaktadır. Türbe etrafında zikir ve faklı amaçlar ile kullanılan evlerin kalıntısı bulunmaktadır. Halk arasında Yunus Emre Türbesi olarak bilinmektedir (Kaya, 2009, s. 19).

Konya

- **Konya Seyyid Mahmut Hayrani Türbesi**

XIII. yüzyılda Anadolu'ya göç eden ve soyu Ehlibeyit'e dayanan Kureyş aşiretine mensup bir derviş olan Seyyid Mahmud-ı Kebir gibi şahsiyetlerin oluşturduğu Kureyşan Ocağı, Dersim yöresinde ilk yerleşim yerlerini kurarak faaliyet göstermiş; Seyyid Mahmud'un babası derviş sıfatıyla bu ocağın başında yer almıştır (Kibar, 2019, s. 3249). Aynı yüzyılda yaşamış olan ve Mevlâna, Hacı Bektâş-ı Velî ve Sarı Saltuk gibi dönemin önemli figürleri tarafından sevilen bir Türk mutasavvıfı olan Seyyid Mahmud Hayrani, kurduğu tekke ve zaviyesi ile İslam anlayışını yaymayı başarmış; tekkesi Osmanlı döneminde geniş kitlelerce tanınarak bir hac ziyaretgâhı haline gelmiştir (Kozan, 2012, s. 55). Hayrani, evlatlarını Anadolu'ya gönderdikten sonra kendisi Akşehir'e yerleşmiştir.

Türbesi Sultan Dağı eteklerinde, zaviye, imaret, medrese, mescid, hamam ve mezarlıktan oluşan bir külliye içerisinde yer almaktadır (Küçükdağ, 2004, ss. 63, 67; Kozan, 2012, s. 51). Türbede bulunan üç sandukadan Seyyid Mahmud-i Hayrani ve Seyyid Ali Muhammed Mahmud'a ait orijinal sandukalar, XX. yüzyılda çalınmasına rağmen yapılan çalışmalarla ele geçirilmiş ve Hayrani'nin sandukası İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenmeye başlanmıştır. Sanduka üzerindeki vefat tarihi aynı zamanda türbenin yapım tarihi olarak kabul edilmektedir (http-114; Kozan, 2012, s. 51).

Nevşehir

- **Nevşehir Hacı Bektâş-ı Velî Dergâhı ve Külliyesi**

Nevşehir'in Hacıbektaş İlçesi'nde yer alan Hacı Bektâş-ı Velî Dergâhı, 1178 yılında Türkmenistan'ın Nişabur kentinde doğan ve asıl adı Bektaş olan, XIII. yüzyılın önemli Horasan erenlerinden birine aittir (http-137, s. 455; Aktaş, 2000, ss. 200-202). Soyu Hz. Muhammed ve Hz. Ali üzerinden İmam Musa Kazım'a dayandığı için "Seyyid" kabul edilen Hacı Bektâş-ı Velî, Moğol baskısı ve çeşitli nedenlerle Anadolu'ya gelmiş, Sivas, Amasya, Kırşehir ve Kayseri güzergâhı üzerinden Nevşehir'e yerleşerek Anadolu'da Aleviliğin oluşumunda temel adımları atmış bir Türkmen Babasıdır (Aktaş, 2000, ss. 200-202). Kurucusu olduğu Bektaşilik, herkese açık bir tarikat iken; Alevilik, soydan ocak bağı ile gelen, soyluluk statüsüne sahip bir kimliktir (Demirel, 2022, s. 21; Gülsoy ve Giritoglu, 2023, s. 144). Hacı Bektâş-ı Velî'nin vefatından sonra, XV. yüzyılda II. Beyazıt döneminde Balım Sultan liderliğinde tarikat resmen kurulmuş; Balım Sultan, öğreti ve ilkeleri yazılı bir metne dönüştürerek "Pîr-i Sani" (ikinci pîr) olarak saygı görmüştür (Develi, 2022, s. 15). Osmanlı'nın kuruluş yıllarında önemli görevler üstlenen Hacı Bektâş-ı Velî, Anadolu, Rumeli ve Balkanların Türkleşme ve İslamlaşmasına büyük katkı sağlamıştır (Develi, 2022, s. 15).

Bektaşiliğin merkezi olan Hacı Bektâş-ı Velî Külliyesi, XIV. yüzyılda kurulmuş bir yapı olup, 1964 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı bir müze olarak hizmet vermektedir. Külliye, dergâha üç kilometre uzaklıktaki Çilehane (Araf Dağı), Delikli Taş, Zemzem Çeşmesi, Ak Pınar Çeşmesi, Kadıncık Ana Evi, Şehitlik ve İz Bırakanlar Mezarlığı gibi tarihi yapılar ile Yunus Emre, Yedi Ulu Ozan ve Âşık Veysel gibi ünlü ozanların heykellerini ve tanınan şahsiyetlerin mezarlarını içermektedir (Berk, 2018, s. 194; Çifçi, 2014). Kültürel bir unsur olarak kendisine kutsallık atfedilen ve toplumdaki

maddi ve manevi düzensizlikleri giderdiğine inanılan bir dinî şahsiyet olan Veli'nin türbesi, birçok ziyaretçi tarafından kült anlayışıyla ziyaret edilmektedir (Uyanıker ve Koç, 2019, s. 105). Hacı Bektâş-ı Velî'nin vefatının 750. yıl dönümünün 2021 Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ve UNESCO Genel Konferansı kararıyla ulusal ve uluslararası etkinliklerle anılması kararlaştırılmıştır (http-80). Bu durum, onun evrensel kültürel mirastaki önemini pekiştirmiştir.

Nadar Avlusu: Çatal Kapıdan girilen avluda Üçler (Feyzi Baba) Çeşmesi, Hamam ve Çamaşır Hane yer almaktadır (Bayrakal, 2010, ss. 282-283; Çifçi, 2014).

Dergâh Avlusu: “İkinci Avlu” olarak bilinen yere Üçler Kapısından gidilmektedir. Aslanlı Çeşme, Aş Evi, Tekke Cami, Meydan Evi (Cem yapılan yer), Dede Baba Köşkü, Kiler Evinden oluşmaktadır (Bayrakal, 2010, ss. 282-283; Çifçi, 2014).

Hazret Avlusu (Çiçek Bahçesi): “Üçüncü avlu”ya Altılar Kapısından geçilmektedir. Avluda Balım Sultan Türbesi, Dut Ağacı, Derviş Mezarlığı, Çilehane, Abdal Türbesi, Kırklar Meydanı ve Hacı Bektâş-ı Velî Türbesi yer almaktadır (Bayrakal, 2010, ss. 282-283; Çifçi, 2014).

- **Nevşehir Beştaşlar Ziyaretgâhı**

Nevşehir'in Hacıbektaş İlçesi'ne sekiz kilometre uzaklıkta, Çivril Köyü yakınlarında yer alan ve kutsal kabul edilen Beş Taşlar, Hacı Bektâş-ı Velî'yi ziyaret edenlerin uğrak noktasıdır. Bu taşların kutsallığına dair rivayet şöyledir: Sulucakarahöyük'te Hünkâr'ın çobanlık yapma sırası geldiğinde, “Seru” adlı bir köylünün sığırlarını kendi sürüsünde istememiş, ancak köylü uyarısına rağmen sığırlarını sığırların arasına koymuştur. Bunun üzerine Hünkâr, köylüye “Akşam sığırlarını kurtlar yiyecek ve dağdaki taşlar da bu olaya şahit olsun” demiş, nitekim akşam olduğunda kurtlar sığırları yemiştir. Bu duruma inanmayan köylünün şikâyeti üzerine Hünkâr, dağdaki beş adet büyük kayayı çağırarak konuşturmuş ve bu olaydan sonra bu kayalara “Beş Taşlar” adı verilmiştir (Çifçi, 2014; Özbey, 2023, s. 313).

- **Nevşehir Kalender Çelebi Türbesi**

Yeri tam olarak bilinmemekle birlikte, Kalender Çelebi Türbesi'nin Nevşehir Hacı Bektaş Dergâhı'nda Balım Sultan Türbesi'nin kuzeyinde yer aldığı tahmin edilmektedir (http-81). Hacı Bektâş-ı Velî soyundan geldiği ve Balım Sultan'ın torunu (Habib

Efendi'nin oğlu İskender'in oğlu) veya küçük kardeşi olarak geçtiği rivayet edilen (Suçıkar, 2021, s. 153; Özmen, 1995, ss. 23-24) Kalender Çelebi, Bektaşî Tarikatı'nda tekke şeyhliği yapmış, sakin karakteri ve şiirleriyle çevresince sevilip sayılan bir şahsiyettir (Suçıkar, 2021, s. 153; Özmen, 1995, ss. 23-24). Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşanan ekonomik sıkıntılar, ağır vergilere ve isyanlara yol açmış; bu ortamda Kalender Çelebi'nin liderliğinde, Bozok, Sivas, Maraş, Adana ve Tarsus Türkmenleri, sipahiler ve köylüler, Safevîlerin desteğiyle Osmanlı Devleti'ne karşı dinî içerikli büyük bir ayaklanma başlatmıştır (İlgürel, 2001, s. 249; Özmen, 1995, ss. 23-24). Dulkadiroğlularından Divane Dünder ile birlikte hareket eden Kalender Çelebi, desteğin azalmasıyla zayıflamış ve İbrahim Paşa tarafından gönderilen kuvvetler, 22 Haziran 1527'de Kahramanmaraş Nurhak Dağları'nda bulunan Başsaz yalağında isyancıları kılıçtan geçirmiştir; Kalender Çelebi ve Divane Dünder'in başlarının kesilmesiyle bu büyük isyan sonlandırılmıştır (Sağırlı, 2015, ss. 548-549; Özmen, 1995, ss. 23-24).

- **Nevşehir Güvenç Abdal Ocağı ve Türbesi**

Nevşehir'in Hacıbektaş İlçesi'nde, Hacı Bektaş Dergâhı ve Müzesi'ndeki Kırklar Meydanı'nın batısında bulunan Güvenç Abdal Türbesi, dergâha sonradan eklenen aydınlık ve ferah yapıları arasındadır ve içerisinde Güvenç Abdal, kızı ve hizmetçisi olmak üzere üç mezarın yer almasından dolayı "Kızlar Kümbeti" olarak da adlandırılmaktadır (Gülten, 2021, ss. 285-290; http-82). Soyu On İki İmamlardan İmam Musa Kazım'a dayandığı için Seyyid olan Güvenç Abdal (Utaş, 2020, ss. 146-147), XIII. yüzyılda yaşamış, Hacı Bektâş-ı Velî'nin önderliğinde yetişmiş bir derviş olup, dergâhtaki cemlerde "kapıcı" rolünü üstlenmiştir (Utaş, 2020, ss. 146-147). Güvenç Abdal, Hacı Bektâş-ı Velî'nin isteği ile Horasan'dan Anadolu'ya gelerek Karadeniz bölgesine yerleşmiş; Gümüşhane'nin Kürtün ilçesinde ocağını kurarak bölgedeki Alevi-Bektaşîlerin, özellikle de Çepnilerin Bektaşî öğretileri doğrultusunda bir inanç dairesi etrafında toplanmasını sağlamış, dolayısıyla Karadeniz'deki Alevi-Bektaşîliğin asıl kurucusu olarak kabul edilmiştir. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli roller üstlenmiştir (Kökel ve Akdağ, 2015, ss. 61-66). Güvenç Abdal'ın tam olarak nerede vefat ettiği bilinmemekle birlikte, Gümüşhane Kürtün yaylasında "sır olduğu" rivayet edilmektedir (Kökel ve Akdağ, 2015, ss. 61-66).

- **Nevşehir Kadıncık Ana Evi Ziyaretgâhı**

Nevşehir Sulucakarahöyük'ün güney yamacında, Hacı Bektâş-ı Velî Tekkesi'nin dışında yer alan Kadıncık Ana Evi, Hacı Bektâş-ı Velî'nin Sulucakarahöyük'e ilk geldiğinde konakladığı ev olması sebebiyle önemli bir ziyaret mekânı olarak kabul edilmektedir (Acıoğlu, 2020, s. 303; Özbey, 2023, ss. 3133-3134). Kadıncık Ana'nın burada, duvar dibinde bulunan bir tandırın içine girerek “sır olduğu” rivayet edilmekte; çocuğu olmayan bazı ziyaretçiler şifa bulmak amacıyla bu tandırdan toprak alıp su ile karıştırarak içme ritüelini gerçekleştirmektedirler. Ayrıca, Hacı Bektâş-ı Velî'nin ilk cemi bu evde kurduğuna inanılmaktadır (Çifçi, 2014, ss. 75-76). Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce koruma altında tutulan yapı, 8 Şubat 1991'de anıt eser olarak tescillenmiş ve 2020 yılında restore edilerek ziyarete açılmıştır (Acıoğlu, 2020, s. 303).

Akpınar Çeşmesi: Kadıncık Ana Bahçesi duvar dibinde yer alan bu çeşme, Hacı Bektâş-ı Velî niyeti ile akmaya başlamıştır. Kaynağının Horasan'dan geldiği söylenmektedir. Öksürük ve akciğer hastalığına iyi geldiği söylenen bir küçük çeşme de hemen yanında yer almaktadır (Acıoğlu, 2020, s. 303; Özbey, 2023, ss. 3133-3134; Çifçi, 2014, ss. 75-76).

Sivas

- **Pir Sultan Abdal Dergâhı ve Cemevi**

Asıl adı Haydar olan Pir Sultan Abdal, tahminen 1475-1480 yılları arasında Sivas'ın Yıldızeli İlçesi Banaz Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Soyunun Azerbaycan-Hoy ve İran-Horasan'dan Anadolu'ya göç eden Türkmenlere dayandığı, ayrıca Hz. Ali'nin torunu İmam Zeynel Abidin soyundan geldiği rivayet edilmektedir (Özdemir, 2013, s. 31). Manevi uyanışı, 7-9 yaşlarında gördüğü rüya ile gerçekleşmiş; rüyasında Hacı Bektâş-ı Velî'den aldığı içki ve elma ile erenler arasına katılarak “Pir Sultan” ismini almış, şiir ve deyişleriyle nam salmaya başlamıştır (Bekki, 2020, s. 2; Koerbin, 2011, s. 200). Safevi taraftarı olması nedeniyle Osmanlı yönetimi ile çatışan Pir Sultan Abdal, padişahın Safevi Şahı'nın adının anılmasını yasaklayan fetvasına rağmen “Şah” a bağlılığını sürdürmüştür (Bekki, 2020, s. 2). Eski müridi olan ve Sivas'ta vezir makamına yükselen Hızır Paşa'nın zulmüne karşı çıkarak, onu haram yemekle suçlamış ve Hızır Paşa'nın isteği üzerine içinde “şah” kelimesi geçmeyen üç türkü söylemeyi reddederek Sivas Kalesi'ndeki

Toprakkale zindanına hapsedilmiştir (Koerbin, 2011, ss. 200-201). Hızır Paşa'nın emriyle Sivas'ın Keçiburlu mevkiinde darağacında asılarak şehit edilen Pir Sultan'ın (Cengiz, 2022, s. 138), farklı mekânlarda görüldüğü rivayet edilmiş ve sonrasında Horasan'dan Erdebil'e giderek burada gömüldüğü söylenmiştir (Koerbin, 2011, ss. 200-201).

Pir Sultan Abdal, XVI. yüzyılın önemli bir halk ozanı, tasavvufi bir dava adamı ve halk dostu olarak, Hâk, peygamber, ehlibeyit ve insan sevgisini dile getiren şiir ve deyişleriyle Anadolu'nun her yerinde Alevi-Bektaşilerin gönlünde taht kurmayı başarmış bir şahsiyettir (Çakır, 2009, s. 11; Zaman vd., 2017, s. 308). Günümüzde onun anısına, her yıl Sivas Banaz'da ulusal ve uluslararası katılımıla "Pir Sultan Anma Etkinlikleri" düzenlenmekte; bu etkinlikler inanç ve kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması amacını taşımaktadır (http-83; Zaman vd., 2017, s. 308; Bekki, 2020, s. 3). Banaz Köyü'ndeki Pir Sultan Evi müzeye dönüştürülmüş olup, Alevi inancı açısından önem taşıyan Topuz Baba Türbesi, oğlu Seyid Ali ve kızı Senem Sultan'ın mezarları burada bulunmaktadır. Ziyaretçiler "Ziyaret Tepesi"nde kurban kesmekte, dilek dilemekte ve cem ibadeti yapmaktadırlar (Zaman vd., 2017, s. 312).

- **Sivas Pir Sultan Baba Cemevi**

Pir Sultan Abdal'ın ölümünden sonra oğulları ve kızı Anadolu'nun farklı bölgelerine göç etmiş; buna karşın Pir Sultan'ın asıl ocağı Sivas Banaz Köyü'nde oğlu Seyit Ali Sultan tarafından sürdürülmüştür (Cengiz, 2022, s. 131). Seyit Ali, kız kardeşi Senem Sultan ile bir süre Çorum'da yaşadktan sonra Banaz'a dönmüş ve öldükten sonra mezarı kız kardeşi ile birlikte Ziyaret Tepesine defnedilmiştir (Cengiz, 2022, s. 131). Pir Sultan'ın diğer oğullarından Pir Mehmet, ocağın faaliyetlerini Tokat'ın Almus ilçesine bağlı Çambulak Köyü'nde devam ettirmiş, burada şehit düşmüş ve defnedilmiştir (Harman, 2015, s. 1384). Üçüncü oğlu Er Gayıp ise ocağı Tunceli'nin Pülümür ilçesi Hacılar Köyü'nde sürdürmüş olup, Tunceli'de anlatılan Düzgün Baba efsanesindeki kişi olduğu rivayet edilmektedir (Harman, 2015, s. 1384).

Tunceli Pülümür İlçesi Hacılar Köyü'nde yer alan ve Pir Sultan Evi ve Ocağı olarak bilinen ve XVI. yüzyılda yapılan yapının ilk ibadethane olma özelliğini taşıdığı söylenmektedir (Ayhan ve Çağlayan, 2021, s. 594). Kırsal Alevi ibadethanesinin mimari örneğini temsil etmesi açısından önem taşımaktadır (Harman, 2015, s. 130). Pir Sultan Abdal'ın Hacı Bektâş-ı Velî ve Kerbela'ya ziyaretler gerçekleştirerek "Hacı" sıfatıyla bu

köye geldiği ve uzun bir müddet kaldıktan sonra Sivas’a gittiği belirtilmiş; oğlu Er Gayıp da babasından kalan ocak anlayışını bu evde yaşatmıştır (Ayhan ve Çağlayan, 2021, s. 594; Harman, 2015, s. 123). Geçmişten günümüze gelen bu ev, sadece köy sakinleri tarafından değil, diğer köyler tarafından da ibadet amaçlı kullanılmıştır.

- **Sivas Coğı Baba Türbesi**

Sivas’ın İmranlı İlçesi’nin Avşar ve Yünören Köyleri arasında yer alan Coğı Baba (Cogü, Cuva) Türbesi, Horasan erenlerinden olduğu bilinen ve Battal Gazi’nin askerlerinden biri olduğu rivayet edilen bir erenin mezarıdır. Abbasi fetihleri sırasında buraya gelerek Ermenilerle yapılan savaşta şehit düştüğü ve şehit düştüğü yerde zamanla türbesinin inşa edildiği anlatılmaktadır (Kaya, 2002, s. 4). Osmanlı Devleti tarafından Coğı Baba’nın soyunun Seyyid olduğuna dair verilen şecere, Şarkışla İlçesi’nin Akcakışla Bucağı’ndaki Coğı Baba Türbesi’ne götürülmüştür, ancak günümüzde mevcut değildir (Gökbel, 2003, s. 6). Yoğun bir ziyaretçi akınına uğrayan bu türbe, özellikle çocuğu olmayanlar ve evlenmek isteyenler tarafından niyet edilip adak adanan bir merkezdir; türbe içerisinde yer alan bir taş ise ağrıyan yerlere sürülerek şifa bulma amacıyla kullanılmaktadır (Gökbel, 2003, s. 5). Temmuz ayının ilk haftası Sivas İmranlı Derneği Coğı Baba Şenlikleri düzenlenmektedir ([http-84](http://84)).

Coğı Baba Çeşmesi: Avşar ve Yünören Köyleri arasında yol üzerinde yer alan bu çeşme Coğı Baba’nın abdest aldığı bir çeşmedir. Şifa amacıyla bu çeşme ziyaret edilmektedir. Anlatılanlara göre, Hac mevsimi geldiği zaman bu çeşmenin suyu kesilir, hacılar döndüğünde bu su akmaya başlarmış (Gökbel, 2003, ss. 6-7).

Yozgat

- **Yozgat Ziyaret Tekke-Çam Tepesi Ziyaretgâhı**

Yozgat’ın Sarımbey Köyü’nde, yüksek bir tepede çamlar ile kaplı bu ziyaret yerinde yer alan çamlar kutsal kabul edilmekte, kesilmemekte ve eve götürülmemektedir (Kurt, 2013, ss. 106-109). Bu mekânda, mezar taşındaki yazıya göre soyunun Şah Hüseyin ve İmam Rıza’dan geldiği belirtilen Seyyid Hacı adlı bir “Pir”in ziyaret yeri bulunmaktadır. Mezar taşında ayrıca, bu kişi hakkında bilgi veren kişinin Zöhre Ana olduğu ve yapıyı yaptıranın Durmuş adlı biri olduğu yazmaktadır (Kurt, 2013, ss. 106-109). Aynı türbenin, Horasan ereni olan Eba Müslim adıyla da bilinen şahsa ait olduğu ifade edilmektedir (Kurt, 2013,

ss. 106-109). Haziran ve Temmuz aylarında Tekke şenlikleri düzenlenerek insanlar tarafından yoğun bir şekilde ziyaret edilmektedir (Kurt, 2013, ss. 106-109).

- **Yozgat Haydar Küçük Dede Zaviyesi**

Yozgat'ın Sarımbey Köyü'nde Alevilerce ziyaret edilen bu ziyaretgâh, rivayete göre her Perşembe akşamı gizlice yapılan cem törenlerinde Küçük Dede'nin gözcülük yapması ve eşinin kendisini takip etmesi üzerine cem dağılınca bu mekânın kutsal kabul edilmesiyle ilişkilendirilmektedir (Kurt, 2013, ss. 109-113). Küçük Dede'nin elindeki asa, öksürük sorunu olanların suya koymasıyla öksürüğü kesen kutsal bir nesne olarak bilinmekle birlikte, günümüzde kaybolmuştur. Taş yığını halinde olup zamanla türbe şeklini alan ve çamlık bir yerde bulunan bu mekân, Perşembe akşamları bir ışığın yandığı rivayetiyle kutsallığını pekiştirmektedir. Ziyaretçiler burada tavuk kesmekte ve pilav pişirip dağıtmaktadırlar (Kurt, 2013, ss. 109-113).

4.1.1.5 Karadeniz Bölgesi

Amasya

- **Amasya Hamdullah Efendi Türbesi**

Amasya il merkezinde yer alan Hamdullah Efendi Türbesi, asıl adı Mehmed Hamdi olan ve babası Feyzullah Çelebi'den sonra 1824 yılında Hacı Bektâş-ı Velî Dergâhının 23. Postnişi olan Bektaşî Hamdullah Çelebi'ye aittir (Doğanbaş ve Tarihçi, 2001, s. 1). Sultan II. Mahmut tarafından Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması sonrasında Amasya'ya sürgün edilen Hamdullah Çelebi, hayatının sonuna kadar burada yaşamış, sürgün döneminde yaşadığı maddi ve manevi sıkıntıları, Bektâş-ı Velî'ye duyduğu hasreti ve maruz kaldığı haksızlıkları "hak aşığı" olarak şiirlerine yansıtmıştır (Doğanbaş ve Tarihçi, 2001, s. 1; Erduğan, 2018). Vefatının ardından mezarı üzerine türbe inşa edilen ve çeşitli onarımlarla günümüze ulaşan Hamdullah Efendi Türbesi, hemen yanına inşa edilen Hamdullah Efendi Cemevi ve Kültür Merkezi ile birlikte hem Alevi-Bektaşî hem de Sünni ziyaretçiler tarafından ziyaret edilen (Yıldız, 2011, s. 476) ve cem ile çeşitli etkinliklerle anılan, yöre ve çevre illerden ziyaretçi çeken manevi değeri yüksek bir inanç merkezidir (Maden, 2017, ss. 354-355).

- **Amasya Baba İshak ve Baba İlyas Türbesi**

XIII. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti döneminde, Horasan'dan büyük bir Türkmen topluluğu ile gelerek Amasya'nın İlyas/Çat Köyü'ne yerleşen Şeyh Etau'l-Bekâ Baba İlyâs-i Horâsânî (künyesi Ebu'l-Bekâ), burada bir zaviye kurarak Vefaiye tarikatının faaliyetlerini sürdürmüştür (Eraslan, 1997, s. 132; http-128). Baba İlyas'ın önemli Alevi Türkmen halifelerinden ve Dede Kargın'ın müridi olan Baba İshak (Keleş, 2018, s. 79) ise, Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Vezir Sadeddin Köpek'in Türkmenlere uyguladığı dışlama ve ağır vergi politikalarına tepki olarak 1240 yılında büyük bir ayaklanma başlatmıştır. Bu isyan, Halep ve Antep çevresindeki Harezmi Türklerinin de katılımıyla Adıyaman, Malatya, Sivas, Tokat ve Amasya'ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır (Çetiner, 2022, s. 62).

Ayaklanmanın liderlerinden Baba İshak, Konya üzerine yürüyüşü sırasında Kırşehir'de yakalanarak idam edilmiş (Eraslan, 1997, s. 132); Baba İlyas da Amasya Kalesi'nde yakalanarak beraberindekilerle birlikte idam edilmiştir (Çetiner, 2022, s. 62). Türkmenleri baskıdan kurtarma çabaları ve tarikatın propagandaları sayesinde müritlerince "mehdi" sıfatı verilen Baba İlyas, "Baba Resûlu'llah" olarak anılmaya başlanmıştır (Eraslan, 1997, s. 132). İdamından sonra Amasya'nın İlyas Köyü'ne defnedilen Baba İlyas için oğlu Muhlis Paşa tarafından bir türbe inşa ettirilmiş; burası halk arasında "Sarılık Yatırı" veya "Hızır İlyas" adıyla anılmaya başlanmıştır. Sarılık hastalığına iyi geldiği inancıyla ziyaret edilmekte, ayrıca 6 Mayıs'ta Hıdırellez şenliklerine ev sahipliği yapmaktadır (Yıldız, 2011, s. 475).

- **Amasya Piri Baba Türbesi**

Amasya'nın Merzifon İlçesi Nusretiye Mahallesi'nde yüksekçe bir mevkie bulunan Piri Baba Türbesi, mimari özelliklerine bakılarak XIII. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilen, sanat ve mimari açıdan önemli bir yapıdır (http-85, ss. 88-89; Doğanbaş, 2007). Hakkında detaylı bilgi günümüze ulaşmamış olmakla birlikte, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, Ahmet Yesevi'nin izniyle Merzifon'a yerleşen, keramet sahibi ve halk tarafından sevilen bir şahsiyet olarak anlatılmaktadır (Doğanbaş, 2007, ss. 164-165). Moloz taştan iki katlı olarak inşa edilen ve üst katında sandukasının bulunduğu türbe, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tescil edilerek koruma altına alınmıştır (Doğanbaş, 2007). Türbe, Amasya, Çorum ve Yozgat gibi çevre illerden gelen hem Alevi hem de Sünni kesimden

ziyaretçileri ağırlayan önemli bir ziyaretgâhtır. Ziyaretçiler, içeriye eğilerek girme, türbenin her yerine ellerini sürerek niyaz etme, yüzleri türbeye dönük dışarı çıkma, mum yakma, adak adama ve kurban kesme gibi geleneksel ritüelleri yerine getirmektedirler (Yıldız, 2011, ss. 473-475). Ayrıca, özellikle yürüyemeyen, geceleri çok ağlayan çocuklar ile akıl hastalığı olan insanlar için şifa kaynağı olduğuna inanılmaktadır (Yıldız, 2011, ss. 473-475; Maden, 2011, s. 259).

Gümüşhane

- **Gümüşhane Güvenç Abdal Zaviyesi**

Zaviye, Gümüşhane'nin Kürtün İlçesi'nde bulunmaktadır. Güvenç Abdal, Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî'nin isteği üzerine XIII. yüzyılda Doğu Karadeniz bölgesine göç ederek Harşit Vadisinde Taşlıca Köyü'nü kurmuş ve zaviyesi etrafında Türkmenleri toplamıştır (Patan, 2014, s. 76; Akdağ ve Kökel, 2015, ss. 66-67). Güvenç Abdal'ın yerleşmesi sebebiyle onun adıyla anılan geniş bir yayla olan Güvende Yaylası, Horasan'dan gelip Ordu, Trabzon ve Giresun'a yayılan Alevilerin konaklama yeri olmuş; Tekke ve zaviyesinin 1993 yılında mekânsal özelliğini kaybetmesine rağmen, yayla Anadolu Çepnilerinin inanç önderi Güvenç Abdal'ın makamını barındırmakta ve sır olduğu yer taşlarla çevrili şekilde korunmaktadır (Akdağ ve Kökel, 2015, s. 62). İlçe merkezine 23 km uzaklıktaki bu yayla, zamanla gelişen yayla turizmi açısından yerli ve yabancı turistlerce ziyaret edilen önemli bir merkez haline gelmiş ve her yıl Temmuz ayında Güvende Yayla Festivali'ne ev sahipliği yapmaktadır (Patan, 2014, s. 76).

Örümcek Ormanı: Güvende Yaylası Örümcek Ormanı Tabiatı Koruma Alanı, Avrupa'nın en uzun göknar ve ladinlerinin yer aldığı bir ormandır. Bu özelliği ile bir acık hava müzesini andırmaktadır. 1998 yılında bu yer tabiat alanı ilan edilmiştir (Demirel, 2016, s. 56).

Ordu

- **Ordu Derviş Tepe (Ulus Derviş) Ziyaretgâhı**

Ordu'nun Mesudiye ve Gökçöy ilçe sınırları içerisinde Güzelce Köyü'nde Ulus Derviş Türbesi yer almaktadır. Ulus Derviş, Güvenç Abdal Ocağı'nın soyundandır. Asıl adı Mehmet Derviş olan Ulus Derviş Ulusoğulları dede sülalesine mensuptur. Ordu'nun Gürgentepe ve Giresun'nun Çamlıköy köylerinde yaşamışlardır. Soy kuşağı bu yerlerde

halen devam etmektedir (Dağıdır, 2011, ss. 221-222). Bu ziyaretgâh Alevi inancına mensup olan kişilerce türbe ziyaret edilerek kurbanlar kesilmekte ve cem ibadeti yapılmaktadır. Fatsa, Ünye, Gürgentepe, Ulubey ve Gölköy ilçelerinden ve çevre illerden ziyaretçileri ağırlamaktadır (Dağıdır, 2011, ss. 221-222).

Tokat

- **Tokat Keçeci Baba Tekkesi**

Tokat'ın Erbaa İlçesi Keçeci Köyü'nde yer alan tekkede Keçeci Baba Ocağı bulunmaktadır; XIII. yüzyılda Horasan'ın Nişabur kentinden Tokat'a gelen ve Ahi Mahmud Veli, Gül Ahi Baba ve Şah Mahmut Baba gibi isimlerle de anılan Keçeci Baba'nın, Ahmet Yesevi'nin talebesi, Hacı Bektâş-ı Veli'nin amcası olduğu ve soyunun On İki İmamlar'dan İmam Musa Kazım'a dayandığı rivayet edilmektedir (Keskin, 2004, s. 92; Şirinoğlu ve Koç, 2022, s. 417). Keçe işleriyle uğraşan bir ahi esnafı olmasından dolayı "Keçeci" unvanıyla bilinen bu şahsiyetin kurduğu zaviye ve tekke, başlangıçta bir Ahi örgütü olarak kurulmuş ve burada keçe üretimi yapılmıştır; kendisi Selçuklu döneminin son ahisi olarak kabul edilmektedir (Keskin, 2004, s. 92; Tepecik, 2021, s. 357). 1349 yılında Tokat'ta şehit olan Keçeci Baba, üç oğlu (Ali Haydar, Attunbıyık, Seyyid Mehmet) ile birlikte buraya gömülmüştür (Tepecik, 2019, s. 29). Türbesi, On İki İmam ve Atatürk resimlerinin bulunduğu, yanında yer alan caminin yanmasına rağmen zarar görmeyen bir yapı olarak, kendisinin halen canlı bir şekilde aramızda yaşadığı rivayetiyle kutsallığını korumaktadır (Maden, 2014, ss. 152, 163). Her yıl Ağustos ayının son Pazar günü "Keçeci Baba Kültür Festivali" düzenlenen bu ziyaretgâh, felçli hastaların iyileştiği rivayet edilen ve her kimlikten, etnik ve inançtan binlerce insanın ziyaret ederek dua, niyaz ve kurban ritüellerini gerçekleştirdiği önemli bir inanç merkezidir (Maden, 2014, s. 163; [http-86](#)).

- **Tokat Çal Baba (Dede) Dağı**

Tokat Merkeze bağlı Günçalı Köyü'nde Çal Baba adıyla bilinen inanç önderinin adı verilen Çal Tepe Ormanı yer almaktadır. Köylüler tarafından kutsal sayılan bu orman yüzlerce yıldır korunmaktadır. Tek bir ağaç kesilmez ve ağaç dalı koparılmaz, kuru dal bile bu ormandan götürülemez. Anıtsal nitelikte ardıc ve çam ağaçları ile kaplı olan bu orman yöre halkı tarafından ziyaret edilen kutsal bir merkezidir ([http-87](#)).

- **Tokat Kul Himmet Ocağı**

Tokat'ın Almus İlçesi Görümlü Beldesinde (eski adı Varız) bulunan ve talipleri Tokat ve Sivas'a yayılan Kul Himmet Ocağı, XVI. ve XVII. yüzyıllarda yaşamış, annesi Ördek Ana ve babası Muhyeddin olan (Banaz, 2010, s. 289; Özcan, 2011, ss. 6-7) Bektaşî şairi ve ozanı Kul Himmet'in manevi merkezidir. Şeceresi Erdebil Tekkesi şeyhlerinden ve On İki İmamlara dayanan Şeyh Haydar'a ulaşan (Banaz, 2010, s. 289) Kul Himmet, Pir Sultan'ın müritlerinden olup, Osmanlı döneminde Safaviye koluna bağlı Alevi-Bektaşî inancı nedeniyle zorlu günler geçirmiş, zindana atılmış ve idam kararı almıştır (Özcan, 2011, s. 344; Dursun, 2017, s. 3). Yargılama ve zindan hayatından sonra köyüne dönen ve orada vefat eden Kul Himmet'in mezarı, Osmanlı yönetiminin Alevilere yönelik zulmü sebebiyle çocukları ve torunları tarafından uzun süre gizlenmiş (Dursun, 2017, s. 3); ancak 1967 yılında Muhtar Ali Çoban ve evlatlarından Abbas Ali Şahin tarafından türbeye dönüştürülmüştür (Banaz, 2010, ss. 287-288).

Döneminin önemli şairlerinden olan Kul Himmet, Şah İsmail ve İslam büyüklerine yönelik 150'ye yakın nefesi ve cönkü ile (Keskin, 2000, s. 213) didaktik, dinî ve tasavvufî unsurları halk söylemlerine yakın bir üslupla işlemiştir; şiirleri günümüzde dahi cem törenlerinde saz eşliğinde deyiş olarak söylenmeye devam etmektedir (Özcan, 2011, s. 344; Dursun, 2017, s. 3). Türbesi, Tokat, Çorum, Amasya ve yurdun dört bir yanından gelen Alevi-Bektaşîler tarafından dilek dilenen, mum yakılan ve kurban kesilen bir ziyaretgâhtır. Her yıl Ağustos ayında Kültür, Sevgi ve Dostluk Derneği tarafından yurt içi ve yurt dışından birçok kişinin katıldığı "Kul Himmet Kültür Etkinliği" düzenlenmektedir (Keskin, 2000, s. 213).

Kiren Ağacı: Kul Himmet'in mezarının hemen başucunda kendiliğinden büyüyen bir ağaçtır. Bu ağaç, evlatları ve yöre halkı tarafından kutsal kabul edilmektedir.

Top ve Gülle Mermisi: Kul Himmet'in baş ucunda yer alan top ve gülle mermisine benzeyen yuvarlak taş parçasının Horasan'dan buraya atılan bir taş parçası olduğuna inanılmaktadır.

- **Tokat Hubyar Ocağı ve Dergâhı**

Tokat'ın Almus ilçesine bağlı Hubyar Köyü'nde yer alan Hubyar Ocağı, XIII. yüzyılda yaşamış olan I. Hubyar Sultan ile XVI. yüzyılda yaşamış olan II. Hubyar Abdal olmak

üzere iki farklı şahsiyetle anılmakla birlikte, buradaki türbenin Hubyar Abdal'a ait olduğu ve ziyaretlerin her iki Hubyar adına yapıldığı bilinmektedir (Saritaş, 2016, ss. 245-247). Horasan'dan geldiği rivayet edilen Hubyar Dede, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve tasavvuf öğretisinin yayılmasında önemli bir rol oynamış ve gösterdiği kerametlerle halkın takdirini kazanmıştır (Coşkun, 2018a, s. 129). Anadolu'daki on iki ocaktan biri olan ve Beydilli Türkmenleri tarafından kurulan Hubyar Ocağı (Coşkun, 2018a, ss. 125-126), Kanuni Sultan Süleyman'ın 1562'de Hubyar Köyü'nü Hubyar Sultan'a vakfetmesiyle bir zaviye kurularak Beydilli Aşireti'nin yönetim merkezi haline gelmiştir (Bakan, 2011, ss. 43-44). Hubyar Sultan'ın vefatının ardından defin edildiği bu yer, günümüzde kurban kesilen ve dileklerde bulunulan bir ziyaret merkezi olup, yakınında Hüseyin Abdal ve oğlu Hasan Abdal'a ait türbeler de bulunmaktadır (Bakan, 2011, ss. 44-45). Hubyar Çamı, Hubyar Kuyusu, Hubyar Değirmeni ve Gönül Ana (eşi) gibi somut olmayan kültürel miras açısından kutsal kabul edilen birçok mekânın da ziyaret edildiği bu tekke ve türbe, en çok ziyaret edilen Alevi ocağı konumundadır. Yaz aylarında Tokat, çevre iller ve dünyanın birçok yerinden ziyaretçi akınına uğramaktadır (http-88; Saritaş, 2016, ss. 257-261; http-89, 2024; Coşkun, 2018b, ss. 42-43). Ayrıca, Tekeli Yaylası'nda geleneksel olarak Hubyar Anma Etkinlikleri düzenlenmekte ve binlerce kişiye lokma dağıtılmaktadır (http-88).

Zonguldak

- **Zonguldak Porsuk Ağacı**

Zonguldak İli Alaplı İlçesi Gümeli Beldesi'nde yer alan bu ağaç 2016 yılında yapılan bir araştırma sonucu keşfedilmiştir. Bu keşiften sonra dünyanın en yaşlı ağacı olarak belirlenmiş ve tescillenmiştir (http-90). 4200 yıllık Porsuk Ağacı Alevi-Bektaşilerce Hayat Ağacı olarak kabul edilmektedir. Kült inancına göre yaşamın kendisi ağaçlardır; yeryüzünde tek bir ağaç kalmadığında, insanlık ve evren yok olacaktır. Anadolu'da Alevi-Bektaşiler adaklarını en yaşlı ağacın altında adarlar ve lokmalarını dağıtırlar. Ağaç birçok dinde ve inançta önemli bir yere sahiptir (http-91).

4.1.1.6 Doğu Anadolu Bölgesi

Elâzığ

- **Elâzığ Koca Seyid Türbesi**

Elâzığ il merkezine bağlı Sün Köyü'nde yer alan Koca Seyid Türbesi, 1200'lü ve 1300'lü yıllar arasında Horasan'dan Anadolu'ya göç eden dört kardeşten (Köse Seyid, Mir Seyid, Seyid Mençek) biri olan Koca Seyid'e aittir. Sultan Murat döneminde Elâzığ'a yerleşen Koca Seyid'in soyu İmam Zeynel Abidin'den gelmektedir. Anadolu topraklarında birlik, beraberlik ve Tanrı sevgisini yayarak insanların sevgisini kazanmıştır (Oymak, 2009, ss. 52-53; Atalay, 2002, ss. 140-149). Ocağa bağlı çok sayıda talibi bulunan bu Koca Seyid'in eski ahşap yapılı türbesi içerisinde sandukasının üzeri farklı renklerde bezlerle örtülmüştür ve giriş kapısının dış kısmında yer alan ve kutsal kabul edilen taş üzerinde Koca Seyid'in el izi bulunmaktadır (Oymak, 2009, ss. 52-53). Türbede kurban kesim yerleri, mum yakma ve yemek pişirme alanları mevcut olup, çeşitli istek ve dileklerde bulunmak amacıyla ziyaret edilmektedir. Hastası olan kişilerin Perşembe akşamı hastalarını türbede yatırıp sabah alması ritüeli sonrasında hastaların iyileştiği rivayet edilmektedir (Oymak, 2009, ss. 52-53).

- **Elâzığ Servi Baba Ziyareti**

Elâzığ İli Sün Köyü'nün 5-6 km batısında bir tepede yer alan Servi Baba ziyaretgâhı, kimliği bilinmeyen bir zata ait makam olarak kabul edilmekte ve kutsal sayılan bir servi ağacından oluşmaktadır. Bu ziyaretgâhta, mum yakma yeri ve hastaların şifa bulmak amacıyla üzerinde oturdukları veya uzandıkları halılar bulunmaktadır (Oymak, 2009, ss. 53-54). Elâzığ ve çevresinden gelen ziyaretçiler, taşlara el sürme, topraktan alma, taşlar etrafında dönme ve kurban kesme gibi geleneksel ritüelleri burada gerçekleştirmektedirler (Oymak, 2009, ss. 53-54).

- **Elâzığ Evliya Damı-Koru**

Elâzığ Sün Köyü'nde yer alan bu ziyaret bir evden oluşmaktadır, ancak orijinal hali günümüze kadar ayakta kalmamıştır. Sinemli Ocağının evlatları burada yaşamaktadırlar. Sinemli Ocağı'nın kurucusu, Ehlibeyit soyundan gelen Sultan Sin ya da Sultan Sinan adı ile bilinen kişidir. Keramet gösterdiğine inanılan, ehli bir kişilik olarak tasavvur edilmektedir. Talip sayısı çok olan bir ocaktır (Özveren, 2019, ss. 41- 42).

- **Elâzığ Sultan Sin Türbesi**

Elâzığ İli Piran İlçesi Akgömlek Köyü'nde bulunmaktadır. Asıl merkezi Piran olan Sinemli Ocağının kurucusu Sultan Sin'den adını alan türbe yöre halkı ve çevre yerlerden ziyaretçilerce ziyaret edilmektedir (Özveren, 2019, s. 43).

- **Elâzığ Teslim Abdal Türbesi**

Elâzığ'ın Baskil İlçesi Şeyh Hasan (Şıh Hasan) Köyü ya da Tabanbükü Köyündeki Teslim Abdal Mezarlığı'nda yer alan Teslim Abdal Türbesi, Aleviler tarafından ulu ozan ve veli olarak tanınan, Teslim Abdal Ocağı'nın kurucusu ve Şeyh Ahmet Dede Ocağı'ndan gelen Teslim Abdal'a aittir (Akın, 2020, s. 214). Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, mezar taşındaki Hicri 1165 (Miladi 1751) tarihli kitabede "Teslim bini El-Seyyidi Hüseyini" ifadesi yer almaktadır (<http://92>). Şeyh Ahmet Dede'nin torunlarından olan Teslim Abdal'ın ve oğlunun türbeleri, bu mezarlıkta yer alan ve aynı zamanda Ahmet Yesevi'nin tasavvufi halifelerinden Şeyh Ahmet Dede (Şeyh Hasan) ile Yesevi dervişlerinin kutsal ziyaretgâhları olarak kabul edilen mezarlar ile birlikte, Elâzığ yöresindeki güçlü bir inanç geleneğini günümüzde de yaşatan önemli ziyaretgâhlardandır (Akalin ve Demirel, 2020, ss. 2-3).

Erzincan

- **Erzincan Kırklar Türbesi ve Cemevi**

Erzincan'ın Çağlayan İlçesi'nde, Girlevik Şelalesi'nin güneydoğusunun üst tarafında, Munzur Dağı eteklerinde yer alan "Kırklar Makamı", Erzincan'ın önemli bir mesire yerinde bulunan kutsal bir ziyaretgâhtır (Babür, 2018, ss. 157-158; Yıldız, 2020, s. 2972). Türbe içerisinde yeşil örtüyle kaplı bir lahit bulunmakta; ziyaretgâhta mağaramsı oyuklar içinde pişirme yerleri, kurban kesme ve lokma dağıtma alanları ile mum yakma şöminesi yer almaktadır. Türbedarlık hizmetleri, türbede kendilerine ayrılan dinlenme mekânı bulunan iki konuşma engelli kardeş tarafından yürütülmektedir (Babür, 2018, ss. 157-158). Bölge halkı, yurt içi ve yurt dışından binlerce tarafından yıl boyunca ziyaret edilen bu dağ zirvesindeki kutsal mekânda, misafirler dua ve niyazda bulunmakta; ayrıca türbenin karşısındaki küçük bir mağaranın üstündeki oyuğa taş atarak taşın oyuğa girmesi durumunda dileklerinin gerçekleşeceğine inanmaktadırlar (Yıldız, 2020, s. 2972; Caner ve Demir, 2020, s. 119).

- **Erzincan Koşan Dağı ve Sercelik Ziyareti**

Erzincan Tercan İlçesi Konarlı Köyü'nde yer alan Koşan Dağı, köylü ve civar köylüler tarafından kutsal kabul edilmektedir. Koşan Dağı eteklerinde yer alan Koşan Gölü de kutsal kabul edilmektedir. Girlevik Şelalesinin üst tarafında yer alan bu şelale ve dağ bölge halkınca ziyaret edilmektedir. Girlevik Şelalesinin üst tarafında Girlevik adıyla geçen küçük bir termal göl bulunmaktadır. Etrafında ise anlatılanlara göre Osmanlı-Rus harbi döneminde şehit olmuş kişiler yatmaktadır.

- **Erzincan Öbek/Höbek Baba Dağı**

Erzincan Tercan İlçesi Sarıkaya Köyü'nde yer alan Höbek Baba Dağı, Şah İsmail'in Kızılbaşları toplayarak Safevi Devleti'ni kurma girişiminde bulunduğu ve bütün Türkmen/Kızılbaşların bir araya gelerek büyük bir kurultay düzenlediği ilk yer olması bakımından tarihi ve inançsal açıdan kritik bir öneme sahiptir (http-93). Dağa, Şah İsmail'in adamlarından olan ve düşmanlarla savaşırken şehit düşen Höbek adlı zattan dolayı bu adın verildiği, Sarıkaya Köyü'nün adının ise buradaki sarı bir kayadan geldiği belirtilmektedir. Höbek Baba Dağı'nda gerçekleşen önemli bir menkıbeye göre; köylülere zarar veren bir ayının, 12 yaşındaki Şah İsmail tarafından yayıyla öldürülmesi, Şah'ın keramet ve cesaretini göstererek kendisine olan bağlılığı artırmıştır (http-93). Ayrıca Oğuz/Bayındır boyundan Akkoyunlu hükümdarı Karayölük Osman Bey ve Uzun Hasan'ın da yaylası olarak bilinmektedir (http-94). Şah İsmail'in Erzincan'a geldiğinde otağını kurduğu yerde Nevruz kutlamaları yapılmakta; dağda bulunan ve Şah İsmail'in bütün Seyyidlere "Şah lokması" dağıttığı düz taş ise kutsal kabul edilerek "Şah'ın Honçası" adıyla anılmaktadır (Onarlı, 2013, s. 14). Bu dağda her yıl ziyaretler gerçekleştirilmekte; cem düzenlenip semah dönülmektedir. Şah'ın 500 yıl öncesine ait ayak izi de kutsal kabul edilmektedir (Onarlı, 2013, s. 14).

- **Erzincan Oğulveren Dağı ve Gevher İnci /Gevrenci Türbesi**

Erzincan İli Tercan İlçesi'ne bağlı Oğulveren Köyü'nde yer alan Oğulveren Dağı ve dağın eteğindeki Gevrenci Türbesi, Alevilerce kutsal kabul edilen önemli bir ziyaret merkezidir (Bezgin, 2019, s. 176-177). Dağın tepesinde etrafı taşlarla çevrili iki adet mezar bulunduğundan, Oğulveren adı buradan gelmektedir. Özellikle çocuğu olmayanlar ya da erkek çocuk isteyenler tarafından ziyaret edilmektedir. Çevre illerden gelen Alevi-

Bektaşiler burada çeşitli dilek ve isteklerde bulunmaktadırlar (Bezgin, 2019, s. 176-177). Pers kültürü izlerini taşıyan, aslan kabartmalı penceresi olan ve bir kilise olarak bilinen Gevrenci Türbesi'nin mimari yapısı ve hikayesi dikkat çekmektedir. Türbe, Şah İsmail'in İnci adındaki kızı ile Hristiyan Gevher'in evlenmek için kaçarak Oğulveren Köyü'ne gelmesi ve Şah'ın emriyle burada öldürölüp gömölmesi rivayetiyle ilişkilendirilmektedir. Bu hikâye, türbenin ve köyün adının çifte anlamını pekiştirerek ziyaret nedenini güçlendirmektedir (http-95).

- **Erzincan Davut Sulari Mezarı**

Erzincan'ın Çayırılı İlçesi'nde 1925 yılında dünyaya gelen, asıl adı Davut Ağbaba olan Davut Sulari, ilk gençlik yıllarında “kemali”, “Serhat Aşık” ve en son “Sulari” mahlaslarını kullanmıştır (Avras, 2015, ss. 201-102). Tunceli Nazmiye'den Erzincan'a göç eden Pir Kaltık aşiretinden gelen Sulari, ilk eğitimini ve saz çalmayı dedesi Mehmet Kaltık Ağ'dan öğrenmiştir. On yedi yaşında “pir elinden bade içerek badeli aşıklar” kervanına katılmış; yirmi iki yaşında babası tarafından yapılan sorgulama sonucu “dedelik” göreviyle yetkilendirilmiştir (Yılmaz, 2006, ss. 16-25; Tekin, 2013, s. 39). Dedelik ve aşıklık görevini icra eden Sulari, ömrü boyunca atına binerek ve sazını çalarak Sinop, Burdur ve Kastamonu hariç tüm illerini gezmiş; genç yaşta Kerbela'yı ziyaret etmiş, İran'dan Arabistan'a, Asya'da on ve Avrupa'da on bir ülkeyi dolaşmıştır. Fransız Türkolog Prof. İrene Melikof ve Alman Profesör Bertolt Spider tarafından yurt dışına davet edilmiş, 1979'da Leyla adlı atı ile İstanbul'a yaptığı yolculuk önemli bir olay olarak tarihe geçmiştir (Tekin, 2013, s. 39; Tekin, 2011, s. 148).

1948 yılında Ankara Radyosu'na “mahalli sanatçı” olarak kabul edilen ve 1949'da İstanbul Radyosu'nda konuk sanatçı olan Davut Sulari, 1955'te Konya'da programlar sunmuş ve “Konya Aşıklar Bayramı”nın yapılmasına katkı sağlamıştır (Arvas, 2015, ss. 201-202). 1985 yılında Erzurum Ali Rahmani'nin “Aşıklar Kahvesi”ndeki aşık atışması sırasında rahatsızlanarak Erzurum'da vefat etmiştir (Irmak, 2016, s. 982). Çayırılı İlçesi'nde yer alan mezarının yanında 2 Temmuz 1992'de Sivas'ta şehit edilen ve “Dişi Sulari” olarak anılan kızı usta sanatçı Edibe Sulari'nin mezarı da bulunmaktadır (http-96). Yurt içi ve yurt dışındaki gezileri ile inanç ve kültürü aktaran Davut Sulari'nin mezarı önemli bir ziyaretgâh olup, her yıl Ağustos ayında “Davut Sulari Anma Etkinliği” düzenlenmektedir.

- **Erzincan İbrahim Dede Türbesi**

Erzincan'ın Kemah İlçesi Aksakal Köyü'nde yer alan Seyid İbrahim Dede Türbesi, Sultan Sinemli Ocağı'ndan olan ve 1881 yılında dünyaya gelen Seyid İbrahim Dede adına yaptırılmıştır. Dede'nin Balkan Harbi'ne katıldığı ve birçok keramete sahip olduğu rivayet edilmektedir. Yöredeki bir bey öldürüldükten sonra naaşının etrafında bir yılanın nöbet tutması ve ancak beyin musahibinin gelmesiyle yılanın gitmesi olarak anlatılan rivayete göre; bu olay sonrasında beyin vasiyeti üzerine Ovacık'tan gelen tosun kesilerek kırkı verilmiştir. Türbe, Erzincan ve çevresinde yaşayan Aleviler tarafından ziyaret edilmekte, her yıl Ağustos ayında anma etkinlikleri düzenlenmektedir.

- **Erzincan Hıdır Abdal Sultan Ocağı ve Türbesi**

Karaca Ahmet Sultan'ın oğlu ve Hacı Bektâş-ı Velî'den dersler almış olan Hıdır Abdal, Erzincan'ın Kemaliye İlçesi'ne bağlı Dutluca Bucağı'ndaki Ocak Köyü'ne yerleşmiş ve burada kurduğu tekke ile İslamiyet'in yayılmasına ve diğer hizmetlere katkı sağlamıştır (Bayar, 1991, s. 71). Alevi-Bektaşî toplulukları arasında yaşayan önemli bir ocak olan Hıdır Abdal Ocağı, yüzyıllar boyunca Hacı Bektâş-ı Velî'ye vekâleten “düşkün ocağı” olarak hizmet etmiş ve diğer ocakların çözüme kavuşturamadığı meselelerin çözüldüğü bir merkez olmuştur (Bayar, 1991, s. 71; Yıldız, 2020, s. 82). Ruhsal yönden rahatsız olanların da geldiği bu makam, yıllık 4000-5000 ziyaretçisiyle önemli bir merkezdir (Kalafat, 2000, s. 396). Hızır peygamberden hareketle “Hıdır” ve saf, kâmile ermiş kul anlamıyla “Abdal” unvanlarını taşıyan (Kalafat, 2000, s. 396) Hıdır Abdal'ı anmak için 1994 yılından bu yana Ağustos ayında festival düzenlenmektedir. Yerli ve yabancı turistlerin ziyaret ettiği bu köyde “birlik cemi” ile canlar birliğe davet edilmektedir. 700 yıllık geçmişiyle etkileyici mimari dokuya sahip olan köy, “En Temiz Köy” unvanını almıştır (http-97).

Erzurum

- **Erzurum Kızılkurt Ziyareti**

Erzurum'un Hınıs İlçesi'nde yer alan Kızılkurt Dağı yüksek bir dağ olup, muhteşem manzarası ile insanları büyülemektedir (http-98). Aleviler dağı ziyaret ve dua edip kurban kesmektedirler.

Malatya

- **Malatya Onar Baba Türbesi ve Cemevi**

Malatya'nın Arapgir İlçesi Onar Köyü'nde, Şeyh Hasan Türbesi adı altında yer alan Onar Baba Türbesi (Dedekargınoğlu, 2015, s. 125), Alevilikte önemli bir ocak olan Şeyh Hasan Ocağı'nın merkezidir. Selçuklu Sultanı Alaaddin'in 1224 yılında bu yeri Şeyh Hasan'a vakfetmesiyle kurulan bu büyük zaviye, Anadolu'daki en eski Cemevi olma özelliğine sahiptir. Selçuklu mimarisinin özelliklerini taşıyan, 300-400 kişiyi içine alabilen kare planlı ve penceresiz bir mekânda 741 yıl boyunca Cemevi görevini sürdürmüştür. Ayrıca Şeyh Hasan'ın oğulları tarafından kurulan Şeyh Bahşiş adlı iki "Meydanevi/Cemevi" bulunmaktadır (http-99). Akıl hastalığı olanlar, çocuğu olmayanlar ve şifa bulmak isteyenler burayı yoğun olarak ziyaret etmektedirler.

- **Malatya Hasan Basri Türbesi**

Malatya'nın Battal Gazi İlçesi'nde, Karakaya Barajı'na yakın Kırk Kardeşler Şehitliği'nin civarında yer alan Hasan Basri Türbesi, baraj yapımı sırasında su altında kalma tehlikesi nedeniyle 1986 yılında Korucuk Köyü'nden Battal Gazi Karahan Mahallesi'ne taşınmıştır (Şahin, 2012). Irak'ın Basra şehrinden su yoluyla Anadolu'ya geldiği rivayet edilen ve türbesinin taşınma olayına atıfla "Su ile geldim, su ile gideceğim" sözünü söylediği belirtilen Hasan Basri, ruh hastalıklarını tedavi etmesi ve felçli hastaları iyileştirmesiyle tanınan bir ermiştir (Şahin, 2012, ss. 13-24; Sever 2016). Türbesi, yakınında İmam Zeynel Abidin Türbesi'nin de bulunmasıyla birlikte, yaz aylarında Malatya ve çevre şehirlerden gelen ziyaretçiler tarafından ziyaret edilmektedir (Şahin, 2012, ss. 13-24; Sever 2016).

- **Malatya Kırk Kardeşler Şehitliği**

Battal Gazi döneminde yapılan savaşta bu bölgede şehit olmuş Battal Gazi'nin yakınlarının bulunduğu yerdir. Mezarların bazıları tahrip edilmiştir, bazıları da Malatya Müzesi'nde sergilenmektedir (Sever, 2016, s. 143).

- **Malatya Zeynel Abidin Türbesi ve Cemevi**

Malatya'nın Battalgazi İlçesi İmamlı Köyü ve Atabey Köyü arasında, Karakaya Baraj Gölü kıyısında yer alan İmam Zeynel Abidin Türbesi, Hz. Muhammed'in torunu ve Kerbela olayından sonra hayatta kalan tek imam olan Hz. Hüseyin'in oğlu İmam Zeynel

Abidin'e atfedilmektedir (Akın, 2020b, s. 85). Ehlibeyit soyunu devam ettiren ve babası İmam Hüseyin'den kutsal emanetleri aldığı söylenen İmam Zeynel Abidin, Anadolu ve diğer yerlerdeki tasavvufi tarikatların ve Alevi ocaklarının soy ağacını teşkil eden kurucu veli olarak görülmekte, bu ocağa bağlı dedeler Seyyid kabul edilmektedirler (Akın, 2020b, s. 85). Rivayete göre, İmam Zeynel Abidin'in bir ayağının burada gömülü olduğu belirtilen türbe, yakınında bulunan Cemevi ve vakıf ile birlikte Aleviler tarafından yoğun ilgiyle ziyaret edilmektedir. Zeynel Abidin'in Anadolu'nun çeşitli yerlerinde de makamları bulunmaktadır (Akın, 2020b, s. 85; Sever, 2016, s. 2145). Türbede On İki İmamlar resmi dikkat çekmekte; ziyaretçiler burada dua, kurban kesimi ve dilek ritüellerini gerçekleştirmekte, türbenin hastalıklara iyi geldiğine inanılmaktadır. Özellikle yaz aylarında Malatya ile çevre illerden yoğun ziyaretçi akınına uğramaktadır (Sever, 2016, s. 2145; http-100).

- **Malatya Vayloğ Dede Türbesi**

Malatya'nın Hekimhan İlçesi'ne bağlı Ballıkaya (Mezirme) Köyü'nde yer alan türbe, Şeyh İbrahim Ocağı'ndan Deli Mürteze'nin oğlu ve Ehlibeyit soyundan gelen ocakzade Vayloğ Dede (Mustafa Tuna) adına kurulmuştur. 1895 yılında doğan Vayloğ Dede, dedelik makamını temsil etmiş ve Malatya ile Sivas çevresindeki Alevi topluluklarında tanınmıştır (Güleş, 2018, s. 126-127; Özerol, 2013, s. 135). Alevilerce kutsal kabul edilen bu zatın; insanların içini okuma, gaipten haber verme ve çocuğu olmayan kadınların onun duasıyla erkek çocuk sahibi olmaları (bu çocuklara sıklıkla Vayloğ Dede'nin adının verilmesi) gibi kerametleri olduğuna inanılmaktadır (Özerol, 2013, s. 135). Çevresindekilerle içli dışlı olması ve "içindeki babayı çıkar" deyiimiyle bilinen babacan tavırları onu sevilen bir figür yapmıştır.

1972 yılında vefat eden Vayloğ Dede bu türbeye defnedilmiş, 1986 yılında ise yeğeni Divana da buraya gömülmüştür. Sivashlı Zeynep Bakır'ın Divana'yı rüyasında görmesi üzerine, Vayloğ Dede'nin oğulları ve taliplerin desteğiyle bu mezarların üzerine bir bina inşa edilerek türbe haline getirilmiş ve ziyarete açılmıştır (Özerol, 2013, s. 135; http-101). Günümüzde, başta Sivas ve Malatya çevresi olmak üzere birçok yerden gelen ziyaretçiler, türbede kurban kesmekte ve dilekleri için dua ritüellerini gerçekleştirmektedirler.

- **Malatya Kabak Abdal Türbesi**

Malatya'nın Alvar İlçesi'nde yer alan ve son Osmanlı dönemi yapı tarzını yansıtan ve kitabesinde Miladi 1852 yazan türbe, kimliği ve kökeni tam olarak bilinmeyen Kabak Abdal'a atfedilmektedir. Halk anlatılarına göre, asıl adı Abdullah olan bu zatın saçlarının dökülmesi nedeniyle Balım Sultan tarafından kendisine "Kabak Abdal" adı verilmiştir (Şahin, 1997). Köyün eski adı "Yeniyurt" iken buraya yerleşen dervişin, padişaha karşı kıskırılması üzerine padişah tarafından çağrılmış, masum olduğu anlaşılınca padişahтан isteği üzerine aldığı mermerleri Alvar'a atarak "dilek taşı" olarak bilinen taşların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Padişah tarafından vakıf arazisi olarak verilen bu yere, vefatından sonra gömülmüş ve adına türbe yaptırılmıştır (http-102). Türbe yakınında, kuşlar tarafından eşilerek yaz-kış aynı sıcaklıkta kalan ve romatizmaya iyi geldiği söylenen bir su kaynağı bulunmakta; ayrıca Kabak Abdal'ın ektiği meşe ağacı ve bir hamam dikkat çekmektedir. Haziran ayının sonunda yoğun ziyaretçi akınına uğrayan bu merkezde kurbanlar kesilmekte ve niyazlar edilmektedir (http-102).

- **Malatya Kızıl Dedeli Seyid Ali Sultan Türbesi**

Malatya'nın Yazıhan İlçesi'ne bağlı Fethiye Kasabası'nın Tecir (Tenci) Köyü'nde yer alan türbe, tarihi kaynaklarda Hacı Bektâş-ı Velî'nin tek oğlu olarak geçen ve aynı zamanda Timurtaş, Hızır Lala, Kızıl Deli lakaplarıyla da bilinen, asıl adı İbrahim olan Seyid Ali Sultan'a atfedilmektedir. Osmanlı Devleti'nin birçok fethinde yer alan ve I. Murad döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasında önemli rol üstlenen Seyid Ali Sultan, Rumeli seferleri sırasında Dimetoka'ya yerleşmiş ve 1397'de dergâhını Kızıldeli Irmağı kenarına kurmasından dolayı "Kızıl Deli" lakabını almıştır (http-103). Hacı Bektâş-ı Velî vefat ettikten sonra Sulucakarahöyük'e yerleşerek "Pirevi'ne" postniş olan Seyid Ali Sultan, Yıldırım Bayezid döneminde Timur ile yapılan Ankara Savaşı'nda ölmüş ve Dimetoka'ya gömülmüştür (Şahin, 1998, s. 511; http-103).

Seyid Ali Sultan'ın, kardeşleri Ali Seydi ve Bacım Sultan ile Lübnan üzerinden gemiyle Bulgaristan'a geçtiği, bu üç kardeşin Bektaşiliği yaydığı ve Yıldırım Bayezid'in emriyle İstanbul'a çağrılarak Malatya-Elazığ bölgesine gönderildiği rivayet edilmektedir (Özgül, 2010, ss. 209-210). Balkanlar ve Anadolu'da sevilen bir şahsiyet olması nedeniyle Malatya, İskilip, Samsun, Kırıkkale ve Adana yöresinde de ocakları ve türbeleri bulunmaktadır. Malatya'da hem Tenci hem de İriağaç köylerindeki Kızıl Deli adlı zatların

aynı kişi olduğu rivayet edilmektedir (http-130, s. 50; Özgöl, 2010, ss. 209-210). 1960 yılına kadar kerpiç yapılı olan türbe, Gözübüyük ailesi tarafından onarılmıştır (Aksüt, 2004, s. 96). Ziyaretçiler tarafından her türlü hastalığa derman bulmak amacıyla ziyaret edilmekte; türbe etrafında duaların yapıldığı ve kurbanların kesildiğı mekânlar ile bir Koruma Derneğı yer almaktadır (Güleş, 2018, ss. 126-127).

Muş

- **Muş Hızır Çeşmesi**

Muş’un Varto İlçesi Beşikkaya, Muska, Gölyayla ve Kuzık köyleri arasında yer alan Hızır Çeşmesi, Alevi inancında önemli ve kutsal kabul edilen bir ziyaretgâhtır. Bu mekân, Hızır’ın “atının” ayak veya nal izinin bulunduğı yer olarak bilinmektedir (Yalçınkaya, 2020, s. 167). Hızır kültünün Alevilikte yaygın bir yer tuttuğı bu ziyaretgâhta, atın ayağını bastığı düşünölen taş kutsal kabul edilmekte ve ziyaretçiler tarafından öpölerek dileklerde bulunulmaktadır. Buz gibi suyun aktığı Hızır Çeşmesi’nin yanı sıra, dilek ağacına ip bağlanarak da dilek ritüeli gerçekleştirilmektedir. Özellikle yaz aylarında, yurt dışından gelenler de dâhil olmak üzere yüzlerce ziyaretçiyi ağırlayan bu mekân, eşsiz manzarasıyla hem doğa turizmi hem de inanç ve kültür turizmi açısından önemli bir çekim noktasıdır (http-104).

- **Muş Seyid Nesimi Türbesi**

Muş’un Varto İlçesi İçmeler (Raqaşan) Köyü’nde yer alan Seyid Nesimi Türbesi, Varto’da üzerine oda inşa edilen tek yatır olma özelliğine sahiptir. Baba Mansur Pîrlerinden olarak bilinen Seyid Nesimi yöre halkı tarafından sevilen, sayğı duyulan ve keramet sahibi bir Pîr olarak kabul edilmektedir (Yalçınkaya, 2020, s. 173). Vefat tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1950 yılında vefat ettiğı söylenen Seyid Nesimi, “Ne Alevi iyi ne de Sünni. İyiler, iyidir” sözüyle tanınmış ve herkesin kalbinde yer edinmiştir. Türbe, bahar aylarından sonbahara kadar yurt dışından, yerel halktan ve civar çevrelerden yoğun ziyaretçi akınına uğramaktadır. Özellikle çocuk sahibi olmak isteyenler ile çeşitli istek ve dilekleri olan insanlar tarafından ziyaret edilmektedir (Taş, 2021, ss. 578-579).

- **Muş Koçkar (Goşkar) Baba Ziyareti**

Muş’un Varto ilçesinde yer alan Koçkar Baba Dağı, eski Türk ata ve dağ kültü etkilerinin izlerini taşıyan kutsal bir ziyaret tepesi olarak bilinmektedir. Koçkar Baba’nın, 786

yılında Oğuz Boylarından Akkoyunlu Oymak Başı olarak bölgeye geldiği, burada yaşadığı ve vefatından sonra Bingöl Dağları'nın 3000 metre yüksekliğindeki bir tepesine gömüldüğü düşünülmektedir. Varto Alevilerince en kutsal mekân olarak görülen bu dağın zirvesi, kocaman taşlarla çevrili bir avlu şeklindedir ve insanlar burada kurban keserek ve dileklerde bulunarak törenler gerçekleştirmektedirler (http-105; http-106).

- **Muş Guzveren Dağı**

Muş'un Varto ilçesinde yer alan bu dağ, kız evlatları olmayan kişilerce ziyaret edilmektedir. Kız evlat isteyenler bu yerde dua ederek isteklerde bulunmaktadır.

Tunceli

- **Tunceli Munzur Baba Türbesi ve Cemevi**

Tunceli'nin Ovacık merkezli Munzur Dağları eteklerinde yer alan Munzur Baba, tahminen XVI. yüzyılda yaşamış (Altı, 2018, s. 79) saygın bir şahsiyettir. Türbe ile özdeşleşen Munzur Nehri Gözeleri, Munzur'un (Akarsu) Munzur Dağları üzerindeki Ziyaret Tepesi'nden doğan (Kaval ve Koç, 2018, s. 43) ve nehirle aynı adı taşıyan dağın eteklerinden çıkan 40 gözeli kaynaktan doğmaktadır. Arkeolojik araştırmalarda bulunan Asur tabletlerine göre İ.Ö. 2200 ile İ.Ö. 1200 dönemlerine kadar uzanan bir geçmişe sahip olduğu belirtilen (http-107) gözelerden süt gibi suların taşıdığı rivayet edilmektedir (Özcan ve Peker, 2015, s. 55). En bilinen efsaneye göre, Ovacık'ta çobanlık yapan Munzur'un, ağasının Hac'da canının çektiği sıcak helvayı kerametle anında götürmesi ve ağanın kendisini "asıl hacı" ilan etmesi üzerine utanan Munzur'un kaçarken döktüğü sütün 40 göze dönüşerek Munzur Nehri'ni oluşturması anlatılmaktadır (Özcan ve Peker, 2015, ss. 57-58; http-108). Bu kutsal gözeler, su, dağ, ağaç, kaya, taş, ateş ve atlar kültü gibi farklı inançlara ait ortak ritüellere ev sahipliği yapmaktadır. (Köse, 2019b, s. 34; Karakaş, 2013, ss. 346-347). Şifalı ve bereketli olduğuna inanılan suları nedeniyle yerli ve yabancı ziyaretçiler tarafından çıra yakma, kurban kesme, Hızır Orucu ve Gagan Bayramı gibi dini ve kültürel etkinlikler için ziyaret edilmektedir (Kaval ve Koç, 2018, s. 46; Karakaş, 2013, s. 347).

Munzur Dağları ve Munzur Nehri boyunca uzanan ve 1971 yılında Millî Park ilan edilen 42.000 hektarlık bu bölge, 3300 metreye kadar uzanan zirveleri, endemik bitki örtüsü ve çeşitli doğal zenginlikleriyle dikkat çekmektedir (Dinçer vd., 2015, s. 113). 1994 yılında

ikinci derece sit alanı olarak koruma altına alınan bu alan (http-109), 24 yıldır düzenli olarak yapılan Munzur Kültür ve Doğa Festivali'ne ev sahipliği yapmaktadır. Bu festivalde müzik, ekoloji, felsefe, güzel sanatlar gibi çok çeşitli etkinlikler bir bütünlük içinde sunulmaktadır (http-110).

- **Tunceli Düzgün Baba ve Cemevi**

Asıl adı Şah Haydar olan Düzgün Baba, Seyyid Mahmud-i Hayrani'nin oğludur ve Tunceli'nin Nazımiye İlçesi'ne bağlı Kıl Köyü'nde yaşayan Kureşan aşiretine mensup bir kişiliktir (http-111; http-112, s. 29). Düzgün Baba'nın hikâyesi, Zargovit tepesinde kışın dahi keçilerini otlatırken keşfedilen mucizesinin, bir sırrın ifşası sonucu duyduğu utançla dağa kaçarak sır olması temeline dayanır; bu olay, dağın Düzgün Baba Dağı ve mağaranın Düzgün Baba Evi olarak anılmasına neden olmuştur. Dağdaki kayalıkların Düzgün Baba'nın kız kardeşi Hasgar'ın saçları olduğu yönünde mitolojik bir rivayet de bulunmaktadır (Karakaş, 2014, s. 81). 2097 metre yükseklikteki bu ziyaretgâhta ormanlık alan bulunmamaktadır; ziyaretçiler dik yamaçlardan yayan olarak tırmanarak ulaşmaktadırlar. Ziyaretin odağında, üzerinde türbe bulunmayan, taş yığınlarından oluşan ve Düzgün Baba'nın mezarı kabul edilen makam yer alır; burada dua ve dilek ritüelleri gerçekleştirilir (Demirel, 2022, s. 36).

Bu alanda icra edilen ritüeller, yıl boyunca, özellikle de yaz aylarında, kurban kesme ve adak adama eylemleriyle yoğunlaşır. Ziyaretçiler, Düzgün Baba'nın makamını ziyaret ederek etrafında dönerler ve dağın eteğinde bulunan kurban boynuzlarının toplandığı ve mum yakılan alanları kullanırlar (Köse, 2019b, s. 18). Ziyaret, İncir Çeşmesi, Kaşık Çeşmesi, Düzgün Baba'nın Mekânı ve mezarının bütünleşik bir döngü içinde ziyaret edilmesiyle tamamlanır (http-113, s. 1). Ziyaretin bir tür hac vazifesi olarak görülmesi sebebiyle, mekân da bir hac merkezi olarak algılanmaktadır. Ayrıca dağın eteğindeki Cemevi, gelenlerin dinlenmesi ve adak/lokma dağıtması amacıyla kullanılmaktadır (Karakaş, 2014, s. 82).

- **Tunceli Kureşan Ocağı ve Türbesi**

Tunceli'nin Nazımiye ilçesi Bostanlı Köyü'nde, Düzgün Baba ziyaretinden sonra en çok ziyaret edilen mekânlardan biri olan Kureşan Ocağı, Seyit Mahmut Hayrani Ocağı adıyla da anılmaktadır. Rivayete göre Hacı Bektâş-ı Velî kendisine hayran olduğu için bu

adı almıştır (Ayhan ve Çağlıyan, 2021, s. 597). Moğol istilasını nedeniyle XIII. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya göç ettiği rivayet edilen Kureyş aşiretine mensup olan ve soyu 7. İmam Musa-i Kâzım aracılığıyla Ehlibeyit'e dayandığı için Seyyid olduklarına inanılan bu ocak, Anadolu'daki en kalabalık aşiret ocaklarından biridir (Taş, 2017, s. 230-231). 1240'lı yıllarda yaşadığı belirtilen Kureyş Baba'nın, Düzgün Baba'nın babası olan küçük Kureyş Baba ile büyük Kureyş Baba (Hacı Kureyş) olmak üzere iki farklı şahsiyetle anıldığı geçmektedir (Demirel, 2022, s. 57). Anadolu'daki Seyyid ocaklarının en eski şecerenamesine sahip olan Kureyşan Ocağı'na, 1232 tarihli şecereyi onaran Selçuklu hükümdarı I. Alaeddin Keykubat'tan başlayarak Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yıllarında dahi hürmet gösterilmiştir ([http-114](http://114)). Ocağın günümüzde Tunceli, Malatya, Afyon, Bingöl, Erzurum, Elâzığ, Adıyaman gibi birçok ilde mensubu bulunmaktadır (Yalçın ve Yılmaz, 2013). Özellikle psikolojik rahatsızlıkları olanlar, çocuk sahibi olmak, eş aramak veya iş istemek gibi çeşitli dilek ve isteklerde bulunanlar tarafından ziyaret edilen türbede; ziyaretçiler mum yakmakta, lokma dağıtmakta ve kurban kesmektedirler (Demirel, 2022, s. 57).

- **Tunceli Gale Gağan Kutlaması**

Tunceli'de Hızır Orucu, On İki İmamlar ve Hıdırellez gibi önemli dinî günlerden farklı olarak, eski yılı uğurlama ve yeni yılı karşılama anlamına gelen Gağan; bölgede yardımlaşma ve dayanışma amacıyla günümüze kadar ulaşmış önemli bir kültürel kutlamadır. Eski takvime göre hesaplanarak yeni yıl kutlaması şeklinde yapılan bu ritüel, yılın bereketli geçmesi ve yaşamın devamlılığı için gerçekleştirilir (Işık, 2012, s. 31). Kutlamalar Aralık ayının son üç günü ve Ocak ayının ilk Perşembe'si gibi farklı tarihlerde yapılmakla birlikte ([http-115](http://115)), Ocak ayının ilk Perşembe gününden Nevruz haftasına kadar olan on iki Perşembe boyunca “görgü cemi” düzenlenmekte ve ilk Perşembe evlerde “Denuye Gağani”, yaş haşlanmış buğday çocuklara dağıtılmaktadır. İlk Perşembe günü ayrıca geleneksel “babıko (Zırfet)” yemeği hazırlanır; komşular çağrılır ve yemeğin içine atılan üç tahta kimlere çıkarsa o yıl o evlere sağlık, murat ve para gireceğine inanılır ([http-115](http://115); Işık, 2012, s. 31; [http-113](http://113)).

Gağan Günü'nde, Hızır Orucu'na benzer olarak üç gün oruç tutulmakta ve kutlamaların sosyal boyutunu yansıtan dramatik gösteriler yapılmaktadır. Bölgenin en yaşlısı kılığına girmiş olan Keke Kal ve eşi rolünde etek giyen erkek kişi Fedike, bayramlık giymiş

çocuklarla birlikte kapı kapı gezerek eğlence düzenler, “gağanınız kutlu olsun” der ve badem, ceviz, kuru üzüm vb. çeşitli hediyeler toplarlar (Işık, 2012, s. 31; http-113). Toplanan bu yiyecekler, akşam yörenin en yoksul evinde pişirilip yenir; kalanlar ise fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. Bu durum kutlamanın temelinde yer alan dayanışma ve paylaşım ruhunu pekiştirmektedir (Işık, 2012, s. 31; http-113).

- **Tunceli Büklü Baba Dergâhı ve Cemevi**

Tunceli-Erzincan karayoluna 66. km mesafede, Pülümür İlçesi’nin batısında, yeni adı Doğanpınar eski adı Büklü köyünde yer alan Büklü Baba Türbesi ve Cemevi, XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Masakan Bölgesinden Nazımiye’ye gelerek buraya yerleşen ve XVI. yüzyılın ikinci yarısında vefat eden Büklü Dede’ye aittir (Demirel, 2022, s. 56). Soyu Ehlibbeyit’ten Musa-i Kâzım torunlarına, Mahmut Hayrani ve Seyit Kureyş üzerinden Seyit Derviş İlyas’a kadar dayanan Büklü Dede’nin, Kureyşan evladı olan bir Anadolu ereni olduğu ve Tunceli ile Erzincan’da adından sıkça bahsettirdiği anlaşılmaktadır (Ayhan ve Çağlıyan, 2021, s. 397). Büklü Dede’ye, cinlere hükmetme ve akıl hastalarını iyileştirme gibi kerametler atfedilmektedir. Rivayete göre, dergâhına gelen akıl hastalarının başına değneğiyle vurarak kan gelmesini sağlamakta ve böylece hastanın iyileşmesini sağlamaktadır. Bu değnek günümüzde de dergâh içinde saklanmakta ve ziyaretçiler farklı istek ve dileklerde bulunmak için buraya gelmektedirler (Demirel, 2022, s. 56; http-116, 2024; http-132). Türbe, aşevi ve Cemevi gibi komplekslerden oluşmakta olup, 1997 yılından itibaren her yıl 30 Temmuz’da Büklü Baba Anma Etkinliği düzenlenmektedir (Ayhan ve Çağlıyan, 2021, s. 397).

- **Tunceli Heniye Pil (Büyük Çeşme) ve Türbe**

Tunceli’nin Pülümür İlçesi Senek köyünde yer alan türbe çeşmeden biraz yukarıda yer almaktadır. Horasan erenlerinden Hz. Hasan soyundan ve İmam Kasım’ın oğullarından Ahmet Zemçi Hz. türbe içinde yatmaktadır. Türbe soğuk su ile akan çeşmesi ve mesire yeri ile dikkat çekmektedir. Kurban kesme yeri, aşevi, mum yakma yeri ve namaz kılmak isteyenler için uygun bir mekân bulunan türbede, dilek dileyenler eğer burada uyurlarsa rüyalarında dileğini göreceklere inanılmaktadır (Demirel, 2022, s. 64; Ayhan ve Çağlıyan, 2021, s. 594).

- **Tunceli Baba Mansur Ocağı ve Türbesi**

Tunceli'nin Mazgirt İlçesi Darıkent Köyü'nde (Muhundu) bulunan Baba Mansur Ocağı, İmam Muhammet Bâkır soyundan gelen ve Ahmet Yesevi tarafından yetiştirilerek Anadolu'ya gelen Baba Mansur'a aittir (Ayhan ve Çağlıyan, 2021, s. 600; Koç, 2019, s. 467). Dört oğlu olduğu söylenen Baba Mansur'un soyu, küçük yaşta vefat eden Seyyid Haydar dışındaki üç evladı Seyyid İbrahim, Seyyid Kasım ve Seyyid Mahmut ile devam etmiştir. Ocağın merkezi, Baba Mansur'un ilk olarak Darıkent kuzeyindeki bir mağarada saklanıp daha sonra yerleştiği mekân üzerine kurulmuştur (Ayhan ve Çağlıyan, 2021, s. 600). Baba Mansur hakkında anlatılan en önemli efsane, onun ev yapmaya başladığı sırada kendisini ziyaret eden Kureyş Baba'nın yılanı kamçı, ayıyı at yaparak gelmesine karşılık; Baba Mansur'un cansız bir duvarı at yaparak üstüne binip Kureyş Baba'yı karşılamasıdır. Bu keramet karşısında Kureyş Baba, "cansız duvara can verdin" diyerek elini öpmüş ve Baba Mansur geleneğini üstün görmüştür (http-109, s. 111). Tek kattan oluşan ve günümüzde Cemevi olarak da kullanılan bu mekân, yurt içi ve yurt dışından gelen ziyaretçiler tarafından yoğun ilgi görmekte ve efsanede geçen duvar yeşil bir örtü ile korunmaktadır (Koç, 2019, s. 467).

- **Tunceli Ağu İçen Ocağı ve Türbesi**

Tunceli'nin Pertek İlçesi Karabakır (Barginli) Köyü'nde bulunan türbe, asıl adı Seyyid Temiz olan Ağuiçen'e atfedilmektedir. Dedesi Seyyid Lokman Perekende olan bu zatın soyu, Moğol baskısından kaçarak 1221 yılında Anadolu'ya göç eden ve Hoca Ahmet Yesevi'nin yetiştirdiği Sarı Saltuk, Hacı Bektâş-ı Velî gibi ulu Pîrlerle çağdaş olan önemli bir Alevi ocağını temsil etmektedir (Ayhan ve Çağlıyan, 2021, ss. 603-604; Demirel, 2022, s. 51). Ağuiçen'in dört oğlundan Koca Seyyid, Elazığ Sün Köyü'ne yerleşirken, Seyyid Mençek, Köse Seyyid ve Mir Seyyid Çemişgezek'in Ulukale Köyü'nde yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Demirel, 2022, s. 51). Ağuiçen'in kerametleri, onun manevi gücünü pekiştirmiştir. Erzincan yolculuğunda Tatarlara kanıtlamak için bir keşişle kaynar kazana girerek sağ çıkması, keşişin ise sadece elinin sağ kalması üzerine "Gönlünü verseydi, sağ kalırdı" demesi bu kerametlerden biridir. Başka bir rivayette ise, Diyarbakır Beyi ve III. Murat tarafından verilen zehirlerin parmağından bal/süt olarak akması ve bunu içen yaşlı bir adamın gençleşmesi anlatılmaktadır.

Ağuiçen Türbesi, rivayetlere göre zehirleri süte çeviren Seyyid Mençek'e aittir ve içinde eşi Elif ile oğlu Seyyid'in de mezarları bulunmaktadır (http-109, s. 111). Türbe, Tunceli yöresinde inanç turizmi potansiyelini oluşturan önemli bir merkezdir ve bölgenin Hristiyan keşişlerle olan manevi etkileşimini ve Yesevi/Horasan kültürüyle olan bağımlı yansıtmaktadır.

- **Tunceli Zülfikar Kılıcı ve Kaya**

Tunceli'nin Pülümür İlçesi'nde yer alan ve sadece bir kayadan oluşan ziyarete genellikle çocuğu olmayanlar, farklı istek ve dileklerde bulunanlar gelmektedir. Kişiler dileklerinin kabul edilmesi için bir horoz keserler ve Pülümür Çayına atarlar ya da ihtiyacı olan birine verirler. Yerel halk, buradan geçen yolcular ve buraya seyahate gelenler tarafından ziyaret edilmektedir (Demirel, 2022, s. 60; Ayhan ve Çağlayan, 2021, s. 593).

- **Tunceli Sarı Saltuk Ocağı ve Türbesi**

Asıl adı Muhammed Buhari veya Hızır Şerif olan ve Sarı Saltuk lakabıyla olarak bilinen bu şahsiyetin, 1207 yılında Buhara'da doğduğu rivayet edilmektedir. XIII. yüzyılda Ahmet Yesevi'nin talimatıyla Lokman Perekende ile birlikte Horasan'dan Anadolu ve Balkanları Müslümanlaştırmak üzere gönderilmiş bir derviş ve alperen misyoneridir (Çağlar Abiha, 2011, s. 132; Dinç, 2015, s. 180). Seyyit Muhammed Buhari'nin 6. kuşak torunlarından olan Sarı Saltuk (Saltık, 2009, s. 162), tarih sahnesine II. Gıyaseddin Keyhusrev'in oğulları arasındaki taht kavgaları ve Moğol baskılarının yaşandığı çalkantılı dönemde çıkmıştır (Ocak, 2019, s. 17). Sözlü kültürde ilim, irfan ve ermiş kişi olarak kabul edilen Sarı Saltuk'un kültürel etkisi o kadar geniştir ki, Bursa-İznik, Diyarbakır, Niğde-Bor, Tunceli-Hozat ve İstanbul-Rumeli Feneri gibi Anadolu'nun ve Balkanların birçok farklı noktasında adına türbe ve makamlar bulunmaktadır (Çağlar Abiha, 2011, s. 131; Ayhan ve Çağlayan, 2021, s. 601).

Sarı Saltuk'un 1264 veya 1280 yıllarında Tunceli'nin Hozat İlçesi kuzeyinde yer alan Sarı Saltuk Dağı'nda vefat ettiği sanılmaktadır. Dağın eteğinde yer alan türbesi, aşevinden ve ahşap/taş yığını mezardan oluşan sade bir yapıya sahiptir (Saltık, 2009, s. 166; Çağlar Abiha, 2011, s. 146). Türbe, çevreden gelen insanlar tarafından kurban kesilerek ziyaret edilmektedir (Saltık, 2009, s. 166; Ayhan ve Çağlayan, 2021, s. 601). Ayrıca Sarı Saltuk Ocağı olarak varlığını sürdüren bu kültürel yapı, torunu Seyyid

Nesimi'nin şifa dağıtarak hizmeti devam ettirmesiyle de bilinmektedir, bu durum Sarı Saltuk'un Alevi-Bektaşî geleneğindeki ocak kurucu rolünü pekiştirmektedir (Çağlar Abiha, 2011, s. 147).

- **Tunceli Derviş Cemal Ocağı ve Cemevi**

Tunceli'nin Hozat İlçesi Derviş Cemal Köyü'nde yer alan Derviş Cemal Ocağı, soyu Cafer-i Sadık ve Zeynel Abidin'e dayanan (Demirel, 2022, s. 53) ve 1250-1260 yılları arasında doğduğu tahmin edilen Seyyid Cemal Hacı tarafından kurulmuştur. Kendisi, Hacı Bektâş-ı Velî Dergâhında yetişmiş bir derviş ve Hünkarın halifelerinden biridir (Ayhan ve Çağlıyan, 2021, s. 360). Yaşamı boyunca Kütahya ve Balıkesir gibi Anadolu'nun birçok yerini yurt edinmiş, Şah Kulu İsyanları sonrasında torunları Dersim bölgesine yerleşmiştir. Derviş Cemal'in tam mezar yeri bilinmemekle birlikte, Erzincan Tercan'da Bulmuş mevkiinde Cemal Derviş Türbesi bulunmakta (Tuğrul, 2006, s. 38) ve Erzincan Üzümlü'de bir kolu 1600 yıllık geleneği sürdürmektedir ([http-132](http://132)). Hacı Bektâş-ı Velî vefat ettikten sonra, Kütahya Altıntaş'a yerleşen Cemal Derviş'in oğlu Aslıdoğan Tekelçik'te, torunu Seyyid Erdoğan Balıkesir Bigadiç'te ve diğer oğlu Seyyid İsmail Ertuğrul Yatağan'da yatmaktadır (Saltık, 2009, ss. 156-157). Yerleştiği köyün kurak bir alandan sulu ve bereketli bir yerleşkeye dönüşmesi gibi kerametlere sahip olduğuna inanılan Cemal Derviş'in evlatlarının bulunduğu ziyaret mekânı, türbe olmamasına rağmen 2019'da tadilattan geçirilerek Cemevi, yemekhane ve mutfak gibi eğitim, kültür ve sosyal işlevlere sahip bir duruma getirilmiştir ([http-117](http://117)).

- **Tunceli Aksakallı İhtiyar (Kalo Sipe) Efsanesi**

Tunceli'nin Pülümür İlçesi'nde, Ağa Şenliği mevkiinde bulunan ve Kalo Sipe adını alan direk, Çarekanlılar aşiretinin önemli bir ziyaret yeri olarak kutsal kabul edilmektedir ([http-109](http://109), ss. 109-110). Aşiret reisi Şah Hüseyin Bey'in, rüyasında Hızır olduğuna inanılan aksakallı bir ihtiyarın “yükünü yükle ve öküzün nerede konaklarsa orayı yurt edin” talimatını almasıyla başlayan göç hikayesi, benekli öküzün Tunceli Pülümür Ağa Şenliği denilen yerde yatmasıyla son bulmuştur. Şah Hüseyin Bey'in burada evler yapmaya başladığı sırada, rüyasında tekrar gördüğü aksakallı ihtiyarın evin orta yerine büyük bir direk dikerek kaybolması, bu direğin Hızır tarafından getirildiği inancını oluşturmuş ve direğin kutsal sayılmasına yol açmıştır ([http-109](http://109), ss. 109-110).

Günümüzde yöre halkı tarafından ziyaretgâh olarak görülen bu direk, aşiretin maddi ve manevi değeri olan kültürel mirasın ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir.

4.1.1.7 Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Adıyaman

- **Adıyaman Zeynel Abidin Türbesi**

Türbe, Adıyaman'ın 15-17 km doğusunda Kahta İlçesi Uludam Köyünde yer almaktadır (Akın, 2020b, s. 89). Hz. Hüseyin'in oğlu ya da torunu olarak bilinen Zeynel Abidin'in burada öldüğü, annesinin onu öldüğü halde emzirdiği söylenmektedir. Rivayete göre annesinin onu emzirdiği oyuk üzerinde beyaz sütü andıran bir leke bulunmaktadır (Akın, 2020b, s. 89). Alevi ve Sünni inancına sahip kişiler tarafından ve çocuk sahibi olmak isteyenlerce ziyaret edilmektedir. Türbenin etrafında mesire yeri ve piknik alanı bulunmaktadır (Reçber, 2014, s. 216; Akın 2020, s. 89).

- **Adıyaman Aço Baba Türbesi**

Aço Baba Türbesi, Adıyaman Merkez'e bağlı Karakoç Köyü'nde yer almaktadır. Aço Baba hakikatçi "sufi" geleneğinin ve süreğinin önemli temsilcilerinden biridir. Yaşadığı dönemde birçok kişiyi bu konuda yetiştirmiştir (Özdemir, 2023, ss. 179-180). Aço Baba Anma Etkinliği her yıl geleneksel olarak gerçekleştirilmekte, kurbanlar kesilmekte ve semahlar dönülmektedir (http-118).

- **Adıyaman Ulubaba Türbesi**

Adıyaman'ın Çelikhan ilçesi Sarıkaya köyü ile merkeze bağlı Azikan Köyü sınırlarında, Ulubaba Dağı'nın en yüksek tepesinde bulunan türbenin (Reçber, 2014), Horasan erenlerinden ve Battal Gazi'nin babası olan Hüseyin Gazi'ye ait olduğuna, soyunun ise Hz. Ali'ye dayandığına inanılmaktadır (Reçber, 2014). Rivayete göre, Malatya serdarı olan Hüseyin Gazi, Beydağı'nda av sırasında bir kralın geyiğini kovaladığı için kral ile askerleri arasında bir çatışmaya girmiş, tek başına bir orduya karşı çarpışarak Ulubaba Dağı'nın zirvesine kadar çıkmış ve burada şehit olmuştur (http-119, s. 22; Reçber, 2014, s. 213). Bir vatandaşın rüyasında görmesi üzerine türbesi yaptırılan Ulubaba Türbesi, günümüzde Malatya ve Adıyaman'dan gelen ziyaretçiler tarafından özellikle hafta sonları

ve yaz aylarında ziyaret edilmekte; burada dilekler dilenmekte ve adaklar adanmaktadır (Reçber, 2014, s. 213).

Mardin

- **Mardin Dede Garkın, Baba İlyas, Baba İshak Türbesi**

Oğuzların 24 boyundan biri olan Kargınların dedesi olarak kabul edilen Dede Garkın'ın asıl adı Numan'dır. XII. ve XIII. yüzyıllarda yaşamış, Alevi inancına sahip bir eren ve ocak mensubudur; çevresine taliplerini toplamayı başarmıştır (Dedekargınoğlu, 2016, s. 37). Kesin yaşam ve ölüm yeri bilinmemekle birlikte, Mardin'in Derik ilçesine bağlı Dede Köyü'nde türbesi ve zaviyesi bulunmakta ve mezarının bu köyde olduğu tahmin edilmektedir; aynı zamanda yaşadığı yer olan Abdüllaziz Dağı kutsal bir dağ olarak görülmektedir (Güleş, 2018, ss. 36-37; Gülten, 2011, s. 155). Dede Garkın'ın adı, Anadolu'daki Alevilik ve Türkmen tarihi için önemli bir dönüm noktası olan, Baba İlyas ve Baba İshak ile ilişkilendirilen Babai İsyanlarında geçmektedir. Bu isyan, Anadolu'da Sünniliği kabul etmek istemeyen Türkmenlerin desteğiyle geniş bir alana yayılmış ve bölgedeki Aleviliğin oluşumunu ve yayılmasını hızlandırmıştır (Gürsoy, 2021, s. 178).

Yukarıda detayları ile anlatılan Alevi inanç ve kültür mirası unsurları inanç turizmi rota önerilerinin geliştirilmesi için kullanılmıştır. Rota önerileri ve detayları izleyen başlıkta sunulmuştur.

4.1.2 Alevi inanç turizmi rota önerileri

Alevi kültür mirası ve inanç unsurları coğrafi yakınlık ve turistik çekicilik, tur rotalarının yönetilebilirliği, önemli inanç unsurları ve şahsiyetleri kapsamı gibi değişkenler göz önünde bulundurularak 7 farklı rota önerisi geliştirilmiştir. Rota önerileri hazırlanırken yapay zekâ yardımıyla ilgili yerlerin koordinatları bulunmuş, bu koordinatlar Google Earth yardımıyla harita üzerinde işaretlenerek tanımlanmıştır. Bu rota önerileri ve kapsadıkları inanç ve kültür unsurları Tablo 4.1'de özetlenmiştir.

Tablo 4.1*Alevi İnanç Turizmi Rota Önerileri*

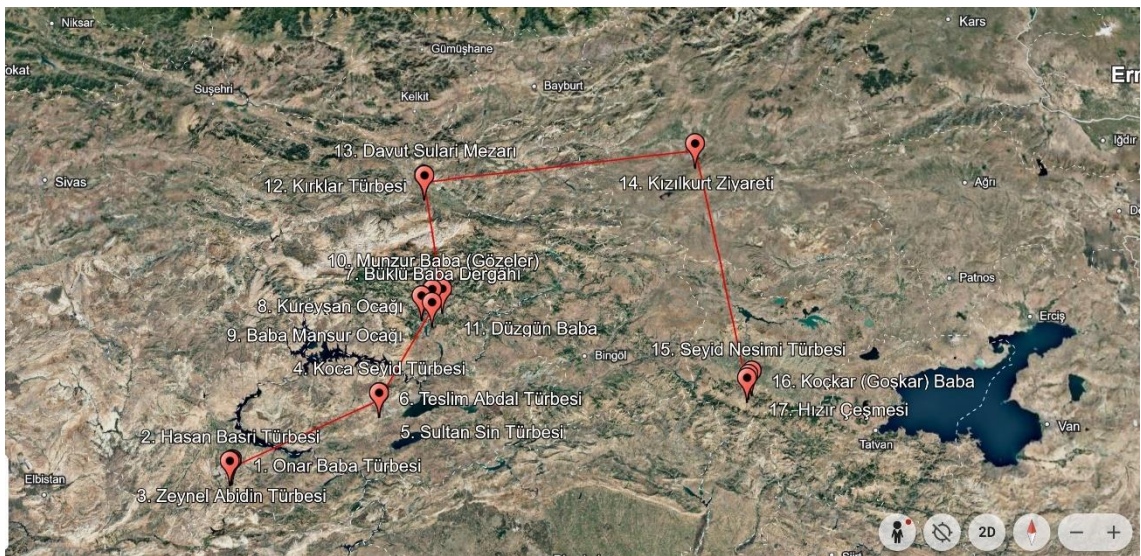
Rota Adı	Güzergâh Bilgisi	Duraklama Noktaları	Festivaller, Kutlamalar, Anma Günleri ve Dönemleri	Önerilen Süre
Munzur ve Yukarı Fırat Yolu	Malatya → Elâzığ → Tunceli → Erzincan → Erzurum → Muş	Onar Baba, Hasan Basri, Zeynel Abidin (Malatya); Koca Seyid, Sultan Sin, Teslim Abdal (Elâzığ); Düzgün Baba, Munzur Baba, Kureyşan, Baba Mansur, Büklü Baba (Tunceli); Kırklar Türbesi, Davut Suları (Erzincan); Kızılkurt (Erzurum); Koçkar Baba, Seyid Nesimi, Hızır Çeşmesi (Muş)	Munzur Kültür ve Doğa Festivali (Temmuz, Tunceli) Düzgün Baba Anmaları (yaz) Onar Baba Anmaları (yaz, Malatya) Yerel Hıdırellez/Hızır günleri (Mayıs)	4 gün
Torosların Nefesi ve Derviş Yolu	Mersin → Adana → Kahramanmaraş → Adıyaman	Durhasan (Adana); Elif Ana, Beş Kardeşler, Kalender Çelebi Alanı (K.Maraş); Zeynel Abidin, Aço Baba, Ulubaba (Adıyaman)	Kalender Çelebi Anması (Temmuz, Nurhak) Elif Ana Anması (Eylül, Elbistan) Yerel yayla/ocak şenlikleri (yaz)	2–3 gün
Pir Sultan'dan Hubyar'a Anadolu Ocakları	Sivas → Tokat → Amasya → Çorum	Pir Sultan Abdal, Coğı Baba (Sivas); Keçeci Baba, Çal Baba, Kul Himmet, Hubyar (Tokat); Hamdullah Efendi, Piri Baba, Baba İshak-İlyas (Amasya); Elvan Çelebi, Koyun Baba, Mehmed Dede (Çorum)	Pir Sultan Abdal Anma (Haziran, Sivas) Elvan Çelebi Anma (yaz, Çorum) Koyun Baba Anma Günleri (Osmancık) Yerel ocak şenlikleri (bahar–yaz)	3 gün
Hacı Bektaş ve Erenler Yolu	Nevşehir → Kırşehir → Ankara → Eskişehir → Bilecik	Hacı Bektâş-ı Velî Külliyesi, Kadıncık Ana Evi Ziyaretgâhı, Kalender Çelebi, Güvenç Abdal (Nevşehir); Yunus Emre Ziyaret Tepesi (Kırşehir); Bacım Sultan, Tabtuk Emre, Hüseyin Gazi, Hacı Bayram Veli (Ankara); Seyyid Battal Gazi, Yunus Emre, Şücaaddin Veli (Eskişehir); Şeyh Edebalı (Bilecik)	Hacı Bektâş-ı Velî Anma Törenleri (16–18 Ağustos) Yunus Emre Anmaları (Mayıs, Kırşehir/Eskişehir) Seyyid Battal Gazi Anma (Eylül, Seyitgazi) Hacı Bayram Veli yerel etkinlikleri (Ankara)	3–4 gün
Ege Bektaşî İzleri — Hamza Baba'dan Hızır Şah'a	Manisa → İzmir → Muğla → Denizli → Afyonkarahisar	Kurt Baba (Manisa); Hamza Baba (İzmir/Kemalpaşa); Hızır Şah Köyü, Sandras, Hacetevi (Muğla); Yatağan Baba, Teslim Abdal, Sarı İsmail, Koyun Baba, Kazak Abdal (Denizli); Karaca Ahmet, Hamza Şeyh (Afyon)	Abdal/Abdalân gelenekli yerel anmalar (Haziran–Temmuz, Ege) Hıdırellez/Hızır günleri (5–6 Mayıs, Ege genelinde) İl/ilçe kültür şenlikleri (yaz)	4 gün
Karacaahmet'ten Kazdağ'ına — Marmara Bektaşî Rotası	İstanbul → Kocaeli → Bursa → Balıkesir	Karacaahmet, Şahkulu, Erikli Baba, Garip Dede, Gözcü Baba (İstanbul); Elif Ana (Kocaeli); Geyikli Baba, Postınpuş Baba, Emir Sultan (Bursa); Kaz Dağları Ziyaretgâhı (Balıkesir)	Karacaahmet Sultan Anma (İstanbul, yaz) Geyikli Baba Anma (İnegöl) Kaz Dağları Doğa/Kültür şenlikleri (yaz)	3 gün

Doğu Anadolu bölgesinde şekillenen Rota 1, özellikle Munzur Dağları ve Yukarı Fırat Havzası boyunca konumlanan kutsal ocak ve ziyaret mekânlarını kapsamaktadır. Onar Baba, Teslim Abdal, Düzgün Baba ve Kureyşan gibi önemli merkezler, Alevi inancının toplumsal hafızasında özel bir yere sahiptir. Rota hem doğal peyzaj hem de ocak sistemlerinin sürekliliği açısından önemlidir. Bu rota, Alevi topluluklarının dağlar, sular ve kutsal mekânlar etrafında geliştirdiği inanç uygulamalarını ve ritüellerini anlamak açısından güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Munzur ve Yukarı Fırat Yolu Rotası, Doğu Anadolu’da Alevi inanç coğrafyasının kutsal mekânlarını birbirine bağlamaktadır. İlk durak Malatya’da Onar Baba Türbesi ve Cemevi, ardından Hasan Basri Türbesi ve Zeynel Abidin Türbesi ile bölgenin köklü ocak gelenekleri gözlemlenir. Elazığ’a geçildiğinde Teslim Abdal Türbesi, Sultan Sin Türbesi ve Koca Seyid Türbesi öne çıkmaktadır. Tunceli bölümü ise rotanın merkezini oluşturarak Düzgün Baba Dağı ve Cemevi, Kureyşan Ocağı, Büklü Baba Dergâhı, Munzur Baba Türbesi gibi mekânları barındırır. Erzincan’da Kırklar Türbesi, Koşan Dağı Ziyareti, Hıdır Abdal Sultan Ocağı ve İbrahim Dede Türbesi görülmektedir. Rota, Erzurum’daki Kızılkurt Ziyareti ile devam eder ve Muş’taki Koçkar Baba Ziyareti, Seyyid Nesimi Türbesi ve Hızır Çeşmesi ile sonlanır (Görsel 4.1).

Görsel 4.1

Rota 1 - Munzur ve Yukarı Fırat Yolu

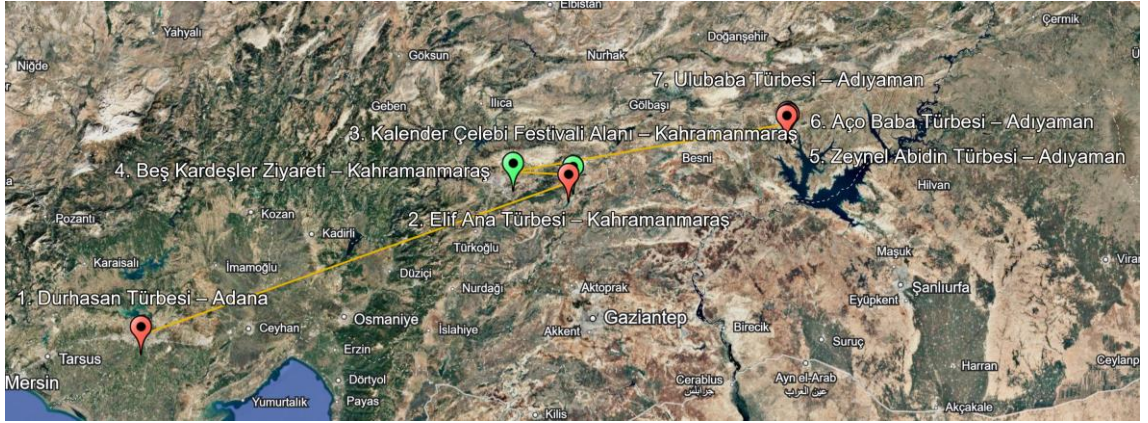

Toroslar'ın güney kuşağında uzanan Rota 2, Durhasan Türbesi, Elif Ana Türbesi gibi hem erkek hem kadın erenlerin türbelerini kapsamaktadır. Aynı zamanda göç yolları ve yaylacılık kültürüyle bağlantılı ritüel mekânlarını da içine almaktadır. Bu rota, Alevi inanç coğrafyasında kadın erenlerin görünürlüğü ve yayla kültürünün inançla bütünleşmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Turizm açısından ise, Çukurova ve Kommagene coğrafyasıyla birleşerek çok boyutlu kültürel deneyim sunmaktadır.

Torosların Nefesi ve Derviş Yolu Rotası, güney kuşakta kadın erenlerin ve yayla kültürünün öne çıktığı durakları bir araya getirmektedir. Adana'da Durhasan Dede Türbesi, bölgenin en bilinen ziyaret alanlarından biridir. Kahramanmaraş'ta Elif Ana Türbesi, Kalender Çelebi Festivali alanı ve Beş Kardeşler Ziyareti bu rotanın önemli duraklarını oluşturur. Adıyaman'da ise Zeynel Abidin Türbesi, Aço Baba Türbesi ve Ulubaba Türbesi yer alır. Bu hat, Aleviliğin kadın önderleriyle birlikte toplumsal dayanışma ve ritüel çeşitliliğin en iyi gözlemlenebileceği bölgeyi temsil etmektedir (Görsel 4.2).

Görsel 4.2

Rota 2 - Torosların Nefesi ve Derviş Yolu

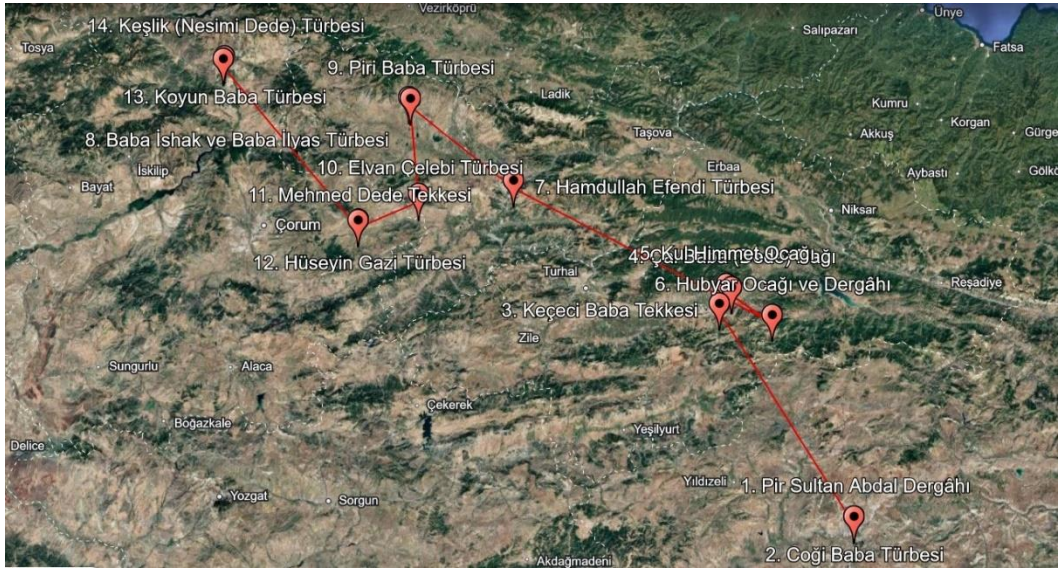
Orta Anadolu'da yoğunlaşan Rota 3, Pir Sultan Abdal, Hubyar, Kul Himmet, Elvan Çelebi ve Piri Baba gibi Alevi-Bektaşî geleneğinin en köklü ocaklarını bir araya getirmektedir. Anadolu Ocakları Yolu, Alevi inancının pir-mürît sistemi ve devamlılığı açısından en zengin örnekleri barındırmaktadır.

Pir Sultan'dan Hubyar'a Anadolu Ocakları Rotası, Alevi inanç sisteminin köklü ocaklarını kapsamaktadır. Sivas'ta Pir Sultan Baba Cemevi ve Coği Baba Türbesi,

Tokat'ta ise Hubyar Ocağı ve Dergâhı, Kul Himmet Ocağı, Keçeci Baba Tekkesi ve Çal Baba Dağı yer almaktadır. Amasya'da Piri Baba Türbesi, Hamdullah Efendi Türbesi, Baba İshak ve Baba İlyas Türbesi bölgenin önemli merkezlerindendir. Çorum'da ise Elvan Çelebi Türbesi, Mehmed Dede Tekkesi, Koyun Baba Türbesi ve Keşlik Türbesi (Nesimi Dede) Alevi ocak kültürünü zengin bir şekilde temsil etmektedir. Bu rota, ocaklar arasındaki silsile bağlarını anlamak açısından önemli bir hattır (Görsel 4.3).

Görsel 4.3

Rota 3 - Pir Sultan'dan Hubyar'a Anadolu Ocakları

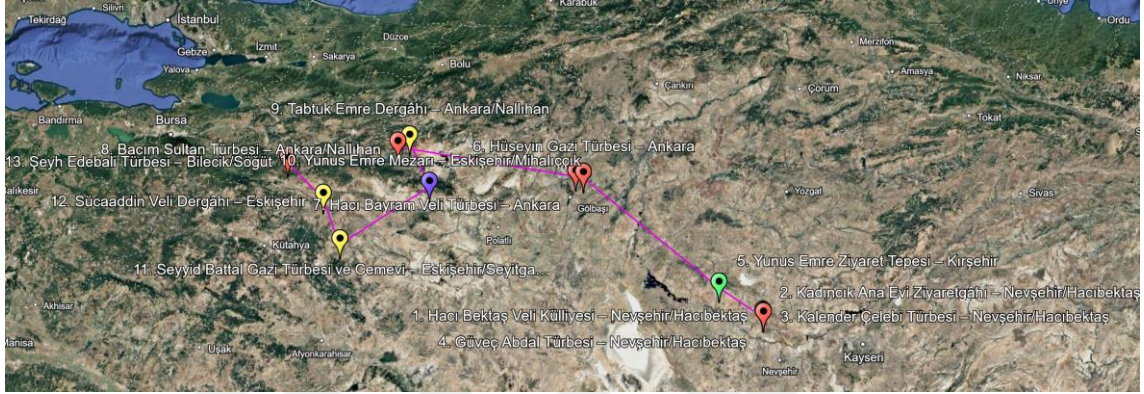
Rota 4, Hacı Bektâş-ı Velî Külliyesi etrafında merkez-çevre ilişkisini yansıtan en önemli hatlardan biridir. Yunus Emre, Hacı Bayram Veli, Seyyid Battal Gazi ve Şeyh Edebali gibi önemli isimleri kapsayan rota, Alevi-Bektaşî geleneğinin Osmanlı döneminde kurumsallaşma sürecini ifade etmektedir. Rota, merkezî Bektaşî geleneğinin Anadolu'da nasıl yayıldığını belgeleyen en güçlü kültürel yolları göstermektedir.

Hacı Bektaş ve Erenler Yolu, Alevi-Bektaşî geleneğinin kurumsal yapısına ışık tutmaktadır. Nevşehir'de Hacı Bektâş-ı Velî Külliyesi, Kalender Çelebi Türbesi, Kadıncık Ana Evi Ziyaretgâhı ve Güvenç Abdal Türbesi rotanın merkezini oluşturur. Kırşehir'de Yunus Emre Ziyaret Tepesi yer almaktadır. Ankara'da Hüseyin Gazi Türbesi ve Cemevi, Hacı Bayram Veli Türbesi, Bacım Sultan Türbesi ve Tabtuk Emre Dergâhı önemli duraklardır. Eskişehir'de Yunus Emre Mezarı, Seyyid Battal Gazi Türbesi ve

Cemevi, Şücaaddin Veli Dergâhı öne çıkmaktadır. Rota, Bilecik'teki Şeyh Edebali Türbesi ile tamamlanır. Bu hat tarihsel açıdan Bektaşiliğin merkezî yapısını gözler önüne sermektedir (Görsel 4.4).

Görsel 4.4

Rota 4 - Hacı Bektaş ve Erenler Yolu

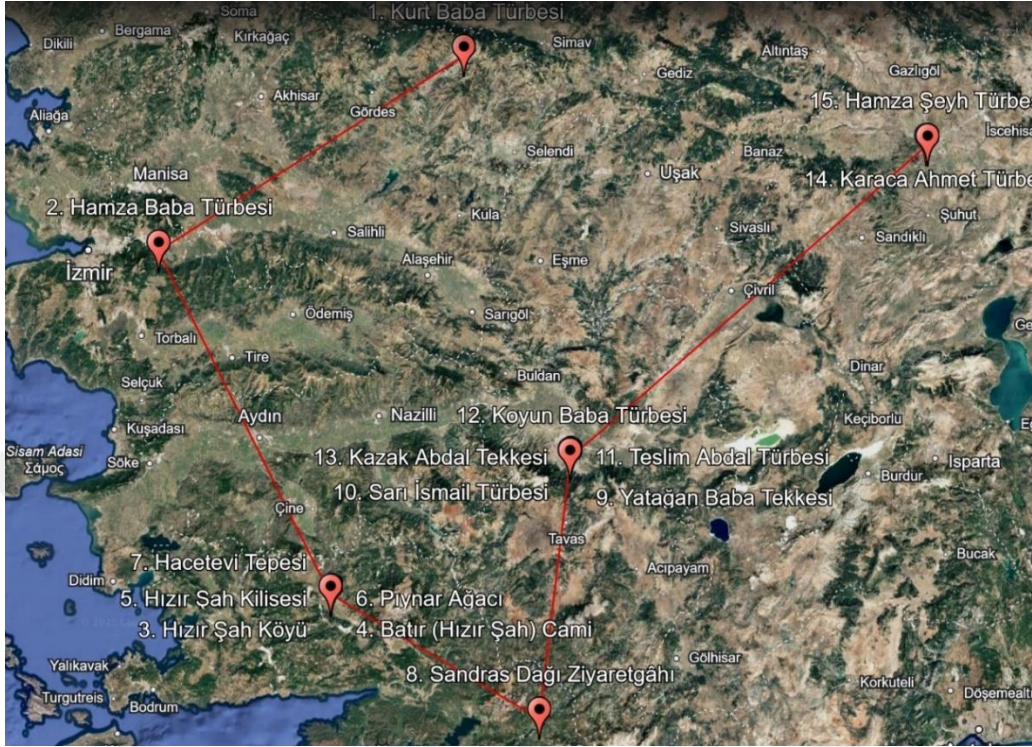

Batı Anadolu'daki Rota 5, Ege ve İç Batı Anadolu'nun Bektaşî geleneğiyle örülmesini sağlayan zaviyeleri içermektedir. Kurt Baba, Hamza Baba, Hızır Şah, Yatağan Baba ve Karaca Ahmet gibi mekânlar bu hattın temel duraklarıdır. Batı Anadolu'da ticaret yolları, göç güzergâhları ve dergâhların coğrafi konumlanması, Alevi-Bektaşî yayılım sürecini anlamak açısından önemlidir.

Ege Bektaşî İzleri Rotası değerlendirildiğinde; Manisa'da Kurt Baba Türbesi, İzmir'de Hamza Baba Türbesi, Muğla'da Hızır Şah Köyü ve Ziyaretgâhı, Hızır Şah Kilisesi ve Batır (Hızır Şah) Camii bu hattın önemli durakları olarak ön plana çıkmaktadır. Denizli'de Koyun Baba Türbesi, Teslim Abdal Türbesi, Yatağan Baba Tekkesi, Sarı İsmail Türbesi yer almaktadır. Rota, Afyonkarahisar'daki Karaca Ahmet Türbesi ve Hamza Şeyh Türbesi ile tamamlanır (Görsel 4.5).

Görsel 4.5

Rota 5 - Ege Bektaşî İzleri - Hamza Baba'dan Hızır Şah'a

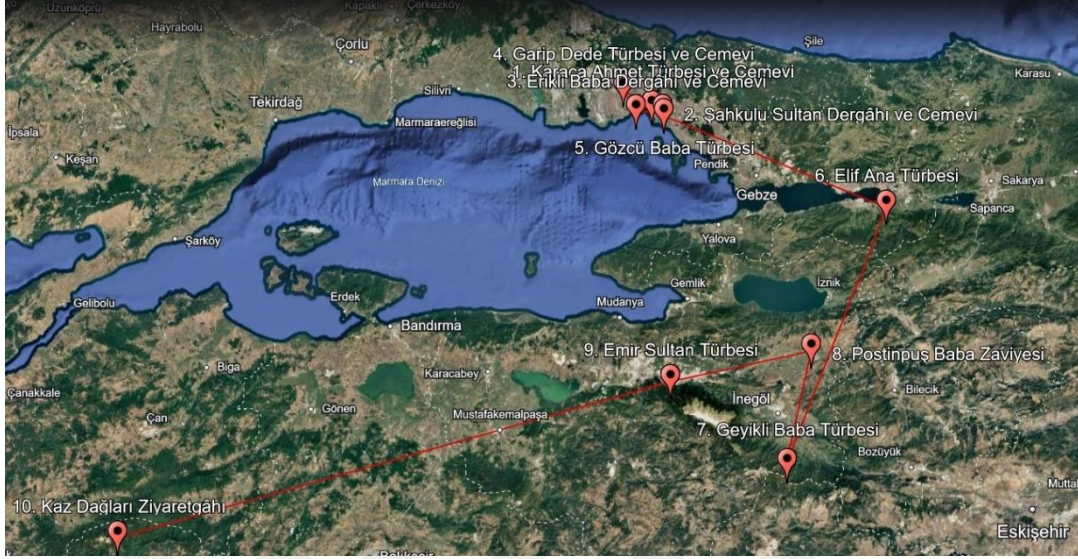

Marmara bölgesinde şekillenen Rota 6 ise, kentleşme ve kıyı-iç hat geçişleri üzerinden Alevi-Bektaşî geleneğini belgelemektedir. Karacaahmet, Şahkulu, Erikli Baba, Garip Dede, Geyikli Baba ve Kaz Dağları gibi mekânları kapsar. Marmara hattı, kent tekkeleri ve kıyından iç bölgelere uzanan ziyaret mekânları ile Alevi-Bektaşî inancının modern şehir dokusu içinde nasıl yaşatıldığını gösterir. Turizm açısından hem kent hem doğa odaklı deneyimi bir araya getirmektedir.

Marmara Bektaşî Rotası, İstanbul'da Karacaahmet Türbesi ve Cemevi, Şahkulu Sultan Dergâhı ve Cemevi, Erikli Baba Dergâhı ve Garip Dede Türbesi ile başlamaktadır. Kocaeli'nde Elif Ana Türbesi, Bursa'da Emir Sultan Türbesi, Postınpuş Baba Zaviyesi ve Geyikli Baba Türbesi öne çıkmaktadır. Balıkesir'de ise Kaz Dağları Ziyaretgâhı, kırsal kutsal mekânların sürekliliğini yansıtan önemli bir merkezdir (Görsel 4.6).

Görsel 4.6

Rota 6 - Karacaahmet'ten Kazdağı'na - Marmara Bektaşî Rotası

4.2 Alevî İnanç Unsurlarının İnanç Turizmine Konu Olması Hakkında Alevî Toplumun Görüşlerinin İncelenmesi

Araştırmanın ilk aşamasında Alevî inanç ve kültürel miras unsurları araştırılarak rota önerileri geliştirilmiştir. İkinci aşamada ise rota geliştirme sürecinde kritik aşamalardan biri olan paydaş görüşleri değerlendirilmiştir. Yöntem başlığı altında açıklanan süreç izlenerek durum çalışması deseni ile yapılan görüşmeler ve katılımcıların değerlendirmeleri incelenmiş ve aşağıda tematik analiz yaklaşımı ile oluşturulan temalar altında açıklanmıştır.

Tematik analiz sonucunda 7 ana tema belirlenmiştir. Kategoriler ile birlikte örnek kodlar Tablo 4.2’de sunulmuştur.

Tablo 4.2*Tematik Analiz Bulguları*

Temalar	Kategoriler	Kodlar
1. Alevi İnancının Önemli Mekânları ve Ritüelleri	1.1. Kutsal mekânlar	• Cemevleri • Türbeler • Dergâhlar • Ziyaretgâhlar • Mezarlar
	1.2. Örnek mekânlar	• Hacı Bektâş-ı Velî • Düzgün Baba • Karaca Ahmet • Hubyar Sultan • Abdal Musa
	1.3. İbadetler, Dinî Ritüeller	• Semah • Cem • Mum yakma • Lokma • Çaput bağlama • Dua • Kurban kesme
2. Alevi Kültürel Mirasının Korunması	2.1. Koruma mekanizmaları	• Cemevleri • Dedeler • Alevi kurumları • Akademik kurumlar • Sözlü tarih
	2.2. Tehditler ve zorluklar	• Göç • İlgisizlik • Yazılı kaynak eksikliği • Kültürel yozlaşma • Maddiyat
	2.3. Koruma nedenleri	• Gelecek kuşaklara aktarma • Geçmiş unutmama • Kültürel mirasın yaşatılması
3. Alevilik İnancının Anlatımı ve Aktarımı	3.1. Geleneksel aktarım yolları	• Ocaklar • Dedeler • Analar • Talipler • Sözlü gelenek • Cem • Gülbenk • Niyaz • Kurban
	3.2. Modern aktarım yolları	• Üniversiteler • Alevilik Enstitüsü • Akademik çalışmalar • Belgesel • Yazılı kaynaklar
	3.3. Anlatıcı profili	• Dedeler anlatmalı • Rehber anlatmalı • Rehber + inanç önderi birlikte • Yanlış anlatım

[Tablo 4.2 (Devam) *Tematik Analiz Bulguları*]

Temalar	Kategoriler	Kodlar
4. Alevilik ve Turizm İlişkisi	4.1. İnanç ve turizmin kesiştiği alanlar	• İnanç turizmi • Kültür turizmi • Festival turizmi • Doğa ile iç içe • Kutsal merkezler
	4.2. Alevi inancı ve kültür mirasının turizme konu olması	• Konu olabilir • Konu olamaz • Gizemi zarar görmesin • Ticarileşmemeli • Şov yapılmamalı
	4.3. Turizmin olumlu/olumsuz etkileri	• Toplumsal barış • Kültürel etkileşim • Asimilasyon • İbadeti bozma • Merak
5. Mevcut Durumda Ziyaretçiler	5.1. Ziyaretçi profili	• Yerli/yabancı • Yaş grupları • Mezhep farklılığı • Gelen ülkeler
	5.2. Ziyaretin amacı	• Şifa • Dilek • Merak • Araştırma • Kültürel • Dinî görev • Bilgi edinme
	5.3. Ziyaret zamanı ve dönemi	• Yaz • Kış • Bahar • Hıdırellez • Muharrem • Aşure • Nevruz
6. Alevi Kültürünün Temsilcileri ve Tanıtım	6.1. Temsil aktörleri	• Rehberler • Dedeler • Alevi kurumları • Medya • Devlet • Dernekler • Akademisyenler
	6.2. Tanıtım araçları	• Medya • Broşür • Cemevi dergileri • Festivaller • Akademik yayınlar
	6.3. Tanıtımın niteliği	• Doğru bilgi • Gösterişsiz • Özüne uygun • Kültürel boyutlu • Halkla temasta

[Tablo 4.2 (Devam) *Tematik Analiz Bulguları*]

Temalar	Kategoriler	Kodlar
		•
7. Alevi İnanç Turizmi Rotaları	7.1. Rota yapısının oluşturulması	• Cemevlerinden başlanmalı • Ocaklar bir bütün • Bilgilendirerek rota çizimi
	7.2. Rota bileşenleri	• Dergâhlar • Kutsal dağlar • Türbeler • Festivaller • Semah gösterileri
	7.3. Rota oluşturulmasına karşı çıkan görüşler	• Ticarileşme • Sırların ifşası • İbadet bozulur • Asimilasyon

Tabloda verilen tema yapısına uygun olarak katılımcı görüşleri değerlendirilmiş, aşağıda konuya ilişkin analiz bulguları sunulmuştur.

4.2.1 Tema 1 - Alevi inancının önemli mekânları ve ritüelleri

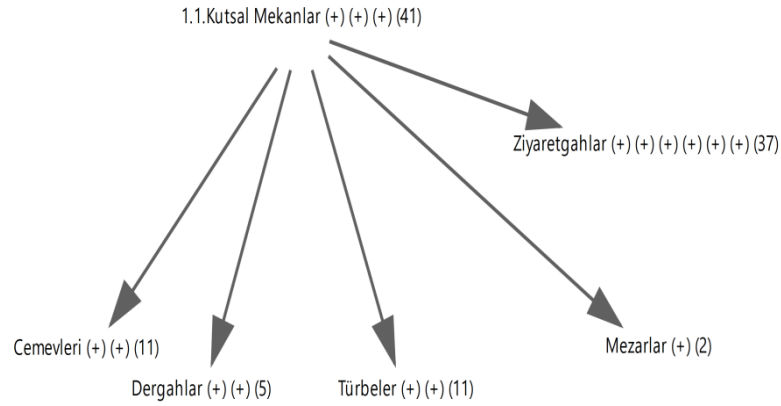
Alevi inancının önemli mekânları ve ritüelleri ilk tema olarak belirlenmiştir. Bu tema “*Kutsal mekânlar, Örnek mekânlar, İbadetler ve Dinî Ritüeller*” şeklinde 3 kategori başlığı ile oluşturulmuştur. Oluşturulan her bir kategoriye ilişkin bulgular aşağıda açıklanmıştır.

Kutsal Mekânlar Kategorisi

Katılımcılar, Alevi inancına ait kutsal mekânlar ve ritüel uygulamalarıyla ilgili geniş bilgi sunmuşlardır. Özellikle türbeler, cemevleri, dergâhlar ve ziyaretgâhların hem ibadet hem de kültürel hafızayı taşıyan yapılar olduğuna vurgu yapılmıştır.

Şekil 4.1

Kutsal Mekânlar Kategorisi

Kaynak: MaxQDA yaratıcı kod ile oluşturulmuştur.

Şekil 4.1’den de anlaşıldığı gibi katılımcılar, kutsal mekânları Alevi inancının hem ibadet alanları hem de toplumsal hafızayı taşıyan merkezleri olarak değerlendirmiştir. Özellikle türbelere atfedilen anlam, görüşmelerde sıkça dile getirilmiştir. Bir katılımcı, “*Türbelerin manevi bir havası var, bir enerjisi var*” (K33) diyerek türbelerin mistik boyutunu vurgulamıştır. Başka bir katılımcı ise türbelerin yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda tarihsel bir tanıklık işlevi gördüğünü şu sözlerle ifade etmiştir: “*Türbeler var, ziyaret edilebilecek, tanınacak yerler vardı, şahısları var. Daha önce Aleviliğe hizmet etmiş, inanç önderleri var. Onları tanımak, görmek, tanıtmak gerekir... Çok değerli kültürler üretmişler, kültürümüze çok büyük hizmetleri olmuş*” (K1).

Bazı katılımcılar, türbelerin ziyaret işlevine değinerek, bu mekânların günlük yaşamla bütünleştiğini açıklamıştır: “*Türbe ziyaretleri olarak geçiyor. Misal biz türbe ziyaretleri Düzgün Baba’ya gidiyoruz, Munzur Baba’ya gidiyoruz, Pirimiz Hacı Bektaş’a gidiyoruz, Abdal Musa’ya gidiyoruz, bütün evliaları ziyaret ediyoruz. Onu turizm olarak kabul ediyorlar*” (K48). Bu ifade, türbelerin hem dinî hem de turistik bir kimlik kazandığını ortaya koymaktadır.

Türbelerin şifa ve dilek işlevine ilişkin görüşler de öne çıkmıştır. Bir katılımcı, “*Orada bir Allah’ın dostu yatıyor. Yani onu türbeden istemek değil, yüce Yaratan’dan oradaki nuru, suyu hürmetine bir şey istemek asıl. Çok türbeye gidenler gördüm; birçok hastalığı*

vardı, derdi vardı, o mübarek hastalığa iyi geliyor” (K33) diyerek türbelere yüklenen şifa beklentisini dile getirmiştir.

Ayrıca, belirli mekânların Alevi inancında merkezi konumda olduğu vurgulanmıştır. Bir katılımcı, *“Abdal Musa Sultan ziyaretinde yapabilirler, Nevşehir Hacı Bektaş kesinlikle gitmeleri, görmeleri gereken bir dergâhımız” (K12) sözleriyle bu mekânların vazgeçilmezliğine dikkat çekmiştir. Benzer şekilde, “Hacı Bektaş Veli gibi, Mevlâna gibi, Abdal Musa gibi, Munzur Baba, Düzgün Baba gibi kutsal mekânlar olur. Onlara danışırılar, onlar da yolu gösterirler” (K2) ifadesi, bu mekânların yalnızca ibadet değil, aynı zamanda yol gösterici işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.*

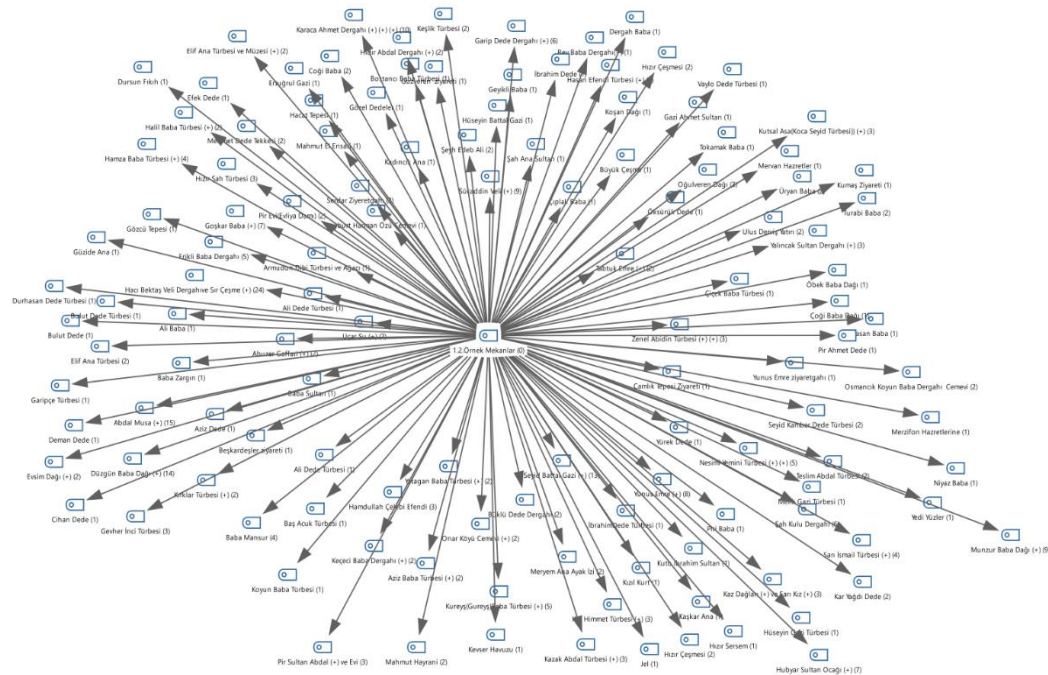
Katılımcı ifadeleri kutsal mekânların Alevi inancında ibadet, kültürel hafıza, şifa, turizm ve toplumsal dayanışma gibi çok boyutlu işlevlere sahip olduğunu göstermektedir.

Örnek Mekânlar Kategorisi

Katılımcılar, kutsal mekânlardan önemli gördükleri, herkesçe bilinen, isimleri sürekli tekrar edilen, Alevilerce ve farklı inanç ve kültürden insanların da değer verdiği, ziyaret edilen bazı önemli şahısların isimlerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar bu şahısları ve yaşadıkları yerlerin manevi hissini ağır olduğunu dile getirmişlerdir. Örnek mekânların, katılımcıların rota oluşturulurken rota üzerinde yer alması gereken kutsal inanç mekânları olduklarını belirtmişlerdir.

Aşağıda Şekil 4.2’de verilen frekanslardan da anlaşıldığı gibi katılımcılar tarafından en çok Bektâş-ı Velî ve Ser Çeşme (24), Karaca Ahmet Dergâhı (10), Goşkar Baba (7), Abdal Musa Dergâhı (15), Düzgün Baba ve Dağı (14), Seyid Battal Gazi (13), Hubyar Sultan Ocağı (7), Yunus Emre (8), Munzur Baba Dağı (9), Garip Dede (6), Pir Sulatan Abdal (3) önemli olarak değerlendirilmektedir.

Örnek Mekânlar Kategorisi

Katılımcılar, Alevi inancında önemli kabul edilen kutsal mekânların isimlerini sıklıkla tekrar etmiş, bu mekânların hem Aleviler hem de farklı inançlardan insanlar için değer taşıdığını vurgulamışlardır. Özellikle Hacı Bektâş-ı Velî, Düzgün Baba, Munzur Baba, Abdal Musa, Hubyar Sultan, Goşkar Baba gibi şahsiyetlerin yaşadığı ya da adlarının geçtiği mekânlar, katılımcılar tarafından inanç turizmi rotalarının vazgeçilmez durakları olarak değerlendirilmiştir.

Bir katılımcı, *“Hacı Bektaş Ocağını yani Hacı Bektaş’ın bulunduğu ocağı herkes orayı bir türbe, ziyaret makamı olarak görür; ama aslında baktığınız zaman orası her toplumdan, her inançtan insanların uğrak olduğu bir yerdir”* (K10) sözleriyle bu mekânların kapsayıcı kimliğine dikkat çekmiştir. Bir başka katılımcı ise, bu mekânların hem ibadet hem de turizm bağlamında işlev gördüğünü şu ifadelerle dile getirmiştir: *“Hacı Bektaş’a biz İzmir’den giderken Hacı Bektaş çevresindeki ilçelerle birlikte bir gezi düzenledik. Yine buradan Dersim’e gidiyoruz, Düzgün Baba’ya gidiyoruz. Bunları ziyaret ederken aynı zamanda çevreyi gezmek için turizmle iç içe yapılmaktadır”* (K16).

Bazı katılımcılar, ocakların çeşitliliğini ve bu ocakların inanç aktarımındaki rolünü şu sözlerle ifade etmiştir: “*Tunceli’de Kuraşan Ocağı var, Hızır’ın Ocağı var, Baba Mansur*

var... Tokat'ta Hubyar Sultan, Sivas'ta Yalınca Sultan Ocağı var. Her birinin kültürü, yaşayışı farklı güzellikler barındırıyor. İnsanların bunları görmesi hem inançsal hem de kültürel açıdan önemlidir" (K17). Bu sözler, örnek mekânların yalnızca dinî ritüellerin gerçekleştiği alanlar değil, aynı zamanda kültürel çeşitliliğin de göstergesi olduğunu ortaya koymaktadır.

Katılımcılar ayrıca, bu mekânların manevi ağırlığını ve toplumsal sahiplenmeyi şu sözlerle dile getirmiştir: "Antalya'da Abdal Musa; Tunceli'de Düzgün Baba, Munzur Baba; Varto'da Goşkar Baba... bunlara benzer birçok ziyaret vardır. Çoğunun tarihsel gerçekliğini tam bilmiyoruz ama mistik olarak toplumda sahiplenilmişler" (K40). Benzer şekilde, "Ben, eşim ve çocuklarım çok gitmişiz Hacı Bektaş'a, oradan Hasan Efendi'ye, Abdal Musa'ya, Düzgün Baba'ya, Munzur Baba'ya gidiyorum. Eylül'de Seyid Kamber Dede'nin türbesindeydim" (K17) ifadesi, bu mekânların günlük yaşamla iç içe olduğunu göstermektedir.

Örnek mekânların, inanç turizmi rotalarının oluşturulmasında da dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. Bir katılımcı, "Abdal Musa'da Uçarsu var, Çogi Baba Çengelli Dağının tepesinde başka bir ziyaret var. Bunlar eğer rehberler aracılığıyla işlenirse hem doğa hem dağcılık hem de inanç bir arada olur" (K20) diyerek bu mekânların çok boyutlu potansiyeline vurgu yapmıştır. Benzer şekilde, "Her yıl imkânlar ölçüsünde belediye otobüs tahsis ederse Hacı Bektaş Veli ziyaret ediliyor, Antalya'da Abdal Musa gidilebiliyor. Eskişehir'de Seyit Battal Gazi, Süccadin Veli, Yunus Emre ziyaret ediliyor" (K5) sözleri, bu mekânların düzenli ziyaretlerle canlı tutulduğunu göstermektedir.

Katılımcı ifadeleri örnek mekânların Alevi inancında manevi değer, kültürel mirasın aktarımı, toplumsal hafıza ve turizm potansiyeli açısından çok yönlü bir işleve sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

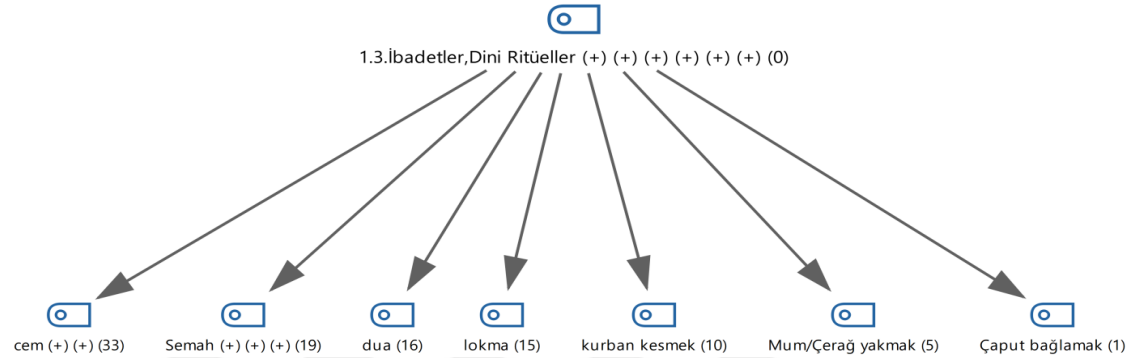
İbadetler ve Dinî Ritüeller Kategorisi

Katılımcıların da dile getirdiği ve yukarıdaki şekilden de anlaşılacağı gibi cem, semah, dua önemli dinî ritüel olarak görülmektedir (Şekil 4.3). Katılımcıların görüşlerinden, Alevilik inancında cem, semah, kurban kesme, lokma paylaşımı, mum (çerağ) yakma ve dua gibi ritüellerin en temel dinî uygulamalar olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bu ritüeller, yalnızca bireysel ibadetler değil, aynı zamanda toplumsal birlik ve paylaşımın

da ifadesi olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılardan biri bu durumu şu sözlerle dile getirmiştir: “*Toplu olarak Kabak Abdal ziyaretine gideriz. Orada ibadet ederiz, kurban keseriz, lokma paylaşıyoruz, birlik beraberlik içerisinde oluruz*” (K1).

Şekil 4.3

İbadetler, Dinî Ritüeller Kategorisi

Ziyaretgâhların ve türbelerin ibadetle birleşen birer inanç mekânı olduğu da sıkça ifade edilmiştir. “*İnancın bizim bu yörelerimizde türbe ve kutsal inanç merkezleri bir itikat üzerindedir*” (K4) diyen katılımcı, bu mekânların inançsal bağlamda ibadetle iç içe geçtiğini vurgulamıştır. Aynı şekilde, cemlerde duaların geleneksel bir ögesi olan gülbenk uygulaması da aktarılmıştır: “*Eskiden dedelerimiz, geldiğiniz yoldan durduğunuz dardan, çağırdığımız pirden, tuttuğunuz niyetten hayır hizmet göresiniz diye gülbenk (dua) verirlerdi*” (K35).

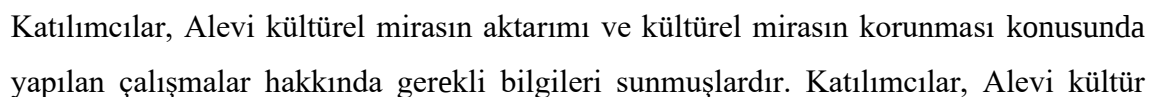
Katılımcılar ayrıca, ritüellerin çeşitliliğini ve manevi değerini açıklarken Dersim’deki uygulamalara değinmişlerdir: “*Dersim’e gittiğiniz zaman, Düzgün Baba’nın mekânında dara durmak, börek ve lokma götürmek, mum delil yapmak, bunlar ibadettir. Bu bizim özümüzdür*” (K47). Ritüellerin toplumsal aktarım boyutunu vurgulayan bir başka katılımcı ise, “*Alevi ziyaretlerine giden kurbanlarını keser, paylaşır. Bu sadece kendileri için değil, gelen yabancılarla da paylaşılır. Böylece kültür mirası aktarılır, bizden sonraki kuşakların ve yabancıların da bilmesi sağlanır*” (K35) sözleriyle ritüelin toplumsal ve kültürel işlevini açıklamıştır.

Özellikle çerağ (mum) yakma ritüeli, katılımcılar tarafından sembolik bir anlamla aktarılmıştır. “*Bizim inancımızda çerağ aydınlık demektir. Çerağ, insanların barış, mutluluk ve kardeşlik çerçevesi altında yaşamasını temenni ederek yakılır*” (K17) ifadesi,

Katılımcıların ifadeleri Alevilikte dinî ritüellerin hem bireysel hem toplumsal düzeyde ibadet, paylaşım, kültürel aktarım ve sembolik anlamlar taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu ritüeller, inanç mekânlarında gerçekleştirilen uygulamalarla, Alevi toplumunun kimliğini ve değerlerini koruyan en önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Katılımcıların aktardığı bilgiler doğrultusunda “*Alevi kültürel mirasın korunması*” teması altında koruma mekanizmaları, tehditler ve zorluklar ve koruma nedenleri kategorileri tanımlanmıştır. İkinci temayı oluşturan kültürel mirasın korunması teması, kategorileri ve kodları Şekil 4.4’te gösterilmiştir.

Tema 2 – Alevi Kültür Mirasının Korunması

mirasın önemli aktarıcıları olarak dedeler, sözlü tarih ve Alevi kurumların yürüttüğü çalışmalar olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcılar, Alevi kültürel mirasının aktarımında karşılaşılan zorluklara dikkat çekmiş ve bu mirasın korunması için hem geleneksel hem de kurumsal yollarla çaba gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kültürel mirasın yeterince aktarılmadığı, gençlerin, Alevilerin ve Alevi kurumların yeterince ilgilenmedikleri, maddi yetersizlik nedeni ile çalışmaların yapılamadığı ve yazılı kaynakların eksikliği gibi nedenler ile Alevi inancın maddi ve manevi değerlerin yok olduğunu ve olma yolunda ilerlediği yapılan görüşmeler ile anlaşılmıştır. Alevilerin, Alevi kurumların, dedelerin ve anaların Alevi kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması, geçmişi unutmamaları ve kültürel mirasın yaşatılması amacı ile kültürel mirasın korunması gerektiği şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Koruma Mekanizmaları Kategorisi

Katılımcılar, kültürel mirasın aktarımında hem bireysel hem de kurumsal mekanizmaların önemini vurgulamıştır. *“Elimizden geldiğince aktarmaya çalışıyoruz. Dedelerimiz olsun, Vakıf Başkanlarımız, Dernek Başkanlarımız... bunlar ellerinden geldiğince tanıtmaya çalışıyorlar; ama bence yeterli değil. Daha fazla olması gerekiyor”* (K38) ifadesi, mevcut çabaların yetersizliğine dikkat çekmektedir.

Ocak sistemi ve sözlü aktarım, bu mirasın en önemli taşıyıcılarıdır: *“Biz cemlerimiz yoluyla kültürümüzü aktarıyoruz. Ama şu anda yürütmekte sıkıntı yaşıyoruz. Çünkü gurbete gitmiş insanlarımız dağılmış, ocaklar işlevini kaybetmiş durumda”* (K1). Benzer şekilde, *“Şimdi baktığımızda genelde dedeler en önemli rehberlerdir. Onun dışında aileden alınan bilgiler, ardından dernekleşme ve vakıflaşma yoluyla aktarım devam ediyor”* (K25) ifadesi, çok katmanlı bir aktarım mekanizmasına işaret etmektedir.

Kurumların önemi katılımcılar tarafından sıkça dile getirilmiştir: *“Dernekler, vakıflar başkanları bunun için var: kültürün kaybolmaması, yaşaması ve kitlelere yayılması için”* (K29). Ayrıca paneller, çalıştaylar ve cem etkinlikleri de mirasın canlı tutulmasında kullanılan yöntemler arasında sayılmıştır: *“Türkiye’nin 41 bölgesinde çalıştaylar düzenleniyor, dedeler ve analar çağrılıyor, dualar halka aktarılıyor”* (K24).

Tehditler ve Zorluklar Kategorisi

Katılımcılar, mirasın aktarımında en önemli tehditler olarak göç, kentleşme, ekonomik yetersizlik, yazılı kaynak eksikliği, ilgisizlik ve asimilasyonu öne çıkarmıştır. *“Yeni nesillere aktarmakta sıkıntı yaşıyoruz... ocak vardı, her ocağın dedesi vardı ama şimdi talipler dağılmış”* (K1) ifadesi, toplumsal çözülmeye işaret etmektedir.

Bir katılımcı, sözlü aktarımın yazılı kayıtlarla desteklenmemesinden kaynaklanan sorunlara değinmiştir: *“Bir başka dedenin verdiği bilgi farklı olabilir. Yazılı kaynağımız yok, sözlü gelenekle aktarılıyor. Bu da bir konuda farklı söylemler doğurabiliyor ve zarar verebiliyor”* (K49). Ayrıca ekonomik yetersizlikler de katılımcılar tarafından sıkça dile getirilmiştir: *“İmkânım keşke elverse de Tunceli’ye, Necef’e, Kerbela’ya gitsek. Ama ekonomik imkânlar çok zayıf olduğu için olmuyor”* (K5).

Kentleşmenin olumsuz etkilerine vurgu yapan bir katılımcı ise şöyle demiştir: *“Kentleşmenin getirdiği durumlar nedeniyle ocaklarımız Anadolu’nun ücra köşelerinde kaldı. Bu açığı kapatmak için kurumlarımız inanç turları düzenliyor”* (K26). Ayrıca katılımcılar tatabından genç kuşakların ilgisizliği de bir tehdit olarak görölmüştür: *“Gençlerimiz çok anlamda kayboluyor. Biz onları tekrardan kazanmaya çalışıyoruz”* (K40).

Koruma Nedenleri Kategorisi

Katılımcılar, Alevi kültürel mirasının korunmasının temel gerekçelerini gelecek kuşaklara aktarma, geçmişi unutmama ve kimliği yaşatma olarak belirtmiştir. *“1991’de derneklerimizin açılma amacı buydu zaten: gelecek kuşaklara bu yolu öğretilip aktarmaktır”* (K18) ifadesi, bu bilinçli çabanın uzun süredir sürdürüldüğünü göstermektedir.

Sözlü kültürün önemine vurgu yapan katılımcılardan (K9); *“Bugün bizim dediğimiz, nefes dediğimiz ulu ozanlara ait sözler Alevi inancının nasıl yaşandığını anlatır. Ocaklarda bu sözlü gelenek çocuktan çocuğa aktarılır”* (K9). Benzer şekilde, *“Alevi ziyaretleri gider kurbanlarını keser, paylaşır. Bu kültür mirasının aktarılmasında faydalıdır; bizden sonra gelenler ve yabancıların bilmesi için de faydalıdır”* (K31) ifadesi ile ritüellerin aktarım işlevine işaret etmektedir.

Katılımcılar ayrıca, gençlerin sürece katılımının önemine dikkat çekmiştir: “*Gelecek nesilleri eğiterek, onlara yaşam tarzımızı, ahlakımızı, kültürümüzü anlatmamız gerek. Bu kardeşliği pekiştirmek için gereklidir*” (K3). Bir diğer katılımcı ise Aleviliğin bugüne kadar nasıl taşındığını şu sözlerle açıklamıştır: “*Dedelerimiz at üstünde köy köy dolaşarak bu inancı anlattı. Bugün biz uçakla, otobüsle gidiyoruz ama amaç aynı: Aleviliği aktarmak*” (K43).

4.2.3 Tema 3 - Alevilik inancının anlatımı ve aktarımı

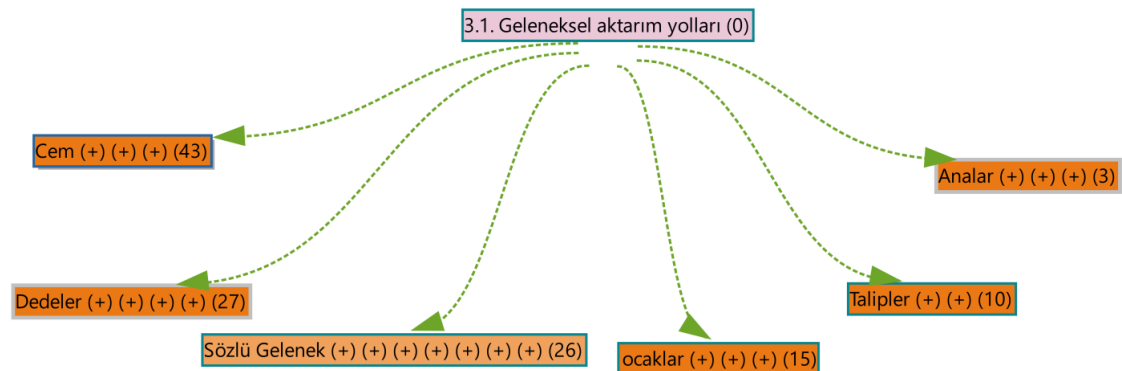
Katılımcıların aktardıkları bilgiler doğrultusunda Alevilik inancının aktarımı ve anlatımı üçüncü temayı oluşturmuştur. Bu tema “*Geleneksel aktarım yolları, Modern Aktarım Yolları, Anlatıcı Profilleri*” şeklinde kategorilerin anlamlı bir bütünlük sağlaması ile elde edilmiştir.

Geleneksel Aktarım Yolları Kategorisi

Katılımcıların ifadelerinden, Alevilik inanç ve kültürünün geçmişten bugüne büyük ölçüde sözlü gelenek, ocak sistemi, dedeler ve analar aracılığıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. Bu aktarım yalnızca dinî ritüellerin öğretilmesi değil, aynı zamanda Aleviliğin felsefesi, yaşam tarzı ve ahlaki değerlerinin de gelecek nesillere iletilmesini kapsamaktadır (Şekil 4.5).

Şekil 4.5

Geleneksel Aktarım Yolları Kategorisi

Katılımcılardan biri bu durumu şu sözlerle vurgulamaktadır: “*İnançsal anlamdaki ibadetlerimizi dedelerimiz tarafından yapıyor. Yol dedelerimiz var, ocak dedelerimiz*

var, onlar tarafından cem ibadetlerimiz yapılıyor, gelecek kuşaklara aktarıyoruz” (K42). Ailelerin de sürece aktif olarak katıldığı görülmektedir: “Genelde geleneksel şekilde aktarılıyor. Yani aileler sözlü şekilde çocuklarını aktarıyorlar, cem ibadetlerine ya da kurbanlarına götürerek öğretiyorlar; çünkü yazılı bir belge çok fazla yok ellerinde” (K30).

Dedelerin köy köy dolaşarak Aleviliği aktardığına yönelik görüşler dikkat çekicidir: “Geçmişten günümüze dek dedelerimiz birçok sıkıntıya rağmen köy köy dolaşarak Aleviliği bugüne getirmiştir. Atalarımızdan gördüğümüz gelenek ve göreneklerle bu yolu öğrendik ve devam ettirdik” (K50). Benzer şekilde bir katılımcı, sözlü kültürün önemine işaret ederek, “Alevilerin örf ve âdeti cemlerde aktarılır, sohbetler ve öğretiler düzenlenerek halka bilgi verilmiştir” (K33) ifadesini kullanmıştır.

Aktarımın ocak kültüründe nasıl işlediğine dair ayrıntılar da paylaşılmıştır: “Ocaklarda bugüne kadar babadan oğula yöntemiyle aktarım olmuştur. Bir baba evlatları arasından bu yola heves etmiş olanı seçer ve değiş, nefeslerle bugüne kadar aktarılır” (K8). Benzer biçimde, “Dilden dile, nesilden nesle aktarılarak geliyor” (K29) ifadesi, sözlü geleneğin sürekliliğini ortaya koymaktadır.

Kadınların da aktarım sürecindeki rolü özellikle vurgulanmıştır: “Alevi geleneklerini ve ritüellerini analar da taşımıştır. Çünkü Alevilikte kadının yeri çok farklıdır; Hacı Bektaş’ın dediği gibi kadınlar eş değil, eştir. Ocakzadeler, ana bacılar bu sürecin önemli aktarıcılarıdır” (K10).

Aktarım yalnızca cemlerde değil, toplumsal etkinliklerde de gerçekleşmektedir. Bir katılımcı bunu şu şekilde dile getirmiştir: “Cemevlerinde, konferans salonlarında dedelerle birlikte akademisyenlerin, profesörlerin katıldığı toplantılar yapıyoruz. Hem dinî hem kültürel boyutu aktararak hem yerli hem yabancı katılımcıları bilgilendiriyoruz” (K15).

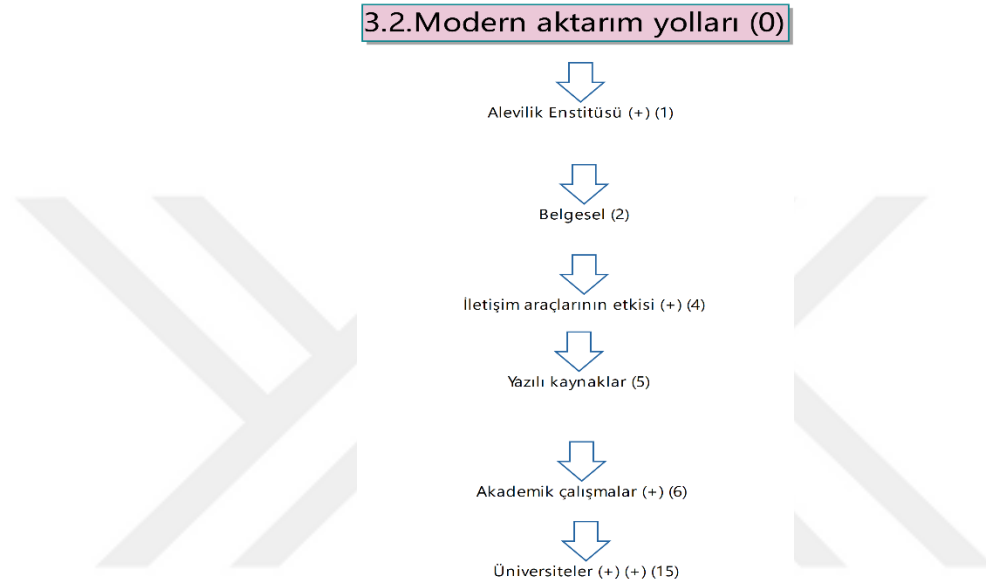
Sonuç olarak, katılımcıların ifadeleri Alevilikte geleneksel aktarım yollarının temelini dedeler, analar, ocak sistemi, sözlü gelenek ve cemlerin oluşturduğunu; bu mekanizmaların bugün de kültürel kimliğin korunması ve gelecek nesillere taşınması açısından vazgeçilmez bir işlev gördüğünü göstermektedir.

Modern Aktarım Yolları Kategorisi

Alevilik inanç ve kültürünü anlatan ve aktarımını sağlayan modern anlatım yolları aşağıdaki şemada verilmiştir (Şekil 4.6).

Şekil 4.6

Modern Aktarım Yolları Kategorisi

Katılımcılar, Alevi inancının günümüzde yalnızca sözlü gelenek ve ocak kültürüyle değil, aynı zamanda modern aktarım yollarıyla da yaşatılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda özellikle akademik kurumlar, enstitüler, belgeseller, yazılı kaynaklar, üniversiteler ve medya araçları önemli aktarıcılar olarak değerlendirilmektedir.

Katılımcılardan biri, genç kuşaklara ulaşmak için kültürel etkinliklerin ve yazılı kaynakların artırılması gerektiğini şu sözlerle dile getirmiştir: “Kültürel etkinlikleri arttırarak gençlerin de işin içine katılacağı organizasyonlarla dergiler, gazeteler, kitaplar çıkarılabilir, festivaller yapılabilir. Bu yollarla yeni neslin bile Aleviliği öğrenmesine yardımcı olur” (K12).

Özellikle Alevilik araştırmaları yapan merkezler ve enstitüler öne çıkarılmıştır: “Alevi Araştırma Enstitüleri var veya merkezler var. Burada imkânlar ölçüsünde yapıldığını biliyorum” (K5). Bu kurumların sınırlı bütçelerle de olsa önemli çalışmalar yürüttüğü

belirtilmiştir: *“Federasyonlar kitap yayıyor, bildiriler, basın açıklamaları yapıyorlar; ama bütçeler yeterli değil. Yine de çalışmalar var”* (K46).

Akademik çalışmaların rolü katılımcılar tarafından sıkça vurgulanmıştır: *“Üniversitelerdeki akademisyenler hem sözlü tarih hem yazılı çalışmalar yapıyor. Anadolu’da köylere gidilerek mezar taşlarından mitolojik anlatılara kadar kayıt altına alınıyor. Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Enstitüsü, Garip Dede Akademisi gibi kurumlar bu çalışmaların yürütücüsüdür”* (K6). Benzer şekilde, bireysel akademik çabalar da hatırlatılmıştır: *“Sanat tarihçileri, profesörler makaleler yazıyor, bölgelere gidip incelemeler yapıyor. Ama bunu daha sistemli yapacak akademisyenlere ihtiyaç var”* (K20).

Modern aktarım araçları arasında yazılı kaynakların eksikliği de dikkat çekmiştir: *“Alevilik dedelerden sözlü olarak geldi, yazıya dökülseydi çok daha iyi olurdu. Bir akademisi, bir kitabı olsaydı aktarım daha güçlü olurdu”* (K23). Sözlü kültürün baskınlığına dikkat çeken bir diğer katılımcı ise, *“Son 50 yıla kadar neredeyse her şey sözlü aktarımdaydı. Şimdi Alevi gençler ve akademisyenler kitaplar yazıyor ama hâlâ büyük oranda sözlü gelenek devam ediyor”* (K45) ifadesini kullanmıştır.

Üniversitelerde Alevilikle ilgili derslerin verilmesi ve kadın önderlerin de anlatıcı olarak sürece dâhil edilmesi gerektiği de belirtilmiştir: *“Her kapıda Ana’yı üniversiteye konuk ederler. Alevilikte kadının yerini Ana anlatır”* (K18). *“Üniversitelerde Alevi profesörlerimiz var, öğrencilerimiz var. Onlardan öğrenmek daha doğru ve sağlıklı bilgi verir”* (K4).

Belgeseller ve görsel materyallerin önemi de katılımcı görüşlerinde sıkça dile getirilmiştir: *“Ben bir belgesel çektim, ‘Aleviliğin İzleri’. Çünkü devlet ya da kurumlar değerlerimizi korumadı, birçok şey yok oldu. En azından belgesellerle gelecek kuşaklara kalması sağlanabilir”* (K47). Benzer şekilde, *“Tanıtım yazılı kaynaklarla, görsel basınla, fotoğrafçılarla yapılabilir. Bu daha detaylı olur”* (K13) ifadesi modern medya araçlarının önemini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, katılımcılar modern aktarım yollarını, ulaşmada ve Aleviliğin evrensel tanınırlığını artırmada büyük rol oynadığı Aleviliğin yalnızca geleneksel ritüellerle değil aynı zamanda akademik çalışmalar, yazılı ve görsel kaynaklar, enstitüler, üniversite

dersleri ve medya aracılığıyla korunması ve aktarılması için vazgeçilmez görmektedir. Bu yöntemlerin özellikle genç kuşaklara anlaşılmaktadır.

Anlatıcı Profilleri Kategorisi

Görüşmeler, Şekil 4.7’de de görülebileceği gibi Alevi inanç unsurlarının yerli-yabancı ziyaretçilere kimin ve nasıl anlatılacağı konusunda güçlü bir uzlaşma ve bazı ayrışmalar içerdiğini göstermektedir: Katılımcılar anlatımın “*yolu bilen, yolu hakkıyla bilen biri tarafından*” (K38) yapılması gerektiğini vurgularken, bu “biri”nin çoğu durumda dede/pir/ocakzade olması gerektiği açıkça belirtilmiştir: “*İnancı kim iyi bilir, dede iyi bilir... O bilgi dededen alınmalı*” (K29); “*Merkez dedeler olmalı; bilgi önce dededen alınmalı, sonra araştırmayla desteklenmeli*” (K15). Bununla birlikte anlatımın mekânla iç içe, Cemevi merkezli ve örgütlü bir düzen içinde yürütülmesi sık tekrarlanmıştır: “*Cemevinde verilmeli... üniversite–Cemevi birlikteliğiyle, Cemevinde açılan kurslarla eğitilebilir*” (K33); “*Cemevinde verilmeli ama yolu bilen biri vermeli*” (K38). Diğer yandan, turist rehberlerinin rolü tamamen dışlanmamakta; fakat koşula bağlanmaktadır: “*Rehber çok bilinçli olmalı, bilimsel olmalı; Aleviliği iyi öğrenmeli... dedeler rehber olarak yetiştirilmeli*” (K3); “*Turist rehberi anlatabilir ama Alevi olmalı ya da bu yolu manasal yönüyle kavramış olmalı; yoksa batını yön eksik kalır*” (K45, K9). Pek çok katılımcı sürecin eşgüdümle yürütülmesi gerektiğini savunmaktadır: “*Rehber mekânın tarihini ve dokusunu anlatsın; gezi bitince dede sohbeti ve soru–cevapla bütünlesin*” (K25); “*İkisi de anlatabilir; birlikte daha iyidir*” (K31). Bu çerçevede yanlış/eksik anlatım temel bir risk olarak görülmektedir: “*Yazılı kaynak yoksa bir konuda çok farklı söylem doğuyor; bu zarar verebilir*” (K49); “*Rehber sağdan soldan duyumla anlatırsa yanlış anlatır*” (K29). Son olarak, katılımcılar kurumsallaşmış eğitim ihtiyacına vurgu yapmaktadırlar: “*Üniversitelerde kürsüler, enstitüler açılmalı*” (K13); “*Turist rehberleri Cemevinden eğitim almalı*” (K45); “*Alevilik Enstitüsü kurulabilir; bölgesel farklılıkları bilimsel çerçevede öğretmek gerekir*” (K12).

Katılımcı görüşleri, inancın ibadet–erkân bilgisinin aktarıcısı olarak dedelerin/pirlerin yerini teyit eder: “*Dedeler en önemli rehberlerdir... aile ve dernek/vakıf yapılarıyla birlikte aktarım sürer*” (K25); “*Pir–mürşit silsilesi bilgi, görgü ve tecrübe ile aktarır; cinsiyet ayrımı yoktur*” (K16). Bu yaklaşım, anlatımın otoriteye dayanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Şekil 4.7

Anlatıcı Profilleri Kategorisi

Katılımcılar rehberli anlatımın, tarihsel–kültürel bağlamın aktarımında anlamlı olduğunu, ancak bunun iki koşula bağlı olduğunu ifade etmektedir. Birincisi Alevilikte uzman eğitimin önemi (“*akademik eğitim... dinlerin felsefesini bilmek... ocaklar arası bağları kurmak*”, K14), ikincisi ise inanca hassasiyet gösterilmesidir (“*Alevi olmalı ya da yolu yaşayan biri olmalı; aksi halde batını yön eksik kalır*”, K45; K9). Bu nedenle bazı katılımcılar “*dede-rehber çift anlatımını*” önerir (K25, K31).

Katılımcılar, sürdürülebilir ve doğru anlatım için üniversite–Cemevi–enstitü iş birliğini öne çıkarmaktadır: “*Üniversite ve Cemevi birlikteliğiyle açılan kurslar*” (K33); “*Kürsüler, enstitüler, bölümler açılmalı*” (K13); “*Alevilik Enstitüsü... bölgesel farklılıkları bilimsel çerçevede öğretmeli*” (K12). “*Turist rehberlerinin Cemevinden eğitim alması*” (K45) ve “*dedelerin yetkilendirilerek mekân sorumluluğu üstlenmesi*” (K3) önerileri, sahada standartlaştırılmış içerik ve kalite güvencesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Yazılı/ortak referans eksikliğinin “farklı söylemler” ve yanlış aktarım riski doğurduğu (K49, K29), bu nedenle, müfredatlı eğitim, kaynak üretimi ve ortak terminoloji geliştirilmesini savunmaktadır; aksi halde anlatımın “*duygudan yoksun ticari bir iş*”e (K14, K45) dönüşmesine ilişkin endişeler dile getirilmektedir.

4.2.4 Tema 4 - Alevilik ve turizm ilişkisi

Alevilik ve turizm ilişkisi teması “*İnanç ve turizmin kesiştiği alanlar, Alevi inancı ve kültür mirasının turizme konu olması, Turizmin olumlu/olumsuz etkileri*” kategorileri ile oluşturulmuştur. Katılımcılar, Alevilik inancının turizm içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini, turizme açılmasının insanlığa faydalı olacağını, Aleviliğin turizm aracılığı ile hem Alevilerin hem de farklı inançtan insanların farkındalığını arttıracaklarını dile

getirmişlerdir. Alevi kültürel miras değerlerinin turizm sayesinde korunarak geleceğe aktarılacağı düşüncesi dile getirilmiştir.

İnanç ve Turizmin Kesiştiği Alanlar Kategorisi

Katılımcı görüşleri, Aleviliğin turizmle kesişiminin farklı boyutlardan oluşan bir yapısı olduğunu göstermektedir: Katılımcılar bir yandan inanç turizmi ve kültür turizmi üzerinden tanınma, karşılaşma ve öğrenme imkânlarını vurgularken; diğer yandan Aleviliğin doğa temelli karakteri nedeniyle doğa/dağcılık turizmi ve festival turizmi ile organik bağlarını öne çıkarmıştır. Nitekim *“Hıdırellez etkinlikleri... Nevruz cemleri... kışın inançsal karşılığı olan etkinlik ve festivaller”* (K26) biçiminde tarif edilen uygulamalar, doğada lokma paylaşımı ve toplu buluşmalarla iç içe geçmiş bir turizm deneyimi olarak değerlendirilebilir. Ritüelin doğayla kurduğu sembolik bağ, *“cemlerdeki figürler doğayı anlatır; her figür, değişler yüz yılların öğretilerini taşır”* (K16) sözleriyle ifadesini bulurken, doğa ve dağcılık boyutunun somut örnekleri *“Datça’daki Hızır Şah–Hacet Tepesi”* ve *“Uçarsu–Çoği Baba (Çengelli Dağı)”* gibi güzergâhlarda görünür olmaktadır: *“Hem doğa hem dağcılık hem de inanç bir arada olur”* (K20). Benzer biçimde, Tunceli’de Hozat Bargın, Mazgirt Muhundu/Baba Mansur, Nazımiye Düzgün Baba gibi ziyaret yerleri *“özellikle yerli turizm açısından ciddi rağbet gören mekânlar”*dır (K8). Bu çeşitlilik, inanç/kültür/doğa/festival unsurlarını barındıran rotaların mümkün ve anlamlı olacağını ifade etmektedir: *“Eskiden ibadetler kapalıydı; iletişim ve bilişim çağında kültürler birbirini daha yakından tanıyor”* (K45); *“İnanç turizmi son 20–30 yılda popülerleşti; sosyal medya ve ulaşım olanakları yeni turizm rotaları doğurdu”* (K5).

Bununla birlikte katılımcılar, kavramsal ve etik/koruma ilkeleri konusunda uyarılar yapmaktadırlar. Aleviliğin sadece “kültürel” kategoriye indirgenmesine itiraz edenler, *“Alevilik bir inançtır; kültürel turizm deyince inançla bağ kopuyor, bu doğru değil”* (K19) diyerek ibadet–inanç boyutunun merkeze alınması gerektiğine işaret etmektedirler. Benzer bir uyarı da ticarileşme konusunda dile getirilmektedir: *“Toplumların kaynaşması ve önyargıların kırılması için iyi; ama inanç turizminin ekonomiye çevrilmesine karşıyım”* (K11). Erişim ve öğrenme fırsatı açısından ise kamusal destek ve eşitlikçi düzenlemeler dile getirilmektedir: *“İnanç/kültür turizmine açıldığında ücret alınmamalı ki daha çok kitle ziyaret edip bilgi edinebilsin”* (K249). Turizm ile inanç mekânlarının

kesişim alanları inancın aktarılması ve anlaşılması açısından önemli olarak değerlendirilmektedir: “İnancımız tanınır; erenlerimiz, evliyalarımız ve ziyaretler geçmişiyile öğrenilir” (K39) ve “gençlerin kimliğini hatırlayıp inanca yeniden bağlanması için de faydalı” (K1).

Alevi İnancı ve Kültür Mirasının Turizme Konu Olması Kategorisi

Alevi toplumuna yöneltilen “Alevilik inancı turizme konu olmalı mı?”, “Alevilik inancının kültürel miras unsurları turizme kazandırılmalı mı?” ve “Turizm Aleviliği tanıtmak için bir araç olabilir mi?” sorularına verilen yanıtlar, bu tartışmanın hem destekleyici hem de temkinli bir boyut taşıdığını göstermektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı, turizmin Aleviliğin dünya çapında tanınmasına katkı sağlayacağı görüşünde birleşmiştir. Onlara göre turizm aracılığıyla Hacı Bektâş-ı Velî, Abdal Musa, Pir Sultan Abdal gibi inanç önderleri ve bağlı oldukları ocakların felsefesi daha geniş kitlelere ulaştırılabilir. K46’nın ifadesi bu bakımdan dikkat çekicidir: “*Turizmde bu işin içine katarsak ben Alevinin daha yaygın bir şekilde daha geniş kitlelere ulaşacağına inananlardanım... Abdal Musa Türbesi, başka yerde bir sürü türbelerimiz var, ziyaretlerimiz var, hatta bu ziyaret gelen yerde bizim mesela devriyelerimiz var, mersiyelerimiz var, bir sürü fıkralarımız var... bunları da kültür turizminin içine katarsak kültür turizmini daha yaygınlaştırmış hem de zenginleştirmiş oluruz.*” Benzer biçimde K2, turizmi “insanların tanışması, tarihi incelemesi” açısından yararlı bulmakta ve manevi değerlerin aktarımında bir araç olarak görmektedir.

Bununla birlikte bazı katılımcılar, turizmin Aleviliğin özüne zarar verebileceği kaygısını da dile getirmiştir. Özellikle semahın şov haline getirilmesi ve kutsal mekânların gelir kaynağına dönüştürülmesi konusunda ciddi endişeler mevcuttur. K8 bu noktada oldukça eleştirel bir yaklaşım sergilemektedir: “*Semah, cemdeki aşk halidir, en mahrem halidir. Bunu sokaklara dökmek, protokolün önünde semah dönmek... olmaması gereken bir şey. Aleviliğin yapısında rant kapısı elde etmek yoktur.*” Benzer şekilde K11 de inanç turizminin ekonomik katkıya indirgenmesine karşı çıkarak, turizmin yalnızca insanların kaynaşması ve önyargıların kırılması için kullanılabileceğini ifade etmiştir. K27 ise meseleyi kültür ve inanç açısından ayırmakta, “*kültür mirası olarak bakın doğru görmem; ama inanç olarak daha önce yaşanmış dergâhlar, önderler öyle görülürse daha farklı olur*” diyerek turizmin algıyı nasıl şekillendirdiğine dikkat çekmektedir.

Bazı katılımcılar, turizmin Alevilik açısından fırsatlar barındırdığını ancak bunun doğru yöntemlerle yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. K25, yeni kuşakların türbelerin ve kutsal mekânların tarihsel arka planını bilinçli bir şekilde öğrenmesi gerektiğini ifade etmiş; K33 ise türbelerin ziyaret edilmesinin inanç açısından bir zorunluluk olduğunu, ancak bunun turizme indirgenmesinin sakıncalı olduğunu belirtmiştir: *“İnsanlar inanıyorsa bir türbeye giderler, ibadetini yapar, kurbanını keser, ikrarını verir. İnanç turizminin parçalarıdır, bunlar böyle sunulmalı.”*

Özetle bu kategoriye ilişkin bulgular, Alevi toplumunun turizm ve inanç ilişkisine yönelik görüşlerinde iki karşıt görüşü ortaya koymaktadır. Bir yandan turizm Aleviliğin tanınmasına, kültürel mirasın korunmasına ve kuşaklar arası aktarımına katkı sağlayacak bir araç olarak görülürken, diğer yandan kutsalın ticarileşmesi, gösteri haline dönüştürülmesi ve özünün zedelenmesi riskleri ciddi kaygılar doğurmaktadır. Bu nedenle katılımcılar, turizmin Aleviliğe katkısının ancak “saygılı, bilinçli ve inancın özüne uygun” yöntemlerle gerçekleştirilebileceği konusunda ortak bir vurgu yapmaktadır. Bu bulgular ışığında, Alevi inancının ve kültürel mirasının turizme konu edilmesi konusunda toplumun farklı bakış açıları olduğu görülmektedir. Bir yandan turizmin Aleviliğin tanınmasına, genç kuşaklara aktarılmasına ve kültürel çeşitliliğin görünür kılınmasına katkı sağlayacağı dile getirilirken; diğer yandan inancın ticarileşmesi, özünün zedelenmesi ve kutsal ritüellerin “şov” niteliğine indirgenmesi risklerine dikkat çekilmektedir.

Turizmin Olumlu/Olumsuz Etkileri Kategorisi

Katılımcılar, turizmin Alevilik inancı ve kültürü üzerindeki etkilerini hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle değerlendirmişlerdir. Olumlu yönler arasında özellikle toplumsal barışa katkı, kültürlerarası etkileşimin artması, önyargıların azalması, kültürel mirasın korunması ve ekonomik canlılık sağlanması öne çıkmaktadır. Örneğin bir katılımcı *“Turizm açıdan baktığında insanlar merak edip de oranın bir fikrini, düşüncesini, oranın ne anlama geldiğini, araştırmak için gidebilirler; bu güzel bir şey. Buna olumsuz olarak bakmıyorum. Olumlu yanı çok önemli; çünkü insanların böyle inançsal değerlerin, türbeleri ziyaret etmesi yani turistik gezi olarak sözler edip de oradan bilgi alması çok faydalı”* (K15) diyerek turizmin bilgi ve farkındalık yaratıcı yönüne vurgu yapmıştır. Benzer şekilde, farklı inanç ve kültürden kişilerin tanışıp kaynaşmasıyla toplumsal uyumun güçleneceğini belirten bir diğer katılımcı *“Turizm insanların tanışmasıdır.*

Tarihi incelemesidir” (K2) ifadesiyle bu sürecin sosyal bir faydaya dönüştüğünü belirtmiştir.

Ekonomik boyut da bazı katılımcıların öne çıkardığı bir etkidir. Bir katılımcı *“Her şeyden önce bölge insanlarına maddi olarak katkısı olur. Gelen turist oraya bakıp gitmiyorlar. Alış-veriş yapıyorlar, otellerde kalıyorlar, yöresel hediyelikler alıyorlar... o bölgenin insanlarına birtakım katkıları olduğuna ben inanıyorum” (K3)* diyerek turizmin bölgesel kalkınmaya etkisini vurgulamıştır. Bununla birlikte, Aleviliğin doğa ile bütünleşik yapısının turizmle buluşabileceğini belirten katılımcılar da olmuştur. Örneğin bir görüşte *“Aslında işin gerçeğine bakacak olursan hani ocaklarının hepsi dağlık doğanın içinde. Hiç Alevi ocakları ovada değil. O yüzden doğa turizmiyle Alevi inancı iç içedir” (K14)* denilerek inanç ve doğa turizmi arasındaki bağ ifade edilmiştir. Buna karşın bazı katılımcılar, turizmin beraberinde kültürel yozlaşma, asimilasyon, mahremiyetin zedelenmesi ve ibadetin bozulması gibi olumsuz etkiler getirebileceğine dikkat çekmişlerdir. Konuya ilişkin bir katılımcı *“Özellikle cem esnasında böyle bir şeyin açılması kesinlikle çok yanlış; çünkü inancı büyük bir saygısızlık. Bizim için çok mahrem bir durum, orada gelip de seyredilecek bir şey yok” (K25)* diyerek turistik ilginin ibadetlere zarar vereceğini belirtmiştir. Benzer şekilde, semahın kutsallığına dikkat çeken bir başka katılımcı *“Semah gerçekten özel bir şey. Kameraya alınması benim pek hoşuma gitmiyordu, yani kendim dönerken de gitmiyor. O anki Allah’a teslimiyet hali çok farklı, bunun çekimi olmamalı” (K30)* sözleriyle turistik amaçlı görselleştirmenin Aleviliğin özüne zarar verdiğini dile getirmiştir.

Turizmin devlet veya dış kurumlar eliyle yürütülmesinin Aleviliği asimile etme riski taşıdığı da bazı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Örneğin bir katılımcı *“Tabii ki açılmalı; ama eğer Turizm Bakanlığı’na ait olacaksa ve Hacı Bektaş’ta yaptıkları gibi bir asimilasyon politikasına dönüşecekse cevabımız hayır. Ancak orijinal şekline dokunulmazsa, bakım ve koruma yapılırsa açılabilir” (K8)* diyerek turizme koşullu bir onay vermiştir. Başka bir görüşte ise *“Hep Alevi ocaklarında bir Ayasofya gibi asimile, değiştirme, başka yöne çekmek boyutları olursa hiçbir zaman turizmin bir getirisi olmaz” (K14)* ifadesiyle benzer kaygılar dile getirilmiştir.

Dolayısıyla, turizmin Alevilik inancı ve kültürü üzerindeki etkileri açısından turizmi hoşgörü, tanınırlık, toplumsal barış ve ekonomik kalkınma yönleriyle bazı katılımcılar

olumlu görüş bildirirken; bazıları da ibadetlerin mahremiyetine zarar vereceği, kültürel yozlaşma ve asimilasyon riskini artıracak gerekçesiyle olumsuz yaklaşmaktadır. Bu bulgular, Alevilik ve turizm ilişkisinin incelenmesinde hassas dengelerin gözetilmesi gerektiğini göstermektedir.

4.2.5 Tema 5 - Mevcut durumda ziyaretçiler

Katılımcılara yöneltilen “Yaşadığınız bölgede var olan Alevi miras unsurlarını ziyarette gelen insanlar var mıdır? Eğer varsa, kimler hangi amaçla bu ziyaretleri gerçekleştirmektedirler? Yerliler mi yabancılar mı daha çok ziyarete gelmektedir? Bu insanların yaş grupları hakkında bilginiz var mıdır? Ne yoğunlukta ziyaret edilmektedir? En çok yılın hangi döneminde ziyaret edilir? sorularına verilen cevaplardan elde edilen veriler doğrultusunda Tema 5 oluşturulmuştur. Tema 5 altında ise “*Ziyaretçi profili, Ziyaretin amacı, Ziyaretin zamanı ve dönemi*” olmak üzere üç kategori bulunmaktadır.

Ziyaretçi Profili Kategorisi

Katılımcılar bulundukları yerlerdeki inanç mekânlarını ziyarette gelen insanların çoğunlukla yerli halktan oluştuğunu ifade etmişlerdir. Yerlilerden kast edilenin Alevi canlarının inanç amaçlı ziyaretleri olduğu anlaşılmaktadır. En çok yerlilerin geldiği illerin başında İstanbul, İzmir, Ankara, Sakarya, Erzincan, Bursa, Bilecik, Eskişehir, Gaziantep, Kütahya, Erzurum, Adıyaman, Malatya gelmektedir (Şekil 4.8).

Şekil 4.8

Ziyaretçi Profili Kategorisi

Yerlilerin yaptıkları ziyaretler çoğunlukla inanç amaçlı olup Alevi canların bağlı bulundukları ocakları veya kutsal mekânları görme, kurban adama, niyaz etme gibi ritüellerle gerçekleşmektedir. Yerli ziyaretçilerin yanı sıra, farklı inanç ve mezheplerden insanların da bu mekânlara gelerek meraklarını gidermeye çalıştıkları aktarılmıştır. Katılımcılardan biri bu durumu “*Hubyar Ocağı talipleri çok ağırlıklı da gelir; ama mesela ziyaretlerin %20’si şu an için farklı ocaklara bağlı Alevi can veya Alevi olmayan*

Sünni canlar... çevre köylerden özellikle Sünni canlar da gelir” (K26) sözleriyle ifade etmiştir.

Yabancı ziyaretçilerin de söz konusu mekânlara geldiği dile getirilmiştir. Almanya, Bulgaristan, Danimarka, Avusturya, Romanya, Kanada, Amerika, Gürcistan, Arnavutluk, Yunanistan, Fransa, Suriye ve İngiltere gibi birçok ülkeden ziyaretçilerin varlığına işaret edilmiştir. Nitekim bir katılımcı, *“Türkiye’nin her yerinden zaten denk geliyoruz; ama şöyle söyleyeyim: Almanya’dan, Avusturya’dan, İngiltere’den, Romanya’dan gibi ülkelerden birebir denk geldim” (K41)* sözleriyle bu çeşitliliği vurgulamıştır. Katılımcılar, özellikle Balkanlar ve Avrupa’dan gelen Bektaşî kökenli toplulukların, kendi tarihsel bağlarını sürdürmek için Alevi-Bektaşî mekânlarını ziyaret ettiklerini aktarmışlardır.

Ziyaretçilerin yaş profili değerlendirildiğinde, 35 yaş ve üzeri bireylerin daha yoğun katılım gösterdiği, gençlerin ise bu mekânlara ilgisiz kaldığı dile getirilmiştir. Bu durum bazı katılımcılar tarafından eleştirel bir dille aktarılmış, genç kuşakların ilgisizliği bir kaygı unsuru olarak görülmüştür. Buna rağmen ailecek yapılan ziyaretlerin çocuk ve gençlerin de mekânlarla buluşmasına aracılık ettiği belirtilmiştir. Katılımcılardan biri bu durumu *“Şimdi şöyle yani ailece geldikleri için çocukluğuyla birlikte geliyorlar... nüfus oranı hemen hemen birbirine eşit diyebiliriz” (K49)* sözleriyle açıklamıştır.

Ziyaretçilerin niteliği ise farklılaşmaktadır. Bazıları bu mekânları salt inanç ve ibadet amacıyla ziyaret ederken, bazıları da kültürel ilgi veya turistik merak sebebiyle gelmektedir. Katılımcılardan biri, *“Yerli turistler, yerli canlar gelip ziyaret ediyorlar. Tabii ki bu daha çok turistik olarak değil de aslında inançsal olarak, meraktan gidiyorlar” (K41)* ifadeleriyle bu ayrımı netleştirmiştir. Bir başka katılımcı ise *“Yabancıdır geliyor. Alevi olmayan insanlar da geliyor. Onlar da götürdüğümüz kesinlikle biz 72 milleti bir gözle gören insanız” (K27)* diyerek ziyaretçilerin çeşitliliğini ve kapsayıcı yaklaşımı dile getirmiştir.

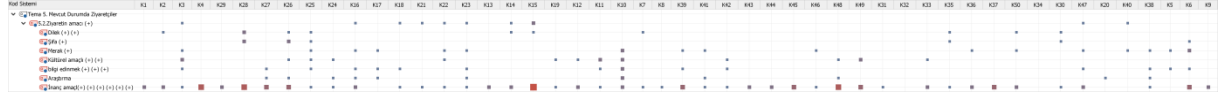
Sonuç olarak, mevcut ziyaretçi profilinin çoğunluğunu yerli Alevi toplulukları oluştursa da farklı inanç, kültür ve ülkelerden ziyaretçilerin de bu mekânlara yöneldiği görülmektedir. Ancak ziyaretçi yaş ortalamasının yüksek olması ve gençlerin ilgisizliği, Alevilik inanç mekânlarının gelecek kuşaklara aktarımı açısından dikkate değer bir bulgu olarak öne çıkmaktadır.

Ziyaretin Amacı Kategorisi

Ziyaretin amacı kategorisi altında sıralanan amaçlar dilek dileme, şifa bulma, merak, kültürel amaçlar, bilgi edinme, araştırma ve inanç olarak sıralanmaktadır (Şekil 4.9).

Şekil 4.9

Ziyaretin Amacı Kategorisi

Katılımcıların aktarımlarına göre Alevi inanç mekânlarına yapılan ziyaretlerin temelinde büyük ölçüde inançsal motivasyonlar bulunmaktadır. Ziyaretçiler çoğunlukla ibadet etme, kurban adama, lokma paylaşma, cemlere katılma ya da kutsal mekânlarda dua ederek dilek dileme amacıyla bu mekânlara yönelmektedir. Katılımcılardan biri bu durumu “İnanç yapılır... daha çok kurban çok kesilir... özellikle dediğim gibi ziyaret yerlerine gidilecek, kurbanlar kesilir, toplu olarak gidilir, paylaşılır. Öne çıkan şeyler; Cemler yapılıyor” (K1) sözleriyle vurgulamıştır. Benzer biçimde, başka bir katılımcı ziyaretlerin amacını “Hep ziyaret amaçla geliyorlar; ama şöyle söyleyeyim biz onları ziyaret amaçlı görüyoruz; eğer insanların fikirlerinde bir kötülük varsa onu da kendi bilir. Biz o zaten o Pir öyle kötü gelenek kabul etmez” (K18) sözleriyle ifade etmiştir.

Ziyaretlerin yalnızca dinî bir boyutu olmadığı, aynı zamanda şifa arayışı ve çeşitli dileklerin gerçekleşmesi amacıyla da yapıldığı görülmektedir. Katılımcılardan biri, bu durumu “Gitmiş 20 yıldır çocuğu olamamış, bir gün sonra çocuğu olmuş. Gitmiş rüyasını görmüş. Yani böyle şeyler... sırf işte ziyaret ediyor, sırf işte suyu ziyaret etmek için. Ne bileyim oraları görmek için gelenler var” (K4) sözleriyle örneklendirmiştir. Özellikle göz rahatsızlıkları, kadın hastalıkları, ruhsal problemler gibi sağlık sorunları için bu mekânlara başvurulduğu aktarılmıştır. Bir katılımcının “Hastalığı gelir, düzelir. Çocuğu olmayan gelir, dedenin gönül atarsa ona bir oğlan bir kız olur... Özellikle hastalar gelir çok. Ruhsal hastalar çok geliyor... sonra kurban alıp geliyorlar” (K28) ifadeleri, bu tür uygulamaların yaygınlığını ortaya koymaktadır.

Katılımcılar, ayrıca araştırma ve bilgi edinme amacıyla üniversite öğrencilerinin, araştırmacıların ve yazarların da ziyaretler gerçekleştirdiklerini belirtmiştir. “Kırıkkale

Öte yandan, bazı ziyaretçilerin yalnızca merak ve kültürel ilgi nedeniyle bu mekânları görmek istedikleri, bu nedenle yapılan ziyaretlerin turistik nitelik de taşıyabildiği dile getirilmiştir. Katılımcılardan biri, “*Alevi büyüğünü, bir Anadolu erenini hayal ederek geliyorlar, hakkında bilgi edinmek için geliyorlar. Yerlilerin amacı bu. Ama yabancılar daha çok yapıyı merak ediyorlar, onu görmek istiyorlar*” (K3) ifadeleriyle ziyaret amaçlarının farklılığını açıklamıştır.

Ziyaret Zamanı ve Dönemi Kategorisi

Şekil 4.10

[illegible]

Katılımcı görüşleri, Alevi inanç mekânlarına yönelik ziyaretlerin mevsimsel ve takvimsel bir ritme sahip olduğunu göstermektedir. Ziyaretlerin yoğunluğu genel olarak ilkbahar ve yaz aylarında artmakta; Hıdırellez, Nevruz, Muharrem/Aşure ve Hızır oruçları gibi inanç takviminin kritik eşikleri etrafında kümelenmektedir. Katılımcılar, özellikle Hıdırellez sonrasında başlayan hareketliliğe işaret ederek “*Ziyaretler 6 Mayıs Hıdırellez’den sonra başlar, Temmuz’un başına kadar devam eder*” (K12) ve “*Hızır ellez var... bizim burada ziyaretlerimiz yazın... kurbanını kesiyor, duasını ediyor*” (K4) ifadeleriyle bu dönemsel artışı somutlaştırmıştır. Benzer biçimde, bahar ve yaz aylarının şenlik ve toplu törenlerle iç içe geçtiği vurgulanmış; “*...şenliklerin olduğu tarihler, bahar dönemleri, yaz dönemi genelde*” (K11) ve “*Bayram tatillerinde, bahar, yaz aylarında*” (K30) sözleriyle bu yoğunluk teyit edilmiştir.

Kırsal takvimin etkisi, hasat ve tarımsal döngüyle de ilişkilidir. Bazı katılımcılar, sonbaharda işlerin hafiflemesiyle ziyaretlerin sürdüğünü belirtirken, mevsimler arası farkı “*...köyde yaşayan insanların... kışın sakın geçer. Onun için Mayıs’la Ekim sonuna kadar...*” (K14) ve “*Mayısla Ağustos sonuna kadar geliyor*” (K4) sözleriyle açıklar. Yaz aylarındaki genel yoğunluk, belirli dergâhlar özelinde daha uzun bir zamana yayılabilmektedir: “*6-7-8. ayda çok yoğun, 9-10 ayda normal; 11’den 12’ye kadar bizim Büklü Baba Dergâhı devam ediyor*” (K28).

Kış dönemi genel olarak daha sakin olmakla birlikte, Şubat ayındaki Hızır oruçları ziyaret ve ibadetleri canlandırmaktadır. Bu açıdan, “*Şubat ayının ikinci haftası Hızır’ın ayıdır... yurt dışından da çok insan geliyor*” (K17) ifadesi, kışın da inanç takvimi kaynaklı bir hareketliliğe sahne olabildiğini göstermektedir. Yılın diğer kutsal zamanları da ziyaretleri yoğunlaştırmaktadır: “*Muharrem Ayımız... Kerbelâ... o dönemlerde daha çok yan yana geliyorlar*” (K41) ve “*...Hızır oruçlarını tutarlar, lokmasını yaparlar... Nevruz kutlanıyor... türbelere çıkarlar*” (K31) sözleri, Muharrem/Aşure ve Nevruz ekseninde ibadet, anma ve toplu buluşmaların sürekliliğini ortaya koymaktadır.

Buna karşın, yerel özelliklere ve göçmen nüfusun dağılımına bağlı farklılaşmalar da değerlendirilmektedir. Örneğin bazı merkezlerde kış daha hareketli olabilir: “*Kışındır... Ankara’da yazları çok az gelen olur, kışın daha fazla olur*” (K43). Modern yaşamın ve tarımsal gelişmelerin mevsimsel kalıpları esnettiğini belirten katılımcılar, “*...şartlar*

değişti... okullar tatil oluyor... en çok gidip gelmeler de yazın oluyor” (K2) diyerek özellikle yaz tatillerinin şehir dışından dönüşlerle ziyaretleri arttırdığını aktarmıştır.

4.2.6 Tema 6 - Alevi kültürünün temsilcileri ve tanıtım

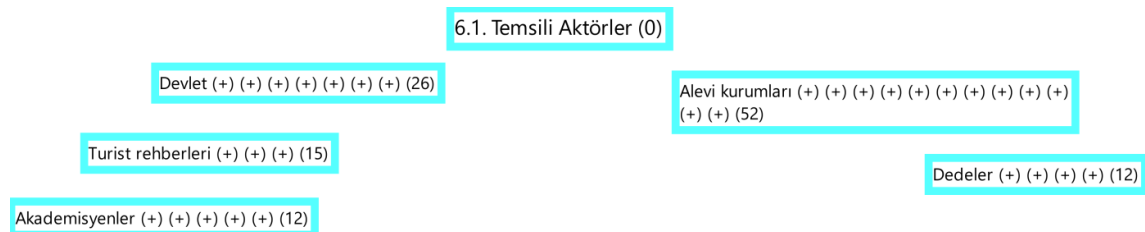
Alevi kültürünün temsilcileri ve tanıtımı altıncı temayı oluşturmaktadır. Bu tema “Temsil aktörleri, Tanıtım araçları, Tanıtımın niteliği” olmak üzere üç kategoriden oluşmaktadır.

Temsil aktörleri

Katılımcılar, Alevi inancının ve kültürünün tanıtımında birden fazla aktörün önemli rol oynadığını ifade etmişlerdir. Görüşmelerden anlaşıldığı üzere bu temsil aktörleri arasında en öne çıkanlar; dedeler, Alevi kurumları, turist rehberleri, akademisyenler, medya ve devlet kurumlarıdır. Her bir aktör, farklı yönlerden katkı sağlayabilmekte ya da bazı durumlarda eksiklikleri nedeniyle süreci olumsuz etkileyebilmektedir (Şekil 4.11).

Şekil 4.11

Temsil Aktörleri Kategorisi

Özellikle dedeler, katılımcıların vurguladığı üzere, Aleviliğin en özgün ve güvenilir temsilcileridir. Ocakzade olmaları, yani “evladı resul” kabul edilmeleri sebebiyle inanç aktarımında otorite sahibi olarak görülmektedirler. Katılımcılar, Aleviliğin özünü ve felsefesini en iyi dedelerin aktarabileceğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda K39’un ifadesi, dedelerin tanıtımda akademisyen ve rehberlerden bile daha etkili olabileceğini vurgulamaktadır: *“Ne bileyim, bir dede gibi veyahut da bu tarih araştırmacıları Alevilik konusu hakkında araştırmacılar, yazarlar var, onların anlatmasıyla gelen turistlere veyahut da rehber olarak rehber nasıl ki götürmüş olduğu yerlerdeki her şeyi, her yeri gelmişini geçmişini anlatıyorsa böyle bir şey olabilir.”*

Bununla birlikte, turist rehberleri de Alevi inancının yerli ve yabancı turistlere tanıtılmasında kilit rol oynamaktadır. Ancak katılımcılar, rehberlerin bu konuda yeterince donanımlı olmadığını, çoğu zaman yanlış veya eksik bilgi verebildiklerini belirtmişlerdir. K46 bu durumu şu sözlerle dile getirmiştir: *“Turizm rehberi, turizm rehberleri bu konuda zerre kadar bilgi vermiyor. Mesela; diyelim ki geliyorlar, ben orada Hacı Bektaş’a geliyorlar. Bazı rehber grupları rehber geliyor, doğru dürüst hiçbir şeyler bilmiyorlar. Çok denk geldim, ben anlattım hep onlar dinlediler, beni turist nereden bilsin...”* Bu ifade, rehberlerin özel eğitim programlarından geçmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Alevi kurumları ise tanıtımda farklı etkinlikler ve organizasyonlarla öne çıkmaktadır. Dernekler, federasyonlar ve vakıflar, düzenledikleri turlar, festivaller, sempozyumlar ve anma etkinlikleri aracılığıyla hem Aleviliği hem de inanç mekânlarını görünür kılmaktadırlar. Nitekim K24 bu durumu *“Hacı Bektaş Veli Kültür Vakfı’nın birçok çalışması, sempozyum, seminer ve paneller oldu.”* sözleriyle dile getirmiştir. Ancak katılımcılar, kurumların devlet desteğinden yoksun olduklarını, bu nedenle tanıtım faaliyetlerinde ciddi sınırlılıklar yaşadıklarını da aktarmışlardır.

Devletin rolü, katılımcılar tarafından hem beklenti hem de eleştiri konusu olmuştur. Bazı katılımcılar turizm aracılığıyla devletin bu mekânları koruma altına alabileceğini ve görünürlüğünü artırabileceğini belirtirken, bazıları devletin bugüne kadar yeterli destek sağlamadığını vurgulamıştır. K15’in ifadesi bu durumu özetler niteliktedir: *“Devletin bunu daha da önünü açması gerektiğini düşünüyorum; çünkü insanlarımız kültürel mirasının tarihi bilmediği için değerini kaybedecektir, değerini kaybettikçe kendini de bilemeyecektir.”*

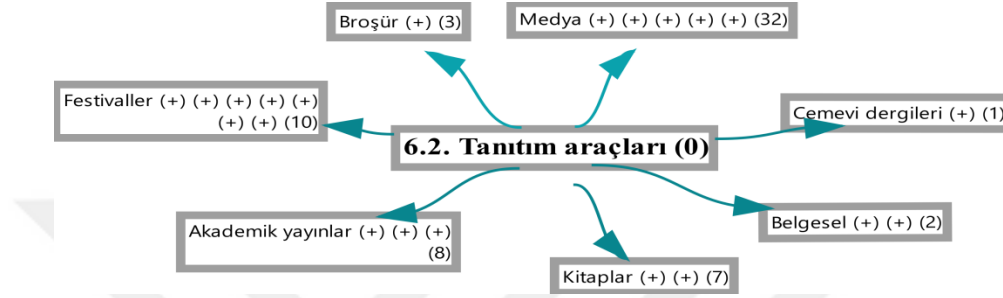
Son olarak, akademisyenler ve araştırmacılar, Alevilik inancı ve kültürü hakkında yazdıkları makaleler, tezler ve yaptıkları saha araştırmaları ile tanıtımda önemli bir yere sahiptir. Ancak katılımcılar, bu çalışmaların daha çok bilimsel çevrelerde kaldığını, toplumla paylaşılması için panellere, seminerlere ve eğitim faaliyetlerine daha fazla ihtiyaç olduğunu vurgulamışlardır. K3, akademisyenlerin bu misyonunu şu sözlerle ifade etmiştir: *“Bin beş yüz sene geriye gitmek lazım, kimilerine göre on- on iki sene gerilere bakmak lazım... sizin sorduğunuz inanç ve kültür turizmi aslında, onunla başlar.”*

Tanıtım Araçları Kategorisi

Katılımcılar Alevilik inancını aktarılması ve tanıtımında bazı tanıtım araçları olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlar Şekil 4.12’de sıralanmaktadır.

Şekil 4.12

Tanıtım Araçları Kategorisi

Katılımcılar, geleneksel medya ve özellikle sosyal medyanın, Alevi yaşam tarzı, felsefesi, kutsal mekânları ve coğrafi yayılımına ilişkin bilginin hızla dolaşıma girmesinde belirleyici rol oynadığını; ancak içerik doğruluğu ve ritüel mahremiyetine saygı konularında özen gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bu nedenle tanıtımın “yerinde ve zamanında” yapılması, yanlış bilginin önlenmesi ve ibadet anlarının teşhir edilmemesi ortak bir beklenti olarak öne çıkmaktadır. Tanıtım araçlarının çeşitliliği, festivaller, anmalar ve açılışlar için hazırlanan broşürler; Cemevlerinin çıkardığı dergiler, akademik yayınlar, dijital haritalar ve çevrimiçi rehberler gibi hem basılı hem dijital ortamları kapsamaktadır. Bu çerçevede katılımcılar, standart hale getirilmiş tanıtım materyalleri önerirken, sahada doğru anlatım için rehberlerin ve kurumların birlikte çalışmasını ön plana çıkarmaktadır: “Her Alevi ocağının gelen ziyaretçilerine bir seyahat rehberi, yani tanıtma rehber kitapçığı olması gerekiyor... Hubyar ocağı... bir tıp merkezidir... bunların da topluma tanıtılması çok iyi bir şeydir.” (K14). Kitle buluşmalarının görünürlük ve tanınırlığı artırıcı etkisi de katılımcılar tarafından dile getirilen unsurlardan biridir: “Temmuz Sivas Anmalarını çok büyük bir katılımla anıyoruz... söyleşiler, lokmalar... her geçen yıl artan ilgi... yurt içi-yurt dışı bağlantıları kurmak adına festivaller düzenlemek istiyoruz.” (K12).

Medyada konuya yeterince yer verilmemesi “Yayın organları yeteri kadar yer vermiyor... anlatılacak hikâyeleri kültür turizminin içine katarsak hem yaygınlaşmış hem

zenginleşmiş oluruz.” (K46) şeklinde eleştirilirken; buna karşılık dijitalleşmeyi fırsat olarak gören katılımcılar olduğu görülmektedir: “Eskiden dergiler çıkarıyorduk; şimdi dijital ortama geçtik... güzel bir sayfa hazırlanıp herkese duyuru yapılabilir.” (K38); “...günümüz teknolojisinde, sosyal medyadan tutun birçok alanda tanıtımı mümkün.” (K40); “Basın, sosyal medya, gazete, dergiler... önce duyuru, sonra rota... gezi notları ve sosyal medya kullanılabilir.” (K30); “Medya üzerinden de her türlü tanıtım yapılabilir.” (K36).

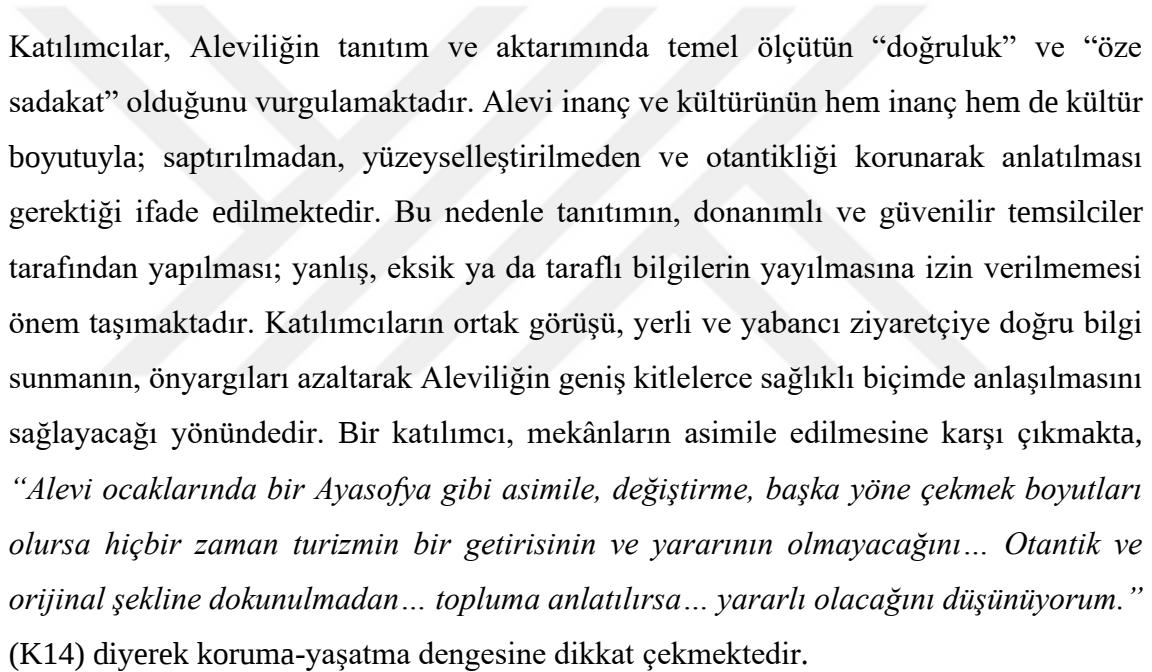
Sahada bilgi aktarımının nasıl güçlendirileceğine dair uygulama önerileri açısından K6’nın *“Seyahat acenteleri talep edecek... özet bir broşür çıkarabiliriz... belki rehberlerle bir kez tura katılırız; yerinde anlatılan şeyler kolay kolay unutulmaz.”* ifadesi önemli bir konuya işaret etmektedir. Katılımcılar ayrıca sosyal medya paylaşımlarının mahremiyeti ihlâl eden örneklerinden duydukları rahatsızlığı dile getirirken, tanıtımın ibadetin ruhuna uygun bir dille yürütülmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Katılımcı görüşleri bilginin kalıcılığının sağlanması ve doğru bilginin aktarılması konusundaki görüşleri dile getirmektedirler. Bir katılımcı, bölgesel envanter ve kitap ihtiyacını şöyle tarif etmektedir: *“Sözlü miras unutuluyor... öncelikle envanter oluşmalı... dergâhlar, ziyaretler kayda alınmalı ve kitaplaştırılmalı... Bakanlık da çalışmalı.”* (K12). Son olarak festivallerin genç kuşaklara ulaşmadaki rolüne de vurgu yapılmaktadır: *“Kültürel etkinlikleri artırarak dergiler, gazeteler, kitaplar ve festivallerle yeni neslin Aleviliği öğrenmesine yardımcı olabiliriz.”* (K12).

Tanıtımın Niteliği Kategorisi

Katılımcılardan elde edilen veriler neticesinde bilgilerden tanıtımın niteliği kategorisi; doğru bilgi ile tanıtım, halkla temas ederek, gösterişsiz ve özüne uygun ve kültürel boyutlu kodlarını kapsamaktadır (Şekil 4.13).

Tanıtımın Niteliği Kategorisi

178

izleyelim’ demek olmaz... kilisede dua esnasında çekim yapılamazsa cemde de yapılamaz.” (K11) sözleriyle ibadete saygının evrensel bir konu olduğunu hatırlatmaktadır.

Katılımcılar, Alevilerin özünü koruyarak, içselleştirilmiş bir dille, doğru araç ve kişilerle; ticarileştirmeden, şova kaçmadan, mahremi gözeterek ve otantik dokuyu bozmadan yapılan bir tanıtımın hem inanç topluluğuna hem de toplumsal barışa katkı sağlayacağı görüşünde birleşmektedir: *“Tanıtım akıl ve edep içinde olursa faydalıdır... yanlış anlatırsan yanlış kişilerin eline geçer, gençler onun peşinden gider.” (K2).*

4.2.7 Tema 7 - Alevi inanç turizmi rotaları

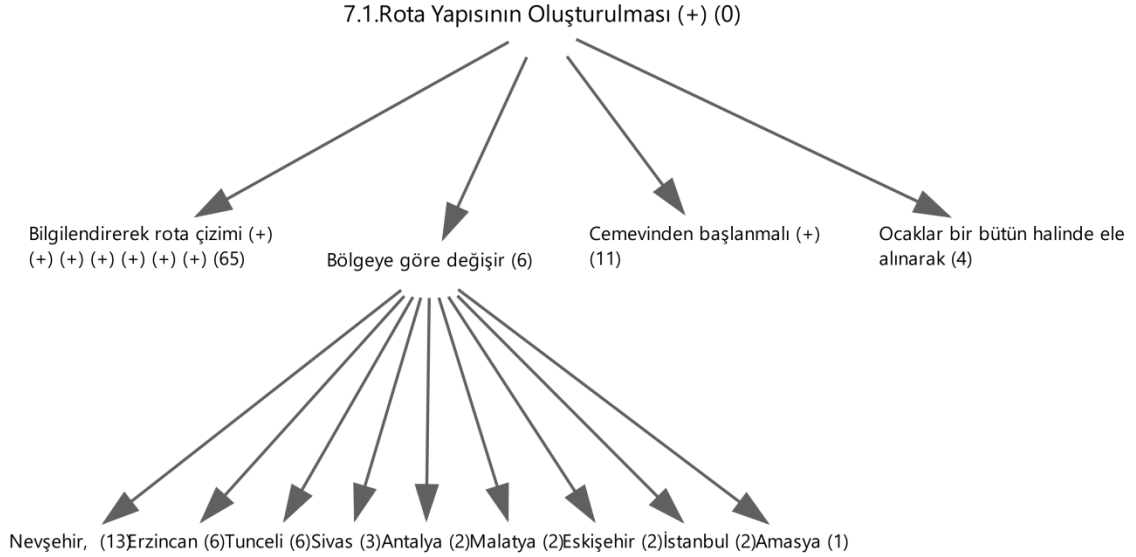
Katılımcılardan alınan dönütler doğrultusunda Alevi İnanç Turizmi Rotaları 7. temayı oluşturmaktadır. Bu tema *“Rota yapısının oluşturulması, Rota bileşenleri, Rota oluşturulmasına karşı çıkan görüşler”* kategorilerinden oluşmaktadır.

Rota Yapısının Oluşturulması Kategorisi

Katılımcılar, Alevi inanç turizmi için bir rota oluşturulmasını genel olarak olumlu karşılamakta; böyle bir çalışmanın Aleviliğin tanınmasına, Alevi mekânlarının görünürlüğüne, toplumsal farkındalığa ve özellikle gençlerin kendi değerlerine sahip çıkmasına katkı sunacağını belirtmektedir. Bununla birlikte, az sayıda katılımcı rotanın Alevi inancının özüne zarar verebileceği ve otantikliği zedeleyebileceği endişesini dile getirmiştir. Ortak paydada, rotanın ancak doğru bilgilendirme, öze sadakat ve mahremiyetin gözetilmesi koşuluyla anlamlı ve faydalı olacağı vurgulanmaktadır (Şekil 4.14).

Şekil 4.14

Rota Yapısının Oluşturulması Kategorisi

Rota fikrinin başlangıç adımı olarak katılımcılar hem Alevi toplumu içindeki bireylere hem de yerli-yabancı ziyaretçilere Aleviliğin inanç ve kültürel boyutlarını kapsayan doğru bir ön bilgilendirmenin yapılmasını gerekli görmektedir. Bu bağlamda Cemevleri, dedeler ve Alevi kurumları “ilk temas noktası” olarak değerlendirilmekte; ziyaretçiler önce bu merkezlerde bilgilendirildikten sonra sahadaki mekânlara yönlendirilmeli görüşü öne çıkmaktadır. Bununla ilgili olarak bir katılımcı, “*Hacı Bektaş Veli’yi birinci sıraya koyarak... diğer dergâh ve türbeler ziyaret edilebilir; en sonda Cemevleri ve dedelerle bilgi netleştirilir.*” (K24) derken; bir diğeri “*Önce kendi toplumumuza kazandırmak, sonra turizme kazandırmak lazım.*” (K48) diyerek içe dönük bilinçlenmenin önemini vurgulamaktadır.

Başlangıç noktası ve güzergâh konusunda farklı öneriler ortaya çıkmıştır. Aleviliğin “özü”nü kavramak için Tunceli, Erzincan, Sivas ve Malatya eksenini öne çıkarılırken; Bektaşî geleneğini anlamak için Nevşehir/Hacı Bektâş-ı Velî merkezli bir giriş önerilmektedir. Bazı katılımcılar iki ana rotadan söz etmektedir: Biri Hacı Bektaş’tan başlayıp doğuya doğru (Sivas–Tunceli–Antep...) ilerleyen rota; diğeri Tunceli’den başlayıp batıya doğru Nevşehir ve Ege/Akdeniz’deki ocak ve türbelere (Seyyid Battal Gazi–Sücaeddin Veli–Yunus Emre–Abdal Musa vb.) açılan rota. “*Çıktığınız bölgeye*

göre değişir... İstanbul'dan Kapadokya/Hacı Bektaş, oradan Seyyid Gazi, İzmir'de Hamza Baba-Yatağan Baba, sonra Antalya'da Abdal Musa... Alternatif olarak Hacı Bektaş'tan doğuya Sivas-Tunceli-Gaziantep..." (K6). Diğer bir görüş, "Başlangıç noktamız Hüncar Hacı Bektaş Veli Dergâhı olur; oradan alınan 'nasip' bilgileriyle ocaklara doğru kişisel rota derinleştirilir." (K3) şeklindedir. Doğu'daki ocak yoğunluğunu vurgulayan katılımcılar "Sivas, Tunceli, Tokat, Erzincan hattı" (K43) ve "Erzincan, Tunceli, Malatya, Tokat, Amasya" (K1) dizilerini öne çıkarırken; bir başka katılımcı "Rota Dersim'de başlar... Baba Mansur, Kureyş, Ağuçan ocakları" (K20) ifadesiyle öneri sunmaktadır.

Rota kurgusunda yalnızca tekil bilinen mekânlar yerine bölgesel "ocak kümeleri"ni bütüncül bir akışla gezmek de önerilmektedir: "Tokat'ta Hubyar Sultan'ın hemen yakınında Kul Himmet, Keçeci Baba, Aziz Baba... her ilde 3-4 ziyaret alanı var; tek bir ocak değil, bölgenin tüm ocakları üzerinden güzergâh zenginleşmeli." (K26).

Saha uygulamasına ilişkin olarak, rotanın Cemevleri ve kurumlar aracılığıyla organize edilmesi; bilgilendirme-eğitim (rehberlik, broşür, kısa el kitapçıkları), mekânsal hazırlık (konaklama, lojistik), zamanlama (mevsimsel tören ve anma dönemleriyle eşleştirme) ve süre (kısa "uğrayıp geçme" yerine 1-3 gün konaklamalı deneyim) boyutlarının planlanması katılımcılar tarafından önerilmektedir: "Cemevlerinden başlayıp bilgiyi aldıktan sonra sahaya çıkılmalı... İstanbul'daki Cemevleri bilinçli biçimde organize etmeli." (K14). "Devlet-özel iş birliğiyle güvenli ulaşım, konaklama ve yönlendirme sağlanmalı." (K3).

Bununla birlikte, mahrem alanın korunması, ibadet anlarının "gösteri"ye dönüşmemesi ve asimilasyon risklerine karşı dikkatli olunması gerektiği tekrarlanmaktadır. Rota; ibadetin mahremiyetine saygı gösteren zamanlarda kullanılmalı, cem gösteriye çevrilmemelidir: "Belirli sınırlar içinde bir rota olabilir; aksi hâlde özellik/özerklik zedelenir." (K26). "Doğru yerden yürütülürse fayda sağlar; aksi hâlde olmaz." (K19). Bu çerçevede, rehberli anlatılar, dergâh ve türbelerin tarihî-felsefî anlamı, erenlerin menkıbeleri ve bölgenin doğa-kültür ilişkisi ön plana çıkarılmalı; ritüelin kendisi değil, ritüelin bilgisi aktarılmalıdır.

Son olarak, bazı katılımcılar rotanın yalnızca dışarıya dönük bir "tanıtım hattı" değil, Alevi toplulukları arasında tarihî kopuklukları onaran, gençleri ve kadınları merkeze alan,

Düzgün Baba, Munzur Baba, Kureyş Baba, Baba Mansur, Ağuçan gibi merkezlerin eklendiği belirtilmektedir. Katılımcıların ifadesiyle “*Hacı Bektaş’tan başlayıp böyle bir yol haritası çizilebilir; Seyyid Battal Gazi ve diğer veliler, ulular ziyaret edilebilir.*” (K42).

Katılımcılara göre rota, kutsal dönemler, kutlamalar ve festivaller ya da anma törenleri ile bütünleştirilmelidir. Muharrem’de matem ve anmalar, Sivas anmaları, belirli türbe günleri ve bölgesel törenler ziyaret yoğunluğunu belirlerken; Hamza Baba, Sücaddin Veli, Hubyar gibi merkezlerde yılın belli dönemlerinde “*anma/festival demeyelim, tören*” biçimindeki buluşmaların desteklenmesi önerilmektedir. Bu eşleştirme, ziyaretçinin ritüeli “seyir”e dönüştürmeden, anlamını kavrayacağı biçimde bağlam kurmasını sağlamak için gerekli görülmektedir. Nitekim “*Muharrem ayı ... her inançtan insanın sahiplendiği bir anma*” olarak anılır (K10); Sücaddin Veli’de “*daha büyük törenler*” (K12), Hubyar’da “*her gün neredeyse festival gibi kalabalık*” (K14) olduğu belirtilmektedir.

Altyapı ve yöntem açısından, katılımcılar önce Cemevlerinde veya yerel Alevi kurumlarında bilgilendirme, kısa el kitapçıkları ve rehberli anlatım önermekte; ardından sahada dergâh–türbe ziyaretleri yapılmasını öngörmektedirler. Rehberlerin Alevilik ve Bektaşilik hakkında doğru, tarafsız ve yeterli bilgiyle donatılması, anlatının tarihsel sıralamayla ve alan analizleriyle desteklenmesi gerektiği belirtilmektedir. Erzincan, Tunceli, Adıyaman gibi yoğun Alevi nüfuslu illerde “*pilot bölge*” yaklaşımıyla bakım-onarım, yönlendirme ve tanıtımın önce denenip sonra yaygınlaştırılması da sıkça ifade edilmektedir. Bir katılımcının ifadesiyle “*Önce Aleviliği iyi tanıyacaksınız; ocakları, türbeleri tespit edip kim olduklarını saptırmadan anlatacaksınız.*” (K1, K29, K46).

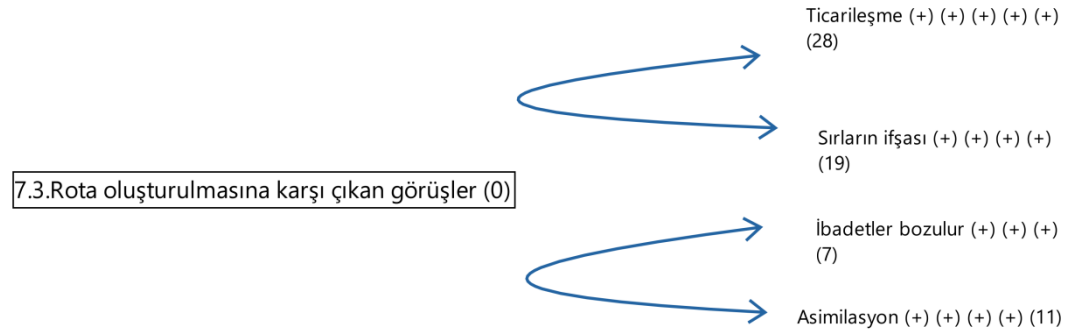
İçerik mimarisi bakımından, erenlerin menkıbeleri ve felsefî mirası, dergâhların toplumsal dayanışma (rıзалık, lokma, misafirperverlik) işlevleri, Alevi inancında doğa tasavvuru birlikte değerlendirilmektedir. Bu sayede ziyaretçi Düzgün Baba gibi “*derde deva aranan*” dağların anlamını, Abdal Musa’nın doğayla iç içe “*eğitim mekânı*” oluşunu, Hacı Bektaş–Kadıncık Ana ekseninde dergâhın toplumsal adalet ve paylaşım rolünü kavrayabilecektir. Katılımcılar, “*Eri erdeni seçen kördür*” sözünü hatırlatarak hiyerarşik bir liste oluşturmak yerine, anlamlı kümeler arasında bağ kuran, “*yol bir, süre bin bir*” çeşitliliğini hissettiren bir akıştan yana olduklarını dile getirmektedirler.

Rota Oluşturulmasına Karşı Çıkan Görüşler Kategorisi

Alevi toplumunun bazı üyeleri, inanç turizmi rotalarının oluşturulmasına dair olumsuz görüşler dile getirmiştir. Bu olumsuz tutumlar, dört temel alt boyutta toplanmaktadır: ticarileşme, sırların ifşası, ibadetlerin bozulması ve asimilasyon. Katılımcılar, Alevi inanç turizm rotası oluşturulmasına karşı bazı olumsuz görüşler aktarmışlardır (Şekil 4.16).

Şekil 4.16

Rota Oluşturulmasına Karşı Çıkan Görüşler Kategorisi

Katılımcıların en güçlü kaygılarından biri, inancın turizm aracılığıyla ticari bir meta hâline getirilmesidir. Bir katılımcı bu durumu “*Burası ibadethanemiz, biz orayı farklı bir gelir sağlamak için kullanamayız ki*” (K27) diyerek açıkça ifade etmiştir. Benzer şekilde başka bir katılımcı, “*Ama siz bunu ticarete dökmeye çalıştığınız zaman... inancımızın noktasında paranın daha geri planda olması gerekiyor*” (K10) sözleriyle Aleviliğin özündeki maneviyatın para ilişkisiyle bağdaştırılamayacağını vurgulamaktadır. Yine “*Değil yapamaz. Bir Alevi dedesi ticaret yapmaz, Alevilerin üzerine ya da ibadethaneler üzerinden ticaret yapmaz*” (K36) ifadesi de bu kaygının derinliğini ortaya koymaktadır.

Alevilikte ibadet ve ritüellerin “sır” boyutu önemli bir yere sahiptir. Katılımcılar, turistik ziyaretlerle bu sırların ifşa edilmesinden kaygı duymaktadır. Nitekim bir katılımcı, “*Alevilikte sırlar ifşa olmaz, gizlidir. İbadet hak için yapılmaktadır. Bu inancın rota içerisinde değerlendirilmesi Alevilik inancının sırlarıyla duyurulması doğru değildir*” (K17) diyerek bu hassasiyeti dile getirmiştir. Başka bir katılımcı da “*Kesinlikle gelemeyiz; çünkü cem bizim için gerçek anlamda bir ibadettir... O semah seyir değildir, ibadettir*” (K38) sözleriyle cem ibadetinin turistik bir gösteriye indirgenemeyeceğini

vurgulamaktadır.

İnanç rotalarının oluşturulması hâlinde ibadetlerin bozulacağı yönünde de eleştiriler bulunmaktadır. Katılımcılardan biri, *“Ben cemin görülmesinden, semahın görülmesinden yana değilim... semah gerçekten özel bir şey. Kameraya alınması hoşuma gitmiyor”* (K30) diyerek ritüellerin kutsallığının bozulabileceğine işaret etmiştir. Benzer biçimde *“Cemevine gelip yapılan ibadeti seyretmek doğru değildir. Bu ibadeti ibadet olmaktan çıkartıp bir gösteri haline getirir”* (K33) ifadesi de aynı kaygıyı yansıtmaktadır.

Katılımcıların dile getirdiği bir diğer temel kaygı, inanç rotalarının asimilasyona neden olabileceğidir. Bir katılımcı, *“Turizm Bakanlığı’na bağlı olan dergâhlarımız... İl Müftülüğüne devrediliyor ve orada tamamen siyasal İslam çalışması yapılarak... asimilasyon çalışmalarına araç olarak kullanılıyor”* (K26) sözleriyle mevcut politik uygulamaların yarattığı tehditlere dikkat çekmektedir. Yine bir başka katılımcı, *“Şayet bu yerler asimilasyon politikasına dönüşecekse cevabımız hayır, açılmasın”* (K8) diyerek asimilasyon endişesini doğrudan dile getirmiştir.

Katılımcıların aktardığı bu eleştiriler, Alevi inanç turizmi rotalarının inanç topluluğu açısından oldukça hassas bir mesele olduğunu ortaya koymaktadır. Ticarileşme, sırların ifşası, ibadetlerin bozulması ve asimilasyon kaygıları, kültürel mirasın korunması ve inanç turizmi arasındaki sınırların titizlikle belirlenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu bulgular, alanyazında dinî mekânların “otantikliğinin korunması” ve “kutsallığın ticari metaya dönüşmemesi” tartışmalarıyla birlikte değerlendirildiğinde paydaşların konuyu nasıl ele almaları gerektiğine ilişkin önemli veriler sunmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Kültür, bir toplumun aynasıdır; çünkü bir toplum aynaya baktığında atasının bıraktığı maddi ve manevi değerleri görmektedir. Atalarının izini sürdüren topluluklar günümüzde bu değerleri yaşatmaktadırlar. Dünya genelinde farklı ırk, kültür ve inançtan birçok topluluk isteyerek ya da istemeyerek atalarından kalan yeme-içme, giyim-kuşam, düşünce-fikir, davranış, inanç-ritüeller vb. unsurları kendinden sonraki kuşaklara aktarmışlardır. Anadolu, farklı inanç ve kültürden insanların göçlerle bir araya geldiği bir mozaik barındırmaktadır. Farklı inanç ve kültürden insanlara ait maddi ve manevi değerler yüzyıllardır varlığını devam ettirmektedir.

Alevilik ya da Alevilik inancının tam olarak nerede, nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir, ancak bazı kaynaklara göre 600 bazılarına göre 800 yıllık geleneğe sahip bir inanç sistemidir. Anadolu coğrafyasında Alevi inancına ait sayısız maddi ve manevi kültürel ve dinî değer bulunmaktadır. Alevilik açısından kutsal merkezler olarak kabul edilen ziyaretler, türbeler, dergahlar, zaviyeler yanında, dağ, taş, su, mağara, göl, ağaç, hayvan gibi kutsallık atfedilen maddi ve manevi değerler Anadolu'da pek çok bölgede korunmaktadır. Bunların yanı sıra hemen hemen her yerde gerçekleştirilen cem, semah, mum yakma, lokma dağıtımı, kurban kesme, çaput bağlama, gülbang gibi ritüeller bir bütün olarak Alevi inancının somut ve somut olmayan kültürel değerleri ile sürdürüldüğünü göstermektedir.

Son yıllarda Alevi inancının maddi ve manevi kutsal değerleri UNESCO Dünya Mirası listelerinde yer almaya başlamıştır. Ancak bu değerlerin yeterince tanınmadığı, yeni kuşakların bu değerlere yeterince ilgi göstermediği yapılan bu çalışma ile ortaya konulmuştur. Bu nedenle Alevilik inancının somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarını bir envanter çalışması ile listeleyen ve açıklayan bu çalışma tarihsel bir kayıt oluşturması bakımından önemlidir. Ayrıca turizmin insanları bir araya getiren, kültürel etkileşimi sağlayan, farklı yerleri görme, keşfetme, yeni şeyler öğrenme konusunda fırsat sunan yapısıyla bu değerlerin tanıtılması, bir kültür ve inanç turizmi rotası üzerinde değerlendirilmesi açısından da bu tez çalışmasının fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Tez çalışması yukarıda açıklanan amaçlara ulaşmak için iki aşamalı olarak tasarlanmıştır. Birinci aşamada, alanyazındaki kaynaklar ve Alevi toplumu üyeleri ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere dayalı olarak Alevi kültür miras envanteri

oluşturulmuştur. Bu envanter kullanılarak alternatif inanç turizmi rotaları geliştirilmiştir. İkinci aşamada ise; Alevi toplumunun kendi kültürel, dinî, sosyal değerlerinin genel olarak turizme ve özellikle inanç turizmine konu olacak şekilde değerlendirilmesi konusunda toplumun önde gelenlerinin ve üyelerinin bakış açılarını yansıtmak üzere yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış, görüşler tematik analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada, Alevilik inancının kültürel miras bağlamında ele alınması ve inanç turizmi rotaları kapsamında değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bulgular, Aleviliğin hem somut hem de somut olmayan kültürel miras unsurlarıyla güçlü bir değer taşıdığını ortaya koymaktadır. Görüşmelerden elde edilen veriler, Aleviliğin temel inanç mekânlarının (cemevleri, türbeler, dergâhlar, ziyaretgâhlar) ve ritüellerinin (cem, semah, kurban, lokma paylaşımı vb.) sadece din ile ilgili uygulamalar değil, aynı zamanda toplumsal kimlik ve kültürel hafızanın korunmasında belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Alevi inanç ve kültür mirasının cemevleri, türbeler, dergâhlar, ziyaretgâhlar, mezarlar gibi somut ve Cem, semah, gülbenk, lokma, kurban, çerağ gibi somut olmayan unsurlarıyla bir bütün olduğu araştırma bulgularından anlaşılmaktadır. Kutsal mekânlar yalnızca ibadet alanları değil; toplumsal hafızanın, yerel dayanışmanın, şifa ve rızalık gibi sosyal uygulamaların da gerçekleştirildiği merkezlerdir. Alevilerde dinî, sosyo-kültürel ve toplumsal bilginin aktarımı temelde ocak sistemi ve dede/ana öncülüğündeki sözlü gelenek üzerinden sürse de göç, kentleşme, yazılı kaynak eksikliği ve genç kuşakların ilgisindeki zayıflama bu sürekliliği kırılanlaştırmakta, sürdürülebilirliği zorlaştırmaktadır. Bulgular, Alevi kültür mirasının korunması açısından başta dedeler, ocak sistemi ve Cem törenleri olmak üzere geleneksel aktarım yollarının önemini koruduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, katılımcılarla yapılan görüşmelerde üniversitelerin ve araştırma enstitülerinin belgeseller ya da envanter ve arşiv çalışmaları ile modern aktarım kanalları olarak konuya eğilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Turizm boyutu, tanınma, kültürlerarası etkileşim ve toplumsal barış açısından fırsatlar sunarken; ticarileşme, ritüellerin “gösteriye” dönüşmesi, mahremiyetin zedelenmesi ve asimilasyon gibi riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu ikili yapı, Alevi inanç mirasının tanıtımında mahremiyet-etik-doğruluk ilkelerinin vazgeçilmez olduğunu

ortaya koymaktadır. Ziyaretçi akışları mevsimsel ve takvimsel ritme (Hıdırellez, Nevruz, Muharrem/Aşure, Hızır oruçları) bağlı olarak yoğunlaşmakta; Hıdırellez, Nevruz, Muharrem ayı ve Hızır Oruçları gibi dönemlerde inanç mekânlarının daha çok ziyaret edildiği anlaşılmaktadır. Ziyaretçilerin ibadet amaçlı seyahatlerine ek olarak şifa, merak, kültürel öğrenme ve araştırma motivasyonları da önemli yer tutmaktadır.

Aleviler, inanç merkezlerinin ve ibadet biçimlerinin bir inanç turizmi rotasına konu olmasını genel olarak destekleseler de, yukarıda açıklanan nedenlerle bilginin doğru aktarılması ve mahremiyetin önemsenmesi konusundaki endişelerini ifade etmektedirler. Bunun için bir çözüm yolu olarak Cemevlerinde Dedelerin ön bilgilendirmesi ile başlayan, ziyaretgâhları doğa-tarih-toplum ilişkisi içinde birleştiren, dinî takvimle uyumlu öğrenme deneyimi olarak tasarlanması önerilmektedir. Topluluğun özel yapısını korumaya yönelik şartları tanımlayan bu bulgular rota haline getirme konusunda kurumsal bir yapıya ve inancı ön planda tutan bir anlayışa ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmada geliştirilen Alevi İnanç Turizmi Rotaları, Anadolu'nun farklı bölgelerindeki türbe, dergâh ve ocakları kapsayacak şekilde haritalanmıştır. Bu rotalar, ziyaretçilerin yalnızca dinî mekânları tanımalarını değil, aynı zamanda Alevi inanç dünyasının felsefi, kültürel ve sanatsal boyutlarını da deneyimlemesini sağlayabilecek bir potansiyel taşımaktadır. Ancak bu potansiyel, inancın özünü zedelemeyen, ibadetlerin mahremiyetini koruyarak, ticarileştirme riskine karşı dikkatle yönetilmelidir. Katılımcı görüşleri, turizmin bir yandan kültürel görünürlük ve karşılıklı anlayışa katkı sağlayabileceğini; diğer yandan yanlış uygulandığında ticarileşme, ibadetlerin bozulması, sınırların ifşası ve asimilasyon gibi tehditler doğurabileceğini göstermektedir. Bu nedenle Alevi inanç turizmi rotalarının uygulanabilirliği, yalnızca mekânsal planlamaya değil, aynı zamanda toplumsal hassasiyetleri gözeterek etik bir çerçeveye de bağlıdır.

Sonuç olarak, Alevi inanç turizmi rotaları inanç mensuplarının aktif katılımı, yerel halkın sürece dâhil edilmesi, kültürel mirasın korunması ve turizm planlamasında etik ilkelerin gözetilmesi koşuluyla hem Aleviliğin görünürlüğüne hem de Türkiye'nin inanç turizmi çeşitliliğine önemli katkılar sunabilecek niteliktedir.

Öneriler

Katılımcıların değerlendirmeleri ve konuyla ilgili önerileri dikkate alındığında hem Alevi kültür mirasının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması hem de bu değerlerin inanç turizmi bağlamında bir turistik ürüne dönüştürülmesi konusunda bazı önemli ihtiyaçlara ve hassasiyetlere dikkat çekmek amacıyla aşağıda konunun paydaşlarına ve akademik çalışmalara ilişkin öneriler sunulmuştur.

- **Kamu kurumları için öneriler:**

Kamu otoriteleri, cemevleri, türbeler ve dergâhları hem ibadet mekânı hem kültürel miras varlığı olarak tanıyan koruma çerçeveleri oluşturmalı; bakım, restorasyon ve altyapı yatırımlarını Alevi kurumları ve yerel toplulukların katılımıyla, şeffaf ve hesap verebilir süreçlerle yürütmelidir. Yapılacak işlerde mahremiyet ve otantiklik ilkesi esas alınmalı; ibadet anlarına ve ritüellere yönelik baskı yaratacak uygulamalardan kaçınılmalıdır. Alevi mirasının yoğun olarak bulunduğu Sivas, Nevşehir gibi illerde yönlendirme, taşıma kapasitesi yönetimi ve ziyaretçilerin uymaları gereken giyim-kuşam, fotoğraf ya da video çekimi, ritüeller esnasında sessizliğin sağlanması gibi konularda kuralların anlaşılması sağlanmalıdır. Envanter oluşturma ve kayıt altına alma, dijital haritalama ve bilgilendirme malzemeleri için kalıcı bütçe ve kurumsal iş birliği mekanizmaları kurulmalıdır.

- **Turizm planlamacıları ve karar vericiler için öneriler:**

Rota tasarımları, “bölgesel ocak kümeleri” mantığıyla ve anma-tören takvimiyle uyumlu, küçük gruplara dayalı, konaklamalı ve öğrenme odaklı deneyimler olarak kurgulanmalıdır. Her turun Cemevinde nasıl davranılacağı ile ilgili temel bilgileri alması, için uyulması gereken etik ve mahremiyet ilkelerinin açıkça paylaşılması; sahada ritüelin kendisinin değil, anlamı ve tarihinin anlaşılır bir dille aktarılması için gerekli çalışmaların yapılması sağlanmalıdır. Rehberlikte Alevi toplumu üyelerinin önerdiği şekliyle dede ya da pir ile birlikte eğitilmiş bir turist rehberinin ikili anlatım modeli standart hâline getirilmeli; içerik, dil ve etik için eğitim programları, turist rehberleri için uzmanlık eğitimleri hazırlanmalıdır. Kalabalık ve hızlı tur ziyaretleri yerine, taşıma kapasitesini gözetken ve zamanlamayı dikkate alan, randevu ve grup büyüklüğü sınırları belirlenmelidir. Ayrıca tanıtımda kullanılacak dilin inancın hassasiyetlerini ön plana alacak şekilde kurgulanması da önemlidir.

- **Yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarına öneriler:**

Belediyeler ve sivil toplum kuruluşları, Alevi dernekleri, vakıfları gibi kurumlarla sürekli karşılıklı iletişim ve ortak çalışma sistemleri kurarak inanç ve kültürel miras unsurlarının bakım, yönlendirme, erişilebilirlik ve güvenlik hizmetlerini birlikte planlamalıdır. Gençler ve kadınlar için sözlü tarih, yerel arşiv, rota okuryazarlığı ve gönüllü rehberlik atölyeleri düzenlenmeli; yerel festivaller ve anma törenleri bilgi içerikleriyle desteklenmelidir. Ziyaretçi bilgilendirme noktaları, çok dilli bilgilendirme materyalleri ve dijital haritalar güncel tutularak gösteriştten uzak, özüne uygun bir tanıtım dili kullanılmalıdır. Yerel esnaf ve hizmet sağlayıcılar için etik kodlar ve farkındalık eğitimleriyle ticarileşme baskısının ortadan kaldırılması sağlanmalı, sürdürülebilirlik yaklaşımı ile öncelik korumaya verilmelidir.

- **Turizm sektörüne öneriler:**

Tez kapsamında önerilen Alevi İnanç Turizmi Rotaları sınırsız kombinasyon olasılığı ile turizm sektörüne yeni ürünler sunma potansiyeline sahiptir. Bu rotaların paket turlara entegrasyonu için seyahat acentalarının ve tur operatörlerinin çalışmalar yapması, profesyonel turist rehberlerinin bu süreçlerde yer alması gerekmektedir. Turist rehberleri Alevilik konusunda özel eğitim almalı, ibadetlerin mahremiyeti konusunda hassasiyet göstermelidir. Rotaların tanıtımı, yalnızca turistik çekicilik değil, aynı zamanda kültürel ve felsefi değerleri aktarmaya odaklanmalıdır. Yerel gastronomi, müzik ve el sanatlarıyla desteklenmiş bütüncül turizm deneyimleri geliştirilerek hem inanç hem de kültür turizmine katkı sağlanmalıdır.

- **Akademiye öneriler:**

Alan yazında Alevi inancı ve Anadolu'da halen topluluğu bulunan inanç grupları konusunda farkındalığı arttırmak, coğrafyanın tüm kültürel unsurları ile birlikte korunmasını sağlamak, bazı değer, ritüel, kutlama, inanç unsurlarının ekonomik değer kazanmasını sağlayarak korunmasına katkıda bulunmak amacıyla akademik çalışmaların desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle konu ile ilgili uygulamalı araştırmalar, paket turlar konusunda seyahat işletmelerinin görüşlerini yansıtan, örnek turlarda katılımcıların beklentilerini ve karşılaştıkları durumları inceleyen çalışmalar da hem alan yazının gelişmesine hem de inanç turizmi açısından yeni ürünlerin geliştirilmesine destek olması

açısından önemlidir.

Gelecek çalışmalar açısından değerlendirildiğinde bu tez çalışmasında önerilen tur rotalarının maliyet, zamanlama, trafik ve güzergâh bilgilerinin planlamacılar, coğrafyacılar, turizmciler ve diğer alanlardan ilgililer tarafından ele alınması mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abanoz, S. (2023). Ziyaret dindarlığı üzerine psikososyolojik bir araştırma: Hacı Bayram-ı Veli Örneği. *Kocatepe İslami İlimler Dergisi*, 6(1), 20-39. <https://doi.org/10.52637/kiid.1239566>
- Acıelma, B. ve Güngör, Ş. (2021). Kültürel mirasın korunması ve turizm ilişkisi bağlamında Altıncı Köy Açık Hava Müzesi. *Kültürel Miras Araştırmaları*, 2(2), 72-77.
- Acıoğlu, Y. (2020). Hacıbektaş'ta bir ziyaret yeri: Kadıncık Ana Evi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (95), 301-322.
- Afyonkarahisarhaber.com (2019). Hamza Şeyh Dede. (Ağustos 28, 2024). <https://www.afyonkarahisarhaber.com/2019/11/haci-bektas-veli-erenlerinden-hamza-seyh-dede-ve-turbesi-suhut-kayabelen-adresinden-alindi>. (http-58)
- Ağaçlar.net (2004). *Alevilerde Ağaç ve Orman Kültü*. (Haziran 18, 2024). <https://www.agaclar.net/forum/yasantimizda-ve-sanatta-bitkiler/14088.htm> adresinden alındı. (http-40)
- Akalın, İ. ve Demirel, İ. (2020). Teslim Abdal'ın şiirlerine dinî referanslar, siyasal ilahiyat ve siyasal felsefe açısından bakışlar. *Ağrı İslami İlimler Dergisi*, (7), 1-32.
- Akdoğan, F. (2007). *Yetişkin Eğitimi programı Düzenleyen Bir Sivil Toplum Örgütü Örneği: "Cem Evleri"* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Akkuş, M. (1986). *Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatı, tasavvuf anlayışı ve hakkında yayınlanmamış Medhiyeler*. Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Hacı Bayram-ı Veli ve dönemi semineri. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları. https://isamveri.org/pdfdrg/D00471/1986/1986_4_AKKUSM.pdf
- Akman, E. (2002). Türk ve dünya kültüründeki su kültü üzerine düşünceler. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 10(1), 1-10
- Aksoy, M. (1998). *Türkiye'de inanç turizmi ve seyahat acentalarının inanç turizmine olan ilgilerine yönelik bir uygulama*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi], Gazi Üniversitesi.
- Aksoy, M. (2002, 9-10 Haziran). *Türkiye'de inanç turizmine genel bir bakış ve Hristiyanlığın seyahate verdiği önem. 2000. Yılında Hristiyanlık (Dünü, bugünü, geleceği)*. Dinler Tarihi Araştırmaları-III. (Sempozyum, 9-10 Haziran 2001), Dinler Tarihi Derneği Yayınları/3, Ankara.
- Aksu, H. E. (2021). Kültür aktarımı ve mekân: Yunus Emre mezarları. *Milli Folklor*, 17(132), 32-50.
- Aksüt, H. (2004). Ali Seydi ve Seyit Ali Ocakları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 9(31), 89-101.
- Aktaş, Ç. (2000). Toplumsal açıdan erenlerin Ser Çeşmesi: Hacı Bektaş Veli. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. IV(14), 199-231.
- Akyüz, Ç. (2017). Dağ, su ve mağara kültürleri bağlamında Ankara: Hüseyin Gazi Türbesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (81), ss.151-171.

- Akın, B. (2017). *Diyarbakır yöresi Alevi Ocakları: Tarih, inanç ve gelenek*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Ege Üniversitesi.
- Akın, B. (2020a). Gelenek ve ritüel sürekliliği bağlamında Teslim Abdal Ocağı. *Journal of Alevism Bektashism Studies*, (21), 193-218.
- Akın, B. (2020b). Kutsal mekânların yolundan Alevi ocaklarının izini sürmek: (Güneydoğu Anadolu bölgesi örneği). İçinde B. Akın (Ed), *Ritüelleri ve anlatılarıyla kutsal mekanlar (Güneydoğu Anadolu bölgesi örneği-I)*, (ss. 73-114). Paradigma Akademi.
- Akın, T. ve Gül, A. (2020). Isparta-Atabey yöresinin ekoturizm potansiyeli ve turizm rotalarının belirlenmesi. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 5(2), 221-240.
- Alay, O. (2019). Velilik ve keramet bağlamında Abdal Musa'nın gerçek ve menkıbevim hayatı şahsiyeti. *Turkish Academic Research Review*, 4(2), 267-278.
- Alevi-Bektaş Haritası. (Nisan 11, 2024). https://www.reddit.com/r/Turkey/comments/u74f7l/alevibekta%C5%9Fi_haritas%C4%B1_harita_k%C3%B6ymahalle_bazl%C4%B1d%C4%B1r/2022 adresinden alındı. (http-21)
- AleviHaber (2018). *Türkiye Alevi köyleri haritası*. (Haziran 6, 2024). <https://www.alevihaber.com/turkiye-alevi-koyleri-haritasi-42482h.htm> adresinden alındı. (http-36)
- Alevihaberagi.com (tarihsiz). *Goskar Baba*. (Ağustos 11, 2024). <https://www.alevihaberagi.com/3178-goskar-baba.html> adresinden alındı. (http-106)
- Alivizatou, M.(2008) Contextualising intangible cultural heritage in heritage studies and museology, *International Journal of Intangible Heritage*, 3, 45-54.
- Alkan, A. (2018). Alternatif bir turizm rotası: Kurtalan ekspresi(An alternative tourism route: Kurtalan express). *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 6(4), 1016-1038. doi.10.21325/jotags.2018.346
- Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF) Alevi İnanç Kurulu (2024). *Alevilikte Düşkünlük*. (Mayıs 18, 2024). <https://aabf-inanc-kurulu.com/alevilikte-duskunluk/> adresinden alındı. (http-34)
- Altı, A. (2018). Munzur Baba mitolojisi ve tarihsel kaynakları üzerine bir deneme. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 70-85.233.
- Altınok, B. Y. (2003). Hacı Bektaş Veli hakkında yazılmış bir menakıbnâme ve bu menakıbnâmede belirtilen Anadolu'daki Alevî ocakları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 27, 177-194.
- Altınsapan, E. ve Yılmazyaşar, H. (2021). Eskişehir'de Seyyid Battal Gazi kültü odağında gelişen anıt türbe mimarisine bir bakış. *The Journal of Academic Social Science*, (117), 1-17.
- Ansari, T. S. (2018). *What is heritage*. (Temmuz 19, 2024) https://www.academia.edu/37882290/what_is_heritage adresinden alındı. (http-135)

- Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (tarihsiz). *Abdal Musa Anma Etkinlikleri*. (Temmuz 12, 2024). <https://antalya.ktb.gov.tr/TR-366101/elmal-abdal-musa-anma-etkinlikleri.html> adresinden alındı. (http-70)
- Arslan, E. (2022). Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51), Ö395-Ö407. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1116878>
- Arslan, S. (2014). Türk kültüründe ağaç kültü ve hayat ağacı. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 59-71. <https://doi.org/10.20860/ijoses.27650>
- Arvas, A. (2015). Gezin bir “Alevî Dedesi”: Âşık Davut Sularî. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (74), 199-209.
- Atalay, A. A. (2002, 23-27 Eylül). *Elâzığ Sün Köyü’nde bir inanç merkezi: Koca Seyid Ocağı*. Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri, Mersin, Türkiye.
- Ateş, N. (2017). *Emir Sultan külliyesi (XV.-XVII. yüzyıllar)* (Yayın Numarası: 481462) [Doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Atila, M. E. ve Sözbilir, M. (2016). Durum çalışması. İçinde S. Karaman (Ed.), *Araştırma yöntem ve teknikleri II (Ünite 4)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Avcı, M. ve Doğan, R. (2020). Evtad-ı Erbaa’nın kültür turizmi içerisindeki yeri, bilinirlik düzeyi: Kastamonu örneği. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 208-227.
- Ayata, S.(2011). Kırşehir Abdallarında İbadetler. *Erciyes Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi*, (13), 104-122.
- Aydın, D. ve Akbaş, A.(2007). Sakarya Pamukova Köyünde Karaca Ahmet Sultan Türbesi. İçinde F. Kılıç ve T. Bülbül (Ed.), 2. *Uluslararası Türk kültürü evreninde Alevilik-Bektaşılık bilgi şöleni bildiri kitabı*. Gazi Üniversitesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Ankara, (17-19 Ekim, 2.Cilt, ss. 981-1000).
- Aydın, F. ve Oral, M. (2018). Türkiye’de karayolu ulaşımının tarihsel gelişimi. *Journal of Awareness*, 3(5), ss.257-266. <https://doi.org/10.26809/joa.2018548635>
- Aydın, N. (2020). Osmanlı’dan günümüze Aleviliğin tarihsel gelişimi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 18(36), 113-137.
- Ayhan, G. ve Çağlayan, A. (2021). Tunceli ilinde Alevi inanç turizmi rotaları. *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 583-606. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.906608>
- Azar, B. (2013). Sözlü geleneğin kurumsallaşması: gelenekten geleceğe musahiplik örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3(3),ss. 74-87.
- Aça, M. (2022). Geleneksel ekolojik bilgiye bir folklor araştırma projesinin penceresinden bakmak: Tespitler, sorunlar ve öneriler. İçinde M. A. Yolcu (Ed.), *Kaz Dağları ve geleneksel bilgi*, (1. Basım, ss.1-25), Paradigma Akademi.
- Açııcı, F. K., Ertas, Ş. ve Sönmez, E. (2017). Sürdürülebilir turizm: Kültür turizmi ve kültürel miras. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 52-66.

- Baba İshak [@babaishakk] (Temmuz 4, 2024). 4.200 yıllık Porsuk Ağacının dibinde ona saygı türküsü [X gönderisi]. <https://x.com/Babaishakk/status/1808954704233152845> (http-91)
- Babür, Y. (2018, 18-20 Ekim). *Erzincan'da bulunan iki alevi ziyaretgâhı: Kırklar Makamı ve Sultan Seydi (inançlar, anlatılar)*. IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu, Ankara, Türkiye, 155-175.
- Bahar, H. (2017, 19-21 Mayıs). *Hititlerde su ve Konya su anıtları*. International Congress on Cultural Heritage and Tourism, Konya, Türkiye, 861-867.
- Bakan, D. (2011). *Alevi Bektaşî geleneğinde Hubyâr Sultan* (Yayın Numarası: 312365) [Yüksek Lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *BEÜ SBE Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Banaz, Ş. (2010). Alevî-Bektaşî yolunun Tokatlı bir ulu ozanı: Kul Himmet. *Tokat İlmiyat Dergisi*, 8(1), 277-297. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3894598>
- Barrère, C. (2016). Cultural heritages: From official to informal. *City, Culture and Society*, 7(2), 87-94. <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2015.11.004>
- Bars, M. E. (2015). Battal Gazi Destanı'nda dinî unsurlar üzerine bir değerlendirme. *Tarih Okulu Dergisi*, 8(21), 73-106.
- Bars, M. E. (2019, 2-5 Mayıs). *Türk yaradılış mitlerinde "Su"*. Uluslararası Mitoloji Sempozyumu, Ardahan, Türkiye, 594-604.
- Batitrakya.org (tarihsiz). *Seyid Ali Sultan Tekkesi*. (Ağustos 18, 2024). <https://www.batitrakya.org/bati-trakya/bati-trakya-efsaneleri/seyyid-ali-sultan-kizil-deli-tekkesi/> adresinden alındı. (http-103)
- Battal Gazi Belediyesi (2023). *Zeynel Abidin Türbesi*. (Temmuz 22, 2024). <https://www.battalgazi.bel.tr/2023/12/12/zeynel-abidin-turbesi/> adresinden alındı. (http-100).
- Bayar, M. (1991, 3-4 Mayıs). *Afyonkarahisar'da yaşamış büyük velilerden Karaca Ahmet Sultan*. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyum Bildirileri, Afyon, https://isamveri.org/pdfdrg/D080685/1991/1991_bayarm.pdf
- Bayar, M. (2001). Arşiv vesikalarına göre ünlü halk hekimi Karaca Ahmet Sultan ve halk tababeti. *Kebikeç*, 12, 113-125.
- Bayhan, A. A. (2023). Anadolu irfanının sembol ismi Yunus Emre'ye atfedilen mezar anıtları ve makamların sanat tarihi açısından değerlendirilmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 13 (1), 159-186. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1185561>
- Bayrakal, S. (2010). Nevşehir'in Hacı Bektaş ilçesindeki Bektaşî kültürüyle ilişkili Türk eserleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (55), 281-310.
- Baysun, M. (1949). Emîr Sultan'ın hayatı ve şahsiyeti. *Tarih Dergisi*, 1(1), 77-94.
- Baş, M. (2013). Dinlerde ve geleneksel Türk inanışlarında dağ kültü. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), 165-179.

- Başer, F. ve Başçı, A. (2012). İnanç turizmi kapsamında Aziz Pavlus evinin önemi ve tanıtım faaliyetlerine ilişkin ziyaretçi görüşlerinin değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 423-443.
- Behiri, A. (2003). *Eseler köyünde sosyal hayat*. [Lisans bitirme çalışması]. İstanbul Üniversitesi.
- Bekki, S. (2008). Çorum-Dodurga’da bir inanç merkezi, Mehmet Dede Tekke Köyü ve at kurbanı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Dergisi*, 47, 93-110.
- Bekki, S. (2018). Semahların yaşattığı ve yansıttığı değerler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 85, 63-70.
- Bekki, S. (2020). *Pir Sultan Abdal*. https://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/salahaddin_bekki_pir_sultan_abdal.pdf
- Berk, S. (2018, 18-20 Ekim). *Hacı Bektaş Velî Türbesi ve anıt mezarlar etrafında oluşan yeni halk inanışları*. IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara, Türkiye. <https://cms.hacibayram.edu.tr/api/files/1/Hac%C4%B1bayram%20AHBV/hbektasveli>
- Bezgin, K.Y. (2019). Halk inanmalarının İslamlaştırılması üzerine bir inceleme (Erzincan örneği). *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 170-185.
- Bilecik Valiliği Şeyh Edebalı (2024). (Temmuz 14, 2024). <http://www.bilecik.gov.tr/osmanli-devletin-manevi-kurucusu> adresinden alındı. (http-46)
- Bilgiç, D. E. ve Abdelhamid, E. H. (2019). Din ve inançlarda suyun önemi ve mimariye yansıması Elhamra Sarayı örneği. *The Journal of Turk-Islam World Social Studies*, 20(20), ss.59-76.
- Bobat, A. (2017). Anıt ağaçlar, kırsal turizm ve koruma-yararlanma dengesi üzerine çelişkiler. *Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi (IRTAD)*. 1(2), ss.35-41. <https://www.turizmvekalkinma.org/index.php/irtadjournal/article/view/68/61>.
- Bozgeyik, B.(2012). *On İki İmam sevgisi ve gerçek Alevilik*. Türkdav Yayın Grubu, İstanbul.
- Bozkurt, Fuat. (2005). *Toplumsal boyutlarıyla Alevilik*. Kapı Yayınları.
- Bozkuş, M. (1998). Türklerin İslamiyet’i kabulü ve Aleviliğin Türkler arasında yayılması. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 409-418.
- Braun, V., and Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Bulut, H. İ. (2011). Tarih, inanç, kültür ve dini ritüelleriyle Nusayrilik. İçinde *Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Yıllığı*. https://www.ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/oy2012_579_614.pdf
- Bulut, İ. (2011). Anadolu’da inanışların ve geleneklerin doğa korunması açısından önemi üzerine örnekler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(46), 119-134.

- Bursa Turizm Portalı (2021). *Geyikli Baba Türbesi*. (Temmuz 15, 2024). <https://www.gotobursa.com.tr/tr/mekan/geyikli-baba-turbesi-518/> adresinden alındı. (http-48)
- Bursa Yenisehir Belediyesi (2024). *Yenisehir tarihi ve turistik yerler*. (Temmuz 19, 2024). <https://www.bursa-yenisehir.bel.tr/bel/yenisehir/tarihi-ve-turistik-yerler/207> adresinden alındı. (http-50)
- Büyük, Ö. ve Can, E. (2020). Zeytinyağı kültürel rotalarının turizm potansiyeli açısından değeri ve Türkiye’de uygulanabilirliği. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 23(1), 191-210.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, E.Ö., Karadeniz, Ş., Demirel, F.(2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Büyükalvarcı, A., Şapçılar, C. M., Altınışik, İ., Şimşek, Ç.(2017). Turizm öğrencilerinin inanç turizmine yönelik bakış açıları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 14, 42-61.
- Cam, O. ve Avcı, M. (2023a) .Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim Ve Kültür Örgütü’nün inanç turizmine katkıları. *Kafdağı*, 8(2), 197-219.
- Cam, O. ve Avcı, M. (2023b). Kutsal alanlar, coğrafi işaretler, kültür ve inanç rotalarının inanç turizmi açısından değerlendirilmesi. *Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey*, 5(13), 26-43. <https://doi.org/10.46236/jvosst.1375676>
- Can, M. (2009) *Kültürel miras ve müzecilik çalışma raporu*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/1279,muserrefcanpdf.pdf?0>
- Caner, A. M. ve Demir, M. (2020). Erzincan Girlevik Şelalesi ve yakın çevresinin fiziksel taşıma kapasitesinin belirlenmesi. *Kent Akademisi*, 13(1), 22-36. <https://doi.org/10.35674/kent.653863>
- Canlı, H. O. ve Eroy, O. (2021). Kahramanmaraş Pazarcık Alevilerinin müzik pratikleri. *İnsan ve Sanat Dergisi*, 2021-5(1), 132-142.
- Cannizzaro, S. and Corinto, G. L. (2014). The role of monumental trees in defining local identity and in tourism: a case study in the Marches Region. *Geoprogress Journal*, 1(1), 29-48.
- Cannon, D.(1996).Six Ways Of Being Religious, A Framework For Comparative Studies Of Religion, Printed in the United States of America 45678910 - 0807060504 COPYRIGHT, 1996 .
- Cansız, M.(2019). Abdal Musa Tekkesi yazıtları. https://www.academia.edu/86646183/Abdal_Musa_Tekkesi_Yaz%C4%B1tlar%C4%B1.
- Cemal Akın (2016). İnanç turizminde dünya ve Türkiye destinasyonu. (Nisan 12, 2024). <https://cemalakin.wordpress.com/2016/04/26/inanc-turizminde-dunya-ve-turkiye-destinasyonu/> adresinden alındı. (http-15)
- Cengiz, D. (2021). Alevi-Bektaşî Nevruz kutlamalarında melopoetik hususlar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (99), 129-142.
- Cengiz, D. (2022). Pir Sultan izleği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(37), 129-138.

- Cornerstoneverses.com (2024). *İncil'deki Ağaçlar*. (Haziran 17, 2024). <https://cornerstoneverses.com/trees-in-the-bible/> adresinden alındı. (http-39)
- Coşgun, M. (2012). Popüler kültür ve tüketim toplumu. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 837-850.
- Coşkun, G. (2022). Alevilikte cem ve semah'ın kaynağı olarak görülen miraç hadisesi ve kırklar cemi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (103), 187-203.
- Coşkun, H. (2018a, Ekim). *Anadolu Alevi-Bektaşî toplumunun inanç ve değerlerinde Ahmed Yesevî İzleri (Hubyâr Sultan ocağı örneği)*. II. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri, Ankara, Türkiye, 119-131. https://isamveri.org/pdfdrgr/D292125/2018/2018_COSKUNH.pdf
- Coşkun, H. (2018b, 18-20 Ekim). *Tokat'ın manevi mimarlarından Hubyar Sultan*. Uluslararası Geçmişten Günümüze Tokat'ta İlmi ve Kültürel Hayat Sempozyumu. Tokat, Cilt 1, 28-44. https://isamveri.org/pdfdrgr/G00477/2018/2018_COSKUN.pdf
- Coşkun, N. Ç. (2014). Anadolu Alevîlerinde cemler ve bu cemlerin sosyo-kültürel hayattaki işlevleri. *Folklor/Edebiyat*, 20(78), 9-28.
- Coşkun, S.(2020). Sivas Kargın halayının semahlarla benzer ve farklı yönleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (96), 443-458.
- Council of Europe (COE) (2025). Cultural Routes of the Council of Europe programme. (Nisan 11, 2024). <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes> adresinden alındı. (http-20)
- Culture Routes Society (2024). (Mayıs 5, 2024). <https://culturerolesinturkey.com/all-routes/> adresinden alındı. (http-18)
- Çakmak, Y. ve Gürtaş, İ. (2015). *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik tarih-kimlik-inanç-ritüel*. İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Çakır, H. (2009). Pir Sultan Abdal türkülerinde tasavvufi konuların tespit ve değerlendirilmesi (Yayın Numarası: 2496709) [Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Çalık, S. (2018). “*Anadolu'nun tarihi coğrafyası*” *Anadolu kelimesinin Türkiye adını alması*. <https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2022/04/19-SiddikCalik.pdf>
- Çalışkan, A.(2023).Türkiye’de kültürel mirasın korunmasına yönelik proaktif mücadele arayışı: Tespitler ve model önerisi. *Dil Tarih Coğrafya Dergisi*, 63(1), 474-502. doi.10.33171/dtcfjournal.2023.63.1.20
- Çam, O. ve Çelik, C. (2021). İnanç turizmi etkinlikleri kapsamında bir değerlendirme: Cadılar bayramı. *Tourism and Recreation*, 3(2), 118-131. <https://doi.org/10.53601/tourismandrecreation.973921>
- Çapcıoğlu, İ. ve Alpay, A. H. (2022). Geçmişten geleceğe din ve Türklerin din anlayışı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (101), 457-478.
- Çağlar Abiha, B. (2011). Sözlü kültür ortamında Sarı Saltuk: Tunceli-Hozat örneği. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, (1), 131-148. https://isamveri.org/pdfdrgr/D04118/2011_1/2011_1_ABIHACB.pdf

- Çelebi, S.M.(2009). Hatay’da Hızır İnanışları. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(3).
- Çerkez, R. S., Halaç, H. H. ve Gülşen, M. (2022). Mimari yapıların inanç turizmindeki öneminin Sücaaddin Veli’yi anma etkinlikleri üzerinden incelenmesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (103), 301-322.
- Çetin, B. ve Kaymaz, Ç. K. (2013, 9-12 Mayıs). İnanç turizminde kutsal mağaralar Türkiye’deki Ashâb-ı Kehf mağaraları (İzmir-Mersin-Kahramanmaraş-Diyarbakır). Kar, M.(Ed). İçinde International Conference on Religious Tourism and Tolerance. Konya.
- Çetiner, O. S. (2022). Babailer İsyanının siyasi ve ekonomik nedenleri ve Baba İlyas’ın Ahi Evran ve Ahilerle ilişkisi. *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 61-73. <https://doi.org/10.55805/kadimsbd.1118465>.
- Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL) (2015). *Kültür rotaları planlama rehberi*. Tarihi Kentler Birliği Yayınları, Kılavuz Kitapçıklar Dizisi, 3.https://www.tarihikentlerbirligi.org/wp-content/uploads/rota-rehberi_press.pdf adresinden alındı. (http-16)
- Çifçi, İ. (2014). *İnanç turizmi kapsamında Hacı Bektaş Veli Külliyesine yönelik bir araştırma* (Yayın Numarası : 416116) [Yüksek Lisan tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Çimenli, H. ve Kozan, A.(2010). *Hacı Bektaş Veli bibliyografyası* (Yayın Numarası: 265570) [Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Çotulay, G. A. (2020). Hamza Baba Türbesi etrafında uygulanan ritüeller ve Bektaşilik geleneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (94), 149-160.
- Dalkıran. S. (2002). Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği üzerine bir deneme. *EKEV Akademi Dergisi*, (10), 95-117. https://isamveri.org/pdfdrd/D01777/2002_10/2002_10_DALKIRANS.pdf
- Dağdelen, M. (2016). *Denizli Türk dönemi mezar anıtları* (Yayın Numarası: 446289), [Yüksek Lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Dağlı, Y. ve Kahraman, S. A. (2004). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi, Bursa - Bolu - Trabzon - Erzurum Azerbaycan - Kafkasya – Kırım -Girit*. (2.Cilt, 1.Kitap), YKY.
- Dağıdır, M. (2011). Akkırık köyünde tespit edilen inanç unsurlarının sosyolojik analizi. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 1, 205-227. https://isamveri.org/pdfdrd/D04118/2011_1/2011_1_DAGIDIRM.pdf
- Dağıdır, M. (2014). Alevilik çalışmalarında arşiv kayıtlarının kullanımına bir örnek olarak Kul Himmet ocağı ve Görümlü beldesi, 29. Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu. 25-26 Eylül 2014, Cilt 3, ss. 29-36. https://isamveri.org/pdfdrd/D239096/2015/2015_DAGIDIRM.pdf
- Daşcıoğlu, K.(2004). Alevilik-Bektaşilik ilişkisine dair. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (2), 29-38.
- Datça Belediyesi (tarihsiz). *Datça Hakkında*. (Ağustos 23, 2024). <https://datca.bel.tr/datca-hakkında> adresinden alındı. (http-66)

- Dedehan Kültür Evi (tarihsiz). *Bkl Baba*. (Temmuz 20, 2024). <https://dedehankulturevi.com/tr/portfolio/bueklue-baba/> adresinden alındı. (http-116)
- Dedekarginoğlu, H. (2011). Alevilikteki tanım ve terimler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (60), 379-394.
- Dedekarginoğlu, H. (2015). Genelde dergâhların özelde Hacı Bektaş dergâhının konumu ve çözüm nerileri. *Journal of Alevism-Bektashism Studies*, (12), 167-180.
- Dedekarginoğlu, H. (2016). orum ve çevresinde Dede Garkın Mürşid Ocağı ve Talip Toplulukları. Işık Z. (Ed.). İçinde *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 28-30 Nisan 2016, 1. Cilt, 31-45. https://isamveri.org/pdfdrd/D250529/2016_1/2016_DEDEKARGINOGLUH.pdf
- DefineMekanı.com (2013). *Erzurum/Kızılıkurt Muhteşem bir Kare oyma ve Mezarı*. (Ağustos 13, 2024). <https://www.definemekani.com/konular/erzurum-kizilkurt-muhtesem-bir-kare-oyma-ve-mezari.11643> adresinden alındı. (http-98)
- Denizlimuhabir.com (tarihsiz). Koyun Baba Türbesi. (Ağustos 26, 2024). <https://www.denizlimuhabir.com/yazarlar/ibrahim-afatoglu/koyun-baba-kale-ilcesi-camlarca-teyner-koyu/1716/> adresinden alındı. (http-59)
- Dmbeki, H. A., ve Erişen, M. A. (2022). Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 141-160.
- Demir, A. (2022). *Kastamonu'nun inanç turizmi açısından çekim gücü oluşturan değerlerinin araştırılması ve sınıflandırılması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi]. Kastamonu Üniversitesi.
- Demir, ř. (2018). *şeyh Ede Balı ve Osman Gazi ilişkisi: Vasiyet ve ğt*. Libra Kitap ve Yayıncılık.
- Demirel, A. (2022). *Tunceli'de ziyaret yerleri ve halk inanışları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi], Pamukkale Üniversitesi.
- Demirel, E. (2016). *Gmşşhane kültür rotası ve turizm keşif rehberi*. Gmşşhane: Gmşşhane Valiliği Yayınları. <http://www.gumushane.gov.tr/kurumlar/gumushane.gov.tr/Kultur-Turizm/Kultur-rotasi-ve-turizm-kesif-rehberi.pdf>
- Deniz, Y. S., ılgınoğlu, H. ve Avcı, M. (2024). İnanç turizmi bağlamında Saratlı halkının Hacı Bektaş Veli yılı farkındalığı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (109), 257-270. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1290502>
- Derin, A. U. ve Sarı, C. (2022). Geleneksel Abdal Musa Sultan anma törenlerinin inanç turizmi kapsamında değerlendirilmesi. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 8(24), 1-19.
- Deveci, A. (2003). Seyyid Battal Gazi Türbesi. (Ağustos 18, 2024). https://kebikcedergi.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/07/07_deveci1.pdf adresinden alındı. (http-77)
- Develi, . (2022). *şkdar'ın cami olarak işlevlendirilmiş tekkelerinde koruma* (Yayın Numarası: 787604) [Yüksek Lisans tezi, Fatih Mehmet Vakıf Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

- Diker, O. (2019). Kültürel miras ile kültürel miras turizmi kavramları üzerine kavramsal bir çalışma. *The Journal of Academic Social Science*, 30(30), 365-374.
- Dilek, İ. (2020). “Kült kavramı ve söz kültü”. *Bilig*, 95, 47-77.
- Dimitrov, S. (2019). Religious tourism and religious tourism resources, The Overarching Issues of the European Space - A strategic (re)positioning of environmental and socio-economic problems? Fac. Letras Univ. Porto. 79-89. doi: 10.21747/9789898969149/.
- Dinç, A. (2015). Sivas’ın Koyulhisar ilçesi, Bahçe köyü’nde Sarı Saltuk Makamı. *Journal of Alevism-Bektashism Studies*, (11), 177-187.
- Dinçer, F. İ., Çifçi, İ. ve Atsız, O. (2015). Sürdürülebilir kırsal turizm kapsamında milli parklar üzerine bir araştırma: Munzur Vadisi Milli Parkı örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 5(1), 111-121.
- Doğan, L. ve Erdinç, C. (2020). Saltıkname ve Saltık Gazi bağlamında Babaeski. *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken*, 12(1), 69-94.
- Doğanbaş, M. (2007). Piri Baba velayetnamesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (47), 161-182.
- Doğanbaş, M. ve Tarihçi, S. (2001). Amasya yöresi Alevi ziyaretgahları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 7(17), 105-113.
- Doğuer, S. (2013). Şücaaddin Veli Ocağı’nın Dedesi Nevzat Demirtaş ile söyleşi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. (37), 185-199.
- Dolu, A. (2021). *Erzincan’dan Azerbaycan’a: Yitip Giden Turnalar-Atabey*. (Temmuz 22, 2024). <https://azizdolu.wordpress.com/2021/09/11/erzincandan-azerbaycana-yitip-giden-turnalar/> adresinden alındı. (http-94)
- Durdu, A. (2000). Çorum inanç merkezleri ve evliya inancı. Özdoğru, A. (Ed.) *İçinde Çorum halk kültürü*, Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 187-214.
- Dursun, Ç. (2017). Kul Himmet şiirlerinde mitik unsurlar (Yayın Numarası: 476466) [Yüksek Lisans tezi, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Duxbury, N., Hosagrahar, J. and Pascual, J. (2016). Why must culture be at the heart of sustainable urban development? *Agenda 21 for Culture*, United Cities and Local Governments.
- Duymaz, A. ve Şahin, H. İ. (2008). Kaz dağlarında dağ, ağaç ve ocak kültü üzerine inanış ve uygulamalar. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(19), 116-126.
- Duymaz, A. (2001) Kazdağı ve Sarıkız efsaneleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(5), 88-102.
- Dönmez, M. ve Çelik, H. (2018). Alevilikte cem ibadetine yüklenen anlamlar ve cem ibadetinin manevi makamları. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-21.
- Döğüş, S. (2015). Anadolu’da Hızır-İlyas kültü ve hıdrellez geleneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (74), 77-100.
- Dünya Atlası (tarihsiz). (Kasım 11, 2023). <https://www.dunyaatlası.com/> adresinden alındı. (http-10)

- Eagleton, T. (2005). Kültür yorumları. ( .  etin  ev.). Ayrıntı Yayınları. <https://www.scribd.com/document/744102560/KULTUR-YORUMLARI-Terry-Eagleton>.
- Ekimci, B. G. (2021).Alevi-Bekta i kültüründe kırsal dini mimarinin mekânsal  zellikleri: Seyitgazi  rneği. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, (99), 317-340.
- Eliade, M. (1971). *Dinler tarihi inançlar ve ibadetlerin morfolojisi*. (M.  nal  ev.), Serhat Yayınevi.
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, kültür ve turizm: kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15(1-2), 51-59.
- Er, P. (2000). Anadolu Alevi-Bekta i geleneğinde Nevruz ve Isparta-G nen-G m    n (Baladı ) Köyü  rneğinde Nevruz Cemi.  inde *Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, (21- 23 Mart), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 39-47. https://isamveri.org/pdfdrd/D119398/2000/2000_ERP.pdf
- Eraslan, A. (2019). Hatay’da dinler arası ortak değer:  lyahu-han nebi, mar george (corcus) ve h z r (el-h dır). *Folklor/Edebiyat*, 25(97), 71-94. doi.10.22559/folklor.404.
- Eraslan, K. (1997). Baba  ly s-  Hor    n ’ye ait halvetle ilgili manz  m bir ris le. *Türkiyat Mecmuası*, 20, 131-194.
- Ercanlı,  . (2019). Kültürel ve yerel miras olarak dini yapıların korunmasının kent turizmine katkısı üzerine bir araştırma:  zmir  rneği.  etin z, B.C.(Ed).  inde VIII. National IV. International Eastern Mediterranean Tourism Symposium, Mersin, Türkiye, (19-20 April, 289-303). <https://www.academia.edu/39788956/>
- Erdem, C. (2013). Alevilik geleneğinde bir Açık: Dertli Divanı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (56), 211-226.
- Erdenk, Y. (2001). *Isparta yöresi ziyaret ve adak yerleri*. (Yayın Numarası: 110574) [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Erd ğan, S. (2018). Bekta i Tekkelerinin Kapatılması ve Hamdullah Efendi. *Journal of Alevism-Bektashism Studies*, (17), 193-210.
- Erikli Baba Eğitim ve Kültür Vakfı (2024). *Erikli Baba Cemevi ve Tarihçesi*. (Temmuz 22, 2024). <https://eriklibaba.com.tr/genel/erikli-baba-cemevi-tarihcesi/> adresinden alındı. (http-55)
- Erkoç, E.(2017). *Çorum ’da Sahabe ve Evliya Makamları*. Kültür Yayını, Çorum.
- Ersal, M. (2007). Alevî-Bektaşî inanç sisteminde hukuka  rnek: Veli Baba Sultan Ocağı Ahitn mesi. *Uluslararası  nsan Bilimleri Dergisi*, 4(1),ss. 1-26.
- Ersoy,  . (2019). Müzik türleri sınıflandırmasında model uygulaması: bir müzik türü olarak “semah”. *Eurasian Journal of Music and Dance*, (14), 32-62. <https://doi.org/10.31722/ejmd.584359>.
- Eskişehir  l Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2024). *Yunus Emre*. (Temmuz 22, 2024). <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-150029/yunus-emre.html> adresinden alındı. (http-75)

- Evliyalar.net (tarihsiz). *Vaylog Dede*. (Ağustos 12, 2024). https://www.evliyalar.net/vaylog-dede/#google_vignette adresinden alındı. (http-101)
- Evliyalar.net (tarihsiz). *Kabak Abdal Türbesi*. (Ağustos 12, 2024). <https://www.evliyalar.net/kabak-abdal-turbesi/> adresinden alındı. (http-102)
- Evliyalar Net (2016). Hz. Mahmud Ensari. (Mayıs 12, 2024). <https://www.evliyalar.net/hz-mahmud-ensari-r-a/> adresinden alındı. (http-30)
- Evrensel.net (2023). *Tokat Çal Baba*. (Ağustos 20, 2024). <https://www.evrensel.net/haber/492396/tokatta-halkin-kutsal-saydigi-cal-baba-ormani-bolgesine-maden-arama-ruhsati-verildi-> adresinden alındı. (http-87)
- Faith Marketing Tourism (2024). (Mayıs 27, 2024). <https://www.futuremarketinsights.com/reports/faith-based-tourism-sector-overview> adresinden alındı. (http-12)
- Fırat Kalkınma Ajansı (tarihsiz). *Dağların ve Irmakların Şehri Tunceli Rehberi*. (Temmuz 16, 2024). https://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/YATIRIM_VE_TANITIM_DOKUMANLARI/DA%C4%9ELARIN%20VE%20IRMAKLARIN%20%C5%9HR%C4%B0%20TUNCEL%C4%B0%20REHBER%C4%B0.pdf adresinden alındı. (http-112)
- Fırat Kalkınma Ajansı (2012). *Bir Tutam Tunceli*. (Temmuz 22, 2024). https://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/YATIRIM_VE_TANITIM_DOKUMANLARI/B%C4%B0R%20TUTAM%20TUNCEL%C4%B0.pdf adresinden alındı. (http-109)
- Gil, A. R. ve Cruiel, J. E.(2008). Religious events as special interest tourism. A Spanish experience. *PASOS. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 420-433.
- Gökbel, A. (2003). İmranlı'nın inanç coğrafyası ve ilçedeki ziyaret yerleri ile ilgili inanç ve uygulamalar. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-20.
- Gökbulut, S. (2024). Emir Sultan'ın Nurbahşiliği hakkında kaynakların tenkidi. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (61), 1-8. doi. 10.29288/ilted.1415505
- Gökbulut, Ö. G. (1999). Hasan Dede ve Hasan Dede türbesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (9), 101-103.
- Gökçe, M. ve Kurt, S. (2019). Ağaç kültü örneğinde Muğla ve Civarında eski inanışlar. *İçinde Yörük Araştırmaları I. Uluslararası Antalya Yörük Sempozyumu*. <https://www.academia.edu/41711602/>
- Gönülal, Ö. (2020). Postinpuş Baba Cami. https://www.academia.edu/87987345/Pustinpu%C5%9F_Baba_Cami.pdf.
- Gögebakan, Y. (2015). Dünya üzerindeki kültürel varlıkların turizme ve ekonomiye katkısı. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 5(2), 48-71. <https://doi.org/10.20488/austd.13781>
- Güler, M. (2023). Dağ kültü ve divan şiirinde mitolojik dağlar. *YAZIT Kültür Bilimleri Dergisi*, 3(1), 45-59. doi.10.59902/yazit.1255665

- Güleş, M. (2018). *Dede Garkın Ocağı (Malatya Örneği)* (Yayın Numarası: 526167), [Yüksek Lisans tezi, Harran Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Gülgen, H.(2012.) Emir Sultan Türbesi. Emir Sultan Sempozyum Bildirileri. Çetin O. (Ed.), Bursa, 05 Mayıs 2012, (1. baskı, 193-202). https://isamveri.org/pdfdrd/D208548/2012/2012_GULGENH.pdf
- Gülsoy, Z., K. ve Giritoglu, S. (2023). Denizli Bekilli bölgesine ait bir Bektaşî icazetnamesi ışığında Mustafa Naci Baba. *Edep Erkan Dergisi*, (4), 141-161.
- Gültekin, N. and Canbolat, A. N. (2019). To maintain the historical sacred spaces: Ankara-Hacı Bayram District. *Journal of Science, Gu J Sci, Part B*, 7(2), 257-267 -Part B: Art, Humanties, Design And Planning.
- Gülten, S. (2011). Anadolu’da bir Vefâî Şeyhi: Tahrir defterleri ışığında Dede Karkın hakkında bazı değerlendirmeler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (59), 147-158.
- Gülten, S. (2021). Efsanelerden gerçeğe: Güveç Abdal’a dair bazı mülâhazalar. Gülten, S., Özcan, T., ve Yavuz, K. (Ed). *Tarihi ve kültürel boyutlarıyla Ordu II*. (1. Baskı, 285-296). Fenomen Yayınları.
- Günay, Ü.(2003). Türk halk dindarlığının önemli çekim merkezleri olarak ziyaret yerleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 5-36.
- Guneydoguekspres.com (2024). *Tunceli Festivali*. (Temmuz 10, 2024). <https://www.guneydoguekspres.com/tuncelide-munzur-festivali-basliyor> adresinden alındı. (http-110)
- Guneyegeturkiye.com (tarihsiz). *Hızır Şah*. (Ağustos 23, 2024). https://www.guneyegeturkiye.com/assets/user_files/DatcaKulturRotasi/HaceteviTepesi.pdf adresinden alındı. (http-67)
- Guneyegeturkiye.net (tarihsiz). *Çiçekbaba Zirvesi ve Eren Günü*. (Ağustos 18, 2024). <https://www.guneyegeturkiye.net/mekan/cicekbaba-zirvesi-ve-eren-gunu> adresinden alındı. (http-65)
- Guneyegeturkiye.net (2024). *Sarı İsmail Mezarı*. (Ağustos 24, 2024). <https://www.guneyegeturkiye.net/mekan/sari-ismail-sultan-turbesi> adresinden alındı. (http-63)
- Gündüz, Y. (2016). *Kültürel miras açısından inanç turizmi: Türkiye örneği* (Yayın Numarası: 457656) [Yüksek Lisans tez, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Güneş, A. (2014). Sosyolojik olarak din ve toplum ilişkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 153-164.
- Güngör, H. (2010). Şamanizm. TDV, İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/samanizm>
- Gürevin, M. (2019). *Bursa Kestel Geyikli Baba (Baba Sultan) Külliyesi* (Yayın Numarası: 590687) [Yüksek Lisans tez, Bursa Uludağ Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Gürsoy, A. (2021). Babai isyanı ve Anadolu’da heterodoks İslam’ın yaygınlaşması üzerindeki etkisi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 18(36), 165 – 185.

- Gürsoy, Ü. (2012). Türk kültüründe ağaç kültü ve dut ağacı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (61), 43-54.
- Güzel, F. Ö. (2010). Turistik ürün çeşitlendirmesi kapsamında yeni bir dinamik: İnanç turizmi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(2), 87-100.
- Hacibektas.com (2024). *Kalender Çelebi Müzesi ve Kalender Çelebi Türbesi*. (Ağustos 26, 2024). https://www.hacibektas.com/index.php?id=Hacibektas_Veli_Muze adresinden alındı. (http-81)
- Hacibektas.com (2024). *Güvenç Abdal Türbesi*. (Ağustos 21, 2024). https://www.hacibektas.com/index.php?id=Hacibektas_Veli_Muze adresinden alındı. (http-82)
- Hacibektaşivelimobil (2024). *Su Kültü*. (Haziran 12, 2023). <https://hacibektas mobil.com/gezirehberi/cesmeler/su-kultu/> adresinden alındı. (http-44)
- Hacı Bektaş Mobil (tarihsiz). (Haziran 7, 2024). <https://hacibektas mobil.com/kultursanat/semahlarimiz/> adresinden alındı. (http-32)
- Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü (2019). *Geleneksel Alevilikte Ritüeller*. (Haziran 6, 2024). <https://hbvenstitu.nevsehir.edu.tr/tr/geleneksel-alevilikte-ritueller> adresinden alındı. (http-35)
- Halaç, H. H. ve Bademci, F. (2021). Kültürel miras: Sistemik literatür incelemesi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 171-190.
- Hammo, Z. H. and Al-Salam, N. A. (2023). Religious buildings and historical cities. *RES MILITARIS*, 13(2), 5830-5851.
- Harbalıoğlu, M., ve Ünal, İ. (2013). Yalvaç'ta inanç turizmi ve sosyo-ekonomik etkileri. Kar, M. (Ed.) *İçinde International Conference on Religious Tourism and Tolerance*, Konya, Türkiye (9-12 Mayıs, 1191-119). <https://www.academia.edu/5233217>
- Harman, M. (2015). Tunceli'de yer alan "pir sultan evi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (75), 119-144.
- Haskan, M. N. (2001). *Yüzyıllar boyunca Üsküdar*, (Cilt-1), Üsküdar Belediyesi.
- Hatun, H. ve Bulut, R. (2023). Kemalpaşa ve çevresindeki dini ziyaret yerleri üzerine bir din sosyolojisi araştırması. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 103-123. <https://doi.org/10.52115/apjir.1262926>
- Heidari, A., Yazdani, H. R., Saghafi, F., and Jalilvand, M. R. (2018). The perspective of religious and spiritual tourism research: A systematic mapping study. *Journal of Islamic Marketing*, 9(4), 747-798. <https://doi.org/10.1108/jima-02-2017-0015>
- Hofstede, G. (1980). Motivation, leadership, and organization: do American theories apply abroad? *Organizational Dynamics*, 9(1), 42-63.
- Hınız, G. ve Yavuz, A. (2023). Yansıtıcı tematik analiz: Bir doktora tez çalışması örneği. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 19(2), 388-408.
- Hubyar Köyü Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Derneği (2024). (Ağustos 8, 2024). <https://www.hubyarderneği.org/> adresinden alındı. (http-88)

- ICOMOS (2008). *ICOMOS Charter on Cultural Routes*. (Mayıs 5, 2024). https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/culturalroutes_e.pdf adresinden alındı. (http-17)
- ICOMOS Tüzüğü (2015). (Eylül 4, 2024). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0508861001536614939.pdf adresinden alındı. (http-124)
- Iliev, D. (2020). The Evolution of Religious Tourism: Concept, Segmentation And Development of New Identities. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, (45), 131-140.
- İrmak, Y. (2018). Bingöl halk inançları ve uygulamaları. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 17(17), 191-222.
- İrmak, Y. (2016). Erzincanlı bir aşık: Davut Suları'nın şiirlerinde Alevilik ve Bektaşilik öğretisi. İçinde *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, (28 Eylül-1 Ekim), Cilt 1, 981-990.
- Işık, C. (2013). İkrâr Cemi ve Ritüelleri. *ACTA TURCICA*, 1-18.
- Işık, C. ve Aydın, E. (2018). Çorum'un Dodurga'da Bir Horasan Ereni: Hüsem Dede ve Hüsem Dede Ocağı. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 1(16), 33-54.
- Işık, M., Aktağ, M. ve Türk, M. S. (2010). Türk toplumunda Hacı Bektaş Velî algısı üzerine bir çalışma. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (55), 173-192.
- Işık, Y. (2012). Tunceli Folkloru -<http://www.tunceli.gov.tr/>
- İbrahim. H. (2010). İnanç turizminin medeniyetler arası işbirliğine etkileri: Türkiye örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 13(1-2), 119-126.
- İlayda, T. (2021). *İnanç Turizmi Yönünden İzmir'deki Kiliseler ve Sinagoglar* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi], Dokuz Eylül Üniversitesi.
- İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi (2024). (Mayıs 26, 2024). <https://www.iakmcemevi.org/alevi-ibadeti-cem/-/> adresinden alındı. (http-23)
- İpekyolu Kalkınma Ajansı (2014). *Adıyaman İnanç Turizmi Raporu*. <https://ika.org.tr/assets/upload/dosyalar/adiyaman-inanc-turizmi-raporu.pdf> (http-119)
- İrat, A. M. (2012). *Aleviliğin ABC'si. Siyaset*. Profil Yayıncılık.
- İşcanı, B. (2016). *Muğla-Datça Hızırşah Köyü kırsal sit alanı koruma projesi* (Yayın Numarası: 451154) [Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Jelincic, D. A. and Tisma, S. (2020). Ensuring sustainability of cultural heritage through effective public policies. *Urbani Izziv*, 31(2), 78-8. doi:10.5379/urbani-izziv-en-2020-31-02-002.
- Jongmeewasin, S. (2016). Religious tourism, pilgrimage and cultural tourism. In *6th National and International Graduate Study Conference: Creative Multi-Disciplinary Studies for Sustainable Development & the 1st National and*

International Conference on Creative Multi-Disciplinary Studies for Sustainable Development (NCMSD & ICMSD 2016), 394-95.

- Kahyaoğlu, S. (2001). Durhasan Dede ve Kaz Dağı Tahtacı Türkmenleri. İçinde *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi Bildirileri*, Ankara, 443-451. https://isamveri.org/pdfdrg/D120752/2001/2002_KAHYAOGU.pdf
- Kahyaoğlu, S. (2011). Edremit yöresinde yatırlar ve yatır inancı. Efe, R., Öztürk M. ve Atalay İ.(Eds.). İçinde *International Symposium on Kaz Mountains (Mount Ida) and Edremit, Bildiriler ve Özetler Kitabı*. Edremit Belediyesi Kültür Yayınları, 49-59.
- Kalafat, Y. (2000). Kuzeydogu Anadolu’da Ulucanlar: Diyanet İşleri Başkanlığı arşiv kayıtlarına göre. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (5), 394-405.
- Kalafat, Y. (2003). Ahi türbeleri etrafında oluşan halk inançları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (14), 177-186.
- Kalafat, Y. (2004). Anadolu’da Ulu Kadın kişiler ve halk inançları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (32), 37-54.
- Kalay, H. A. ve Yıldız, S. (2017). Akdamar Anıt Müzesi’nin (Kilisesi) tarihsel süreçleri ve kültürel miras turizmi açısından önemi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 121-136.
- Kalkınma Kütüphanesi (2018). *Eskişehir Turizm Rehberi*. (Temmuz 22, 2024). https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/eskisehir-turizm-rehberi_1547812770.pdf./ adresinden alındı. (http-74)
- Kaplan, D. (2018). Bir Bektaşî kaynağı olarak Veli Baba menakıpnamesi. Kurtoğlu, O. ve Erginer, Ç.A. (Eds.). İçinde *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara, 18-20 Ekim, Cilt 1, 766-789. https://isamveri.org/pdfdrg/G00424/2018/2018_KAPLAND.pdf
- Kaplan, H. (2022). Bolu ve Düzce illeri bağlamında kutsal ziyaretgâhlar etrafında yapılan ritüeller. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 56-71.
- Kaplanoğlu, R. (2002).Bursa köyleri için dede yatırlarının önemi, halk kültürü. İçinde *Bursa Halk Kültürü: Uludağ Üniversitesi I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 4-6 Nisan, Cilt II, 465-476. https://isamveri.org/pdfdrg/D085694/2002/2002_KAPLANOGLUR.pdf
- Kapur, R. (2018). The significance of religious tourism. https://www.researchgate.net/publication/328412778_The_Significance_of_Religious_Tourism
- Kara, B. (2016). Aksaray Alevi-Bektaşî kültürünün günümüze yansıyan izleri. Sami, M. Y., Can, A. ve Armağan, V. (Eds.). İçinde *I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (Kültür, Tarih, Din, Medeniyet)*. Aksaray Üniversitesi, Somuncu Baba Tarih Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını. 27-29 Ekim. 121-144. https://isamveri.org/pdfdrg/D256674/2017/2017_KARAB.pdf
- Karabaltaoğlu, Ş. (2019). *İnanç turizmi destinasyonlarının yönetimi: Kastamonu Hz. Pir Şeyh Şaban-I Veli örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi]. Kastamonu Üniversitesi.

- Karacaahmet, Sultan (2018). (Mayıs 26, 2024). <https://karacaahmet.org.tr/kutuphane-detay/6/pageTop> adresinden alındı. (http-24)
- Karahan, S., Uca, S. ve Güdük, T. (2022). Nitel araştırmalarda görüşme türleri ve görüşme tekniklerinin uygulanma süreci. *Nitel Sosyal Bilimler*, 4(1), 78-101.
- Karakaya, E. (2007). Postinpuş Baba Zaviyesi. TDV İşlam Ansiklopedisi, 34.cilt, 334-335. <https://islamansiklopedisi.org.tr/postinpus-baba-zaviyesi>
- Karakaş, M. (2013). Dersim Aleviliğine kaynaklık eden kültürel kutsal mekanın önemi ve Munzur Baba. Yazıcı, Bingöl, M. (Ed.). İçinde *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu*. 03-05 Ekim, 2. Cilt, 332-348. https://isamveri.org/pdfdrg/D229577/2014/2014_KARAKASM.pdf
- Karakaş, M. (2014). Tunceli Aleviliği ve Düzgün Baba kültü. *Bilim ve Kültür Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, (5), 74-85.
- Karakoç, A.(2010). *şanlıurfa adak ve ziyaret yerleri: Gaziantep* (Yayın Numarası: 249766) [Yüksek Lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Karakuş, U. (tarihsiz). *Osmanlılarda imaretlerin, türbe ve zaviye gibi dini yapıların iskna etkileri, bu yolda oluşmuş iskân birimleri*. (Mayıs 15, 2025). https://www.academia.edu/download/53617311/Zaviye_ve_tekke.pdf adresinden alındı. (http-38)
- Karağlan, H. (2022). Kutsalın taşıyıcısı olarak Anadolu'da türbe ve yatır sahibi kadınlar. *Academic Social Resources Journal*, 7(41), 1041-1052. doi:10.29228/Asrjournal.64550.
- Karağlan, H. (2018). Bir ziyaret yeri olarak Elif Ana. Kurtoğlu, O. ve Erginer, .A.(Eds.). İçinde IV. *Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ankara, 18-20 Ekim, Cilt 1, 909-918. https://isamveri.org/pdfdrg/G00424/2018/2018_KARAOGLANH.pdf
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kaval, Y. ve Koç, A. (2018). Munzur adının kökeni ve Munzur Baba efsanesinin sembolik değerler bakımından incelenmesi. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2), 41-56.
- Kaya, D (2002). Sivas'ta yatmakta olan horasan merkezli Anadolu erenleri. https://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/dogan_kaya_sivas_anadolu_erenleri.pdf
- Kaya, D. (2009). Yunus Emre ve seçme beyitler. https://dogankaya.com/fotograf/yunus_emre.pdf
- Kaya, K. (2021). *Somut olmayan kültürel mirasın aktarımında turizm acentelerinin rolü: Nevşehir rneği* (Yayın Numarası: 710044) [Yüksek Lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kaygusuz, İ. (tarihsiz). *şeyh Hasan Onar*. (Haziran 14, 2023). www.ismailkaygusuz.com/419/550/271-271 adresinden alındı. (http-99)
- Kaygusuz, İ.(2005). Aleviliğin doğuşu. İçinde *İşlam İmparatorlukları Tarihinde İktidar Mücadeleleri*. Su Yayınevi.

- Kaygusuz, İ. (2009). Görmediğim tanrıya tapmam. İçinde *Alevilik ve Materyalizm*. Su Yayınları.
- Keçeci Köyü Kültür ve Dayanışma Derneği (tarihsiz). *Keçeci Baba ve Köyümüz Hakkında Genel Bilgi*. (Haziran 14, 2023). <http://www.kececikoyudernegi.com> adresinden alındı. (http-86)
- Keleş, B. (2018). Baba İshak isyanının Anadolu Selçuklu tarihindeki yeri ve önemi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23(1), 73-91.
- Keser, O.(2014). *Aleviliğin özü*. Yazıt Yayıncılık.
- Keskin, Y. M. (2004). Gelenek ve modernlik ilişkisi bağlamında Türkiye’de ziyaret olgusuna sosyolojik bir bakış (Keçeci Baba Örneği). *Dini Araştırmalar*, 6(18), 89-101.
- Keskin, Y. M. (2000). Tokat yöresindeki Sünnî ve Alevî topluluklarında halk dindarlığının bir boyutunu oluşturan ziyaret inanç ve uygulamalarındaki benzer ve farklılıklar. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (5), 209-226.
- Kılıç, F. ve Kökel, C. (2006). Bektaşilik üzerine değerlendirmeler ve Çalçakırlar köyü örneğinde Bektaşî kültürü. <https://acikerisim.nevsehir.edu.tr>
- Kırklar Meclisi (2014). (Mayıs 23, 2024). <https://www.slideshare.net/slideshow/kırklar-cemi/34389051> adresinden alındı. (http-22)
- Kıyak, A. (2013). Geleneksel Türk inanışlarındaki su kültü ve Elazığ’daki izleri. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(4), 22-39.
- Kızıler, H. (2012). Osmanlılarda ilk yerel manevi oluşum: Hacı Bayram Veli ve Bayramiyye ekolünün Anadolu’ya etkisi. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 32(32), 67-80. doi.org/10.1501/OTAM_0000000603.
- Kızıldelisultan.com (2007, Ağustos 25). *Seyyid Cemal’in Hayatı*. (blog). (Ağustos 17, 2024). <https://www.kizildelisultan.com/s8eyyid-cemalinhayaty/> adresinden alındı. (http-117).
- Kızılırmak, İ. ve Kurtuldu, H. (2005). Kültürel turizmin önemi ve tüketici tercihlerinin belirlenmesine yönelik bir çalışma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 100-120.
- Kibar, T. A. Ş. (2019). Seyyid Mahmud-I Kebir’in (Kureyş) Seyyid Mahmud Hayrani ve Derviş Beyaz/Gevr ile tarihi bağı. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(43), 3248-3260. doi.http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1523
- Koerbin, P. (2011). Pir Sultan Abdal: Encounters with persona in Alevi lyric song. *Oral Tradition*, 26(1), 191-220.
- Kozan, A. (2012). Türkiye Selçukluları döneminde Akşehir’de bir Sufi: Seyyid Mahmud Hayrani ve zaviyesi. *Vakıflar Dergisi*, (38), 43-64.
- Koç, A. ve Koçak, A. (2021). Kültürel bellek mekânı ve cemevleri: Garip Dede cemevi örneği. İçinde M. Aça ve A.M. Yolcu (Eds), *Sosyal Bilimler Işığında Doğa, İnsan, Toplum ve Kültür*, (1. Baskı, 97-118). Paradigma Akademi.
- Koç, Y.(2019). Baba Mansur Ocağı anlatıları: Tunceli örneği. İçinde *Uluslararası Toplum ve Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, İstanbul. 3-5

- Ekim, 465-480.
https://yolpedia.eu/wpcontent/uploads/2024/12/BABA_MANSUR_OCAGI_AN_LATILARI_TUNCELI_ORN-1.pdf
- Koçak, A. (tarihsiz). Efsaneden Gerçeğe: *Küçükçekmece Gölü Efsanesi ve Garip Dede*. (Ekim 13, 2024).
https://www.academia.edu/20782833/EFSANEDEN_GERCEGE_GARIP_DEDE
E adresinden alındı. (http-57)
- Koçak, K. (2021). Hacı Bektaş Veli Menakıb nâmelerinde ağaç kültü “Hırka Dağı örneği”. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, (11), 49-57.
- Kurar, İ., Kavacık, S. Z., ve İnal, M. E. (2020). The effect of religious affiliation on nation/place image.
https://www.researchgate.net/publication/315899460_The_Effect_of_Religious_Affiliation_on_NationPlace_Image
- Kurnaz, H. B.(2013). *İnanç turizmi kapsamında Hac ve Umre organizasyonu yapan seyahat acentalarının pazarlama faaliyetlerinin incelenmesi: A grubu acentalara yönelik bir uygulama* (Yayın Numarası: 335172) [Yüksek Lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kurt, F. (2013). *Yozgat'taki türbeler ve ziyaret yerleri* (Yayın Numarası: 348158) [Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kökel, C. ve Akdağ. S. (2015). Güvenc Abdal Ocağı'nın tarihsel-inançsal merkezi: Taşlıca Şeyh İlyas zaviyesi ve vakfı. *Alevilik Araştırma Dergisi*, (10), 61-87.
- Köroğlu, Ö., Hacıoğlu, N. ve Yıldırım, H. U. (2017). İnanç turizmine yönelik alanlarda ziyaretçi yönetimi çerçevesinde turist rehberlerinin rol ve sorumlulukları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), 267-278.
- Köse, O. (2019a). Türk kültüründe dağ ve Düzgün Baba Dağı. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 13-24.
- Köse, O. (2019b). Munzur örneği üzerinden Tunceli (Dersim) yöresindeki eski Türk inançlarının izleri.
https://yolpedia.eu/wp-content/uploads/2020/03/MUNZUR_ORNEGI_UZERINDEN_TUNCELI_DER_SIM_Y.pdf
- Köşker, H. (2023). İnanç turizmi bağlamında Hac ve Umre. İçinde T. Dalgın ve M. Civelek (Eds), *Turizmde değişim ve yeni arayışlar*, (129-149). Özgür Yayınları. doi.org/10.58830/ozgur.pub286-SS:129-145
- Küçükcan, İ. (2009). Tarihsel gelişim sürecinde Battal Gazi ve Hacı Bektaş Veli bağlantısı ve günümüze yansımaları, *Alevilik Bektaşilik Araştırma Dergisi*, (1), 247-253.
- Küçükdağ, Y. (2004). Seyyid Mahmud-î Hayranî ve Akşehir'de Seyyid Mahmud-î Hayranî Manzumesi. *İSTEM*, (3), 59-69.
- Küçükdağ, Y. ve Temel, E. (2021). Osmanlı Aksaray'ında tekke ve zaviyeler (XVIII-XIX. yüzyıllar). *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 109-127.

- Kültür Envanteri (2024) *Gözcü Baba Türbesi*. (Temmuz 19, 2024). <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/gozcu-baba-turbesi/#> adresinden alındı. (http-54)
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (1983). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2863.pdf> (http-127)
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2010). Alevi-Bektaşî Ritüeli-Semah. (Haziran 7, 2024). <https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-345113/alevi-bektasi-ritueli-semah.html> adresinden alındı. (http-31)
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2023). *Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007-2013*. (Nisan 12, 2024). <https://www.kultur.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf.pdf?0> adresinden alındı. (http-14)
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2023). Somut olmayan kültürel miras sözleşmesi. (Kasım 15, 2023). <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-345090/unesco-2003-somut-olmayan-kulturel-miras-sozlesmesi.html> adresinden alındı. (http-6)
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2024). (Haziran 16, 2024). <https://www.ktb.gov.tr/EN-99252/faith-tourism.html> adresinden alındı. (http-13)
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2024). Yaşayan insan hazineleri ulusal envanteri. (Haziran 12, 2024). <https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-12929/yasayan-insan-hazineleri-ulusal-envanteri.html> adresinden alındı. (http-29)
- Lenzerin, F. (2011). Intangible Cultural Heritage: The Living Culture of Peoples The European. *Journal of International Law*, 22(1), 101–120. doi: 10.1093/ejil/chr006.
- Maden, F. (2013). Kazlıçeşme Bektaşî Tekkesi ve Vakfiyesi. *Vakıflar Dergisi*, 40, 121-142.
- Maden, F. (2016). Alevilik-Bektaşilikte Hızır inancı ve Hızır (Hıdır) ismiyle anılan Alevi-Bektaşî tekke, türbe ve ocakları. *Journal of Alevism-Bektashism Studies*, (14), 119-162.
- Maden, F. (2018). Osmanlı arşiv belgeleri ışığında Şahkulu Sultan tekkesi ve postnişinleri. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 1(15), 153-202.
- Maden, F. (2020). Maden, F. (2020). Babaeski’de Sarı Saltık Saltuk Baba türbe ve tekkesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (95), 25-69.
- Maden, F. (2014). Keçeci Baba Ocağı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (71), 147-170.
- Maden, F. (2017). Amasya’da bir sürgün çelebi: Hamdullah Efendi (1767-1846). *İçinde Uluslararası Amasya Sempozyumu Tarih-Dil-Kültür-Edebiyat Bildiriler Kitabı*, Amasya Üniversitesi, 4-7 Ekim, 1. Cilt, 342-363. https://isamveri.org/pdfdrg/G00430/2017/2017_1_MADENF.pdf
- Maden, F. (2011). Merzifon’da bir eren ocağı: Piri Baba tekkesi, türbesi ve vakfı. *Alevilik Araştırma Dergisi*, (2), 245-264.
- Madımak Müze (2021). *Edibe Sulari*. (Ağustos 9, 2024). <https://madimakmuze.com/edibe-sulari> adresinden alındı. (http-96)

- Mahmutoğlu, E. (2021). Nevruz Bayramı (21 Mart): Avrasya'nın Ortak Bayramı Nevruz. https://bozovamtal.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/63/04/97253A3/dosyalar/2021_03/21181801_Nevruz_BayramY_21_Mart__Emre_MAHMUTOYLU.pdf?CHK=c1fea0fa8e5aedf92a4abb8f73af9903
- Mammadov, A. İ. (2023). Tree cult in the mythology of the peoples of the world. *Revista Universidad y Sociedad*, 15(3), 404-412.
- Marım, Y. (2022). Dağ kültü, eren kültü ve ocak kültürünün günümüze yansıyan izleri: Denizli Baharlar ve Beyağaç örneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (102), 405-424.
- Melikoff, İ. (2007). *Kırklar'ın Cemi'nde*. (T. Alptekin, Çev.). Demos Yayınları.
- Men, A. (2021). *History of religion: In search of the way, the truth, and the life* (Vol. 1). Nestyazhateli Press.
- Metin, İ. (2009). *Aleviliğin vazgeçilmez ve değiştirilemez temel ilkeleri*. Parşömen Yayıncılık.
- Mikaellson, L. (2012). Pilgrimage as post-secular therapy. *Scripta Instituti Donneriani Aboensis*, (24), 259-273. doi:10.30674/scripta.67418
- Millî Gazete (Eylül 10, 2017). *Türkiye'de örnek köylerden biri: Ocak Köyü*. <https://www.milligazete.com.tr/haber/1231633/turkiyede-ornek-koylerden-biri-ocak-koyu> (http-97)
- Mimiroğlu, İ. M. (2019). Datça Hızırşah Kilisesi. *İstem*, (33), 149-165.
- Mokrane, H. (2020). *Uluslararası yükseköğretim öğrencilerinin UNESCO Dünya Mirasında yer alan somut ve somut olmayan kültürel miraslar hakkında farkındalık düzeylerinin değerlendirilmesi: Türkiye örnekleme* (Yayın Numarası: 637487) [Yüksek Lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Mollaibrahimoğlu, Ç.(2015).Anadolu'daki ziyaret mekânlarının bereket sembolü kadınları. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, (9), 231-242.
- Muş Şehir Portalı (2008). *Hızır Çeşmesi*. (Ağustos 12, 2024). <https://www.mus.gen.tr/varto/hizir-cesmesi-dolup-tasiyor/> adresinden alındı. (http-104)
- Muş Valiliği (tarihsiz). *Kültür ve Turizm*. (Ağustos 10, 2024). <http://mus.gov.tr/kultur-ve-turizm> adresinden alındı. (http-105)
- Müderrişoğlu, F. (2008). Anadolu'da önemli bir kültürel merkez: Osmancık. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (9), 425-438.
- Nazik., L. (2018). Yeraltı karanlıklar dünyasının gizemli oluşumları: Mağaralar. *Mavi Gezegen*, (24), 20-36.
- Newman, L. L. (2004). Faith, Spirituality, and Religion: A Model for Understanding the Differences. *College Student Affairs Journal*, 23(2), 102-110.
- Niglio, O. (2014). Inheritance and identity of cultural heritage. *Advances in Literary Study*, 2(1), 1-4. doi:10.4236/als.2014.21001
- Nolan, M. L., and Nolan, S. (1992). Religious sites as tourism attractions in Europe. *Annals of Tourism Research*, (19), 1-17. doi.org/10.1016/0160-7383(92)90107-Z.

- Ocak, A. (2009). *Geçmişten günümüze Alevi-Bektaşî kültürü*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2009). Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu’da İslam heterodoksisinin doğuşuna kısa bir bakış. İçinde *Geçmişten günümüze Alevî-Bektaşî kültürü*, (38-57).
- Ocak, A. Y. (2019). Balkanlar’da İslam’ın ve Türk iskânının ilk temsilcisi: Sarı Saltık. İçinde *Balkanlar’da ilk Müslüman Türk iskânının öncüsü Sarı Saltık’ın makamları*, (17-31). <https://www.otuken.com.tr/u/otuken/docs/s/a/sari-saltikin-makamlari-1539936624.pdf?srsid=AfmBOopw6MZnT7lvrTAFkLbGdvrx2LjHnEGVXwxNqDMPorcjJlVRqP>
- Ocak, A.Y. (1989). “Alevî”. TDV İslam Ansiklopedisi, cilt 2, 368-369. <https://islamansiklopedisi.org.tr/alevi>
- Ocak, A.Y. (1996). *Türk Sûfliğine bakışlar*. İletişim Yayınları.
- Ocak, Y. A.(1992). “Battal Gazi Maddesi”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Cilt 5, 204- 205. <https://islamansiklopedisi.org.tr/battal-gazi>. (Erişim Tarihi: 30.07.2024).
- Ochirova, B. (2013). *Türk ve Buryat efsanelerinde dağ kültü* (Yayın Numarası: 340379) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Odabaşı, G. (2016). *Alevi geleneğinde cem ibadeti* (Yayın Numarası: 435904) [Yüksek Lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Offorma, C.,G.(2016). Integrating components of culture in curriculum planning. *International Journal of Curriculum and Instruction*, 8(1), 1–8.
- Oğuz, M. Ö. (2001). Küreselleşme ve ulusal kalıt kavramları arasında Türk Halk bilimi. *Milli Folklor Dergisi*, (50), 5-8.
- Oğuz, M. Ö. (2011). Çok mekânlı ve/veya çok mezarlı anlatı kahramanları: Yunus Emre. *Milli Folklor*, 23(91).
- Okan, N.(2016). *Canların Cinsiyeti*. İletişim Yayınları.
- Okuyucu, A. (2020). Bilecik şehrinde kültürel turizmin gelişmesinde etkili olacak fırsatlar ve güçlükler hakkında yerel halkın görüşleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(1), 73-86.
- Okuyucu, A. ve Somuncu, M.(2013). Türkiye’de inanç turizmi: Bugünkü durum, sorunlar ve gelecek. İçinde *International Conference on Religious Tourism and Tolerance*, Konya, Türkiye, 9-12 May, 627-643. https://www.researchgate.net/publication/275028256_Turkiye’de_Inanc_Turizmi_Bugunku_Durum_Sorunlar_ve_Gelecek
- Olca, A., ve Albuz, N.(2016) . İnanç turizmi ve Türkiye’nin tanıtımına katkısı. https://www.researchgate.net/publication/320409422_INANC_TURIZMI_ve_TURKIYE’NIN_TANITIMINA_KATKISI_Faith_Tourism_and_It’s_Contribution_to_Turkey’s_Introducig
- Onarlı, İ. (2002). Saruhanoğulları Beyliği’nin ulu evliyası: Hamza Baba. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (21), 163-196.

- Onarlı, İ. (2013). Nevruz Bayramı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 41-74.
- Otuzoğlu, F. (tarihsiz). *Postınpuş Baba Zaviyesi*. (Temmuz 13, 2024). https://www.academia.edu/109309637/POST%C4%B0NPU%C5%9E_BABA_ZAV%C4%B0YES%C4%B0 adresinden alındı. (http-52)
- Oymak, İ. (2002). Gelibolu yöresinde ziyaret fenomeni. *Dinî Araştırmalar*, 5(14), 131-148.
- Oymak, İ. (2009). Elâzığ merkez ve çevresinde ziyaret yerleri ile ilgili inanç ve uygulamalar. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 29-61.
- Oymak, İ. (2010). Anadolu’da su kültürünün izleri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 35-55.
- Önal, M. N. (2003). Dağ kültü, eren kültü ve şenliklerinin Muğla’daki yansımaları. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (25), 99-124.
- Önal, M. N. (2013). Muğla’da Alevi-Tahtacı kültürü. *Electronic Turkish Studies*, 8(9), 343-366.
- Önge, Y. (1991). Yunus Emre’nin Makamları (Anıt-Mezarları). İçinde *Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Yunus Emre ve Dönemi, Restorasyon ve Kıbrıs Vakıfları Seminerleri*, Ankara, 4-9 Aralık 1990, 103-116. https://isamveri.org/pdfdrg/D00471/1991/1991_8_ONGEY.pdf
- Önkal, H. (2009). Türkiye’de Türbe mimarisi araştırmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (14), 125-140.
- Özarslan, M., (2009). Üsküdar’da yatır ve ziyaret yerleri, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2(3-4), 300-308
- Özbey, V. (2023). Hacı Bektaş Veli Külliyesi’nin dünya miras alanı ve tampon bölgesi tanımına yönelik değerlendirmeler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (106), 299-318.
- Özbilgin, Z. (2011). Alevilikte düşkünlük. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (60), 411-414. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2581113>
- Özcan, H. ve Gönenç, C. S. (2015). Memoratlara göre Karaca Ahmet Sultan. *Folklor/Edebiyat*, 21(84), 93-108.
- Özcan, H. ve Peker, İ. (2015). Munzur Baba efsanesi üzerine bir değerlendirme. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(6), 54-67.
- Özcan, S. (2011). *Kul Himmet’in şiir dünyası, şiirlerinde gelenek, etkileşim ve eğitim* (Yayın Numarası: 286506) [Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özdemir, A. (2013). *Pir Sultan Abdal*. Sivas Platformu Yayınları.
- Özdemir, E.(2023). Alevilikte bir süre: Adıyaman Aleviliğinde sofiler ve müzik. *Journal of Alevism-Bektashism Studies*, (28), 172-197.
- Özdemir, M. ve Tuti, G. (2023). Nitel araştırma desenleri: Metodolojik bir temellendirme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 217-235.

- Özden, H. (2021). Horasan'dan Balkanlara Şücaeddin Veli ve Türk irfanı. https://www.academia.edu/114793115/Horasandan_Balkanlara_%C5%9E%C3%BCcaeddin_Veli_Ve_T%C3%BCrk_%C4%B0rfan%C4%B1
- Özen, K. (1999). Adana yöresindeki üç adak yeri: Çoban Dede, Hasan Dede ve Durhasan Dede yatırları. İçinde III. *Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Sempozyumu Bildiriler*, Adana, 30 Kasım - 2 Aralık 1998, 553-563. https://isamveri.org/pdfdrd/D171400/1999/1999_OZENK.pdf
- Özerol, S. (2013). Şah İbrahim Veli ile ilgili anlatımlar: Ballıkaya köyünden derlemeler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 9(30), ss.119-138.
- Özgül, V. (2010). 16. Yüzyıl öncesinde Dimetoka, Kızıl Deli ve Balabanlılar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (53), 191-314.
- Özleyen, E. (2017). *Manisanın inanç turizmi potansiyelinin paydaşlar tarafından değerlendirilmesi* (Yayın Numarası: 486514) [Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özmen, İ. (1995). *Alevi-Bektaşî şiirleri antolojisi*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özveren, S. (2018). Bir kadın Evliya örneği: Elif Ana. İçinde *Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Çanakkale, 8-10 Kasım, 348-356. https://www.academia.edu/38245386/motif_sema%C3%B6zveren_birkadinevliy%C3%B6rne%C4%9Fi_pdf.
- Özveren, S. (2019). *Kahramanmaraş Alevi ocaklarında inanç, ibadet ve Erkân: Sinemilli Ocağı örneği* (Yayın Numarası: 575991) [Yüksek Lisans tezi, Mersin Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Paksoy, S. ve Al-saifi, D. A. İ. Y. (2019). İslam Dünyasında inanç turizmin yeri ve önemi: Kudüs örneği. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 6(13), 22-30.
- Patan, E. (2014). *Doğankent (Giresun) ilçesi ve yakın çevresinin turizme yönelik rekreasyonel peyzaj potansiyelinin peyzaj planlama ilkeleri doğrultusunda belirlenmesi* (Yayın Numarası: 361175), [Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Patin, V. (1999). Will Market Forces Rule? *Unesco The Courier*, (July-August), 3-74.
- Pintér, A. R. (2014). Religious tourism in Mecca. Saudi Arabia, Budapest Business School, College of Commerce, Catering and Tourism, Budapest, Hungary, ss.1-61. <http://dolgozattar.repozitorium.unibge.hu/1065/1/Szakdolgozat%20Pint%C3%A9r%20Anna%20Rita.pdf>. (Erişim Tarihi: 11.05.2023).
- Rençber, F. (2008). *İstanbul'da mevcut cemevleri ve faaliyetleri* (Yayın Numarası: 221456) [Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Rençber, F. (2010). 40 Soruda Adıyaman'da geleneksel Alevilik. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (56), 395-406.
- Rençber, F. (2012). Alevi geleneğinde “cem evinin” tarihsel kökeni. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(1), 73-86.

- Rençber, F. (2013). Anadolu Aleviliğinde görgü cemi: Adıyaman örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34(34), ss.197-231.
- Rençber, F. (2014). Adıyaman Alevîlerinde türbe veya yatır ziyareti. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (71), ss.209-220.
- Saltık, V. (2009). Tunceli’de Alevî ocakları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (52), 145-176.
- Sam, R. ve Marım, Y. (2015). Denizli Tavas’ta Bektaşî kültürünün günümüze yansıyan izleri: Tekke köyü örneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (76), 165-190.
- Samandaş Kaymakamlığı (tarihsiz). *H. Musa’nın Asası, Musa Ağacı*. (Ağustos 23, 2024).
<http://samandag.gov.tr/kurumlar/samandag.gov.tr/%C4%B0%C3%A7erikler/turizm/musagaci.pdf> adresinden alındı. (http-71)
- Sami, K. (2013). Kırsal Alevî kültüründe çevre, mekân ve insan etkileşimi-iki köy örneği. *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 67, 169-194.
- Sargın, S. (2006). Yalvaç’ta inanç turizmi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 16 (2), ss.1-18.
- Sarıtaş, D. B. (2016). Hûbyâr Sultan ve Hûbyâr Ocağı üzerine. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, (11), 245-268.
- Savur, H. ve Kayabaşı, R. G. (2023). Türbelerin dağ ve mağara kültü bağlamında Türk kültüründeki Yeri: Adana örneği. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 494-516. <https://doi.org/10.48174/buaad.1388805>
- Say, Y. (2007). *Anadolu Alevilerin Tarihi (Alevilik-Ali-Kerbela)*. Su Yayınevi.
- Sağırlı, A. (2015). Kalender Çelebi isyanına katılan tımar mağduru eski Dulkadirli sipahilerine tımarların iadesi. İçinde *Kahramanmaraş Sempozyumu*, 547-553. https://web.archive.org/web/20150210165333/http://eskisite.kahramanmarasbb.com/images/stories/Sempozyumlar/kahramanmaras_sempozyumu/c2/3_Dr_Abdurrahman_Sagirli.pdf
- Sever, R. (2016). Battalgazi (Eski Malatya) ilçesinin kültürel peyzajında tarih ve inanç turizmi. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 2135-2157. doi:10.14687/ijhs.v13i1.3617.
- Sezer, İ. ve Öztürk, B. (2014). İnanç turizmi kapsamında yapılan türbe ziyaretlerinin, ziyaretçilerin bakış açısıyla değerlendirilmesi: Şeyh Kerameddin Türbesi örneği (Boztekke Köyü/Giresun). *International Journal of Social And Economic Sciences*, 4(2), 45-50.
- Shackley, M. (2002). Space, Sanctity and Service; The English Cathedral as Heterotopias. *International Journal of Tourism Research*, 4(5), 345-352. doi:10.1002/jtr.388.
- Sharpley, R., and Sundaram, P. (2005). Tourism: A sacred journey? The case of ashram tourism, India. *International Journal of Tourism Research*, 7(3), 161-171. doi:10.1002/jtr.522.

- Sis, N. ve Çeçen, M. (2016). Yaşayan Alevi kültür ve inanışları üzerine bir araştırma (Onar köyü örneği). *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 2(1), 413-430.
- Sivas İmranlı Bahadun Köyü Sosyal Dayanışma ve Kültür Derneği (tarihsiz). *Coği Baba Şenlikleri*. (Ağustos 29, 2024). <https://sivasbahadun.blogspot.com/p/cogi-baba-turbesi-cogi-yeni-adyonoren.html> adresinden alındı. (http-84)
- Soileau, D. K. (2006). *Elif Ana (Maraş-Pazarcık) ziyareti üzerine antropolojik bir çözümleme* (Yayın Numarası:174944) [Yüksek Lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Solmaz, C. (2013). *Hüseyin Gazi Külliyesi ve Hüseyin Gazi'nin Alevi-Bektaşî geleneğindeki yeri* (Yayın Numarası:345574), [Yüksek Lisans tezi, Hitit Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Stephens, J., and Tiwari, R. (2015). Symbolic estates: Community identity and empowerment through heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 21, 99-114. doi.org/10.1080/13527258.2014.914964
- Subaşı, N. (2010). *Alevi modernleşmesi(Sırrı faş eylemek)*.Timaş Yayınları.
- Suçıkar, T. (2021). Osmanlı'da tek Bektaşî ayaklanması: Kalender Çelebi isyanı. Uluslararası Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Birlikte Yaşam Kültürü Bildiri Şöleni Bildirileri, Nevşehir. İçinde Ö. Özdemir (Ed.). 25-27 Ağustos, 149-163. https://www.academia.edu/124713153/OSMANLIDA_TEK_BEKTA%C5%9E%C4%B0_AYAKLANMASI_KALENDER_%C3%87ELEB%C4%B0_%C4%B0SYANI
- Sümer, A. (2013). Nevruz ve Nevruz geleneğinin temel unsurları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 69-73.
- Süt, A. (2014). İslam ve turizm ilişkisi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(11), 479-497,
- Şahin, A. Ç. (2022). Kazdağları'ndan Sandras'a Tahtacı Türkmen kültüründe eski Türk dininin izleri. *Folklor Akademi Dergisi*. 5(2), 215-230.
- Şahin, E. (2020). *Çorum yöresi Alevi-Bektaşî cem ritüelleri ve müzik Pratikleri: Abdal Musa Cem'i örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Şahin, H. (1998). Bir Anadolu Ereni: Kızıldalı (Malatya'da Kızıldalı adı çevresinde oluşan kültürel değerler). İçinde *I. Türk Dünyası Eren ve Evliyalari Kongresi Bildirileri*, Ankara, Ervak Yayınları, 509-526. https://www.academia.edu/45168428/B%C4%B0R_ANADOLU_EREN%C4%B0_KIZIL_DEL%C4%B0_MALATYADA_KIZIL_DEL%C4%B0_ADI_%C3%87EVRES%C4%B0NDE_OLU%C5%9EAN_K%C3%9CLT%C3%9CREL_DE%C4%9EERLER
- Şahin, H. (2009). *Malatya'da Hasan Basri Adı ve Türbesi Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler Üzerine Bir Araştırma*. https://www.antropoloji.net/index.php?option=com_content&view=article&id=175:malatya-hasan-basri-turbesi-kulturu&catid=81&Itemid=476 (http-122)

- Şahin, H. (2012). Bir Anadolu ereni: Hasan Basri/Hasan dede (Malatya’da Hasan Basri adı ve türbesi çevresinde oluşan kültürel değerler üzerine bir araştırma). İçinde *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri*, 23-28 Ekim, Ürgüp/Nevşehir. *bir_anadolu_ereni_hasan_basri_hasan_dede_malatya_da_hasan_basri_adı_ve_türbesi_çevresinde_oluşan_kültürel_değerler_üzerine_bir_araştırma*
- Şahin, H. (1997). Alvar’ da Kabak Abdal “Tekke günü” geleneği. İçinde *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Gelenek, Görenek, İnançlar Seksiyon Bildirileri*, Ankara. https://isamveri.org/pdfdrq/D052055/1997/1997_SAHINH.pdf
- Şahin, H.(2001), “Karaca Ahmet Maddesi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 24.cilt, ss.374-375. <https://islamansiklopedisi.org.tr/karaca-ahmed>. (Erişim Tarihi: 05.10.2024).
- Şahiner, T. (2012). *İnanç turizmi potansiyeli ve halkın inanç turizmine bakışı açısından Karaman*. (Yayın Numarası:320267), [Yüksek Lisans tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Şaman, E. (2009). *Mersin ili inanç turizmi potansiyelinin değerlendirilmesi: Mersin’de inanç turizmine katılanların profili üzerine bir araştırma*. (Yayın Numarası: 253322), [Yüksek Lisans tezi, Mersin Üniversitesi], Ulusal Tez Merkezi.
- Şarafullina, A. (2013). *Budizm’de ve Tibet Budizmi’nde inanç esasları*. (Yayın Numarası: 333904), [Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Şehsuvaroğlu, B. N. (1969). Göztepe’nin tarihi binaları ve yerleri. <https://ismailkara.izu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/ismailkara/4552/%c4%b0KA7183.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Şener, C. (2001). *Alevilik olayı: Toplumsal bir baş kaldırışın kısa tarihçesi*. Etik Yayınları.
- Şeyh Ahmed Dede Ocağı Resmî İnternet Sitesi (tarihsiz). *Teslim Abdal Ocağı*. (Ağustos 24, 2024). https://www.seyhahmeddedeocagi.com/alevilik/teslim-abdal/adresinden_alindi. (http-92)
- Şirinoğlu, F. ve Koç, M. (2022). Keçeci Baba Dergâhında “Düşkünlük anlayışı ve düşkün kaldırma erkânı”. *Turkish Culture & Haci Bektas Veli Research Quarterly*, (104), 415-439.
- Tala, L., M., and Padurean, A. M. (2008). Dimensions of religious tourism. *Amfiteatru Economic*, (10), 242-253.
- Tanrıverdi, İ. ve Tanrıverdi S.(2013). *Tercan Höbek Baba Dağ’ında Şah Hayati İzleri*. (Temmuz 22, 2024). <https://dersimnews.com/alevilik/2013-07-07/tercan-hobek-baba-daginda-sah-hatayi-izleri> adresinden alındı. (http-93)
- Tanrıverdi, S. ve Tanrıverdi, İ. (2020). *Oğulveren ve Gevrenci Ziyaretleri*. (Temmuz 22, 2024). <https://erzincankulturatlasi.com/ogulveren-ve-gevrenci-ziyaretleri/> adresinden alındı. (http-95)
- Tanrıverdi, S. ve Tanrıverdi, İ. (2020). *Büklü Dedeler*. (Temmuz 19, 2024). <https://erzincankulturatlasi.com/buklu-dedeler/> adresinden alındı. (http-132).

- Tarihgezisi.com (2021). *İzmir Kemalpaşa Kurt Baba*. (Ağustos 18, 2024). <https://tarihgezisi.com/turbeler/kurt-baba-turbesi-kemalpasa-izmir/> adresinden alındı. (http-64)
- Tatçı, M. (2011). Yukarı illerde bir gezgin derviş: Yûnus Emre Azerbaycan notları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (58), 153-170.
- Tatlı, E. ve Avcı, M. (2022). İnanç turizminde Yunus Emre'nin Türk dünyası gençliğince bilinirliğinin değerlendirilmesi: Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 63-78. doi.org/10.37847/tdtad.1058414
- Taş, F. (2021). Sözden yazıya Varto Alevileri: Seyyid Nesemi türbesi Örneği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(34), 573-586. doi.org/10.12981/mahder.913868.
- Taş, K. (2017). *Dünü ve bugünü ile Kureyşan aşiretleri* (Yayın Numarası: 476501) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Taşgın, A. (2018). Mürşit ve Pir Ocağı ilişkisi: Şücaaddin Veli ocağının yeni mürşit ocağı olarak ortaya çıkışı. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 16(31), 81-116.
- Tatçı, M. (2020). Yunus Emre. *Yunus Emre Enstitüsü Türk Dünyası Dergisi*, (2). <https://www.scribd.com/document/533145533/Yee-Turk-Dunyasi-2-Sayi>.
- Tek, A. (2015). *Ankara'nın gönül sultanı Hacı Bayram-ı Veli*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Tekel, F. (2022). Kırıkkale halk kültüründe Hasan Dede türbesi. *Culture and Civilization*, 1(2), 76-96.
- Tekel, F. (2025). Kırıkkale Keskin'de bir inanç merkezi: Haydar Sultan (Haydar Dede) Türbesi. *International Journal of Turkish Academic Studies (TURAS)*, 6(1), 44-59.
- Tekin, İ. (2011). Son gezgin âşık, Davut Sulari ve müziği. *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*. II,
- Tekin, İ. (2013). *Âşık Davut Sulari'nin sanatı ve eserlerinin müzikal analiz*. (Yayın Numarası: 326030), [Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Tepecik, M. (2019). *Keçeci Baba Ocağı üzerine nitel araştırma*. (Yayın Numarası: 584625), [Yüksek Lisans tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Tepecik, M. (2021). Alevi Bektaşî kültüründe Keçeci Baba ocağı örneği. Ö.Özdemir (Ed). *İçinde Uluslararası Hacı Bektaşî Veli ve Birlikte Yaşama Kültürü Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı*, 25-27 Ağustos, 351-373. Türk Ocakları Eskişehir Şubesi Yayınları. https://isamveri.org/pdfdrgr/D301226/2022/2022_TEPECIKM.pdf
- Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2024). *Almus*. (Ağustos 15, 2024). <https://tokat.ktb.gov.tr/TR-140814/almus.html> adresinden alındı. (http-89)
- Toraman, Ö. (2012). Nallıhan'da bulunan Taptuk Emre Sultan zaviyesi. *İçinde Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 345-357. https://www.academia.edu/106006352/Nall%C4%B1handan_Bulunan_Tapduk_Emre_Sultan_Zaviyesi

- Tosun, İ. ve Koç, A. (2022). Tunceli Aleviliğinde ritüellere ve dile yansımış eski inanç ve kültürlerin izleri. *Uluslararası Filoloji Bengü*, 2(1), 1-22. doi.org/10.29228/filolojibengu.10
- Tozlu, S. (2017). *Çorum ili halk inançları ve halk hekimliği*. (Yayın Numarası:460542), [Yüksek Lisans tezi, Artvin Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (tarihsiz). *Munzur Baba Efsanesi*. (Temmuz 12, 2024). <https://tunceli.ktb.gov.tr/TR-57273/munzur-baba-efsanesi.html> adresinden alındı. (http-108)
- Tunceli Valiliği (tarihsiz). *Kültür ve Turizm-Efsaneler*. (Temmuz 18, 2024). <http://www.tunceli.gov.tr/kultur-ve-turizm-2> adresinden alındı. (http-111)
- Turan, F. A. (2002). Sarıkız efsânesi ve sosyal kültürel tesirleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 8(22), 149-162.
- Turhan, M. (1987). *Kültür değişimleri, sosyal psikolojik bakımdan bir tetkik*. İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, (3. Baskı).
- Turhan, S. ve Ayışit, N. (2019). *Alevi-Bektaşî müzik kültürü ve semahlar*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Elâzığ Dernekler Federasyonu, İstanbul, (Cilt 1, 1-521).
- Tuğrul, T. (2006). *Tunceli Aleviliğinde inanç ve ibadet (Sarı Saltık ocağı örneği)*. (Yayın Numarası:208801), [Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Türk Dil Kurumu (tarihsiz). *Güncel Türkçe Sözlük*. (Temmuz 11, 2023). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı. (http-1)
- Türk Dil Kurumu (tarihsiz). *İnanç Kavramı*. (Kasım 12, 2023). <https://tdk.gov.tr/> adresinden alındı. (http-8)
- Türk, H. (2010). Nusayrîlerde Hızır inancı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (54), 225-242.
- Türk, H. (2023). Türkiye’de türbe inancı. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi*, 6(2), 206-216.
- Türker, A. ve Çelik, İ. (2012). Somut olmayan kültürel miras unsurlarının turistik ürün olarak geliştirilmesine yönelik alternatif öneriler. *Yeni Fikir*, (9), 86-98.
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (tarihsiz). *Baba İlyas*. (Ağustos 1, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/baba-ilyas> adresinden alındı. (http-128)
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (1988). *Abdal Musa*. (Temmuz 12, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdal-musa> adresinden alındı. (http-69)
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (1991). *Ashab-ı Kehf*. (Temmuz 2, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/ashab-i-kehf> adresinden alındı. (http-43)
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (1992). *Budizm*. (Temmuz 18, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/budizm> adresinden alındı. (http-133)
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (1993). *Dağ*. (Temmuz 3, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/dag> adresinden alındı. (http-41)

- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (1994). *Ede Balı*. (Temmuz 14, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/edebali> adresinden alındı. (http-129).
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (1995). *Emir Sultan*. (Temmuz 13, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-sultan> adresinden alındı. (http-120)
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (1996). *Geyikli Baba*. (Temmuz 19, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/geyikli-baba> adresinden alındı. (http-136).
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (1996). *Hacı Bektaş-ı Veli*. (Temmuz 25, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-bektas-i-veli> adresinden alındı. (http-137)
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (1996). *Geyikli Baba Külliyesi*. (Temmuz 18, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/geyikli-baba-kulliyesi> adresinden alındı. (http-49)
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (1996). *Hacı Bayram Veli*. (Temmuz 13, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-bayram-i-veli> adresinden alındı. (http-73)
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (1997). *Hamza Baba Türbesi*. (Eylül 4, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/hamza-baba-turbesi> adresinden alındı. (http-123).
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (1998). *Hızır*. (Ağustos 1, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/hizir> adresinden alındı. (http-134)
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (1998). *Hızır*. (Temmuz 21, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/hizir> adresinden alındı. (http-121)
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (2009). *Seyid Ali Sultan*. (Ağustos 7, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyyid-ali-sultan> adresinden alındı. (http-130).
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (2009). *Seyyid Mahmud-i Hayrani Türbesi*. (Temmuz 21, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-i-hayrani> adresinden alındı. (http-114).
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (2010). *Şah Kulu Sultan Tekkesi*. (Temmuz 18, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahkulu-sultan-tekkesi> adresinden alındı. (http-131)
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (2013). *Ziyaret*. (Haziran 15, 2023). <https://islamansiklopedisi.org.tr/ziyaret> adresinden alındı. (http-126).
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (2013). *Dergâh*. (Haziran 24, 2023). <https://islamansiklopedisi.org.tr/dergah> adresinden alındı. (http-37)
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (2020). *Ebu Zer el-Gifari*. (Mayıs 12, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-zer-el-gifari> adresinden alındı. (http-25)
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (2020). *Cabir b. Abdullah*. (Mayıs 12, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/cabir-b-abdullah> adresinden alındı. (http-26)

- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (2020). Bilal-i Habeşi. (Mayıs 12, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/bilal-i-habesi> adresinden alındı. (http-27)
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (2020). *Düşkünlik*. (Haziran 1, 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/duskunluk> adresinden alındı. (http-33)
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (2023). *Hac*. (Kasım 11, 2023). <https://islamansiklopedisi.org.tr/hac#:~:text=Arap%C3%A7a'da> adresinden alındı. (http-9)
- Türkiye Kültür Portalı (tarihsiz). *Gağan (Gağad)*. (Temmuz 15, 2024). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tunceli/kulturatlasi/gagan-gagand> adresinden alındı. (http-115)
- Türkiye Kültür Portalı (tarihsiz). Haydar Sultan Türbesi. (Ağustos 18, 2024). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kirikkale/gezilecekyer/haydar-sultan-camii-ve-turbesi-> adresinden alındı. (http-79)
- Türkiye Kültür Portalı (tarihsiz). *Kazak Abdal Türbesi-Denizli*. (Ağustos 24, 2024). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/kulturenvanteri/kazak-abdal-turbesi> adresinden alındı. (http-61)
- Türkiye Kültür Portalı (2013). *Yatağan Baba Mezarı*. (Ağustos 24, 2024). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/kulturenvanteri/yatagan-mezarligi-ve-yatagan-baba-turbesi> adresinden alındı. (http-62)
- Türkiye Kültür Portalı (2013). *Seyyid Battal Gazi*. (Ağustos 17, 2024). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/eskisehir/gezilecekyer/seyyid-battal-gazi-kulliyesi-ve-turbesi> adresinden alındı. (http-76)
- Türkiye Kültür Portalı (2024). *Postinpuş Baba Zaviyesi*. (Temmuz 19, 2024). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturenvanteri/pustinpus-baba-zaviyesi> adresinden alındı. (http-51)
- Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB) AR-GE Birimi (2022). *Balıkesir Turizmi*. <https://www.tursab.org.tr/assets/assets/uploads/sehir-raporlari/balikesir-turizmi-haziran-2022.pdf> (http-45)
- Türkiye'nin Tarihi Eserleri (tarihsiz). Şücaaddin Veli Külliyesi. (Ağustos 18, 2024). <https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=3723> adresinden alındı. (http-78)
- Türkiye'nin Tarihi Eserleri (2019). Hızır Şah Cami, Meneteşeoğulları. (Ağustos 23, 2024). <https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=2229> adresinden alındı. (http-68)
- Tütüncü, B., Pamukçu, H. ve Tanrısever, C. (2020). Likya yolu yürüyüşçülerinin profilleri ve memnuniyet düzeyleri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 31(2), 113-124. doi.org/10.17123/atad.641641
- Uçar, H. (2020). Bir kültürün özellikleri: Türklerde su kültürü. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (7), 24-47. doi.org/10.46250/kulturder.779430
- Uçar, Z. (2014). Türk kültüründe geyik ve Geyikli Baba üzerine gözlemler. *Kültür Evreni*, (21), 129-145.
- Uğur, A. (2020). *Klasik Türk şiirinde Bektaşilik*. (Yayın Numarası: 617928), [Doktora tezi, Nevşehir Hacı Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

- Uğurlu, A. R. (2007). *Aşk-ı muhabbet*. Seçil Ofset yayın, İstanbul.
- Umut1963.wordpress (2024). (Temmuz 19, 2024). <https://umut1963.wordpress.com/ilcelerimiz/yenisehir/> adresinden alındı. (http-53)
- UNESCO World Heritage Centre (tarihsiz). (Temmuz, 14, 2023). <https://whc.unesco.org/en/about/> adresinden alındı. (http-2)
- UNESCO (1972). *Recommendation concerning the Protection, at National Level, of the Cultural and Natural Heritage*. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-concerning-protection-national-level-cultural-and-natural-heritage>. (http-125)
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu (2022). (Kasım 8, 2023). <https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/4680> adresinden alındı. (http-80)
- UNESCO (2015). (Nisan 11, 2024). <https://whc.unesco.org/en/list/868/> adresinden alındı. (http-19)
- UNESCO, (2022). (Kasım 15, 2023). <https://ich.unesco.org/en/lists/> adresinden alındı. (http-3)
- UNESCO (2023). (Kasım 15, 2024). <https://whc.unesco.org/en/statesparties/tr> adresinden alındı. (http-5)
- UNESCO (2025). Somut olmayan kültürel miras listesi. (Eylül 11, 2025). <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras-Listeleri> adresinden alındı. (http-7)
- UNESCO (2025). *Dünya miras listesi*. (Eylül 11, 2025). <https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi> adresinden alındı. (http-4)
- Uslu, F. ve Demir, E. (2023). Nitel bir veri toplama tekniği: Derinlemesine görüşme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 40(1), 289-299.
- Usta, K. M. (2005). *İnanç turizmi potansiyeli açısından İznik'in değerlendirilmesi*. (Yayın Numarası: 206673), [Yüksek Lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Utaş, C. (2020). Velayetname ve halk anlatımlarından hareketle Güvenç Abdal'ın sosyal rolleri. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (6), 126-149. doi.org/10.46250/kulturder.693235.
- Uyaniker, N. ve Koç, A. (2019). Erikli Baba Tekkesi ve toplumsal işlevleri. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 17, 105-114.
- Üçer, C.(2005). Türk boylarının Aleviliği ve Sünniliği üzerine bazı düşünceler. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(20-21), 253-278.
- Üçok, F. N. (2019). *Halk inanışlarında dinin etkisi; Çorum ili örneği*. (Yayın Numarası: 591839), [Yüksek Lisans tezi, Hitit Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Ünal, S. ve Kunduracı, O. (2022). İlk Osmanlı Kadısı Şeyh Ede Balı ve makamı. İçinde A. Taşgın, E. Aksoy, A. Kültür, H. Taşgın (Ed.), *Yedi iklim çar köşede Hacı*

- Bektaş Veli, Türk ve Arap Araştırma Merkezi, 408-431.
https://isamveri.org/pdfdrg/G01460/2022/2022_KUNDURACIO.pdf
- Ünal. Z. G. (2014). *Kültürel Mirasın Korunması*. İstanbul Valiliği İstanbul İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü (İstanbul AFAD), İstanbul Proje Koordinasyon Birimi (İPKB): İSMEP Rehber Kitapları, İstanbul. https://www.ipkb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/ISMEP6_KC3BCltC3BCrelMirasC4B1nKorunmasC4B1.pdf
- Üzüm, İ. (2009). *Tarihsel ve kültürel boyutlarıyla Alevilik*. İslam Yayınları, İstanbul.
- Varnavas, A. P., Rodosthenous, N. and Vogazianos, P. (2018). Religious Tourism as a Tool for Sustainability: the Case of Cyprus. *The Journal of Social Sciences Research*, 4(11), 285-293.
- Vecco, M. (2010). A definition of cultural heritage: From the tangible to the intangible. *Journal of Cultural Heritage*, 11, 321–324. doi.org/10.1016/j.culher.2010.01.006
- Vikipedi (tarihsiz). *Hacı Bayram Veli*. (Ağustos 21, 2024). https://tr.wikipedia.org/wiki/Hac%C4%B1_Bayr%C3%A2m-%C4%B1_Vel%C3%AE adresinden alındı. (http-72)
- Vikipedi (2024). *Dertli Divani*. (Mayıs 12, 2024). https://tr.wikipedia.org/wiki/Dertli_Divani adresinden alındı. (http-28)
- Vikipedi (2024). *Şeyh Ede Bali*. (Temmuz 14, 2024). https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eeyh_Edebalı#cite_note-:0-4 adresinden alındı. (http-47)
- Vikipedi (2024). *Garip Dede Türbesi*. (Temmuz 11, 2024). https://tr.wikipedia.org/wiki/Garip_Dede_T%C3%BCrbesi#cite_note-1 adresinden alındı. (http-56)
- Vikipedi (2024). *Kazak Abdal*. (Ağustos 24, 2024). https://tr.wikipedia.org/wiki/Kazak_Abdal adresinden alındı. (http-60)
- VisitZonguldak.com (tarihsiz). *Porsuk Ağacı*. (Ağustos 9, 2024). <https://www.visitzonguldak.com/place/anit-porsuk-agaci> adresinden alındı. (http-90)
- Visualcapitalist.com (tarihsiz). (Nisan 27, 2024). <https://www.visualcapitalist.com/mapped-major-religions-of-the-world/-/> adresinden alındı. (http-11)
- Williams, R. (1976). *Keywords: A vocabulary of culture and society*. New York. Oxford University Press.
- Wiltshier, P. (2011). Religious tourism. İçinde *Research themes for tourism*, (249-265) CABI.
- World of Caves (tarihsiz). (Haziran 20, 2024). <https://worldofcaves.com/caves-as-spiritual-spaces-cultural-significance-explored> adresinden alındı. (http-42)
- Yağar, F. ve Dökme, S. (2018). Niteliksel araştırmaların planlanması: Araştırma soruları, örneklem seçimi, geçerlik ve güvenirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1-9.

- Yalghouzaghaj, A. G. and Shorbolagh, S. P. (2013). Impact of religious tourism on the economy of countries (case study: Iranian religious tourism). *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 3(6), 196-203.
- Yalçın, A. ve Yılmaz, H. (2013). Kureyşan Ocağı hakkında bazı yeni bilgiler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 3(23), 9-24.
- Yalçinkaya, F. (2020). Alevilikte kutsal mekân anlayışı üzerine karşılaştırmalı bir inceleme: Diyarbakır ve Varto Alevileri örneği. B. Akın (Ed.). *İçinde Ritüelleri ve anlatılarıyla kutsal mekânlar (Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği)-I*, (1. Basım, 149-185), Paradigma Akademi.
- Yaman, A. (2007). *Alevilik ve Kızılbaşlık tarihi*. Nokta kitap Yayıncılık.
- Yaman, A. (2014). *Alevilik'te Dedelik ve ocaklar: Dedelik kurumu ekseninde değişim sürecinde Alevilik*. Karaca Ahmet Sultan Derneği Yayınları.
- Yavuz, K. (2022). *16. Yüzyılda Anadolu'da Oğuzların Çepni Boyu*. (Yayın Numarası: 772896), [Doktora tezi, Ordu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Yayık, B. (2023). Alevi İnanç ve kültüründe su sembolizmi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (32), 135-147. <https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1127337>
- Yeşilirmak Havzası Kalkınma Birliği (2010). *Amasya*. (Ağustos 9, 2024). http://www.yesilirmak.org.tr/documents/gezi_rotasi/kent_rehberi/amasya.pdf. (http-85)
- Yıldız, H. (2011). Amasya yöresi örneğinde Alevî/Bektaşî kültüründe inanç merkezleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(16), 471-480.
- Yıldız, H. (2020). Hıdır Abdal Sultan Ocağı ekseninde Anadolu Alevîliği'nde düşkünlük. *İçinde Erzincan tarihi, kültürel ve sosyal hayat (dini hayat, eğitim, ulemâ ve eserleri)*, Cilt VI, (64-87), Erzincan Valiliği.
- Yılmaz, E. (2017). Türbe fenomeni üzerine psiko-sosyolojik bir araştırma: Şeyh Edebali Türbesi. *Edebali İslamiyat Dergisi*, 1(2), 17-42.
- Yılmaz, G. (2006). *Davut Sularî ve ozanlık geleneği içindeki yeri*. (Yayın Numarası: 190731), [Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Yılmaz, G. (2015). Bektaşilik ve İstanbul'daki Bektaşî tekkeleri üzerine bir inceleme. *Osmanlı Araştırmaları*, 45(45), 97-136. <https://doi.org/10.18589/oa.569965>
- Yılmaz, G., Erdinç, S. B. ve Küçükali, S. (2013). İnanç turizmi çerçevesinde Antalya destinasyonunun incelenmesi: Dinler (hoşgörü) bahçesi örneği. In M. Kar (Ed), *International Conference on Religious Tourism and Tolerance*, 9-12 Mayıs, 1041-1055. https://www.researchgate.net/publication/323341983_Inanc_Turizmi_Cercevesi_nde_Antalya_Destinasyonunun_Incelenmesi_Dinler_Hosgoru_Bahcesi_Ornegi
- Yılmaz, H. (2017). Geyikli Baba'nın İnegöl'e yerleşmesi, Orhan Gazi ile ilişkisi ve heterodoksluğu yönündeki iddiaların kesin deliller ışığında çürütülmesi. D. Yavaş, ve S. Sevim(Eds). *İçinde Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, 14-16 Ekim, Cilt 1, 461-506. https://www.academia.edu/32874899/_Geyikli_Baban%C4%B1n_%C4%B0neg

%C3%B6le_Yerle%C5%9Fmesi_Orhan_G%C3%A2z%C3%AE_ile_%C4%B0l
i%C5%9Fkisi_ve_Heterodokslu%C4%9Fu_Y%C3%B6n%C3%BCndeki_%C4
%B0ddialar%C4%B1n_Kesin_Deliller_I%C5%9F%C4%B1%C4%9F%C4%B1
nda_%C3%87%C3%BCr%C3%BCt%C3%BClmesi_Uluslararası%C4%B1_%C
4%B0neg%C3%B6l_Sempozyumu_14_15_16_Ekim_2016_Bildiriler_Communi-
ques_Cilt_Volume_I_ss_pp_461_506

- Yılmaz, H. (2000). Afyonkarahisar'ın ilçelerinde Medfun bulunan Alimlere ve Evliyalara toplu bakış. İçinde *V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyon, 13-14 Nisan, 85-92.
https://isamveri.org/pdfdrgr/D163266/2000/2000_YILMAZH.pdf
- YolTV.com (2024). *Pir Sultan Anma Etkinliği*. (Ağustos 29, 2024).
<https://www.yolTV.com/2024/06/22/35-pir-sultan-abdal-anma-etkinlikleri-basliyor/> adresinden alındı. (http-83)
- Youtube (2024). *Adıyaman Aço ve Çoğu Baba Anma Etkinliği 2024*. (Ağustos 20, 2024).
<https://www.youtube.com/watch?v=0efVy7xSO8s> adresinden alındı. (http-118)
- Yörük, G. (2010). *İnanç turizmi potansiyeli açısından Demrenin değerlendirilmesi*. (Yayın Numarası: 263766), [Yüksek Lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Yücel Y. ve Yediyıldız, B. (1998). Tarih, kültür. *Erdem*, 4(10), 31-38.
- Yücel, D. (2020). Divan şiirinde ağaç: İnanç ve kültür. *Kesit Akademi Dergisi*, 6(24), 304-323.
- Yücel, T. (2007). *Kendi kaynaklarında Caferi, Şii, Rafizilerin inanç esasları (Min Akaidi'ş Şia)*. Yedi İklim Kitapevi.
- Yücer, M. H. (2015). Şahkulu Sultan Dergâhı. İçinde *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyılda Büyük İstanbul Tarihi* (1. Basım, 297-301), Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yücesoy, F. (2017). *Genel sosyoloji ve metodoloji programı cemevinin diferansiyel mekan olarak okunması: Göçmen Mahallesi Cemevi örneği*. (Yayın Numarası: 469396), [Yüksek Lisans tezi, Mimar Sinan Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Yüksel, F., Y. ve Baykal, F. (2022). İnanç turizmine genel bir bakış ve İzmir için analitik yaklaşımlar. *Atatürk Üniversitesi Yayınları, Doğu Coğrafya Dergisi*. 27(48), 1-18. doi.org/10.5152/EGJ.2022.975260
- Yürek, M. (2022). *Munzur Baba Efsanesi*. (Temmuz 12, 2024).
<https://www.alevicimehmetiyurek.com/munzur-baba-efsanesi/> adresinden alındı. (http-107)
- Yürür, G. (2015). *Dersim Alevi toplumunda bir mevsimsel geçiş ritüeli örneği ve bir karnaval oyunu: Gağan ve Khalık u Fatık*. (Temmuz 16, 2024).
https://www.researchgate.net/publication/277290881_Dersim_Alevi_toplumunda_bir_mevsimsel_gecis_ritueli_ornegi_ve_bir_karnaval_oyunu_Gagan_ve_Khalik_u_Fatik adresinden alındı. (http-113)
- Zaman, M, Camcı, A. ve Şahap, A. (2017). Kültür turizminde alternatifler: Festival turizmi ve Pir Sultan Abdal anma etkinlikleri örneği. İçinde F. Alaeddinoğlu, E. Cihangir, M. Şeremet (Eds.), *International West Asia Congress of Tourism (IWACT'17)*, Van, Türkiye, 305-314.

https://www.academia.edu/35689261/K%C3%9CLT%C3%9CR_TUR%C4%B0ZM%C4%B0NDE_ALTERNAT%C4%B0FLER_FEST%C4%B0VAL_TUR%C4%B0ZM%C4%B0_VE_P%C4%B0R_SULTAN_ABDAL_ANMA_ETK%C4%B0NL%C4%B0KLER%C4%B0_%C3%96RNE%C4%9E%C4%B0

Zengin, A (2010). *Eyüp kentsel sit alanının inanç turizmi kapsamında değerlendirilmesi ve yerleşim dokusunun korunması üzerine bir araştırma*. (Yayın Numarası: 284103), [Yüksek Lisans tezi, Mimar Sinan Üniversitesi], Ulusal Tez Merkezi.

EKLER

EK-1 Etik Kurul Belgesi Beyannamesi

Evrak Kayıt Tarihi: 24.06.2024

Protokol No: 747008

Tarih: 02.07.2024

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Yüksek Lisans Tez Çalışması
KONU:	Sosyal Bilimler
BAŞLIK:	Kültürel Miras Bağlamında Alevilik İnancı ve Alevi İnanç Turizm Rotasının Oluşturulması
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Dr. Öğr. Üyesi İnci Oya COŞKUN
TEZ YAZARI:	Pınar UĞUZ
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu

EK-2 Türkiye’de Yer Alan İnanç Turizm Merkezleri ve Eserler

İnanç Turizmi Merkezleri	İnanç Turizmi Eserleri
Adana	Yağ Cami (Eski Cami-Merkez) Ulu Cami ve Külliyesi (Ramazanoğlu Cami-Merkez) Hoşkadem Cami (Kozan) Hasanağa Cami (Merkez): Kurtkulağı Cami (Kurtkulağı Köyü-Ceyhan)
Adıyaman	Arsemia (Kahta) Nemrut (Kahta)
Ağrı	Ağrı Dağı İshak Paşa Cami (Doğubeyazıt)
Aksaray	Ulu Cami (Karamanoğlu Cami-Merkez) Eğri Minare (Kızıl Minare Merkez) Taptuk Emre Köyü ve Türbesi (Taptuk Emre Köyü) Yunus Emre Türbesi (Reşadiye Köyü-Ortaköy) Kaya Cami (Güzelyurt) Selime Sultan Türbesi (Selime Köyü) Kilise Cami (Aziz Gregorius Kilisesi) (Güzelyurt) Kilise Cami (Aziz Gregorius Kilisesi) Aziz Anargiros Kilisesi (Güzelyurt) Selime Katedrali (Selime) Kale Manastırı Kilisesi (Selime) Yüksek Kilise (Merkez) Kızıl Kilise (Sivrihisar) Antik Nora Viranşehir (Helvandere Kasabası) Ağaçaltı Kilisesi (Daniel, Pantanossa-Ihlara) Pürenli Seki Kilisesi (Ihlara) Kokar Kilise (Ihlara) Eğritaş Kilisesi (Ihlara) Sümbüllü Kilise (Ihlara) Yılanlı Kilise (Ihlara) Saint Georges Kilisesi (Kırkdamaltı Kilisesi-Belisırma) Bahattin Samanlığı Kilisesi (Belisırma) Direkli Kilise (Belisırma) Ala Kilise (Belisırma) Karagedik Kilisesi (Belisırma)
Amasya	Gökmedrese Cami (Merkez) Burmali Minare Cami (Merkez) Sultan II. Bayezit Külliyesi (Merkez)
Ankara	Hacı Bayram Cami ve Türbesi (Merkez) Karacabey Cami (imaret CamiMerkez) Samanpazarı Sinagogu (Merkez) Augustus Tapınağı (Merkez) Arslanhane Cami (Ahi Şerafeddin Cami-Merkez)
Antalya	Yivli Minare (Alaaddin Cami Merkez) Kesik Minare Cami (Korkut Cami-Cami-i Kebir Merkez) Kale Cami (Sultan Süleyman Cami-Alanya) Aziz Nicolaus Kilisesi (Kale (Demre) Aya Yorgi Kilisesi

[EK-2 (Devam) Türkiye’de Yer Alan İnanç Turizm Merkezleri ve Eserleri]

İnanç Turizmi Merkezleri	İnanç Turizmi Eserleri
Artvin	İşhan Kilisesi (Yusufeli) Hamamlı Kilise (Merkez) Barhal Kilisesi (Altıparmak Kilisesi-Yusufeli) Cevizli Kilise (Şavşat) – Köprülü Kilise (Şavşat)
Bitlis	Ulu Cami (Merkez) Ulu Kümbet Hüseyin Timur Kümbeti Bugatay Aka Kümbeti Hasan Padişah Kümbeti Erzen Hatun Kümbeti Emir Bayındır Kümbeti Kesiş Kümbeti
Bursa	Ulu Cami (Merkez) Emir Sultan Camisi ve Türbesi (Merkez) Muradiye Külliyesi (Merkez) Orhan Cami ve Külliyesi (Merkez) Hüdavendigar Cami ve Külliyesi (Merkez) Yıldırım Bayezit Külliyesi (Merkez) Yeşil Cami (Merkez) Yeşil Türbe (Merkez) Ayasofya Müzesi (İznik) Senatus (Konsül Sarayı-İznik) Geruş Sinagogu (Merkez) Mayor Sinagogu (Merkez) Etz Ahayım Sinagogu (Merkez) Hipogeum (Yeraltı Mezar Odası- Elbeyli- İznik) Hacı Özbek Cami (Çarşı Mescidi-İznik) Çandarlı Kara Halil İbrahim Paşa Türbesi (İznik) Şeyh Kudbettin Cami (İznik)
Denizli	Goncalı Kilisesi (Laodikya Kilisesi) St. Philippe Martyrion (Ottogon, Pamukkale) Hierapolis St. Katedrali (Pamukkale) Kilise (Pamukkale)
Diyarbakır	Ulu Cami (Merkez) Behram Paşa Cami (Merkez) Şeyh Matar Cami (Merkez) Safa Cami (Merkez) Meryem Ana Kilisesi (Merkez)
Edirne	Selimiye Cami (Merkez) Üç şerefeli Cami (Merkez) Muradiye Cami (Merkez) II. Bayezit Cami ve Külliyesi (Merkez) Eski Cami (Merkez) Yıldırım Camii (Merkez) Fatih Cami (Enez Ayasofyası-Enez) Sokullu Külliyesi (Kasım Paşa Külliyesi-Havsa) Fatih Cami (Enez Ayasofyası-Enez) Sweti George Kilisesi (Merkez) Yahudi Havrası (Merkez)

[EK-2 (Devam) Türkiye’de Yer Alan İnanç Turizm Merkezleri ve Eserleri]

İnanç Turizmi Merkezleri	İnanç Turizmi Eserleri
Elazığ	Ulu Cami (Harput) Meryem Ana Kilisesi Sarahatun Cami (Harput) Kurşunlu Cami (Harput) Alacalı Cami (Harput) Ağa Cami (Harput) Arap Baba Mescidi ve Türbesi (Harput) Fetih Ahmed Baba Türbesi (Harput) Mansur Baba Türbesi (Harput)
Erzurum	Çifte Minareli Medrese (Merkez) Yakutiye Medresesi (Merkez) Ulu Cami (Atabey Cami Merkez) Üç Kümbetler (Merkez)
Gaziantep	Şeyh Fethullah Cami ve Külliyesi (Aşağı şeyh Cami Merkez) Boyacı Cami (Merkez) Ömeriye Cami (Merkez) Ahmet Çelebi Cami (Merkez) Yuşa Peygamber Türbesi (Merkez) Pir Sefa Hazretleri Türbesi (Merkez) Ökkeşiye Hazretleri Türbesi (Nurdağı) Rumkale (Yavuzeli)
Gümüşhane	Santa Kiliseler Grubu (Dumanlı Merkez)
Hatay	Ulu Cami (Sultan Selim Cami Merkez) Habib-Ün Neccar Cami (Merkez) Kanuni Sultan Süleyman Cami (Belen Cami-Belen) Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi (Payas) St. Pierre Kilisesi (Merkez) St. Simon Manastırı (Samandağ) Aziz Hanna Kilisesi (İskenderun) Markirkos Ortodoks Kilisesi (İskenderun)
Isparta	Aya Payana Kilisesi (Merkez) Aya Yorgi Kilisesi (Merkez) Aya Stetfanos Kilisesi (Eğirdir) St. Paul Kilisesi (Yalvaç)
İstanbul	Eyüp Sultan Cami ve türbesi Fatih Cami Bayezid Cami Süleymaniye Cami ve Külliyesi Mimar Sinan Türbesi Sultan Selim Cami Haseki Cami Yeni Cami Şehzade Cami Nuruosmaniye Cami Rüstempaşa Cami Sokullu Mehmet Paşa Cami Yeni Valide Cami Bezm-i Alem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami İmrahor İlyas Bey Cami (Studios Manastırı) Fethiye Cami (Pammakaristos Manastır Kilisesi) Zeyrek Cami (Pantokrator Manastır Kilisesi) Küçük Ayasofya Cami (Ss. Sergius ve Bacchus Kilisesi) Kariye Müzesi ve Cami (Khora Manastırı) Aya İrini Anıtı (St. Irene) Zeyrek Cami (Pantokrator Manastır Kilisesi)

[EK-2 (Devam) Türkiye’de Yer Alan İnanç Turizm Merkezleri ve Eserler]

İnanç Turizmi Merkezleri	İnanç Turizmi Eserleri
	Küçük Ayasofya Cami (Ss. Sergius ve Bacchus Kilisesi)
	Eski imaret Cami (Pantepoptes Manastır Kilisesi)
	Neve Şalom Sinagogu
	İtalyan Sinagogu
	Aşkenazi Sinagogu
	Zülfaris Sinagogu
	Ahrida Sinagogu
	Yanbol Sinagogu
	Haydarpaşa Hemdat İsrail Sinagogu
	Etz Ahayim Sinagogu (Ortaköy)
İzmir	İsa Bey Cami (Selçuk)
	Hisar Cami (Merkez)
	Birgi (Ödemiş)
	İzmir Kilisesi (Merkez)
	Meryem Ana Evi (Selçuk)
	St. Jean Bazilikası (Selçuk)
	Bergama Kilisesi (Bergama)
	Karataş Beth İsrail Sinagogu (Merkez)
Karaman	Aktekke Cami (Mader-i Mevlâna Cami-Merkez)
	Yunus Emre Camisi (Merkez)
	Yunus Emre Türbesi (Merkez)
	İmaret Cami (Merkez)
	Taşkale Cami (Mağara Mescid, Taş Mescid, Taşkale)
	Ulu Cami (Ermenek)
	Meydan Cami (Ermenek)
	Sipas Cami (Ermenek)
	Tol Medrese (Ermenek))
	Maden Şehri (Binbir Kilise Merkez)
	Değle(Merkez)
	Derbe (Merkez)
	Kızıl Kilise (Merkez)
	Çeşmeli Kilise (Merkez)
	İnöğlesi Kaya Manastırı (Ermenek)
Kars	Menucehr Cami (Ani Harabeleri)
	Ebul Muammeral Cami (Boz Minare Ani Harabeleri)
	Meryem Ana Katedrali (Fethiye Cami-Ani Harabeleri)
	Havariler Kilisesi (Kümbet Cami Merkez)
	Keçel Kilisesi (Aziz Pirkitch Kilisesi-Ani Harabeleri)
	Şirli Kilise (Aziz Gregor Kilisesi-Ani Harabeleri)
	Abughamrent Gregor Kilisesi (Ani Harabeleri)
	Güvercinli Kilise (Genç Kızlar Kilisesi-Ani Harabeleri)
	Kemserakanlı Kilise (Ani Harabeleri)
	Arak’ Eltos Kilisesi (Ani Harabeleri)
Kastamonu	Nasrullah Kadı Külliyesi
	Şeyh Şa”bân-ı Veli (Şucaüddîn, Hz. Pîr) Külliyesi
	Benli Sultan Külliyesi
	Çobanoğluları Türbeleri
	Candaroğluları Türbeleri
	Osmanlı Türbeleri
Kayseri	Ulu Cami (Sultan Cami-Merkez)
	Gülük Cami (Merkez)
	Lale Cami (Merkez)
	Hunat Cami ve Külliyesi (Merkez)
	Hacı Kılıç Cami ve Medresesi (Merkez)
	Kurşunlu Cami (Merkez)

[EK-2 (Devam) Türkiye’de Yer Alan İnanç Turizm Merkezleri ve Eserler]

İnanç Turizmi Merkezleri	İnanç Turizmi Eserleri
	Döner Kümbet (Merkez) Kutluğ Hatun Türbesi (Merkez) Mahperi Hatun Türbesi (Merkez) Sırçalı Kümbet (Merkez) Çifte Kümbet (Merkez) Soğanlı Vadisi Kiliseleri Karabaş Kilisesi (Yeşilhisar) Azize Barbara Kilisesi (Tahtalı Kilise-Yeşilhisar) Kubbeli Kilise (Yeşilhisar)
Kırklareli	Hızırbey Külliyesi (Merkez) Cedit Ali Paşa Cami (Babaeski) Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi (Lüleburgaz) Gazi Süleyman Paşa Cami (Küçük Ayasofya Kilisesi Vize) Gazi Süleyman Paşa Cami (Küçük Ayasofya Kilisesi Vize) Mağara Manastırı (Vize) Ayanikola Ayazma ve Manastırı (Kırıkköy)
Kırşehir	Cacabey (Medresesi) Cami (Merkez) Ahi Evran Cami ve Türbesi (Merkez) Lala Cami (Lale Cami-Merkez) Melik Gazi Türbesi (Merkez) Derefakılı Kiliseleri (Akçakent)
Konya	Mevlâna Türbesi ve Dergâhı (Merkez) Alaaddin Cami (Merkez) Aziziye Cami (Merkez) İnce Minareli Cami ve Medrese Sille Siyata Manastırı (Merkez) Ak Manastır (Haglos Kharitan, Sille) Haghia Eleni Kilisesi (Sille) Lystra (Hatun Saray-Meram) (Merkez) İplikçi Cami ve Medresesi (Merkez) Sahip Ata Külliyesi (Merkez) Lala Mustafa Paşa Külliyesi (İlgın) Eşrefoğlu Cami (Beyşehir) Nasreddin Hoca Türbesi (Akşehir)
Malatya	Namazgah Cami (Battalgazi) Ulu Cami (Arapkir)
Manisa	Ulu Cami ve Külliyesi (Merkez) Muradiye Cami ve Külliyesi (Merkez) Sultan Cami ve Külliyesi (Merkez) İvaz Paşa Cami (Merkez) Hatuniye Külliyesi (Merkez) Thyatira (Akhisar) Philadelphia Kilisesi (Alaşehir) Sardis (Sard) Kilisesi (Salihli) Sardis (Sard) Sinagogu (Salihli)
Mardin	Ulu Cami (Merkez) Latifiye (Abdüllatif) Cami (Merkez) Zinciriye Medresesi (Merkez) Kasımiye Medresesi (Merkez) Melik Mahmut Cami (Bab Es Sur Cami-Merkez) Deyr Ul Zaferan Manastırı (Merkez) Mar İzozil Manastırı (Midyat) Deyr Ul Umur (Mar Gabriel, Midyat) Meryem Ana Kilisesi (Midyat) Mar Yakup Manastırı (Nusaybin)

[EK-2 (Devam) Türkiye’de Yer Alan İnanç Turizm Merkezleri ve Eserler]

İnanç Turizmi Merkezleri	İnanç Turizmi Eserleri
Mersin	Makam-ı Şerif Cami ve Danyal Peygamber Kabri (Merkez) Eshab-ı Kehf Mağarası (Tarsus) Ulu Cami (Tarsus) St. Paul Kilisesi (Eski Cami-Tarsus) – St. Paul Kuyusu (Tarsus) St. Paul Anıt Müzesi (Tarsus) Alahan Manastırı (Mut) Meryemlik (Aya Tekla-Silifke) Zeus Tapınağı ve Kilise (Silifke) Cennet Obruğu Meryem Ana Kilisesi (Silifke)
Muğla	Kurşunlu Cami (Merkez) Aşağı Kilise (Panayia Pirgiotissa Kilisesi-Fethiye) Yukarı Kilise (Taxiarthis Kilisesi Fethiye) Gemiler Adası Kiliseleri (Fethiye)
Nevşehir	Kurşunlu Cami (Damat İbrahim Paşa Külliyesi Merkez) Hacı Bektâş-ı Velî Dergâhı ve Külliyesi (Hacı Bektaş) Hacı Bektâş-ı Velî Türbesi (Pir Evi Hacı Bektaş) Tokalı Kilise (Göreme) Rahipler ve Rahibeler Manastırı (Göreme) St. Basil şapeli (Göreme) Elmalı Kilise (Göreme) Çavuşin Kilisesi (Göreme) Yılanlı Kilise (Göreme) Karanlık Kilise (Göreme) Azize Catherine şapeli (Göreme) Çarıklı Kilise (Göreme) Aziz Barbara Şapeli (Göreme) Durmuş Kadir Kilisesi (Göreme) El-Nazar Kilisesi (Göreme) Saklı Kilise (Göreme) Kılıçlar Kilisesi (Göreme) Meryem Ana Kilisesi (Kılıçlar Kuşluk Kilisesi. Göreme) Aziz Eustathios Kilisesi (Göreme) Tatların Kilisesi (Acıgöl) Tağar Kilisesi (St. Theodora Kilisesi-Ürgüp) Aziz Jean Kilisesi (Gülşehir) Ortodoks Kilisesi (Derinkuyu)
Niğde	Aladdin Cami (Merkez) Hüdavend Hatun Türbesi (Merkez) Gümüşler Manastırı (Merkez) Gündoğdu Türbesi Sungur Bey Cami ve Türbesi
Ordu	Atık İbrahim Paşa Cami (Orta Cami-Merkez)
Osmaniye	Ala Cami (Kadirli) Ağcabey Cami
Siirt	Veysel Karani Türbesi (Baykan) İbrahim Hakkı Türbesi (Aydınlar)
Sivas	Ulu Cami (Merkez) Gök Medrese (Merkez) Kale Cami (Merkez) Çifte Minareli Medrese (Merkez) Divriği Ulu Cami ve Darüş- şifa (Divriği) Kale Cami (Divriği)

[EK-2 (Devam) Türkiye’de Yer Alan İnanç Turizm Merkezleri ve Eserler]

İnanç Turizmi Merkezleri	İnanç Turizmi Eserleri
Şanlıurfa	Ulu Cami (Merkez) Hz. İbrahim’in Doğduğu Mağara ve Mevlid-i Halil Cami (Merkez) Balıklı Göl (Halil-ür Rahman ve Ayn-ı Zeliha Gölü, Merkez) Hz. Eyyüp Peygamber ve Makamı (Merkez) Eski Ömeriye Cami (Merkez) Halil-Ür Rahman Cami (Döşeme Cami-Makam Cami, Merkez) Rızvaniye Cami (Zulumiye Cami, Merkez) Hz. Eyyüp, Hz. Elyasa ve Rahime Hatun Türbeleri (Eyyüp Nebi Köyü, Viranşehir) Şuayb Şehri (Harran) Der-Yakup Kilisesi (Nemrut’un Tahtı-Merkez) Deyr-i Mesih (İsa Kilisesi-Merkez) Harran (Harran)
Tokat	Meydan Cami
Trabzon	Büyük İmaret Cami (Hatuniye/Ayşe Gülbahar Hatun Cami-Merkez) Fatih Cami (Ortahisar Cami, Panaghia Chrysocephalos Kilisesi-Merkez) Çarşı Cami (Merkez) İskender Paşa Cami (Merkez) Ayasofya Kilisesi (Haghia Sophia Kilisesi-Merkez) 1) St. Anna Kilisesi (Küçük Ayrasıl Kilisesi-Merkez) Santa Maria Kilisesi (Merkez) Vazelon Manastırı (Maçka) Sümela Manastırı (Meryem Ana Manastırı-Maçka)
Van	Hüsrev Paşa Cami (Merkez) Kaya Çelebi Cami (Merkez) Celme Hatun Kümbeti (Gevaş) Aliyar Kümbeti (Erciş) Çarpanak Kilisesi (Çarpanak Adası-Merkez) Akdamar Kilisesi (Akdamar Adası, Gevaş)
Zonguldak	Cehennemağzı Mağaraları (Karadeniz Ereğlisi)

Kaynak: http-13’ten veriler alınarak, yazar tarafından oluşturulmuştur.

EK-3 Görüşme Soruları

KÜLTÜREL MİRAS BAĞLAMINDA ALEVİLİK İNANCI VE ALEVİ İNANÇ TURİZM ROTASI OLUŞTURULMASI

YÜKSEKLİSANS TEZİ

GÖRÜŞME SORULARI

Bu görüşme Anadolu Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Yüksek Lisans Programında yürütmekte olduğum “Kültürel Miras Bağlamında Alevilik İnancı ve Alevi İnanç Turizm Rotası Oluşturulması” tez çalışması için yapılmaktadır. Tez kapsamında kültür miras, inanç turizmi ve Alevilik inancı hakkında bilgiler verilecek ve görüşleriniz doğrultusunda bir inanç turizmi rotası oluşturulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda tez kapsamında ele alınacak olan “kültür mirası” kavramı; insanın yaşadığı tüm zamanlar boyunca oluşturduğu, biriktirdiği; geliştirerek, yeni sentezlerle zenginleştirdiği ve sürekliliğini sağlayarak kendinden sonraki nesillere aktardığı tüm bilgi, inanç ve davranışlar bütünü ile bu bütünün parçası olan nesneler olarak tanımlanmaktadır. İnsanların yaşam tarzları, ibadet biçimleri, yemek alışkanlıkları, kutlamalar gibi somut olmayan unsurlar ya da ibadethaneler, anıtlar, türbeler gibi somut unsurlardan oluşan ve bir toplumun özelliklerini yansıtan her şey kültür mirası kapsamında değerlendirilmektedir. İnanç turizmi ise insanların dinî inançlarını gerçekleştirmek amacıyla önemli çekim merkezlerine yaptıkları ziyaretlerin turizm olgusu içinde değerlendirilmesini ifade etmektedir. Örneğin Hristiyanların Efes’teki Meryem Ana Kilisesi’ni ziyaretleri, Hac yolları inanç turizmi kapsamında değerlendirilir. Bu açıklamalar doğrultusunda sorularımıza cevap vermenizi diliyoruz.

Pınar Uğuz

1. Yaşınız
2. Cinsiyet
3. En son mezun olduğunuz okul
4. Mesleğiniz
5. Alevi toplumu içerisindeki pozisyonunuz (dernek başkanı, dernek üyesi, vb.)

6. Daha önce yaptığım açıklamalar ve kendi bildikleriniz doğrultusunda inanç turizmi hakkında ne düşünüyorsunuz? İnancın turizme konu olması ile ilgili görüşleriniz nelerdir?
7. Alevilik inancı yapısı ve özleri açısından turizm hareketlerine konu olabileceğini düşünüyor musunuz? Hacıbektaş Veli Külliyesinin binlerce turist tarafından ziyaret edilmesi gibi...Sizce inanç turizmi dışında turizm ve Alevilik nerelerde kesişebilir? Kültür, miras, vb.
8. Alevilik inancı konusunda insanları bilgilendirmek ve farkındalık yaratmak için sizce turizm bir araç olabilir mi? Nasıl?
9. Alevi inanç mekânlarında inanç turizminin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmakta mıdır? Varsa, bu çalışmaların kapsamı hakkında bilgi verir misiniz?
10. Alevilerin kültür mirası nasıl korunuyor, nasıl aktarılıyor, anlatılıyor? Sizce başkaları bu kültür mirası hakkında ne kadar bilgi sahibi? Turizm bunların aktarılmasında faydalı olabilir mi?
11. Alevilik kültür mirasının derlenmesi, korunması ne gibi alanlarda çalışmalar yapılıyor? Bu çalışmalar kim tarafından yürütülüyor ya da destekleniyor?
12. Alevilerin ibadethanesi olan Türbe, Cemevi ve Ziyaretler'in kültür mirası açısından değerlendirilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz? Buraların ziyarete açılması hakkında görüşünüz nasıl? Tarihi cami ziyaretleri gibi...
13. Türbe, Cemevi ve Ziyaretler inanç turizmi rotaları şeklinde sunulursa, Alevilik inancı konusunda farkındalık yaratmak amacıyla kullanılabileceğini düşünüyor musunuz? Bu şekilde kültür mirasının korunmasına ve gelecek kuşaklara aktarılmasına sizce katkı sağlar mı? Türbe, Cemevi ve Ziyaretler inanç turizmi rotaları şeklinde sunulursa, Alevilik inancı üzerindeki etkileri sizce nasıl olur?
14. Yaşadığınız bölgede Alevilik inancına ait kültür ve inanç unsurları nelerdir? Kültürel miras açısından bunların önemi nedir? Bu yerleri turizme nasıl kazandırabiliriz? /kazandırmalı mıyız/ kazandıracak olursak ne tür etkileri olur?
15. Alevilik inanç turizmi rotası nasıl oluşturulmalı? Siz olsanız nasıl bir rota olması gerekir diye düşünüyorsunuz?
16. Alevi inanç rotası oluşturulması ve bu rotanın yerli ve yabancı turistlere tanıtılması konusunda ne düşünürsünüz?
17. Yaşadığınız bölgede var olan Alevi miras unsurlarını ziyarete gelen insanlar var mıdır? Eğer varsa, kimler hangi amaçla bu ziyaretleri gerçekleştirmektedirler? Yerliler mi yabancılar mı daha çok ziyarete gelmektedir? Bu insanların yaş grupları hakkında bilginiz var mıdır? Ne yoğunlukta ziyaret edilmektedir? En çok yılın

hangi döneminde ziyaret edilir? En çok öne çıkan inanç unsuru ya da etkinlik hangisidir?

18. Turistlerin kültürel ya da inanç amacıyla inanç unsurlarını ziyaret etmeleri konusunda ne düşünüyorsunuz? Yerli ve yabancı turistlerin Türbe, Cemevi, Ziyaretler gibi inanç merkezlerini ziyaretlerini nasıl karşılırsınız? Sizin kültürel bakış açınız ve yaşam/ibadet biçiminiz açısından bu ziyaretlerin ve ziyaretçilerin ne gibi etkileri vardır? Olumlu ve olumsuz etkiler açısından değerlendirir misiniz?
19. Turlarla seyahat eden yerli ve yabancı turistlere Alevilik inancı ve inanç merkezleri hakkında bilgi verme ve tanıtmaya görevini turist rehberlerinin üstlenmesi konusunda ne düşünüyorsunuz? Bu anlatımları inanç mensuplarının örneğin dedelerin yapması ile turist rehberlerinin yapması arasında sizce bir fark oluşur mu? Rehberlere bu konuda nasıl bir eğitim verilmeli?
20. Alevilerin inanç merkezleri ve inanç unsurları sizce inancın ve bulundukları bölgenin tanıtımında bir rol üstlenebilir mi?
21. Sizce Alevi inanç merkezlerinin yerli ve yabancı turistlere tanıtımı için neler yapılmalıdır? Yapılacak tanıtım çalışmalarının ülke ve bölge turizmine ne gibi katkıları olacağını düşünüyorsunuz?

EK-4 Harita Oluştururken Kullanılan Koordinat Sistemi

Sıra	Yer Adı	Enlem (Lat)	Boylam (Lng)	Sıra	Yer Adı	Enlem (Lat)	Boylam (Lng)
1	Adana Durhasan Türbesi	37,00080	35,32130	57	Elif Ana Türbesi ve Cemevi	37,55900	37,26920
2	Adıyaman Zeynel Abaidin Türbesi	37,76250	38,27830	58	Kahramanmaraş Kalender Çelebi Festivali	37,58730	37,29010
3	Adıyaman Aço Baba Türbesi	37,76710	38,28720	59	Kahramanmaraş Beş Kardeşler Ziyareti	37,60040	37,01680
4	Adıyaman Ulubaba Türbesi	37,77350	38,28210	60	Kırıkkale Haydar Sultan Türbesi	39,84690	33,51520
5	Afyonkarahisar Karaca Ahmet Türbesi	38,75540	30,54390	61	Sarı Saltuk Babeski Türbesi	41,43260	27,09320
6	Afyon Hamza Şeyh Türbesi	38,75620	30,53840	62	Kırşehir Yunus Emre Ziyaret Tepe	39,15050	34,16630
7	Aksaray Yunus Emre Evi, Dede Damı, Zeynel Abidin Çilehanesi	38,36810	34,03490	63	Kocaeli Elif Ana Türbesi	40,69930	29,96210
8	Amasya Hamdullah Efendi Türbesi	40,65310	35,83340	64	Seyyid Mahmut Hayrani Türbesi	38,24250	32,22200
9	Amasya Baba İshak ve Baba İlyas Türbesi	40,87410	35,46340	65	Malatya Onar Baba Türbesi ve Cemevi	38,35580	38,33390
10	Amasya Piri Baba Türbesi	40,87090	35,46890	66	Malatya Hasan Basri Türbesi	38,34820	38,31740
11	Ankara Hüseyin Gazi Türbesi ve Cemevi	39,93400	32,92810	67	Kırk Kardeşler Şehitliği	38,34990	38,32110
12	Ankara Tabtuk Emre Dergâhı	40,19000	31,31670	68	Malatya Zeynel Abidin Türbesi ve Cemevi	38,35120	38,32650
13	Ankara Bacım Sultan Türbesi	40,14400	31,20830	69	Vayloğ Dede Türbesi	38,34870	38,32020
14	Hacı Bayram Veli Türbesi	39,94455	32,85762	70	Kabak Abdal Türbesi	38,35210	38,31870
15	Abdal Musa Türbesi	36,73247	29,91852	71	Malatya Kızıl Dedeli Seyid Ali Sultan Türbesi	38,35630	38,32450
16	Kaz Dağları Ziyaretgâhı	39,70900	26,90200	72	Hasan Basri Türbesi	38,34820	38,31740
17	Şeyh Edebalı Türbesi	40,01560	30,18240	73	Manisa Kurt Baba Türbesi	39,04820	28,66090
18	Geyikli Baba Türbesi	39,92230	29,53620	74	Dede Garkın, Baba İlyas, Baba İshak Türbesi	37,16716	40,07898
19	Postınpuş Baba Zaviyesi	40,26699	29,64557	75	Nevşehir Kadıncık Ana Evi Ziyaretgâhı	38,94573	34,56054
20	Emir Sultan Türbesi	40,18111	29,08083	76	Sandras Dağı Ziyaretgâhı	36,95500	28,96300
21	Çorum Mehmed Dede Tekkesi ve Ziyareti	40,54620	35,28870	77	Muğla Hızır Şah Köyü ve Ziyaretgâhı	37,34200	28,13600
22	Çorum Hüseyin Gazi Türbesi	40,54460	35,28820	78	Batır (Hızır Şah) Cami	37,34310	28,13450
23	Çorum Elvan Çelebi Türbesi	40,61550	35,50040	79	Hızır Şah Kilisesi	37,34350	28,13580
24	Çorum Keşlik Türbesi (Nesimi Dede)	40,98030	34,80760	80	Pıynar Ağacı	37,34400	28,13650

[EK-4 (Devam) Harita Oluştururken Kullanılan Koordinat Sistemi]

Sıra	Yer Adı	Enlem (Lat)	Boylam (Lng)	Sıra	Yer Adı	Enlem (Lat)	Boylam (Lng)
25	Çorum Koyun Baba Türbesi	40,97420	34,80290	81	Hacetevi Tepesi	37,34550	28,13720
26	Denizli Koyun Baba Türbesi	37,77400	29,08700	82	Muş Hızır Çeşmesi	38,74920	41,50670
27	Denizli Teslim Abdal Türbesi	37,77620	29,08540	83	Muş Seyid Nesimi Türbesi	38,73240	41,49450
28	Denizli Kazak Abdal Tekkesi	37,77580	29,08630	84	Muş Koçkar (Goşkar) Baba Ziyareti	38,76530	41,52820
29	Denizli Yatağan Baba Tekkesi	37,77710	29,08930	85	Muş Guzveren	38,76290	41,51740
30	Denizli Sarı İsmail Türbesi	37,77800	29,09010	86	Bektâş-ı Velî Dergâhı ve Külliyesi	38,94080	34,56230
31	Elâzığ Koca Seyid Türbesi	38,67580	39,22040	87	Demirtaş (Mürvet Ali) Paşa Türbesi	38,93720	34,56640
32	Servi Baba Ziyareti	38,67890	39,21780	88	Bektâş-ı Velî Dergâhı ve Külliyesi (tekrar)	38,94080	34,56230
33	Elâzığ Evliya Damı-Koru	38,67210	39,23490	89	Beştaşlar Ziyaretgâhı	38,93850	34,56380
34	Elâzığ Sultan Sin Türbesi	38,67690	39,22240	90	Nevşehir Kalender Çelebi Türbesi	38,93320	34,56820
35	Elâzığ Teslim Abdal Türbesi	38,67710	39,21980	91	Güvenç Abdal Ocağı ve Türbesi	38,93540	34,56510
36	Kırklar Türbesi ve Cemevi	39,75040	39,49750	92	Ordu Derviş Tepe (Ulus Derviş) Ziyaretgâhı	40,97890	37,87910
37	Koşan Dağı ve Sercelik Ziyareti	39,79900	39,64500	93	Pir Sultan Baba Cemevi	39,75030	37,01610
38	Öbek/Höbek Baba Dağı	39,69050	39,56740	94	Sivas Coğı Baba Türbesi	39,75020	37,01680
39	Oğulveren Dağı ve Gevher İnci Türbesi	39,66420	39,62890	95	Tokat Keçeci Baba Tekkesi	40,32240	36,55410
40	Erzincan Davut Sulari Mezarı	39,75200	39,49250	96	Tokat Çal Baba (Dede) Dağı	40,36580	36,59730
41	Erzincan İbrahim Dede Türbesi	39,51780	39,60450	97	Tokat Kul Himmet Ocağı	40,37420	36,57860
42	Erzincan Hızır Abdal Sultan Ocağı	39,14780	38,59421	98	Tokat Hubyar Ocağı ve Dergâhı	40,29110	36,73820
43	Erzurum Kızılkurt Ziyareti	39,90580	41,26720	99	Pir Sultan Abdal Dergâhı ve Cemevi	39,10980	39,54790
44	Eskişehir Şücaaddin Veli Dergâhı ve Türbesi	39,76430	30,52510	100	Munzur Baba Türbesi ve Cemevi	39,17780	39,54720
45	Yunus Emre Mezarı	39,86340	31,50870	101	Düzgün Baba ve Cemevi	39,17960	39,61070
46	Eskişehir Yunus Emre Mezarı	39,86340	31,50870	102	Kureyşan Ocağı ve Türbesi	39,14570	39,48260
47	Eskişehir Seyid Battal Gazi Türbesi ve Cemevi	39,44400	30,69030	103	Tunceli Gale Gagan Kutlaması	39,11440	39,54800
48	Gümüşhane Güvenç Abdal Zaviyesi	40,46220	39,48050	104	Büklü Baba Dergâhı ve Cemevi	39,11350	39,54560
49	Hızır/Hızır Baba Türbesi	36,20760	36,16080	105	Heniye Pil (Büyük Çeşme) ve Türbe	39,11670	39,54820
50	Isparta Veli Baba Sultan Ocağı	37,76440	30,55670	106	Baba Mansur Ocağı ve Türbesi	39,14620	39,47990
51	Gözcü Baba Türbesi	40,98727	29,07035	107	Ağu İçen Ocağı ve Türbesi	39,15030	39,48110

[EK-4 (Devam) *Harita Oluştururken Kullanılan Koordinat Sistemi*]

Sıra	Yer Adı	Enlem (Lat)	Boylam (Lng)	Sıra	Yer Adı	Enlem (Lat)	Boylam (Lng)
52	Erikli Baba Dergâhı ve Cemevi	41,00030	28,95840	108	Zülfikar Kılıcı ve Kaya	39,11590	39,55130
53	Garip Dede Türbesi ve Cemevi	41,06690	28,90810	109	Sarı Saltık Ocağı ve Türbesi	39,14970	39,48550
54	Şahkulu Sultan Dergâhı ve Cemevi	41,00055	29,06590	110	Derviş Cemal Ocağı ve Cemevi	39,11750	39,54390
55	Karaca Ahmet Türbesi ve Cemevi	41,01288	29,02213	111	Yozgat Ziyaret Tekke-Çam Tepesi Ziyaretgâhı	39,81800	34,80240
56	İzmir Hamza Baba Türbesi	38,42380	27,42940	112	Zonguldak Porsuk Ağacı	41,45520	31,79060

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı : Pınar UĞUZ

Yabancı Dil : İngilizce

Doğum Yeri / Yılı :

E-Posta :

ORCID Numarası :

Eğitim Bilgileri:

2025, Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Turizm Rehberliği Anabilim Dalı, Turist Rehberliği Yüksek Lisans Programı

2012-2015, Gazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turist Rehberliği Bölümü Lisans Programı

2009-2012, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu, Turist Rehberliği Ön Lisans Programı

2006-2013, Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü Lisans Programı

Mesleki Deneyimi:

2025-..., Halkla İlişkiler ve Muhasebe Sorumlusu, İstanbul Özel Eğitim Kurumu

2017-2021, İngilizce Öğretmeni, Erzincan

2004-2009, Sözleşmeli Personel, Erzincan Tercan Öğretmenler Evi